

INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT
AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

ASOCIAȚIA DE DREPT INTERNAȚIONAL
DIN REPUBLICA MOLDOVA

Alexandru Burian

Geopolitica lumii contemporane

Curs de lecții
Ediția a II-a
(revăzută și adăugită)

Chișinău • 2008

CZU 327.2 (075.8)

B 93

Recomandată spre publicare de către Consiliul Științific al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei

Recenzenți:

Catedra de relații internaționale a Institutului de Stat de Relații Internaționale din Moldova, șef catedră **Vasile GUTU**, doctor în filosofie, conferențiar universitar

Andrei JUKOV, doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar

Mihailo BAIMURATOV, doctor habilitat în drept, profesor universitar

Cartea este editată cu concursul
Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova

Lector	<i>Pavel PELIN</i>
Coperta	<i>Alexandru BURIAN</i>
Coperta seriei	<i>Mihai BACINSCHI</i>
Procesare computerizată	<i>Alexandru BURIAN</i>
Design	<i>Vitalie ILAȘCU</i>

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Burian, Alexandru

Geopolitica lumii contemporane: curs de lecții / Alexandru Burian; Inst. de Ist., Stat și Drept al Acad. de Științe a Moldovei; Asoc. de Drept Internațional din Rep. Moldova. – Ed. a 2-a, rev. și adăug. Ch., CEP USM, 2008. - 416 p.

Bibliorg. p. 355-409 (1056 tit.) și la sfârșitul cap. 1000 ex.

ISBN 978-9975-70-733-6

327.2 (075.8)

B 93

Cartea este destinată profesorilor, studenților, magistraților și doctoranzilor de la facultățile de drept, de relații internaționale, de relații economice internaționale, de jurnalistică, de științe politice și administrative a universităților. Ea poate servi drept sursă de documentare pentru politicieni, diplomați, analiști, politologi, întreprinzători etc.

Copyright © Alexandru BURIAN, 2008

All rights reserved.

ISBN 978-9975-70-733-6

<https://doi.org/10.61753/ISBN978-9975-70-733-6>

S U M A R

Prefață	5
Prelegerea nr. 1.	
Geopolitica: noțiuni, surse, categorii	9
1. Obiectul și funcțiile principale ale geopoliticii.....	9
2. Categoriile principale ale științei.....	12
3. Noțiunea de spațiu politic.....	16
4. Cugetătorii Orientului Antic și ai Epocii Moderne despre caracterul raportului dintre politică și geografie	18
Prelegerea nr. 2.	
Școlile și teoriile geopolitice clasice	31
1. Apariția geopoliticii clasice	31
2. „Școala organică” a lui Friedrich Ratzel.....	32
3. „Geopolitica” lui Rudolf Kjellen	35
4. „Axa geografică a istoriei” a lui Halford Mackinder.....	38
5. Teoria „forței maritime” a lui Alfred T.Mahan	41
6. Concepția „posibilismului” a lui Vidal de la Blache.....	44
7. Concepția „Rimland” a lui Nicholas Spykman.....	46
8. Teoria „blocului continental” a lui Karl Haushofer.....	47
Prelegerea nr. 3.	
Teoriile și modelele geopolitice contemporane	51
1. Teoria atlantismului.....	51
2. Mondialismul.....	55
3. Școala rusă de geopolitică	59
4. Alte școli geopolitice contemporane	76
Prelegerea nr. 4	
Globalizarea proceselor sociale, economice și politice	81
1. Noțiune despre globalizare.....	81
2. Globalizarea proceselor economice, tehnologice, informaționale și de alt caracter.....	84
3. Imperativul ecologic și demografic.....	96
4. Paradigmele principale ale dezvoltării geopolitice mondiale....	109
Prelegerea nr. 5	
Evoluția sistemului internațional	115
1. Politica externă	115
2. Principiul egalității suverane	119
3. Statele-națiuni	125
4. Sistemul echilibrului de forțe	134

Prelegerea nr.6	
De la ordinea mondială „bipolară” la cea „pluripolară”.....	141
1. Apariția ordinii mondiale bipolare.....	141
2. Destrămarea U.R.S.S. și consecințele sale pentru comunitatea mondială	146
3. Tendințele „monopolarismului” și „pluripolarismului” în cadrul relațiilor internaționale contemporane.....	152
Prelegerea nr.7	
Problemele securității naționale.....	161
1. Concepția interesului național.....	161
2. Concepția securității naționale	166
3. Securitatea internațională și chestiunile asigurării păcii în întreaga lume	172
4. Terorismul și securitatea internațională.....	185
Prelegerea nr. 8	
Conflictele și războaiele în lumea contemporană	187
1. Războiul - o continuare a politicii în epoca nucleară.....	187
2. Războiul în calitate de institut social.....	189
3. Concepția coliziunii civilizațiilor	199
4. Sursele și formele principale ale războaielor în lumea contemporană.....	205
Prelegerea nr. 9	
Realitățile geopolitice din secolul al XXI-lea.....	215
1. Europa în noile condiții geopolitice	215
2. Rusia și noua ordine mondială.....	227
3. SUA în cadrul realităților geopolitice în curs de modificare.....	237
4. Politica geostrategică a Chinei	243
5. Geopolitica statelor musulmane.....	252
6. Axa geopolitică Nord-Sud	264
7. Tradițiile geopolitice ale Americii Latine	265
8. Africa în cadrul noilor condiții geopolitice.....	269
Prelegerea nr.10	
Perspectivile geopolitice ale statalității moldovenești	277
1. Din istoria statalității moldovenești	277
2. Statalitatea moldovenească și chestiunile succesiunii de drept a statelor	280
3. Interesele naționale și securitatea națională a Moldovei în contextul realităților geopolitice	294
4. Moldova: Est sau Vest, neutralitate sau angajament de bloc?.....	298
Încheiere	305
Glosar.....	309
Referințe bibliografice.....	355

Prefață

În Moldova, geopolitica a devenit o modă abia în ultimii 10-12 ani. Acest termen este vehiculat la ora actuală aproape că de toată lumea și, în primul rînd, de către politicienii de speță nouă, care recurg la el ori de cîte ori doresc să explice, mai bine zis încearcă să explice, ceva inexplicabil: orice chestiune sofisticată, care depășește cadrul raționalului și are tangețe cu interesele globale, devine „geopolitică”.

Ce este, totuși, geopolitica? Potrivit celei mai simple definiții, geopolitica studiază relațiile dintre spațiu (în toată diversitatea de sensuri ale acestui cuvînt) și politică: ce influență exercită factorul spațial asupra politicii și asupra comportamentului oamenilor politici, cum este aplicat factorul spațial ca atare de către liderii politici?

Totodată, în linii cu totul și cu totul generale, polisemantismul antrenării actuale a noțiunii de geopolitică poate fi redus la trei aspecte.

În primul rînd, geopolitica caracterizează o anumită doctrină conceptuală, adică ideologică, care justifică direcția expansionistă sau defensivă a politicii internaționale prin aplicarea intereselor naționale în spațiul vital. În acest sens, geopolitica este cunoscută, sub mai multe denumiri, încă din timpuri străvechi.

În al doilea rînd, noțiunea de geopolitică definește tipul istoric concret de relații internaționale în epocile de cuceriri și recroire a lumii, valorificate de către marele și vechile puteri; strategia practică a politicii externe a popoarelor și statelor din perioada istoriei moderne. Sub acest aspect, geopolitica există, de asemenea, cu diferite denumiri, încă de pe timpurile încheierii epocii marilor descoperiri geografice și a împărțirii coloniilor, a „noilor” pămînturi între diferite țări, ceea ce a impus statele care s-au constituit în timpurile mult mai tîrzii ale epocii burgheze și n-au participat, din această cauză, la prima cucerire a coloniilor să-și amintească de doctrinele spațiului geografic vital, pentru a le folosi în scopul justificării propriului expansionism.

În al treilea rînd, noțiunea de geopolitică desemnează știința care se constituie, destul de intens, în cîmpul social interdisciplinar cu obiectul și subiectul său specific, cu propriul sistem al categoriilor fundamentale,

dispunând de o metodologie originală de investigație a dependenței relațiilor internaționale, funcționării și dezvoltării unor sau altor țări și popoare, de condițiile spațiului geografic.

Geopolitica a început să se afirme ca știință la începutul sec. al XX-lea, iar la sfârșitul aceluiași secol s-a statornicit deja în calitate de sistem. O asemenea disproporție între instituționalizarea și actualizarea sa în calitate de doctrină conceptuală și anumit tip de practică se explică prin faptul că geopolitica, în calitate de știință, nu putea să anticipeze dezvoltarea geografiei fizice și politice, economiei politice și geografiei militare, statisticii, eticii și etnopsihologiei, a unui șir de alte științe umanistice și tehnice, a căror sinteză ea a și devenit, reprezentând prin sine științe sociale calitativ noi.

În esență, geopolitica este una dintre principalele științe sociale ale secolului al XXI-lea. Lucrul acesta este determinat și de faptul că, în virtutea mai multor circumstanțe, anume secolul al XXI-lea pare să dețină epoca unor noi împărțiri expansioniste a lumii, mult mai radicale decât cele cunoscute în toată istoria omenirii, care pot genera izbucniri ale mișcărilor de eliberare națională sau, dimpotrivă, raționaliza relațiile internaționale pe principiile potolirii de către țările dezvoltate a egoismului etnic, asigurând dezvoltarea stabilă a tuturor popoarelor lumii.

Expunerea geopoliticii în cadrul unui curs de lecții sau în limitele unui manual, destinate unor scopuri instructive deosebit de importante, necesită astăzi o îndreptățire la același nivel, ca și expunerea analogică, de exemplu, a bazelor marxismului sau a științelor oculte. Acesta este legat de faptul că, în ceea ce privește geopolitica, apare un întreg complex de dubii:

- în primul rând, nu este oare socialmente periculoasă această ramură a științei, legată în interiorul ei cu evenimentele monstruoase din timpurile celui de-al doilea război mondial?

- în al doilea rând, chiar dacă poate fi demonstrată independența relativă a geopoliticii de doctrina și acțiunile politice ale nazismului, este oare geopolitica o știință în adevăratul sens al cuvântului?

- și, în sfârșit, în al treilea rând, chiar dacă se va reuși să se demonstreze posibilitatea existenței geopoliticii ca știință, face oare ca ea să fie predată ca un obiect de studiu?

La fiecare dintre aceste dubii urmează să se răspundă aparte. În ceea ce privește legătura geopoliticii cu nazismul, cea mai reușită metodă de a discredita știința examinată ar fi încercarea de a trece sub tăcere legătura dată. Studiarea surselor geopolitice ale ideologiei nazismului și versiunii naziste a geopoliticii este tot atât de importantă și de utilă, ca și studiarea nazismului însuși. Astfel, noi putem nu numai să însușim lecția istorică și să conștientizăm pericolul unor teorii științifice sau mai puțin științifice, dar și să „alegem grîul de neghină”, adică să separăm din complexul de idei condamnate de societate acele idei, care pot fi folosite pentru această societate. Posibilitatea acestei proceduri este determinată de

faptul că geopolitica a apărut mai înainte decât nazismul, a existat în afara nazismului, concomitent cu nazismul și continuă să se dezvolte, sub diverse forme, după prăbușirea nazismului.

Diversitatea formelor geopoliticii lasă deschisă problema determinării caracterului său științific. Ne putem confrunta cu mai multe versiuni ale geopoliticii – ocultă, pozitivistă, excesiv de ideologizată, beletristică etc. În torentul general există multe concepții care identifică teze și modalități de abordare comune. Totodată există și concepții care neagă completamente asemenea modalități, pretinzând să creeze forme noi ale acestei discipline.

În sfârșit, în zilele noastre s-a răspândit opinia, potrivit căreia geopolitica în general și-ar fi pierdut actualitatea, întrucât majoritatea concluziilor sale, formulate încă în prima jumătate a sec. XX, nu mai pot fi aplicate în era cuceririi cosmosului și a armelor nucleare. Totodată, geopolitica continuă să se dezvolte, avansând deja propriile versiuni tehnice.

Această „viabilitate” ne permite să sperăm, că adaptarea geopoliticii la sumedenia de științe academice este întru totul posibilă. În același timp, odată ce geopolitica nu poate fi negată me motiv de pseudoștiință, dar nici determinată cu suficientă claritate din punct de vedere științific, este rațional să fie examinată în primul rând prin prisma istoriei gândirii – ca o îmbinare de concepții, animate de una și aceeași problemă reală.

Existența obiectivă a unei asemenea probleme – problema legăturii și interacțiunii spațiului și politicii – ne servește drept argument de bază întru necesitatea includerii geopoliticii, ca obiect de studiu, în sistemul instruirii moderne.

Geopolitica este nu numai un domeniu al științelor la interferența geografiei și politologiei (fiecare dintre aceste științe și-a dobândit demult un loc sigur în sistemul instruirii), ci și o încercare de a conștientiza factorii spirituali profunzi ai istoriei umanității prin intermediul unor lucruri fizicește palpabile. Acest fel de a formula problema, pe lângă importanța sa pur practică, poate fi util și în calitate de școală a gândirii. A vedea în spațiul geografic nu numai o porțiție goală și întâmplătoare a porțiunilor de uscat și apă, dar și unele semne ale spiritului uman – pare o dexteritate, pe care, din păcate, încă n-o putem atribui realizărilor importante ale instruirii moderne.

Cursul de lecții, propus atenției cititorului în cartea de față, oferă într-o formă accesibilă chiar și pentru un nespecialist un anumit volum de cunoștințe științifice privind bazele geopoliticii. Autorul a utilizat surse și materiale din publicațiile autorilor englezi (Martin Wight, Hedley Bull, Eric Hobsbawm, Peter Calvocoressi), germani (Karl Haushofer, Karl Schmitt, Jordis von Lohausen), ruși (Petr Savițky, Lev Gumiliov, Alexandr Dughin, Kamaludin Gadjev, Nicolai Nartov, Iurii Tihonravov), francezi (Vidal de la Blache, Yves Lacoste, Raymond Aron, Philippe Defarges, Jean Parvulesco),

americani (Nicholas Spykman, Hans J. Morgenthau, Paul Kennedy, Zbigniew Brzezinski, Henry Kissinger, Stanley Hoffmann, Samuel P. Huntington), români (Sergiu Tămaș, Corneliu Bogdan, Eugen Preda), ucraineni (Vladimir Dergaciiov, Iurii Pahomov, Iurii Pavlenko), moldoveni (Gheorghe Cojocaru, Octavian Șofranschi, Oleg Serebrian, Mihai Gribincea) etc.

Autorul aduce mulțumiri studenților și audiențelor Academiei de Administrare Publică de pe lângă Guvernul Republicii Moldova și studenților Academiei de Relații Internaționale și Studii Diplomatice din Moldova, care prin întrebările și sugestiile exprimate pe parcursul prelegerilor, seminarelor și colocviilor, au contribuit la perfecționarea lucrării de față - „Geopolitica lumii contemporane”.

*Autorul
Octombrie, 2007*

GEPOLITICA: NOȚIUNE, SURSE, CATEGORII¹

1. Obiectul și funcțiile principale ale geopoliticii
2. Categoriile principale ale științei
3. Noțiunea de spațiu politic
4. Cugetătorii Orientului Antic și ai Epocii moderne despre caracterul raportului dintre politică și geografie.

1. Obiectul și funcțiile principale ale geopoliticii

Există un număr foarte mare de definiții ale geopoliticii. Această diversitate a modalităților de abordare provine din circumstanțele istorice, precum și din legăturile foarte strânse ale geopoliticii cu politica mondială, problemele puterii și ideologiile dominante.

Caracterul sintetic al acestei discipline presupune includerea în ea a multor obiecte suplimentare – geografia, istoria, demografia,

---

¹ Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 5-38; Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. - Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 10-46; Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 11-28.

strategia, etnografia, religia, ecologia, arta militară, ideologia, sociologia, politologia ș.a.

Geopolitica (de la grec. geo – Pământ, politike – politică) este știința despre determinarea geografică a diferitelor procese politice. Termenul „geopolitică” a apărut pentru prima dată în circuitul științific în anul 1916, fiind „bлагословит” de către profesorul suedez Rudolf Kjellen.

În opinia lui R.Kjellen, geopolitica trebuie să interprezete statul ca un organism geografic și, totodată, ca un spațiu politic. Prin urmare, statul este pământ, teritoriu, mediu de trai, populație și, totodată, aceasta este țară.

Organismul geografic era privit drept un anumit peisaj, înțeles ca un complex natural, teritorial, social și economic, din care fac parte relieful, clima, solurile, apa, lumea vegetală și animală. De proprietățile suprafeței terestre depind foarte mult specificul de trai al oamenilor în zona respectivă, relațiile comerciale și, în ultima instanță, direcția și caracterul desfășurării fenomenelor politice.

Predecesoarea istorică a geopoliticii este geografia politică, de aceea foarte mulți cercetători își întemeiază definițiile lor date geopoliticii anume pe acest fapt.

Definiția genetică se reduce la constatarea deosebirilor dintre geopolitică și geografia politică. Ea pornește de la faptul că geografia politică se mulțumește cu descrierea statică a statului. Totodată, geopolitica reprezintă prin sine o disciplină, care este orientată mereu spre viitor. Fiind o disciplină a științelor naturale, geografia politică pune accentul pe fenomenele spațiale, le dă o interpretare politică. Geopolitica, fiind o știință preponderent umanitară, dimpotrivă, își concentrează atenția sa asupra fenomenelor politice și încearcă să dea acestor fenomene o interpretare geografică.

Definițiile sistemice ale geopoliticii. Aceste definiții sînt clasice. Geopolitica este examinată în cadrul lor în calitate de știință despre stat ca despre un organism viu, care are un anumit număr de caracteristici sociale.

Definițiile structurale și funcționale. În cadrul lor, geopolitica este examinată ca un instrument, care este folosit la elaborarea politicii externe a statului și care permite să se ia în considerare factorii geografic, demografic, ecologic și de altă natură. O astfel de modalitate de abordare este extraordinar de importantă la

edificarea ierarhiei scopurilor și priorităților politicii externe, la determinarea potențialului strategic, precum și a intereselor globale, regionale și naționale ale statului.

În cea de-a doua jumătate a sec. al XX-lea s-au modificat reprezentările despre astfel de categorii geopolitice fundamentale cum ar fi spațiul, teritoriul statului, securitatea națională și internațională. Actualmente, geopolitica urmează să țină seama de astfel de fenomene importante ale dezvoltării mondiale cum sînt migrațiunea în masă a oamenilor, degradarea mediului înconjurător, proliferarea armei de nimicire în masă, dezvoltarea mijloacelor de telecomunicație și circulație etc.

Studierea acestor factori a extins considerabil cadrul teoriei geopolitice, i-a permis să se înarmeze cu metodele interdisciplinare de investigație.

Definițiile integrale. În cadrul acestor definiții ale geopoliticii se vorbește ca despre o „totalitate de resurse fizice și sociale, materiale și morale ale statului, care constituie acel potențial, aplicarea căruia (iar în unele cazuri – pur și simplu, existența sa) îi permite să-și realizeze scopurile pe arena internațională”.

În cadrul organismului geografic funcționează și se dezvoltă diverse asociații ale oamenilor: triburi, etnosuri, superetnosuri, state, imperii, blocuri de state ș.a.m.d. În știința modernă ele se numesc marile sisteme sociale.

Prin urmare, geopolitica este o știință care studiază particularitățile de desfășurare a proceselor politice în marile sisteme sociale prin prisma landșafturilor geografice.

În cadrul analizei geopolitice sînt evidențiate trei aspecte:

- investigarea situației social-politice din punctul de vedere al unor condiții geografice și temporale concrete ale dezvoltării lor;
- confruntarea datelor reale cu reprezentările diverse și adeseori contradictorii despre unul și același teritoriu;
- pronosticul și recomandările privind promovarea strategiei politice de transformare a spațiului.

Factorii geopolitici de bază sînt:

- geografici (așezarea spațială, resursele naturale);
- politici (regimul politic și particularitățile statului, granițelor sale, structura socială a societății, existența libertăților fundamentale etc.);

- economici (capacitatea și structura forțelor de producție, nivelul de viață al populației, infrastructura, rezervele strategice și capacitățile de mobilizare ș.a.);

- militari (mărimea, forța, pregătirea de luptă și capacitatea de luptă ale forțelor armate, nivelul de dezvoltare a artei militare, nivelul de pregătire a cadrelor militare ș.a.m.d.);

- ecologici (presiunea demografică asupra resurselor limitate ale țării și planetei, epuizarea resurselor de materii prime, modificarea vitalității populației diverselor țări ș.a.);

- demografici (densitatea și componența populației, ritmurile de dezvoltare);

- culturali (confesionali, naționali, tradițiile de muncă, interesele naționalităților băștinașe în alte state, nivelul de dezvoltare a științei, învățămîntului, ocrotirii sănătății, urbanizării etc.).

2. Categoriile principale ale științei

Principalele categorii ale geopoliticii sînt regiunea geostrategică, regiunea geopolitică, blocul de state, statul, statul-tampon, aliații geopolitici, supraputerea, centrele de forță, liniile geopolitice, rivalitatea frontală ș.a.

Regiunea geostrategică este o parte considerabilă a spațiului politic mondial, care se caracterizează prin calitatea poziției sale, caracterul, intensitatea și orientarea comerțului și legăturilor culturale și ideologice. În calitate de indicator al acestei regiuni se manifestă controlul asupra celor mai importante căi strategice și trecători pe uscat și pe mare (de exemplu, Heartland, Rimland).

Regiunea geopolitică este o parte a primei și se distinge prin dimensiuni mai modeste și printr-o mare densitate a legăturilor politice, economice și comerciale (de exemplu, Europa, Rusia, Anglo-America, China, Asia de Sud-Est ș.a.).

Regiunea geopolitică, la rîndul său, se dezmembrează în raioane politice, care, de regulă, coincid cu frontierele statelor. Cele mai importante trăsături ale sale sînt uniformitatea politică și integritatea. Fiecare raion are o anumită formă și mărime. Structura sa interioară constă din centru, liniile de legătură de la centru spre toate părțile și indicatorii, care stabilesc și fundamentează frontierele sale.

Este important să reținem că aceasta nu este, pur și simplu, o regiune geografică de interacțiune a diferitelor sisteme politice, dar ea însăși reprezintă un sistem dinamic, care se dezvoltă potrivit propriilor legități. Astfel, războiul din Orientul Apropiat (1948-1949) a devenit un eveniment generator de sistem, care a consolidat un comportament strict pe roluri al participanților la conflict, care se producea în mod automat de la sine în diverse condiții temporale.

Constituirea și confirmarea frontierelor de stat de tip modern au loc în epoca apariției și dezvoltării statelor naționale. Granițele devin o interpretare geopolitică a spațiului care înconjoară „statul-națiune”. Frontierele se divizează în naturale și artificiale.

În primul caz, rolul de frontieră îl joacă barierele create de însăși natura, în principal – munții și râurile. În cel de-al doilea caz, aceasta poate fi linia șenalului râului, liniile trase pe paralele și meridiane ș.a.m.d. (frontiera de 1450 mile dintre SUA și Canada trece pe paralela 49). Frontierele artificiale constituie produsul creației conștiente a oamenilor și al interacțiunii statelor.

Frontiera politică este întotdeauna o lucrare umană, adică este artificială. Elaborarea ei constituie unul dintre cele mai importante elemente ale procesului de dezvoltare a statului, deși alegerea landșaftului și a mediului de trai depinde, de asemenea, de particularitățile statornicirii fiecărui etnos concret. Potrivit tradiției, care provine încă de la Friedrich Ratzel, în geopolitică se acordă prioritate granițelor naturale față de cele artificiale. Printre granițele naturale, se evidențiază cele terestre și maritime. Totodată, după cum afirmă „părintele” geopoliticii, avantajul granițelor naturale terestre este invers proporțional cu lungimea lor. Frontierele maritime se caracterizează printr-o dependență proporțională directă a acestor doi parametri.

Astfel, este absolut evident că F.Ratzel acorda coastelor maritime cel mai înalt rang de granițe politice. El scrie că „litoralul ne dă în calitate de vecin natura și natura aceasta, deși lovește uneori valurile de fărâ sau provoacă unele furtuni pe mare, este totuși mai convenabilă decât orice stat cât de prieten nu ne-ar fi el. Împreună cu comorile mării, o astfel de frontieră ne oferă posibilitatea contactării cu o lume întreagă și de aceea este unica frontieră, valoarea căreia crește odată cu lungimea ei. Chiar dacă vom avea în vedere doar apărarea ei, litoralul lung și fracționat este

cel mai convenabil. Cu cît statul pătrunde mai în adîncul continentului, cu atît e mai puţin asigurată frontiera sa”.

Frontierele exercită funcţii geopolitice importante. Ele separă zonele de acţiune a suveranităţii naţionale, servesc drept prime linii de apărare a statelor, joacă rolul de puncte de control privind migraţiunea oamenilor etc. În acest context, teritoriile limitrofe, aşanumitele zone de frontieră, dispun nu numai de un statut de drept special, dar şi de unul geopolitic. Aici sînt concentraţi vectorii de forţă şi interesele naţionale ale diferitelor state.

Funcţiile principale exercitate de frontiere sînt:

- a) politică;
- b) de apărare;
- c) strategico-militară.

Fiecărei frontiere îi corespunde o zonă de graniţă care gravitează spre ea şi care este legată de ea printr-o infrastructură anumită. Uneori, o astfel de zonă poate fi transformată într-un stat-tampon. De obicei, statele acestea, care separă părţile rivale, sînt, de obicei, nu prea mari. Esenţa existenţei unui asemenea stat constă, de cele mai multe ori, în faptul că ţările mai mari şi mai puternice se reţin reciproc una pe alta de la cotropirea unui sau altui punct sau teritoriu, posedarea cărora le-ar acorda o superioritate substanţială uneia dintre ele. Asemenea puncte în Europa au fost încă din cele mai vechi timpuri regiunile din cursul inferior al Rheinului şi defileurile elveţiene. Devine, astfel, clar rolul Elveţiei, Olandei, mai tîrziu - al Belgiei, care au împiedicat trecerea liberă dintre Germania şi Franţa. În Orientul Mediu, rolul de stat-tampon l-a jucat Afganistanul, care era situat între pămînturile Imperiului britanic şi cel rus.

Cîteva state-tampon pot constitui zone-tampon. O asemenea zonă a fost descrisă pentru prima dată de englezul G.Fairgriv încă în timpul primului război mondial. În această zonă a statelor nu prea mari ca suprafaţă şi cu o independenţă politică nesigură el a inclus Finlanda, Suedia, Norvegia, Danemarca, Olanda, Belgia, Luxemburg, Elveţia, Polonia, Balcanii, Iranul, Afganistanul şi Coreea.

Existenţa unor asemenea state a fost consolidată de către sistemul Versailles-Washington, care a definitivat totalurile primului război mondial şi i-a dat denumire de „cordon sanitar”. După cum se ştie, ideea „cordonului sanitar” a suferit eşec în

ultima instanță. Un rezultat al multiplelor conflicte dintre statele care constituiau zona-tampon a devenit, de fapt, împărțirea lor între U.R.S.S. și Germania, legiferată documentar prin pactul din 1939.

Un element important al analizei geopolitice a statului este forța (puterea) sa. Categoria de „forță” reflectă un fenomen geopolitic extrem de complicat și cu foarte mulți factori. Pe de o parte, forța statului constă în capacitatea unei puteri de a-și realiza scopurile sale de politică externă pe calea exercitării unei influențe esențiale sau determinante asupra politicii altor țări. Pe de altă parte, forța este legată de posibilitățile statului de a-și apăra interesele sale, de a hotărî de sine stătător sarcinile vitale importante ale dezvoltării sale politice și economice.

La investigarea fenomenului de putere a statului a jucat un rol important savantul american de origine germană Hans Morgenthau (1904-1980). El a scos în vileag componenții reali care formează ceea ce am putea califica drept puterea sau forța statului: așezarea geografică a statului, resursele sale naturale, potențialul industrial, numărul și calitatea forțelor armate, resursele umane (factorul demografic), caracterul național, spiritul național, calitatea diplomației, nivelul administrării publice.

O asemenea modalitate de calificare a puterii statului a căpătat denumirea de atributivă, dat fiind faptul că pe parcursul aplicării sale cercetătorul își concentrează atenția principală la studierea celor mai importante însușiri ale fenomenului de putere. Totodată, practica relațiilor internaționale demonstrează că evaluarea formalizată, cantitativă a parametrilor de bază ai puterii statului nu permite întotdeauna să se aprecieze în mod adecvat raportul de forțe între diferite țări într-o situație istorică concretă, într-un anumit segment de timp.

Încă din timpurile cele mai străvechi sînt cunoscute multe exemple, cînd, din punct de vedere formal, marile puteri se pomeneau în unele situații în care nu puteau să-și impună voința lor unor adversari mult mai slabi, chiar și prin intermediul unor acțiuni militare de proporție. Astfel, încă în sec.V p.e.n., marele Imperiu Persan a fost răpus, după o confruntare de jumătate de secol de orașele-state grecești iubitoare de libertate.

Deja în cea de-a doua jumătate a secolului recent încheiat, două mari puteri ale timpului „războiului rece” nu și-au putut

realiza scopurile propuse în cadrul unor îndelungate războaie locale: SUA – în Vietnam, iar U.R.S.S. – în Afganistan.

Teoria geopolitică modernă caută în zilele noastre răspuns la întrebarea ce ține de evaluarea adecvată a raporturilor de forță dintre statele lumii contemporane. Această problemă este strâns legată de definirea echilibrului de puteri în comunitatea internațională, care constituie o categorie istorică și determină, în mare măsură, dezvoltarea globală a întregii umanități și a unor zone aparte pe planeta noastră.

3. Noțiunea de spațiu politic

Interacțiunea supraputerilor rivale poate conduce și la o rivalitate frontală, care poate fi realizată pe întreg perimetrul intereselor care se exclus reciproc.

Rivalitatea frontală este determinată de liniile frontale, care determină așezarea spațială reciprocă a principalelor forțe adverse. Un asemenea tip de rivalitate nu numai că poate conduce la crearea unor state-tampon (Finlanda, Austria, Iugoslavia), dar și să separe în adevăratul sens al cuvântului, prin linii frontale, state întregi (Germania, Coreea, Vietnam).

Rivalitatea geopolitică poate avea atât un caracter orizontal, cât și vertical. Rivalitatea orizontală se desfășoară pe suprafața terestră și maritimă și, firește, se destramă în cea maritimă și continentală. În secolul al XX-lea, în special în cea de-a doua jumătate a sa, apare rivalitatea verticală, legată de cursa înarmărilor în aer și în cosmos.

Rivalitatea poate căpăta și un caracter de focar. Rivalitatea de focar s-a manifestat în unele zone comparativ limitate, care nu se aflau în contact direct, cel puțin dintr-o parte. Această rivalitate poate comporta atât un caracter direct (Cuba, 1961), cât și indirect (Orientul Apropiat, a.a.1966-1976).

Axele geopolitice sînt legate de căile de comunicație terestre, maritime și aeriene cele mai importante. Ele dublează cele mai importante direcții ale circuitului de încărcături și direcțiile principale de transferare a trupelor. De exemplu, acestea sînt căile principale de transportare a petrolului din țările Orientului Apropiat în Europa și SUA.

Axele geopolitice atrag spre sine cele mai diverse elemente de interacțiune geopolitică. Astfel, principalele rute petroliere din această zonă sînt calificate de către SUA ca o sferă a intereselor sale vitale.

Noi axe geopolitice se formează astăzi la sudul fostei U.R.S.S., în fond ele fiind legate de posibilele direcții de transportare a petrolului din Azerbaidjan și Kazahstan. Aceste axe generează conflicte de interese între Rusia - SUA, Rusia - Turcia, afectează interesele Azerbaidjanului, Kazahstanului, Georgiei, Armeniei, Iranului, Irakului, Greciei etc. Numărul de războaie locale, de ciocniri armate, puciuri militare în această zonă se sincronizează cu posibila înaintare a fluxului principal de petrol, fie înspre Rusia, fie înspre Turcia (rolul acestei țări pe plan geopolitic nu este de sine stătător, ci depinde de poziția SUA).

Axele geopolitice devin niște elemente primare în încheierea tabloului geopolitic mondial, ele clarifică și ordonează sistemul de interacțiune prin forță între state și alianțele lor. Controlul asupra lor suscită o luptă permanentă deschisă și ascunsă. Axele geopolitice constituie anumite aspecte formatoare de structură în organizarea spațiului geopolitic.

Categoria de „spațiu politic” constituie temelia obiectului de geopolitică. Spațiul politic constituie întinderea și profunzimea limitelor activității politice. În afara spațiului și timpului, ea nu poate exista niciodată. Pentru prima dată geopolitica examinează spațiul în calitate de forță politică intrinsecă.

Datorită utilizării principiului determinismului geografic, devine posibilă descrierea spațiului geopolitic ca un fenomen frontalier, care se află la intersecția sistemelor natural și artificial. Studiind parametrii principali ai acestui tip de spațiu, noi ne putem imagina mai clar mediul de desfășurare a proceselor politice și, prin urmare, putem pronostica mai exact rezultatele lor.

Astfel, concepția „spațiului vital” ne ajută să înțelegem că există mărimi minime ale spațiului, reducerea cărora conduce atît la moartea omului, cît și la dispariția statului. De aceea, nu este întîmplător faptul că, din vremuri străvechi, limitarea sa constituie una din principalele metode de pedeapsă în societatea umană. De aceea, chestiunea privind granițele sale a fost și rămîne una dintre cele mai acute pentru state, etnii și alte reuniuni umane.

De funcțiile principale ale geopoliticii țin: cognitivă, de pronostic și integratoare.

Funcția cognitivă ajută la obținerea informației necesare pentru analiză, în baza căreia este efectuat pronosticul orientării și caracterului unor sau altor procese.

Funcția integratoare indică asupra necesității coagulării realizărilor științelor naturale și sociale.

Aflându-se la intersecția geografiei politice și politologiei, geopolitica este strâns legată de astfel de științe, ca filozofia, economia, sociologia, culturologia, etnografia, psihologia, știința statului etc.

4. Cugetătorii Orientului Antic și ai Epocii moderne despre caracterul raportului dintre politică și geografie

Este adevărat că aproape toți cugetătorii lumii antice au meditat asupra influenței mediului geografic înconjurător asupra vieții politice a omului. Potrivit reprezentărilor clasice, cu profunde rădăcini în antichitate, despre determinismul geografic se considera că dezvoltarea societății umane depinde în mod exclusiv de factorii geografici, iar stabilirea granițelor de stat se întemeiază pe dreptul celui puternic și depinde întru totul de cuceriri. Chestiunea cu privire la influența mediului geografic (și, în primul rând, a climei) asupra obiceiurilor, moravurilor, modului de administrare și asupra unor procese istorico-sociale a fost studiată deja de autorii antici: Hipocrate – „tatăl medicinei”, Herodot – „tatăl istoriei”, istoricul roman Polibiu și mulți alții.

Grecii antici au fost primii care au atras atenția asupra influenței mediului geografic asupra existenței sociale a omului. Acesta n-a fost un interes abstract, ci era dictat de anumite considerente practice. Odată cu evoluția civilizației, creșterea numărului de orașe-state și a populației lor, apăreau și probleme pur geopolitice: necesitatea extinderii spațiului vital pentru populația în creștere, colonizarea teritoriilor libere pe întreg perimetrul Mării Mediterane în scopul evacuării surplusului de populație, problemele de frontieră etc. Adeseori, aceste chestiuni erau soluționate pe calea războaielor între vecini. Lumea pe care o cunoșteau, ei o împărțeau în conformitate cu condițiile climaterice. Cugetătorul din Grecia antică Parmenide (sec.VI p.e.n.) a lansat

teoria cu privire la cinci zone și fusuri orare de temperaturi: unul fierbinte, două – reci și două intermediare. Pornind de la teoria lui Parmenide, Aristotel (aa.384-322 p.e.n.) menționa în lucrarea sa „Politica” că locuitorii țărilor reci sînt viteji, dar le lipsește ingeniozitatea și inventivitatea tehnică, de aceea, deși ei asigură libertatea mai mult decît alte popoare, nu sînt capabili să-și conducă vecinii și, prin urmare, au nevoie de o conducere politică. Popoarele sudice (asiatice), dimpotrivă, sînt inventive și concentrate, dar nu sînt energice, de aceea robia și supușenia constituie „starea lor firească”. Grecii care, la rîndul lor, locuiesc în zona intermediară îmbină în sine cele mai bune calități ale unora și altora.

Hipocrate (cca 460 – cca 370 p.e.n.) promova în opera sa „Despre aer, ape și localități” ideea privind influența condițiilor geografice și a climei asupra particularităților corpului omenesc, însușirilor caracterului locuitorilor și chiar asupra orînduirii sociale. Mai tîrziu, la concepțiile geografice au început să suplimenteze noțiunile de suprafețe terestre și maritime în calitate de caracteristici importante pentru a compara situația unor state față de altele. Ele au atras încă atenția lui Aristotel. În lucrarea sa „Politica”, el a dat o apreciere geopolitică semnificativă, după cum am spune noi acum, meritelor insulei Creta, care i-au permis să capete importanță. „Insula Creta, - scria el, - este destinată parcă de natură să domine Grecia. Așezarea sa geografică este minunată: ea se atinge de mare, în jurul căreia își au așezările toți grecii; pe de o parte, se află la o distanță nu prea mare de Pelopones, iar pe de alta – de Asia, și anume de localitatea Triop și de Rodos. Iată de ce Minos și-a instaurat puterea sa pe mare, iar cît privește insulele – pe unele le-a supus puterii sale, iar pe altele le-a populat...”

Importanța condițiilor geografice pentru viața internă și externă a statelor a fost remarcată de Platon, Polibiu, iar mai apoi – de romanii Cicero și, în special, de Strabon. Ultimul, în calitate de geograf, a împărțit întreaga lume în patrulete și în cadrul unuia dintre acestea a plasat lumea populată, care consta din Europa, Libia și Asia. Este curios raționamentul lui Strabon, potrivit căruia țărilor nepopulate nu prezintă nici un interes pentru geografi: „Nu servesc nici un interes politic, - considera el, - cunoașterea bună a localităților îndepărtate și a oamenilor care le populează, mai cu seamă dacă acestea sînt insule, ai căror locuitori nu ne pot

nici încurca, nici să ne aducă vreun folos prin comerțul lor”. Un asemenea raționament poate fi numit deja geopolitic în sensul actual al acestui cuvânt. Strabon plasează aici, chiar din capul locului, considerentele politice și de la înălțimea acestora apreciază importanța unor sau altor realități geografice. El are afinități directe cu concepțiile savanților contemporani ai școlii geografiei politice.

Gîndirea politică și geografică antică a fost moștenită de Orientul musulman. O importanță imensă influenței naturii asupra istoriei umane a acordat istoricul și cugetătorul arab Abdurrahman Abu-Zaid Ibn-Haldun (1332-1406), fruntaș al vieții publice, care a jucat un rol important în viața politică a statelor musulmane din Africa de Nord.

Factorul principal care determină influența naturii asupra vieții social-politice, potrivit teoriei lui Ibn-Haldun, îl constituie clima. Numai în țările cu climă temperată oamenii sînt capabili să se ocupe de activitatea culturală, iar locuitorii sudului (din țările de lângă ecuator) nu sînt motivați prin nimic de a dezvolta cultura, pentru că ei nu au nevoie nici de încăperi trainice de locuit, nici de îmbrăcăminte, iar hrana o iau de la natură în stare pregătită; locuitorii țărilor reci de nord, dimpotrivă, își consumă întreaga lor energie pentru dobîndirea hranei, confecționarea hainelor și construcția locuințelor; prin urmare, ei nu au timp să se ocupe de științe, literatură și artă.

Ibn-Haldun și-a expus, de asemenea, teoria sa privind ciclurile istorice, potrivit căreia, în țările cu climă temperată, forța cea mai activă a istoriei o constituie nomazii, care posedă superioritate fizică și morală față de populația sedentară, în special față de orășeni. Anume din această cauză, din punctul de vedere al lui Ibn-Haldun, nomazii cucereau periodic țările cu populație sedentară și formau imperii întinse împreună cu dinastiile lor. Dar peste trei-patru generații, urmașii își pierdeau calitățile lor pozitive; atunci, din stepă și pustiuri, veneau noi valuri de cuceritori nomazi și istoria se repeta.

Astfel a fost pus începutul tradiției determinismului geografic în teoria politică.

Unul dintre primii care a început să studieze în mod sistematic în Epoca modernă legătura reciprocă a geografiei și politicii statelor a fost cugetătorul politic francez Jean Bodin (1530-1596), deputat de starea a treia în Statele generale din Blois. El a

expus în lucrarea sa „Metoda studierii lejere a istoriei” (1566) viziunea sa asupra societății ca fiind o sumă de alianțe-familii de sînge și gospodărești, care se constituie indiferent de voința omului sub influența mediului natural. Dintre factorii geografici, Bodin evidențiază în calitate de cel mai important clima, atribuindu-i acțiunii sale prioritatea fizică a popoarelor nordice asupra celor sudice și a celor montane asupra celor care locuiau în văi. El atrăgea atenția oamenilor politici și de stat ai timpului său asupra necesității de a lua în considerare, în activitatea administrativă și legislativă, pe lângă condițiile sociale, și cele climaterice. Bodin s-a apropiat în concepțiile sale de crearea unui larg sistem conceptual al determinismului geografic într-atît încît nu s-a apropiat nimeni din predecesorii săi. Afirmația sa precum că puterea și dezvoltarea statului suveran depind în mod direct de condițiile naturale înconjurătoare coincide, în esență, cu viziunile geopoliticienilor moderni.

După Bodin, chestiunea influenței factorilor geografici asupra politicii a rămas timp îndelungat în afara cîmpului de vedere al filozofilor și cugetătorilor politici. Abia în sec. al XVIII-lea ea devine din nou obiectul atenției, de data aceasta al lui Montesquieu, în opera sa „Spiritul legilor”. Charles Luis de Secondat de Montesquieu (1689-1755) a ocupat postul succesoral de președinte al parlamentului din Bordéaux. Renunțînd în anul 1726 la funcțiile oficiale de stat, el s-a ocupat de studierea artei franceze și europene, în care scop a întreprins în anul 1728 o călătorie prin Europa.

Urmîndu-l pe compatriotul său, Bodin, Montesquieu a insistat asupra influenței climei, menționînd, de asemenea, importanța spațiului, solului, culturii și economiei în calitate de elemente care formează istoria. Montesquieu nu s-a limitat la raționamentul despre importanța condițiilor mediului fizic, dar a indicat direct asupra necesității corespunderii legilor țării acestor condiții. Cu alte cuvinte, el a introdus în concepția sa un element normativ, care în geopolitica de mai tîrziu, în special în cea germană, a căpătat o importanță prioritară. Cea de-a șaptesprezecea carte a operelor sale el o consacră aproape integral investigației influenței climei și topografiei asupra particularităților construcției de stat și naturii politice a unor diverse popoare, comparînd în acest sens Europa și Asia.

În investigațiile asupra istoriei geopoliticii putem întâlni des afirmațiile, precum că Montesquieu ar fi fost primul care a proclamat factorul pur geografic (clima) ca determinant în dezvoltarea socială și demonstra în lucrările sale, că mediul geografic și, în primul rând, clima este cauza principală a deosebirii formelor puterii de stat și ale legislației. De exemplu, el afirma că „în condițiile climei fierbinți... de obicei, domnește despotismul...” În calitate de argument principal în favoarea determinismului geografic, de regulă, este citată cunoscuta lui expresie: „Puterea climei este cea dintâi putere pe pământ”. Montesquieu are, într-adevăr, o astfel de expresie, dar toată cheștiunea constă în faptul că el n-a calificat niciodată clima ca factor, care influențează direct viața societății. Clima, în opinia lui Montesquieu, a exercitat influența sa directă asupra stării fiziologice a organismului și, în primul rând, asupra psihologiei oamenilor, iar prin intermediul acesteia – deja asupra fenomenelor sociale și politice. Anume această particularitate îi dădea dreptul să afirme că „lipsa de curaj a popoarelor situate într-o climă caldă le-a adus întotdeauna spre robie, în timp ce bărbăția popoarelor situate într-o climă rece le-a păstrat întotdeauna libertatea”. Aceasta a fost o primă încercare de a explica cu ajutorul determinismului geografic vulgar deosebirea de forme a administrării de stat.

Acest punct de vedere al lui Montesquieu a fost utilizat la vremea sa de către geopoliticienii germani. Ce-i drept, în calitate de punct inițial n-a fost acceptată clima, ci „spațiul vital” și influența sa asupra psihologiei oamenilor a fost transferată din domeniul fiziologic în cel social. Ceva asemănător geopoliticienii din Germania propagă și acum. Totodată, a fost păstrat principiul de abordare în soluționarea acestei sarcini. Geopoliticienii germani încearcă, de asemenea, în concepția lor geosociologică, să explice prin intermediul omului și percepției sale psihologice a realității înconjurătoare dezvoltarea istorică. S-a modificat doar obiectul investigației. Atenția principală este acordată în prezent cunoștinței însăși, transformării sale și educației în spirit revanșist. Anume prin aceasta se explică interesul sporit al geopoliticienilor din Germania pentru învățătura lui Montesquieu.

Ultimul reprezentant important al școlii geopolitice franceze din cadrul gândirii sociale a sec. al XVIII-lea a fost filozoful, economistul și omul de stat Anne Robert Jacques Turgot (1727-

1781). Din 1751 a fost funcționar în parlamentul din Paris, în 1761-1774 - intendent în Limoges, iar în anii 1774-1776 - controlor general al finanțelor.

Cu începere din sec. al XIX-lea, școala determinismului geografic s-a transferat treptat în Germania, beneficiind acolo la intersecția celor două secole - al XIX-lea și al XX-lea - de o dezvoltare deplină. La originile sale s-au aflat Alexandru von Humboldt și Carl Ritter. Ei susțineau opinia privind relațiile reciproce strânse dintre om, stat și lumea naturii înconjurătoare. Predecesorul și dascălul lor nemijlocit, unul dintre primii savanți germani care a adus o contribuție semnificativă la dezvoltarea determinismului geografic a fost Johann Gottfried Herder (1744-1803). Forța motrice a dezvoltării civilizației, în opinia sa, sînt factorii externi și interni. La factorii externi el atribuia natura fizică și, în primul rînd, astfel de elemente ale sale, cum ar fi clima, solul, așezarea geografică.

Un continuator al lui Herder poate fi considerat Carl Ritter (1779-1858), unul dintre reprezentanții remarcabili ai școlii științifice germane a determinismului geografic. Un lucru indiscutabil pentru el consta în faptul că dezvoltarea popoarelor evoluează pe calea prescrisă de mediul înconjurător, o parte importantă a căruia sînt condițiile naturale. Dar pămîntul însuși și tot ce se află pe el a fost creat, în opinia sa, de providența divină. Urmîndu-i pe autorii antici și pe predecesorii lor, I.G.Herder și A.Heeren, Ritter a ajuns la concluzia că „Europa, cu clima sa binefăcătoare și caracterul temperat al anotimpurilor anului, este îndatorată doar caracterului limitat al spațiului său”.

Anume la Ritter au fost luate schemele și construcțiile, cu care a operat mai tîrziu și Ratzel, dezvoltîndu-și geografia sa politică. Ritter a elaborat, între altele, sistemul ierarhic al divizării regionale a lumii în cadrul unui spațiu global unic. El a divizat Pămîntul în emisfera terestră (continentală) și emisfera acvatică (maritimă). Frontiera dintre ele el a prezentat-o în forma unui semicerc mare, care traversa America de Sud prin Peru, iar mai apoi - partea de sud a Asiei. În cadrul emisferei continentale el a evidențiat două zone mari: Lumea Veche și Lumea Nouă. Prima, ca urmare a extinderii sale de la est spre vest, posedă o evidență uniformitate climaterică. Cea de-a doua, dimpotrivă, din cauza așezării sale de la nord spre sud, se deosebește printr-o mai mare

diversitate climaterică. Această distincție, în opinia sa, a exercitat o influență considerabilă asupra caracterului popoarelor care populează fiecare zonă și asupra relațiilor lor reciproce, dat fiind faptul că natura influențează nu numai munca și stereotipurile de gândire (Buckle), nu numai morala omului (Humboldt), dar și fiecare aspect al vieții umane.

Contemporanul lui Ritter, Alexandru von Humboldt (1769-1859) se baza în cercetările sale pe utilizarea unui material empiric enorm și pe realizările științelor naturii din vremea sa. El promova cu insistență ideea, potrivit căreia geografia trebuie să dea o imagine integrală a lumii înconjurătoare și să servească scopurile sociale, politice și economice concrete ale omului. Humboldt a fost unul dintre primii care a renunțat la înțelegerea arealologică a esenței geografiei, subliniind caracterul complex, dar, totodată, unic al obiectului său. „...Contemplarea obiectelor fizice, - scria el, - de forma unui singur obiect, care se mișcă cu ajutorul forțelor sale interne, în calitate de știință separată, are un caracter cu totul original”. Humboldt a pus prin operele sale temelia metodei comparative în geografie. Activitatea lui Humboldt a fost înalt apreciată de opinia publică științifică progresistă. Universitatea din Berlin, unul dintre cele mai vechi centre științifice și instructive din țară, poartă după merit numele său.

Immanuel Kant, Georg Wilhelm Friedrich Hegel și Ludwig Feuerbach, precum și alți savanți-filozofi germani au indicat asupra interacțiunii strânse dintre civilizația umană și natură, influenței reciproce dintre ele.

Immanuel Kant (1724-1804) a dezvoltat în lecțiile sale de geografie ideea cu privire la influența geografiei fizice asupra „geografiei morale” (caracterul național), asupra geografiei politice, asupra „geografiei comerciale” (economia) și asupra „geografiei teologice” (răspîndirea teritorială a religiilor) a unor popoare aparte.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) a indicat direct în lucrarea sa „Filozofia istoriei” asupra caracterului determinant al factorilor geografici față de istoria diferitelor popoare. În compartimentul special de lecții de filozofie a istoriei, intitulat „Fundamentul geografic al istoriei universale”, filozoful german vedea în clima caldă și deosebit de rece „acele însușiri naturale ale țărilor, care le exclud odată și pentru totdeauna din mișcarea

istorico-mondială...” Hegel este unul dintre primii în istoria gândirii sociale care îmbină determinismul geografic cu rasismul, declarând doar țările Europei Occidentale și SUA ca exponenți ai progresului istoric și argumentând, între altele, subjugarea locuitorilor băștinași din Mexic și Peru de către colonizatorii europeni, făcând trimitere al faptul că indienii, chipurile, „sînt mai prejos decît europenii în toate privințele, inclusiv și în ceea ce privește statura lor”.

Hegel a remarcat trei „distingții geografice” ale suprafeței pămîntului: 1) podișuri aride cu stepe și șesuri, 2) depresiuni, țări tranzitive, irigate de rîuri, 3) țări de coastă, situate nemijlocit la mare. Din aceste trei „deosebiri geografice” Hegel deduce o orînduire socială sau alta.

Hegel scria că „creșterea vitelor este o ocupație a locuitorilor din podișuri; prelucrarea pămîntului și munca industrială este o îndeletnicire a celor ce trăiesc pe șesuri; în sfîrșit, comerțul și navigația constituie cel de-al treilea principiu. Independența patriarhală este strîns legată de primul principiu, proprietatea și raporturile de dominație și înrobire – de cel de-al doilea, iar libertatea civilă – de cel de-al treilea principiu”. Hegel încerca să-i mascheze prin aceste referiri sofisticate la condițiile naturale pe adevărații vinovați de exploatarea popoarelor, „să demonstreze” „superioritatea” țărilor de coastă care provine, chipurile, din așezarea geografică, adică, în primul rînd, a țărilor din Europa Occidentală și a SUA asupra tuturor celorlalte țări.

În sec. al XIX-lea, adepții școlii geografice nu se mai limitează deja la investigarea influenței doar a climei asupra dezvoltării sociale. Însăși viața, realizările științei și tehnicii puneau la îndoială concepțiile învechite care mai dominau în acel timp. În sistemul general al școlii geografice se forma o a doua orientare, reprezentanții căreia încercau să dea importanță nu numai climei, dar și a fertilității solurilor, influenței magistralelor de transport ș.a.m.d. în viața societății. Această direcție s-a bucurat de o realizare deosebit de convingătoare în operele englezului Thomas Buckle (1821-1862).

Profesorul de geografie de la Universitatea din Londra Buckle a fost un savant cu interese multilaterale. Lucrările lui Buckle ne permit să-l calificăm ca pe un adept al școlii geografice, deși el n-a fost un reprezentant tipic al acesteia. În cartea sa „Istoria civilizației în Anglia”, Buckle, completînd teoria lui Montesquieu

despre climă, a lansat ideea privind totalitatea condițiilor mediului geografic, care influențează viața societății. În rezultat, el a remarcat patru grupe: „clima, hrana, solul și aspectul general al naturii”. Din punctul de vedere al lui Buckle, cauza principală a civilizației în lumea antică constă în fertilitatea solului, în Europa – în climă. Totodată, el nu se limita la acești componenți și recunoștea, de exemplu, influența rațiunii umane dezvoltate asupra procesului istoric ș.a.m.d.

Spre deosebire de Montesqueu, Buckle sublinia principala influență nu a climei, ci a landsaftului. Acordând un rol prioritar condițiilor geografice (climei, fertilității solului, landsaftului) în calitate de stimulent al dezvoltării sociale, Buckle sublinia, totodată, că nivelul realizat de bunăstare economică „nu depinde de natura favorabilă, ci de energia omului”, care este nelimitată în comparație cu caracterul limitat și stabil al resurselor naturale. De climă, hrană, sol și landsaft depinde, în primul rând, „istoria bogăției”: „solul determină recompensa, primită pentru munca depusă, iar clima – energia și perseverența muncii însăși”. Solul fertil sporește numărul populației prin intermediul surplusului de produse alimentare, iar aceasta, în opinia lui Buckle, conduce spre reducerea salariului fiecărui angajat. La sud hrana este mai ieftină și necesită eforturi mai mici pentru dobândirea ei. De aici – populația enormă, sărăcia lucrătorilor, bogăția nemaivăzută a guvernanților. Landsaftul, importanța căruia Buckle o subliniază în mod deosebit, „acționează asupra acumulării și repartizării capitalului intelectual”. Buckle distinge landsafturi care stimulează imaginația (diverse tipuri de „natură fulgerătoare”) și landsafturi care contribuie la dezvoltarea rațiunii, activității logice. Primul tip este caracteristic pentru zonele tropicale și regiunile limitrofe. Acestea sînt locurile în care au apărut cele mai vechi civilizații, în care influența dominantă o aveau forțele naturii. Unele dintre ele provocau repartizarea inegală a bogățiilor, altele – „repartizarea inegală a activității intelectuale, concentrîndu-și întreaga atenție asupra obiectelor care trezeau imaginația... Iată de ce, acceptînd istoria mondială ca un tot întreg, considerăm că în Europa direcția dominantă a fost subordonarea naturii de către om, iar în afara Europei – subordonarea omului de către natură”.

Fondator al școlii geografice în sociologia franceză poate fi considerat Frederic Pierre Guillaume Le Play (1806-1882). Le Play a

fost economist și sociolog, din 1840 – profesor la Școala minieră, senator pe timpul lui Napoleon al III-lea (1867), organizator al Societății internaționale de studiere practică a economiei sociale (1885), editor al ziarului „Reforma socială” (1881).

Școala franceză de geografie socială a profitat de o răspândire atît de largă, încît a exercitat o anumită influență și asupra esteticii: istoricul Jean-Baptiste Dubos (1670-1742) a elaborat așa-numita „teorie a mediului”. Dubos considera drept factor de bază în dezvoltarea artei condițiile climaterice ale țării; Montesquieu, care promova aceeași teorie, considera drept factori de stimulare a artei pe cei economici și sociali, determinați, la rîndul lor, de mediul geografic și de climă; Hippolyte Adolf Taine (1828-1893) a extins noțiunea de „mediu” (milieu), considerînd-o ca o totalitate de factori diverși. Este vorba, pe de o parte, de condițiile climaterice și geografice stabile ale țării, iar pe de altă parte – de caracterul rasei, de orînduirea socială, precum și „temperatura morală” sau „starea intelectului și moravurilor” din epoca respectivă. Mediul geografic determină, de exemplu, caracterul picturii: „liniar” – la sud și „coloristic” – la nord.

Sociologul francez Edmond Demolins (1852-1907) a lansat în anii 80, în baza studierii condițiilor sociale de viață ale diverselor grupe ale populației rurale, precum și a investigării comparative a traiului minerilor și muncitorilor de al fabrici din diverse țări (de exemplu, Franța și Rusia), ideea cu privire la sociografie (geografie socială) – o ramificație a sociologiei, care studiază influența condițiilor locale de viață asupra formării „tipurilor sociale”.

Sociogeografia este o disciplină sociologică, care analizează aspectul geografic al vieții sociale a unor grupuri sociale concrete: diferențierea lor teritorială, proliferarea spațială, influența activității omului asupra mediului înconjurător. Acest termen, apropiat prin sensul său, a fost lansat în circuitul științific în a.1913 de către R.Steinmetz, care a propus să fie evidențiată în calitate de disciplină sociologică specială sociogeografia sau „geografia socială”, care, contrar sociologiei teoretice abstracte, urma să efectueze o descriere completă a vieții poporului dintr-o epocă sau alta. Sociogeografia s-a constituit sub influența direcției geografice în sociologia franceză, unul dintre primii săi reprezentanți, Vidal de la Blache, vedea scopul geografiei sociale în analiza landsaftului, reprezentîndu-l ca pe o „carte deschisă”, care permite să descopere modul de viață al

unor sau altor colective de oameni. O contribuție valoroasă în sociogeografie a adus școala sociologică din Amsterdam, reprezentanții căreia, criticând determinismul geografic, puneau accentul principal pe investigarea legăturilor dintre sociologie și geografie. Ei vedeau sarcina sociogeografiei în studierea contextului geografic al vieții grupelor sociale, considerând că distincția dintre ea și geografia landșaftului constă în faptul că ultima nu studiază grupurile, ci landșaftul. Lucien Febvre atrăgea atenția asupra distincției dintre morfologia socială, care studia cum este exprimată din punct de vedere geografic starea socială, și geografie, care analizează influența omului asupra anturajului geografic. Un punct de vedere similar împărtășea M.Saurre, care considera că, deși sociogeografia, ca și sociologia, studiază activismul grupelor sociale, obiectul său îl constituie exteriorizarea activității omului prin intermediul obiectelor landșaftului. Fără a se limita la investigarea influenței omului, a activității sale asupra landșaftului natural, sociogeografia include în cercul său de probleme spațiul social, relațiile dintre populație și teritoriu, dependența vieții sociale de lumea naturală înconjurătoare, influența valorificării naturii asupra dezvoltării relațiilor în cadrul comunelor și între comune, precum și relațiile omului cu spațiul, rolul factorilor geografici spațiali în viața socială.

Surse:

1. Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 5-38.
2. Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. - Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 10-46. Нартов Н.А., *Геополитика*. - М., 2000, с. 10-46.
3. Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 11-28.

Literatură:

4. Tămaș, Segiu, *Geopolitica*, București, 1995.
5. Hobsbawm, Eric, *O istorie a secolului XX, Era extremelor, 1914-1991*, Chișinău, Editura "Cartier", 1999.
6. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Iași, Editura POLIROM, 1999.
7. Андрианова Т.В., *Геополитические теории XX века (Социально-философские исследования)*. - М., 1996.

8. Арон Раймон, *Мир и война между народами*. – М., «NOTA BENE», 2000.
9. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. – М., 1998.
10. *Геополитика: теория и практика* / Под ред. Э.А. Позднякова. – М., 1996.
11. Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. – Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.
12. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. – М., 2000.
13. Тихонравов Ю.В., *Геополитика*. – М., 2000.
14. Нартов Н.А., *Геополитика*. – М., 2000.

ȘCOLILE ȘI TEORIILE GEOPOLITICE CLASICE²

1. Apariția geopoliticii clasice
2. „Școala organică” a lui Friedrich Ratzel
3. Categoria „geopolitică” a lui Rudolf Kjellen.
4. „Axa geografică a istoriei” a lui Halford Mackinder.
5. Teoria „forței maritime” a lui Alfred T.Mahan.
6. Concepția posibilismului a lui Vidal de la Blachie
7. Concepția „Rimland” a lui Nicholas Spykman.
8. Teoria „blocului continental” a lui Karl Haushofer

1. Apariția geopoliticii clasice

În sec. al XIX-lea, centrul investigațiilor politico-geografice s-a deplasat, treptat, în Germania, unde concepția determinismului geografic a parcurs consecvent calea de la geografia politică pînă la geopolitică. La originea ei s-a aflat Carl Ritter (1779-1859), profesor, președinte al societății geografice din Berlin. S-a dovedit a fi destul de fertilă ideea sa cu privire la „organismul terestru” sau a „sistemului unității pămîntului”, grație căreia este posibil să-ți imaginezi apariția și dezvoltarea părților sale componente, dat fiind faptul că „...numai conformitatea dintre popor și poziția statului în natură și în viața omului... contribuie și determină prosperarea popoarelor și a statelor”.

---

² Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 5-38; Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. - Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 51-140; Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 33-73.

Ritter a elaborat un sistem de segmentare regională a lumii în cadrul unui spațiu global unic. El a divizat pământul în două emisfere - acvatică (maritimă) și terestră (continentală), hotarele dintre ele marcându-le prin partea de sud a Asiei și prin Peru în forma unui semicerc enorm. Este de înțeles că, în cazul unei atare diviziuni a globului pământesc, la nord este situată emisfera continentală, iar la sud - cea maritimă. El a mai împărțit emisfera continentală în Lumea Veche și Lumea Nouă. Comparând aceste două regiuni enorme ale emisferei continentale, el menționa că prima posedă o mare uniformitate climatică ca urmare a întinderii sale de la vest spre est. Lumea Nouă se întinde de la nord spre sud și de aceea se distinge printr-o pronunțată diversitate climaterică. Anume această deosebire a și exercitat, în opinia sa, o influență considerabilă asupra caracterului popoarelor care populează aceste regiuni.

Ritter a elaborat noțiunea de „individ geografic”, care se referă la regiunea geografică ce s-a constituit ca un tot întreg. Această noțiune este disecată din punctul de vedere al interacțiunii externe. Individul geografic se caracterizează prin „frontiere naturale” și prin legături proprii „regiunii naturale organice”. Mai târziu, această categorie s-a transformat în cadrul geopoliticii în „legea individualizării geografice a statelor”.

2. „Școala organică” a lui Friedrich Ratzel

Unul dintre fondatorii geopoliticii este considerat savantul german, geologul, paleontologul și zoologul Friedrich Ratzel (1844-1904). Friedrich Ratzel a absolvit Universitatea politehnică din Karlsruhe, unde a studiat geologia, paleontologia și zoologia, mai apoi a urmat studiile la Universitatea din Heidelberg, audiind cursurile de lecții ale profesorului Ernst Haeckel (autorul termenului „ecologie”). Concepția despre lume și metodologia lui F.Ratzel au fost determinate de ideile evoluționismului și darwinismului. În sistemul de vederi ale savantului german - „tatăl geopoliticii” - se întrezăresc multe idei ale fondatorului sociologiei, francezului Auguste Comte: evoluționismul, recunoașterea influenței mediului geografic asupra dezvoltării popoarelor și statelor, rolul factorilor demografici și cosmici în funcționarea sistemelor politice, în viața etnosului și statului.

În cea de-a doua jumătate a sec. al XIX-lea cercetătorul german, Friedrich Ratzel a formulat, de fapt, direcțiile principale ale opiniei geopolitice asupra lumii. El i-a depășit pe geografii politici contemporani cu el, în primul rând, în înțelegerea spațiului în calitate de rezervă politică. Fundamentul concepției sale l-au constituit operele „Antropogeografia” și „Geografia politică”. Ratzel menționa în aceste lucrări că teoriile dezvoltării istorice scapă din vedere cele mai apropiate condiții de constituire a statului, fără a demonstra, cum influențează asupra lor mediul geografic. El a decis să lichideze această breșă și a fixat în centrul investigațiilor sale determinarea geografică a politicii interne și externe.

Ratzel menționa că „unele dintre calitățile statului devin calități ale poporului și ale pământului”, atribuind la cele mai importante dintre aceste proprietăți dimensiunile, așezarea și frontierele țării, mai apoi – caracterul și forma pământului cu vegetația și apele sale și, în sfârșit, raportarea sa la alte părți ale suprafeței pământului. El afirma că, în procesul avansării sale, statul aspiră la antrenarea „unor locuri valoroase din punct de vedere politic”, dat fiind faptul că „dimensiunile spațiilor politice” se modifică mereu și de aceea, pentru a evita instabilitatea, ele au tendința de „a se integra în spațiile naturale închise”. Se pare că această atracție a statelor de a se integra în cadrul frontierelor naturale va fi satisfăcută doar în limitele granițelor continentale.

Statul se constituie din relieful teritoriului și din conștientizarea acestuia de către popor. Astfel, statul reflectă realitatea geografică obiectivă și conștientizarea subiectivă la nivelul întregii națiuni a acestei realități, exprimate în politică.

În temeiul acestor cugetări, Ratzel a formulat următoarele șapte legi:

1. Spațiul statelor avansează odată cu sporirea gradului de cultură.
2. Extinderea statelor este acompaniată de alte simptome ale dezvoltării de idei, comerț, misionarism, spirit activ sportiv.
3. Extinderea statelor se efectuează pe calea alipirii și captivării statelor mai mici.
4. Frontierele constituie un organ periferic al statului și prezintă, prin esența lor, o mărturie a avansării, forței sau slăbiciunii sale, a modificărilor în acest organism.

5. Statul caută să înglobeze în sine, pe parcursul avansării sale, cele mai valoroase elemente ale anturajului fizic, liniile litoralului, albiile râurilor, șesurile, regiunile bogate în diverse resurse.

6. Primul imbold de extindere teritorială statele primitive îl primesc din afară, de la civilizațiile mai avansate.

7. Tendința generală de contopire și ramificare este sugerată statelor primitive din afară, de civilizațiile mai avansate.

Prin urmare, staul se naște, crește, moare, asemenea unui organism viu, extinderea și restrângerea sa spațială sînt procese firești, legate de ciclul său vital interior.

Studiind istoria Statelor Unite ale Americii, el a observat că americanii posedă un simț al spațiului foarte dezvoltat din cauza că ei au fost puși în situația de a valorifica spații goale, avînd în spate o experiență considerabilă a istoriei europene. Prin urmare, americanii efectuau în mod conștient ceea ce Lumea Veche asimila în mod intuitiv și treptat. În continuare, ne ciocnim de primele formulări ale altei concepții geopolitice foarte importante - concepția de „mare putere”.

Ratzel a observat că țările mari demonstrează, pe parcursul dezvoltării lor, o tendință de expansiune geografică maximă, înaintînd, treptat, spre un nivel planetar. Prin urmare, mai devreme sau mai tîrziu, dezvoltarea geografică trebuie să atingă perioada sa continentală.

Ratzel considera că fiecare popor și fiecare stat își au „concepția lor spațială” (ideea despre limitele posesiunilor sale teritoriale). Concepția spațială vulnerabilă va conduce inevitabil la degradarea statului. El era convins că necesitatea omului într-un spațiu mai mare va fi realizată în sec. al XX-lea și va conduce iminent la dominarea statelor mari. El scria că, în cazul în care statul dorește să devină o mare putere „autentică”, el trebuie să posede în calitate de fundament teritorial o suprafață de aproximativ 5 milioane de kilometri pătrați (vom nota că teritoriul Germaniei era în acești ani de circa 550 mii de km²).

Concluzia lui Ratzel, conform căreia spațiul geografic se poate manifesta ca o forță politică, a fost pusă la temelie unei noi științe - geopolitica. El a fost unul dintre primii care a elaborat teoria „ciclului oceanic”. El a fundamentat, în cadrul acestei teorii, ideea deplasării ascendente a centrelor strategice ale lumii din

Marea Mediterană în Oceanul Atlantic, iar mai apoi – în Oceanul Pacific. Ratzel numea Oceanul Pacific ocean al viitorului.

El considera că pe arena mondială vor domina țările care posedă o întietate reală în zona strategică a Oceanului Pacific. Cauzele acestei situații rezidă în dimensiunile sale enorme, resursele unice și așezarea sa strategică. De aceea, anume în această zonă vor fi soluționate relațiile de forță ale principalelor mari puteri: SUA, Japonia, China, Rusia și Anglia.

Ratzel a tras concluzia că ciocnirea decisivă a statelor maritime și continentale se va produce anume în această zonă, încheind cu aceasta finalul catastrofal al evoluției ciclice a istoriei umane. În opinia sa, țările continentale, cu bogatele lor resurse, au în acest conflict anumite priorități față de țările maritime, care nu posedă un spațiu suficient în calitate de bază geopolitică proprie.

3. Categoria „geopolitică” a lui Rudolf Kjellen

Rudolf Kjellen (1864-1922) este autorul termenului de „geopolitică”, jurist și cercetător în domeniul statului, profesor de istorie și științe politice la universitățile din Göteborg (1901-1916) și Uppsala (1916-1922). Fiind suedez de naționalitate, el a fost germanofil în suflet și se considera elevul lui Friedrich Ratzel.

Kjellen considera noua știință – geopolitica – în calitate de parte componentă a politologiei, care s-a detașat, la rîndul său, de sociologie, la sfîrșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea.

Kjellen a determinat noțiunea de „geopolitică” ca fiind... „o știință despre stat în calitate de organism geografic, realizat în spațiu”.

Teza principală a lui Rudolf Kjellen constă în următoarele: statul este un organism viu. El împărtășea ideea lui Ratzel, potrivit căreia solul pe care este situat statul constituie o parte integrală a sa, solul și statul sînt un tot întreg. Dar Kjellen îl depășește pe dascălul său și menționează rolul unor astfel de factori importanți pentru funcționarea și dezvoltarea statului, cum ar fi poporul, economia, forma de guvernămînt ș.a. Pînă la părinții-fondatori ai geopoliticii – despre trei factori deosebit de importanți în istoria oricărui popor s-au pronunțat deja Montesquieu și, în mod special, Comte. Totodată, geopoliticienii germano-suedezi au completat considerabil și au sistematizat acești factori.

În afară de criteriile fizico-geografice, statul, în opinia lui Kjellen, își manifestă esența sa prin alte patru forme:

- avînd în vedere forma sa economică (cu spiritul său activ specific), el numea acest criteriu ecopolitică;
- ca popor, cu caracteristicile sale naționale și etnice, dempolitică;
- ca o comunitate socială a diferitelor clase și profesioniști – sociopolitică;
- ca formă a administrării de stat cu structura sa constituțională și administrativă – cratopolitică.

Luată împreună, ele formează, de asemenea, după Kjellen, și cinci elemente ale uneia și aceleiași forțe asemenea celor cinci degete de la o mîină, care muncește pe timp de pace și luptă pe timp de război.

Kjellen a formulat legea autarhiei – echilibrul dintre extremități. Esența acesteia rezidă în faptul că procesul de producție în cadrul unui stat nu trebuie să fie nici pur agrar, nici pur industrial, căci în cazul unei situații extreme statul ar avea nevoie de relații pașnice cu alte state. Dar dacă statul are nevoie de pace, el nu este în stare să poarte războaie pentru teritorii noi, pentru surse de materii prime, căci în acest caz autarhia ar substitui sistemul „ușilor deschise” cu sistemul „sferelor închise de interese”.

Astfel, geopolitica apare, după Kjellen, ca o știință care cercetează calitățile fundamentale ale spațiului, legate de pămînt și de sol, care studiază modurile de creare a imperiilor, de proveniență a țărilor și teritoriilor statelor.

Părintele termenului „geopolitica” era de părerea că, în baza studierii profunde a unui stat aparte, pot fi formulate principiile și legile cele mai generale, care să corespundă tuturor statelor și în toate timpurile.

Kjellen considera că principalul principiu constă în puterea statului și trage concluzia că puterea este un factor mult mai important pentru susținerea existenței statului decît legea, dat fiind faptul că legea este susținută doar de putere. În putere el mai găsea un argument pentru teza sa, potrivit căreia statul este un organism viu. Și dacă legea imprimă statului un element rațional spiritual, atunci puterea îi transmite un impuls organic firesc.

Autorul definiției „geopolitica” a imprimat un sfîrșit logic tezei lui Ratzel despre „statul continental”, modelul căruia a servit

pentru el Germania. Pentru Kjellen el este un spațiu, care posedă un dinamism axial, și este chemat să unifice în jurul său alte mari puteri europene. De aici, și afirmația sa, în urma lui Ratzel, că interesele Germaniei coincid cu interesele statelor limitrofe ale Europei, dar sînt contrarii intereselor Franței și Angliei.

Una din cauzele opunerii Germaniei (pe de o parte) Franței și Angliei (pe de altă parte) a fost concepția lui Kjellen despre popoarele „tinere” și „bătrîne”. Urmîndu-l pe F.Dostoievski, savantul îi considera drept „popoare tinere” pe ruși și nemți, iar „popoare bătrîne” – pe francezi și englezi. Nemții „tineri”, în opinia sa, trebuie să-și însușească spațiul Europei Centrale și să creeze un stat continental la nivel planetar, înghesuind popoarele „bătrîne”, altfel Germania nu va supraviețui în confruntarea cu astfel de structuri geopolitice ca Rusia, Anglia cu coloniile sale și SUA. De aceea, popoarele care locuiesc pe teritoriul Europei Centrale, trebuie să se asocieze într-un spațiu politico-economic calitativ nou, axa căruia ar fi germanii, dat fiind faptul că așezarea geografică a Germaniei o va impune să apere interesele de bază ale întregii Europe.

După primul război mondial și Tratatul de la Versailles, Kjellen și-a fundamentat teza cu privire la trei factori geografici, care joacă rolul principal în geopolitica globală. Acești factori, în opinia sa, sînt extinderea, unitatea de monolit a teritoriului și libertatea circulației. El afirmă că Marea Britanie posedă o mai mare libertate de circulație, datorită flotei maritime puternice și, prin urmare, dominației pe căile maritime. Ea dispune, de asemenea, și de alt factor – extinderea (posesiuni coloniale întinse), dar nu posedă o unitate de monolit a teritoriului: imperiul său, ocupînd la acea vreme 24 la sută din întreaga suprafață a globului pămîntesc, era risipit prin toate părțile lumii. În aceasta și constă partea vulnerabilă a politicii engleze. Rusia, în opinia sa, dispune de un teritoriu întins, de o unitate de monolit a teritoriului, dar ea nu dispune de libertate de circulație, dat fiind faptul că accesul Rusiei la mările calde este limitat. Astfel, Kjellen a rămas în știință și în politică nu numai ca autor al unei noi definiții, dar și ca un cercetător care a elaborat și a concretizat multe concepții, puse la baza politicii celui de-al Treilea reich.

Kjellen a fost foarte aproape de crearea tabloului geopolitic general al lumii. Această sarcină a devenit actuală doar în sec. al

XX-lea, în timpul conștientizării caracterului limitat al spațiului terestru nevalorificat.

4. „Axa geografică a istoriei” a lui Halford Mackinder

Primul model geopolitic global a fost elaborat în Anglia de către Halford George Mackinder (1861-1947), care este considerat pe drept cuvânt drept una dintre personalitățile cele mai distincte în rândul savanților geopoliticieni. Geograf de specialitate, Mackinder a predat la Universitatea din Oxford, a fost director al Școlii economice din Londra, a practicat activitatea politică, s-a aflat în calitate de trimis plenipotențiar în Rusia de Sud în timpul războiului civil (1919-1920).

Lui Mackinder îi aparține cea mai originală și mai revoluționară idee despre istoria politică a lumii. Originile acesteia le găsim în raportul său „Axa geografică a istoriei”, publicat în anul 1904 în „Revista geografică”. În el sînt generalizate toate concepțiile „geografiei politice” expuse anterior și este formulată legea principală a geopoliticii.

Ideea principală a lui Mackinder se reduce la aceea că așezarea geografică cea mai potrivită și mai favorabilă pentru stat este cea de mijloc, centrală. Noțiunea „centrală” este relativă. De aceea, savantul englez vorbește despre așezarea centrală din punct de vedere planetar. Nu se poate să nu fii de acord cu logica raționamentelor lui Mackinder, potrivit căreia în centrul lumii se află continentul euroasiatic, iar în centrul celui din urmă – „inima lumii” sau „Heartland” – masele continentale ale Eurasiei, cel mai reușit teritoriu de unde ar putea fi controlată întreaga lume.

Cauzele invincibilității „Heartland”-ului constau în faptul că flota maritimă nu poate invada această zonă, iar încercările armate ale țărilor maritime de a cuceri imensele spații ale Eurasiei au suferit întotdeauna un eșec total (Carol al XII-lea, Napoleon).

Astfel, Mackinder ne oferă noțiunea de „Heartland”, care se află în granițele Insulei mondiale. El include în Insula mondială Asia, Africa și Europa. Spațiul planetar este structurat cu ajutorul unui sistem de cercuri concentrice. În centrul sistemului se află „axa geografică a istoriei” sau „arealul axial”. Ele sînt identice cu noțiunea de „Rusia” sau de „pămîntul de mijloc”. Mai apoi urmează „semiluna internă” sau „periferică”, care coincide cu

spațiile de țarm ale continentului eurasiatic. „Semiluna internă” constituie, în opinia savantului, zona de cea mai intensă dezvoltare a civilizației.

Pe urmă, la el urmează cercul exterior, pe care l-a numit „semiluna exterioară sau insulară”. Această zonă este exterioară în raport cu continentele Insulei mondiale nu numai din punct de vedere geografic, dar și cultural.

Mackinder considera că, pînă la începutul sec. al XX-lea, țările „zonei axiale” și „semilunii exterioare”, se aflau într-o stare de echilibru. Statele maritime nu dispuneau de suficiente forțe pentru a efectua o invazie în Eurasia - „zona axială” sau, de fapt, în Rusia, situată în această regiune. Cu atît mai mult cu cît statele maritime - Anglia, SUA, Japonia - nu puteau menține regiunile strategic importante cucerite ale Eurasiei. Totodată, statele maritime înseși, coloniile lor erau garantate contra intențiilor de cucerire ale Rusiei și, mai ales, ale SUA.

Potrivit geopoliticianului, marile puteri maritime nu vor putea opune rezistență Eurasiei, dat fiind faptul că, pe măsura extinderii teritoriului uniunii continentale, consolidării bazei sale de resurse, în aceeași măsură se va reduce forța țărilor „semilunii exterioare”, ceea ce va contribui la apunerea acestor state.

O altă parte slabă a marilor puteri ale „semilunii exterioare” constă în vulnerabilitatea căilor maritime de comunicație. Țările Eurasiei ar putea bloca căile maritime de transportare a încărcăturilor: a armatelor, aprovizionarea lor, transportarea mijloacelor tehnice, a mărfurilor, a materiilor prime din metropolă în colonii și invers. Astfel, ne convingem că, deja la începutul sec. al XX-lea, Mackinder era îngrijorat de o Rusie puternică, care posedă o flotă maritimă puternică și o rețea dezvoltată de căi ferate și drumuri auto, prognoza un conflict între ea și Imperiul Britanic. Pronosticul său prevedea versiunea dezvoltării politicii externe a Rusiei în direcția Indiei, unde și trebuia să se producă o ciocnire importantă a intereselor Rusiei și Marii Britanii.

Ideile formulate de Mackinder în anul 1904 și-au aflat în linii mari dezvoltarea în lucrarea „Democratic Ideals and Reality” (1919). În această lucrare, el numește deja în calitate de „zonă axială” „continentul central” (Heartland). „Continentul” ocupă un teritoriu destul de vast: Extremul Orient, o parte din țările Europei de Est. În această carte, găsim ideea care a devenit deja un aforism:

cine controlează Europa de Est, acela controlează și „continentul central”; cine domină „continentul central”, acela domină „insula mondială”; dar cine domină „insula mondială”, acela guvernează lumea.

Conceptul principal al lucrărilor lui Mackinder l-a constituit aspirația de a împiedica Germania să controleze, în comun cu Rusia, „Heartland”-ul. Acest cuplu (la care visa „cancelarul de fier”, unificatorul Germaniei, Bismarck) ar fi dispus de resurse naturale enorme, de forță de muncă, de tehnologii avansate, ar fi fost în stare să distrugă Imperiul Britanic. După cum am menționat, Mackinder a formulat acest concept scurt și exact: „Cine conduce Europa de Est, acela conduce „Heartland”-ul. Cine conduce „Heartland”-ul, acela comandă în „lumea-insulă”. Cine dirijează „lumea-insulă”, acela guvernează întreaga Lume”.

Acest gând al lui Mackinder a fost interpretat ca o idee de creare a unei zone de state-tampon în Europa de Est pentru a separa Germania de Rusia, iar la sfârșitul sec. al XX-lea – pentru crearea „unei fișii sanitare” în jurul Rusiei. După cum a demonstrat istoria, statele care au fost create ca urmare a Tratatului de la Versailles s-au dovedit a fi un tampon destul de fragil și ineficient. Înseși marile puteri occidentale le-au „cedat” Germaniei, în 1938, la München, pentru satisfacerea poftelor lui Hitler. Lumea a fost zguduită de cel de-al doilea război mondial, în care führer-ul și-a propus drept scop acapararea noilor pământuri.

Este greu să nu fii de acord cu gândul lui Mackinder, potrivit căruia una dintre cele mai izbitoare coincidențe constă în faptul că dezvoltarea actuală a Europei repetă contradicția antică dintre Grecia și Roma. Germanii au fost transformați în creștini de către romani, slavii – de către greci. Popoarele romano-germanice au ieșit spre ocean, cele greco-slave au cucerit pământurile turanice. Marile puteri continentale și maritime se opun una alteia atît în sfera idealurilor, cît și la nivel material, la selectarea mijloacelor de dezvoltare.

Totodată, continuatorii moderni ai Romei „continentale” se sprijină actualmente pe forța maritimă, iar civilizația – moștenitoarea Greciei „maritime” – Bizanțului ține la control continentul Eurasiei.

În anul 1943, Mackinder supune modelul său unor corective serioase: el nu poate să nu țină seama de noile realități – de alianța

URSS, Marii Britanii și SUA. „Heartland”-ul includea acum și Atlanticul de Nord (partea de nord a Oceanului Atlantic), aici intra Europa Occidentală, inclusiv Anglia, America cu țările Bazinului caraibic (terminologia îi aparține lui Mackinder).

În încheiere putem afirma că geopoliticianul englez a elaborat o concepție interesantă, care presupunea că:

a) factorii geografici exercită o influență nemijlocită asupra evoluției procesului istoric;

b) așezarea geografică determină în mare măsură forța sau slăbiciunea potențială a statului;

c) progresul tehnic modifică „mediul de trai” geografic al statelor și influențează pozitiv sau negativ asupra forței lor potențiale;

d) Eurasia este centrul proceselor politice globale.

Harta geopolitică a lumii constă, în opinia lui Mackinder, din trei părți componente:

- „zona axială” (Pivot Area). Ea include bazinele râurilor Oceanului Înghețat de Nord, precum și două mări – Caspică și Aral;

- „semiluna exterioară” (Outer Crescent). Din ea fac parte teritoriile SUA, Angliei și Japoniei;

- „semiluna interioară” (Inter Crescent), care este strânsă între primele două părți anterioare. Ea include China, Asia de Sud-Est, India ș.a.

5. Teoria „forței maritime” a lui Alfred Mahan

Amiralul american Alfred T.Mahan (1840-1914) afirma, încă la sfârșitul sec. al XIX-lea, în prima sa lucrare publicată „Influența forței maritime asupra istoriei. 1660-1783”, că dispunerea de mare sau controlul asupra ei și folosirea ei constituie acum și a fost dintotdeauna factori măreți în istoria lumii.

Ulterior, au apărut lucrările „Influența forței maritime asupra Revoluției Franceze și Imperiului” (1793-1812), „Interesul Americii pentru forța maritimă în prezent și în viitor”, „Chestiunea Asiei și influența sa asupra politicii internaționale”, „Forța maritimă și atitudinea sa față de război”. După cum se vede din simpla enumerare a denumirilor lucrărilor amiralului, toate ele reflectă o singură temă: „Forța maritimă și influența sa asupra istoriei”.

Mahan considera, că America are „un destin maritim”, care rezidă de la început în integrarea întregului continent american, iar mai apoi – în stabilirea dominației mondiale covârșitoare. Pentru realizarea acestui program, el a evidențiat următoarele direcții:

- colaborarea pe toate căile cu Marea Britanie;
- împotrivirea expansiunii japoneze în Oceanul Pacific;
- limitarea pretențiilor maritime ale Germaniei;
- acțiunile comune cu europenii orientate contra renașterii

Asiei.

Principalul pericol pentru „civilizația maritimă” îl constituie statele continentale ale Asiei – în primul rând, China și Rusia, în al doilea rând – Germania. Victoria asupra Rusiei, asupra acestei mase continentale „neîntrerupte” a Imperiului rus, care se întinde de la Asia Mică la Vest pînă la meridianul japonez la Est, constituie sarcina strategică principală.

El considera cea mai eficientă metodă pentru realizarea acestui precept principiul „anacondei”, care constă în blocarea teritoriilor inamice de pe mare și de-a lungul liniilor de coastă, ceea ce conduce, treptat, la extenuarea strategică a adversarului.

În opinia lui Mahan, cheia pentru înțelegerea politicii națiunilor maritime trebuie căutată în trei domenii:

- în fabricarea produselor, cu necesitatea de schimbare a lor;
- în navigație, pentru efectuarea acestui schimb;
- în colonii, care extind și facilitează operațiunile de navigație, acordîndu-i protecție prin înmulțirea stațiilor inofensive pentru vase.

Principalele condiții, care influențează asupra forței maritime a națiunilor, consideră Mahan, sînt următoarele: așezarea geografică; structura fizică (conformation), incluzînd aici productivitatea naturală și clima; dimensiunile teritoriului; numărul de populație; caracterul poporului; caracterul guvernului, incluzînd la această rubrică și instituțiile naționale.

Criteriul „așezarea geografică” prevede principalul, în opinia lui Mahan, în liniile maritime de coastă, inexistența frontierelor terestre, necesitatea extinderii continentale a țării, în special pe calea războaielor, care epuizează bogățiile țării. Așezarea geografică a țării poate reclama concentrarea forțelor maritime sau poate impune dispersarea lor. El dezvoltă acest gînd mai departe: așezarea geografică a țării nu numai că poate favoriza concentrarea

forțelor sale, dar și poate acorda o altă prioritate strategică – o poziție centrală și o bază bună pentru efectuarea operațiunilor dușmănoase contra potențialilor săi adversari.

Mahan consideră că structura fizică, linia de coastă a țării constituie una dintre frontierele sale; și cu cât este mai favorabil accesul peste graniță în alte țări (în cazul dat – peste mare), cu atât sînt mai puternice aspirațiile poporului pentru a contacta cu ele. În țara care dispune de linie de coastă, chiar și pe o întindere mare, dar fără porturi, nu puteau să se dezvolte nici navigația maritimă, nici comerțul maritim, nici flota.

Cu sinceritatea sa militară, el subliniază în mod deosebit circumstanța, potrivit căreia în cazul în care marea împarte o țară în două sau mai multe părți, cucerirea acesteia nu numai că este de dorit, dar și imperios necesar.

Examinînd categoria „dimensiunile teritoriului”, el subliniază în mod special că pentru dezvoltarea forței maritime are importanță nu numărul de mile pătrate, pe care le ocupă țara, ci lungimea liniei sale de coastă și caracterul porturilor sale.

De această condiție el leagă strîns numărul populației. Un rol deosebit de important îl joacă acea parte a ei, care cunoaște bine marea și poate fi exploatată cu succes la muncă pe vase maritime și la lucrul pentru organizarea părții materiale a flotei. Iată de ce Mahan acordă o deosebită importanță formării rezervelor capabile să execute munca în cadrul flotei.

Se poate constata că Mahan a elaborat, la sfîrșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, un program de activitate al ideologilor și politicienilor – talasocrația – care a și fost realizată în cea de-a doua jumătate a sec. XX-lea: victoria în cadrul „războiului rece” cu U.R.S.S., distrugerea Uniunii Sovietice au consolidat succesul strategiei „marii puteri maritime”.

Americanii au realizat programul de acțiuni pregătit de Mahan, transformîndu-se către sfîrșitul mileniului al doilea în cea mai importantă putere maritimă, făcînd lumea monopolară. Ce-i drept, încă nu se știe cît de mult le va reuși să „țînă” lumea într-o astfel de stare.

6. Concepția „posibilismului” a lui Vidal de la Blache

Fondatorul școlii geopolitice franceze Paul Vidal de la Blache (1845-1918) este un geograf profesionist. La timpul său, el a fost preocupat de geografia politică a lui F.Ratzel și în baza acesteia a creat concepția sa geopolitică, în care, a supus, totodată, unei critici zdrobitoare multe principii dintre cele mai importante ale geopoliticienilor germani.

Ideile sale s-au format în baza bogatelor tradiții ale concepțiilor geografice și istorice franceze. El a interpretat și a prelucrat în mod critic multe torente ale gândirii politice și geografice germane. Această modalitate de abordare critică se observă destul de clar la confruntarea cu modul de abordare a geopoliticii de către fondatorul său F.Ratzel. Spiritul critic față de teoriile geopoliticienilor germani este caracteristic majorității absolute a savanților francezi din prima jumătate a sec. al XX-lea.

Dacă nucleul teoriei lui Ratzel îl constituie categoriile de spațiu (Raum), așezare geografică a statului (Lage), „necesitatea de teritorii”, „simțul spațiului” (Raumsinn), atunci la Vidal de la Blache în centrul studiilor sale se află omul. De la Blache este, de fapt, fondatorul „școlii antropologice” a geografiei politice, care a devenit, în „interpretarea” sa, o alternativă a școlii germane de geopolitică „teoria spațiului mare” și a căpătat denumirea de posibilism.

În lucrarea sa fundamentală „Franța de Est” (1919), Vidal de la Blache a analizat problema rivalității Franței și Germaniei – problema Alsaciei și Lorenei, în general a Franței de Est. El a avansat ideea de a transforma aceste pământuri (în care populația vorbește, în fond, germana), care au trecut din nou la Franța după primul război mondial, într-o zonă de colaborare reciprocă a celor două țări. Aceste provincii bogate nu trebuie transformate într-o barieră, care să separe o țară de alta și să acorde privilegiu doar unei părți, ci trebuie de făcut așa ca ele să devină cât mai penetrabile. În esență, geopoliticianul francez a elaborat un model istoric de dezvoltare, mai întâi, a spațiului franco-german, iar mai apoi – a spațiului geopolitic european în ansamblu. De la Blache a acordat totuși prioritate intereselor Franței. Lucrul acesta se observă din aceea, cât de detaliat și argumentat demonstrează el faptele geografice și istorice de apartenență la Franța a acestor pământuri.

Spre deosebire de școala germană de geopolitică, de la Blache renunță la determinismul geografic rigid, care amintește uneori de destin. El nu pune pe primul loc fatalismul geografic, ci voința și inițiativa omului, căci omul, ca și natura, poate fi examinat în calitate de „factor geografic”. Totodată, el îi imprimă acestui factor un rol activ de subiect de influență asupra proceselor istorice. Dar acest subiect activ nu acționează izolat, ci în cadrul complexului natural.

Elementul de bază al teoriei sale îl constituie categoria localității de dezvoltare a civilizației. Temelia sa o constituie unele focare aparte, care sînt niște prime pietre de temelie, elemente ale civilizației. Ele reprezintă niște grupe nu prea mari de oameni, care se formează în cadrul interacțiunii omului cu natura. În aceste celule primare - mici unități sociale - se formează treptat anumite „moduri de viață”.

Aceste focare primare, acționînd reciproc între ele, încep să formeze și, în sfîrșit, formează acea temelie a civilizației care, evoluînd, se extinde și cuprinde noi și noi teritorii. Această extindere nu se produce întotdeauna fără greutate, ascendent. În procesul de extindere, de complicare a structurilor, civilizația trece prin reculuri, exploziile de energie se schimbă cu catastrofe, regresii etc. Înseși formele de interacțiune a „focarelor primare” - ale celulelor sînt diverse și contradictorii. În cadrul acestui proces se înregistrează influențe (asimilare), împrumuturi și chiar nimicire totală.

Potrivit teoriei lui de la Blache, procesul de interacțiune începe și, accelerîndu-se mereu, se produce în emisfera de nord, de la Marea Mediterană pînă la Marea Chineză. În opinia sa, în Europa Occidentală și Centrală interacțiunea focarelor primare (a elementelor) ale civilizației s-a produs aproape neîntrerupt și formațiunile politice, schimbîndu-se una pe alta, se suprapuneau pe o configurație sau alta a multitudinii de focare și comunități mici - aceste microcosmosuri specifice, care acționau reciproc între ele.

Un aspect interesant în teoria geopoliticianului francez îl constituie teza cu privire la depășirea treptată a contradicțiilor dintre statele continentale și maritime. Această consolidare, în opinia sa, va avea loc pe calea formării unor relații principial noi dintre pămînt și mare. El considera că spațiile continentale devin tot mai penetrabile, dat fiind faptul că se perfecționează toate

tipurile de comunicații; se extind și se modernizează rețelele de drumuri; căile maritime, transporturile (marea și oceanul în general) devin tot mai dependente de legăturile cu continentele. El afirmă în acest sens că „întrepătrunderea” pământului și a mării este un proces universal.

7. Concepția „Rimland” a lui Nicholas Spykman

Nicholas Spykman (1893-1943), savant american, profesor de relații internaționale, director al Institutului de Relații Internaționale pe lângă Universitatea din Yell, a fost continuator al teoriei amiralului T.Mahan.

Teza principală a lui Spykman poate fi redusă la aceea că Mackinder a supraestimat importanța geopolitică a „Heartland”-ului.

El a divizat lumea în trei sfere: „Heartland”, „Rimland” și continentele îndepărtate ale Africii și Australiei. „Rimland” include în sine Europa Occidentală și Centrală, Turcia, Iranul, Arabia Saudită, Irakul, Pakistanul, India, țările Extremului Orient și China. Din confruntarea „Heartland”-ului cu „Rimland”-ul Spykman a tras concluzia cu privire la prevalarea celui de-al doilea asupra celui dintii. Contrar maximelor lui Mackinder, el le-a formulat pe ale sale:

- cine controlează „Rimland”-ul, acela domină în Eurasia;
- cine domină în Eurasia, acela controlează destinele lumii.

N.Spykman considera că Statele Unite ale Americii ocupă o poziție extraordinar de favorabilă atât în raport cu „Heartland”-ul, cât și în raport cu „Rimland”-ul. Traversând oceanele Pacific și Atlantic, ele controlează două părți opuse ale „Rimland”-ului, iar peste Oceanul Înghețat de Nord - ele ies tocmai în inima „Heartland”-ului. De aceea, este suficient să plaseze bazele sale militare în locurile cele mai sensibile ale „Rimland”-ului, ca să-și asigure dominația sa în „Heartland”.

El a evidențiat zece criterii de mare putere geopolitică a statului:

- suprafața teritoriului;
- caracterul frontierelor;
- volumul împărțirii;
- existența sau lipsa bogățiilor subpământene;

- dezvoltarea economică și tehnologică;
- puterea financiară;
- omogenitatea etnică;
- nivelul integrării sociale;
- stabilitatea politică;
- spiritul național.

Spykman considera că, în cazul în care suma evaluării posibilităților geopolitice ale statului la aceste criterii nu este mare, atunci acest stat este impus să renunțe parțial la suveranitatea sa.

În afară de aceasta, Spykman a mai lansat în circuit o nouă categorie – „oceanul de mijloc”, care apare la el ca „marea interioară”, cum a fost în lumea antică și în Evul Mediu Marea Mediterană. El evidențiază o realitate geopolitică deosebită – „contingentul atlantic”, legat de comunitatea culturii de origine vest-europeană, ideologia liberal-capitalismului, democrație, unitatea politică, destinul etic al neamului său. Un centru al noii comunități atlantice devin Europa Occidentală și Centura litoralului de Est al SUA (în special New York), principalul mecanism de forță al continentului – SUA, care posedă un puternic potențial militar, industrial și comercial. Europa este un apendice al SUA: economic, militar și intelectual. Rolul său, suveranitatea politică a statelor europene trebuie să se restrângă. Puterea pe continent va trece, treptat, la o structură specială, care-i va uni pe liderii tuturor spațiilor „atlantice”. Rolul principal în această structură îl vor juca, indiscutabil, SUA.

Spykman a dezvoltat exhaustiv ideea „anacondei” – a controlului și strangulării teritoriilor țărilor afroasiatice, arabe, ale Indiei și Chinei, ceea ce poate fi realizat doar sprijinindu-se pe forță. El a fost un adept al aplicării forței în relațiile internaționale. Forța, în opinia sa, este o parte componentă necesară a oricărei ordini politice.

8. Teoria „blocului continental” a lui Karl Haushofer

Marele savant-geopolitician german Karl Haushofer (1869-1946) a fost militar, diplomat, iar, cu începere din anul 1911, s-a ocupat de știință, fiindu-i acordat titlul de doctor al Universității din München. Din 1924, pe parcursul a 20 de ani, a editat o revistă geopolitică solidă, în care au și fost publicate principalele sale

lucrări. El a studiat profund ideile predecesorilor săi și a însușit bine prevederile legii dualismului planetar: „forțele maritime” contra „uscatului”; puterea mării contra puterii exercitate prin intermediul pământului.

Urmîndu-l pe Bismarck, Haushofer vedea în alianța cu Rusia și Japonia un răspuns destoinic strategiei marilor puteri maritime. El scria cu acest prilej: „Germania este învinuită de faptul că noi transpunem în viață un plan de asmuțare a popoarelor de culoare asupra domnitorilor lor „legitimi” în India și Indochina... Noi, de fapt, bazîndu-ne pe lucrarea englezului Mackinder, propagăm în toată lumea ideea, potrivit căreia numai relațiile strînse ale statelor pe axa Germania-Rusia-Japonia ne vor permite tuturor să ne ridicăm și să devenim invulnerabili în fața metodelor „anacondei” a lumii anglo-saxone... Doar ideea Eurasiei, realizată politic în spațiu, ne va da posibilitatea de extindere de lungă durată a spațiului nostru vital”.

Astfel, pentru a rezista în fața marilor puteri maritime, care tind să stranguleze țările continentale, după cum își strangulează anaconda victimele sale, Haushofer și școala sa au elaborat concepția „spațiului mare”. Însuși termenul de „spațiu mare” a apărut încă în lumea antică și în el erau incluse zonele tropice și subtropice pe linia Est-Vest. Pe măsura acumulării cunoștințelor despre lumea înconjurătoare (marile descoperiri geografice ale portughezilor, spaniolilor ș.a., războaiele coloniale), categoria de „spațiu mare” se modifica și cuprindea nu numai zona mediteraneană, Asia Mică, dar și Iranul, China și India. „Spațiul mare” și-a desfăcut frontierele sale atît pe direcție meridională, cît și de latitudine. În anii 40 ai sec. al XX-lea s-au constituit două formațiuni geopolitice mari: blocurile panamerican și est-asiatic. Acest eveniment geopolitic a avut o mare importanță, dat fiind faptul că a determinat modificarea completă a „cîmpului de forță” al suprafeței pământului. Această circumstanță explică tentativele Uniunii Sovietice de a trece de la „strategia de latitudine” la „strategia mărilor calde”: proiectul euroafrican, proiectele cu privire la India și insulele din Oceanul Pacific. Acest nou cîmp geopolitic se deosebea esențial de cel care în 1904 a fost calificat de H.Mackinder ca fiind „axa geografică a istoriei” – centrul Lumii Vechi.

Haushofer a prevăzut în mod genial orientarea aspirațiilor geopolitice ale SUA pe axa Vest-Est și el considera că această expansiune geopolitică va constitui temelia, în cazul în care ea va fi dusă la bun sfârșit, pentru cel mai serios pericol pentru pace, dat fiind faptul că ea comportă în sine posibilitatea, subjugării de către Statele Unite a întregii planete.

Asia Orientală, în opinia sa, este nevoită să-și consolideze forma politică și culturală proprie, pentru a-și salvagarda independența sa geopolitică. La periferiile influenței sale, Asia Orientală creează zone-tampon de securitate.

K.Haushofer trage concluzia că viitorul geopolitic al planetei depinde de rezultatul luptei a două tendințe: va fi oare în stare expansiunea anglo-americană de-a lungul paralelelor să învingă rezistența expansiunii est-asiatice de-a lungul meridianelor. Dar care ar fi rezultatul, SUA vor fi apărate de reminiscentele fostului imperiu colonial englez și vor putea să se sprijine întotdeauna pe America tropicală, care se află sub controlul lor.

Contradicția fundamentală dintre lumile „maritimă” și „continentală” a pus Germania în fața problemei autoidentificării geopolitice. Haushofer, ca și alți adepți ai ideii naționale, tindea spre consolidarea puterii politice a statului german, ceea ce presupunea dezvoltarea sa industrială, avântul cultural și expansiunea geopolitică. Însăși așezarea Germaniei, în centrul Europei, o făcea adversar firesc al marilor puteri maritime de vest – Anglia, Franța și, în perspectivă, SUA. Geopoliticienii atlantici, de asemenea, nu-și mascau atitudinea lor negativă față de Germania și o considerau (pe lângă Rusia) drept unul dintre adversarii geopolitici principali ai Occidentului maritim.

De aceea, Germaniei nu i-a fost ușor să conteze pe o alianță puternică cu marile puteri atlantice, cu atât mai mult cu cât Anglia și Franța aveau față de Germania pretenții istorice de ordin teritorial. Prin urmare, viitorul Marii Germanii, naționale, se situa pe confruntarea geopolitică cu Occidentul și, în special, cu lumea anglo-saxonă.

Asemenea raționamente au constituit temelia fundamentală a întregii doctrine geopolitice a lui Karl Haushofer și a continuatorilor săi.

Înșușind ideea lui Ratzel despre superioritatea fundamentală a statelor mari asupra celor mici, Haushofer aprecia dominația

Germaniei aspra statelor mici care o înconjurau ca ceva inevitabil. În plan strategic, el vedea inevitabilitatea hegemoniei germane asupra Insulei Mondiale, prin pătrunderea economică în Rusia și supunerea acesteia. În acest scop, el a elaborat ideea axei Germania - U.R.S.S. - Japonia pentru a se opune lumii maritime.

Nu era nimic întâmplător într-un asemenea bloc - acesta a fost unicul răspuns, integral și adecvat, la strategia lagărului opus, care nu ascundea că cel mai mare pericol pentru el ar fi fost realizarea unei asemenea alianțe. Haushofer l-a numit „bloc continental”.

Nu este întâmplător faptul că el obișnuia să citeze cuvintele americanului Homer Lie: „Ultima oră a politicii anglo-saxone va bate atunci, când germanii, rușii și japonezii se vor alia”.

Surse:

1. Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 5-38;
2. Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. - Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 51-140.
3. Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 33-73.

Literatură:

4. Tămaș, Sergiu, *Geopolitica*, București, 1995.
5. Hayden, Günter, *Critica geopoliticii germane*, București, 1960.
6. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, „ARC”, 1998.
7. Bull, Hedley, *Societatea anarhică, Un studiu asupra ordinii în politica mondială*, Chișinău, Editura Știința, 1998.
8. Anghel, Nicolae, *Geopolitica, de la ideologie la strategie politico-militară*, București, 1985.
9. Гаджиев К.С. *Введение в геополитику*. - М., 1998.
10. Дугин А. *Введение в геополитику*. - М., 1997.
11. Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - М., 1999.
12. Поздняков Э.А. *Геополитика*. - М., 1998.
13. Тихонравов Ю.В. *Геополитика*. - М., 2000.
14. Нартов Н.А. *Геополитика*. - М., 1999.

TEORIILE ȘI MODELELE GEOPOLITICE CONTEMPORANE³

1. Teoria atlantismului
2. Mondialismul
3. Școala geopolitică rusă
4. Alte școli geopolitice contemporane

1. Teoria atlantismului

Adepții și discipolii lui Nicholas Spykman nu numai că au dezvoltat, dar au și corectat concepțiile dascălului lor – un reprezentant de vază al liniei atlantiste în geopolitică. Analizînd tezele lui Spykman, discipolul său, politologul D.Mannig, menționează în lucrarea sa „Heartland și Rimland în istoria eurasiatică”, că criteriile geopolitice trebuie să țină seama în mod deosebit de orientarea funcțională a populației și a statului, dar nu numai de pura apartenență geografică a teritoriului la Uscat sau la Mare.

El împarte întregul teritoriu al Rimlandului eurasiatic în trei tipuri, în funcție de predispoziția culturală funcțională. În primul tip el include China, Mongolia, Vietnamul de Nord, Bangladeshiul, Afganistanul, Europa de Est (inclusiv Prusia). Cel de-al doilea tip a unificat astfel de țări, cum ar fi Coreea de Sud, Birmania, India,

---

³ Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. – Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 147-167; Гаджиев К.С., *Геополитика*. – Москва, «Международные отношения», 1997, с. 162-194; Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. – Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 105-136.

Irakul, Siria, Iugoslavia, adică țările neutre din punct de vedere geopolitic. D.Mannig a inclus țările Europei Occidentale, Grecia, Turcia, Iranul, Pakistanul, Thailanda la cel de-al treilea tip care înclină spre blocul talasocratic.

Urmașii lui Spykman au acceptat, de asemenea, la bază analiza culturală funcțională a lui Mannig, interpretarea sa a predispoziției „telurocratic” și „talasocratic”, considerau că rolul principal îl joacă civilizațiile de coastă, de la care parvin în interiorul continentului impulsuri culturale. Gradul de intensitate a acestor impulsuri poate fi diferit. Sectoarele „orientate talasocratic” ale „semilunii interioare” dispun de un format cultural suprem și lor le aparține inițiativa istorică.

Din punctul de vedere al politologului american Saul Cohen, toate zonele Pământului pot fi divizate în patru componente geopolitice:

a) exterioară maritimă (mediul acvatic) care depinde de flota comercială și de porturi;

b) nucleul continental (nucleus), identică cu „Hinterland” (cu termenul geopolitic, care înseamnă „zonele interioare îndepărtate de litoral”);

c) centura discontinuă (sectoarele de coastă, orientate în interiorul continentului sau în afara lui);

d) zonele independente din punct de vedere geopolitic de acest ansamblu.

Cunoscutul om de știință și politician, fostul secretar de stat al SUA Henri Kissinger, pornind de la ideea „centurilor discontinue”, considera că strategia politică a SUA constă în unificarea zonelor disparate de coastă într-un tot întreg, ceea ce le va permite atlantiștilor să obțină un control deplin asupra Eurasiei și asupra U.R.S.S. Acest tot întreg urmează să insereze acele „sectoare de coastă”, care și-au păstrat neutralitatea sau au gravitat spre Eurasia. Doctrina lui Kissinger propunea SUA să acționeze prin metoda „cnutului și turtei dulci”: cu Vietnamul – război, cu China – colaborare, susținerea regimului chahinechahului Iranului Mohammad Reza Pahlavi, a naționaliștilor din Ucraina și Țările Baltice ș.a.m.d. Ideile lui H.Kissinger erau strâns legate de doctrina reținerii nucleare a SUA și NATO. Amplasarea armei nucleare a Statelor Unite ale Americii și a NATO era efectuată cu luarea în considerare a particularităților geografice și geopolitice ale zonelor.

Fiind o geopolitică a mării, atlantismul n-a fost străin nici ideilor noi, legate de progresul tehnico-științific, de revoluția tehnico-științifică în sfera militară. Apariția noilor tipuri de armament – a avioanelor de bombardament strategic (primele dintre ele au aruncat bombe atomice asupra orașelor nipone Hirochima și Nagasaki), a rachetelor intercontinentale, cu aripi și de alt tip – a zdruncinat prioritatea Mării asupra Uscatului. A apărut necesitatea unor noi doctrine, care urmau să ia în considerare, în locul celor două elemente deosebit de importante ale geopoliticii (Marea și Uscatul), spațiul aerian și cosmic, care presupun aplicarea nu numai a armei nucleare, dar și a celei cu plasmă, cu laser etc. Acestor două elemente noi li s-a acordat denumirea de aerocrație și eterocrație. Valorificarea acestor două medii, cărora fondatorii geopoliticii nu le acordau absolut nici o atenție, a devenit, cu toate acestea, o continuare a teoriilor talasocratice, dar la un nivel mult mai înalt. Istoria a demonstrat că atlantismul a aplicat în mod mult mai dinamic și ofensiv toate mediile, care se bazau pe legea Mării. Geopolitica atlantiștilor s-a dovedit a fi ofensivă, iar geopolitica Eurasiei lîncezea într-o stare de defensivă pasivă. U.R.S.S. a obținut o paritate relativă în sfera aerocrației, dar în cea a „războiului stelelor” n-a putut concura, ceea ce a contribuit în mare măsură la înfrîngerea în „războiul rece”, la prăbușirea comunității țărilor Tratatului de la Varșovia, iar mai apoi – și a U.R.S.S.

În anii 90, gîndirea geopolitică din Apus s-a divizat în două curente: „neoatlantismul” lui Samuel P. Huntington (n.1927) și „sfîrșitul istoriei” al lui Francis Fukuyama. Despre concepția lui Fukuyama vom vorbi mai jos, iar acum va fi vorba despre neoatlantismul lui Huntington care, fiind director al Institutului de investigații strategice pe lîngă Universitatea din Harvard, și-a expus în articolul său „Coliziunea civilizațiilor” viziunea sa asupra problemei relațiilor ulterioare dintre Mare și Uscat, dintre Vest și Est. El afirma că victoria strategică a atlantiștilor asupra eurasiatilor nu este o victorie civilizată. Vestul și Estul se află, ca și mai înainte, din punctul de vedere al civilizației, încă departe unul de altul. Valorile Vestului le constituie piața, democrația liberală, individualismul, drepturile omului ș.a.m.d., pe cînd valorile Estului țin de colectivism, tradiționalism, conciliu, paternalism ș.a.m.d. Huntington afirma că ideologia apuseană a triumfat temporar, că

triumful acesteia va scoate la suprafață păturile culturale periferice ale Estului: se va intensifica influența factorilor religioși, în special a islamului și creștinismului, sintoismului și budismului, confucianismului și hinduismului. În viitorul apropiat, în opinia sa, își vor spune cuvântul civilizațiile creștină-slavonă, confucianistă (chineză), niponă, islamică, hinduistă, latinoamericană și, posibil, civilizația africană. Acest factor va crea din nou condiții de confruntare a Vestului cu Estul. Aceasta înseamnă, concluzionează Huntington, că trebuie să ne pregătim de ea, trebuie să reglementăm, dacă nu chiar să stopăm stările de spirit și tendințele antiatlantiste, să nu admitem asocierea centrelor geopolitice de confruntare cu Vestul într-o singură alianță. În acest sens, Vestul urmează:

- să colaboreze mai strâns, să asigure unitatea între SUA și Europa;
- să integreze în civilizația apuseană acele societăți ale Europei de Est și Americii Latine, culturile cărora sînt apropiate de cea de Vest;
- să preîntîmpine evoluția conflictelor locale între civilizații în războaie globale;
- să îngreueze expansiunea militară a statelor confucianiste și islamice;
- să stopeze restrîngerea potențialului militar al Vestului și să asigure superioritatea militară în Extremul Orient și în Asia de Sud-Vest;
- să beneficieze de greutățile și conflictele în relațiile reciproce ale țărilor islamice și confucianiste;
- să susțină grupele altor civilizații care se orientează spre valorile și interesele apusene;
- să consolideze instituțiile internaționale, care reflectă interesele și valorile vestice și le legiferează, să asigure antrenarea statelor neapusene în aceste instituții.

După cum se observă din aceste recomandări, Huntington califică drept cei mai probabili adversari ai Vestului astfel de țări, cum ar fi China și țările islamice, în primul rînd, Iran, Irak, Libia, dar nu Rusia sau alte țări eurasiatice. Totodată alți neoatlantiști, de exemplu, Paul Wolfowitz, consideră ca și mai înainte, că Rusia este în mod potențial cel mai puternic adversar pentru SUA și partenerii săi din NATO. În legătură cu aceasta, el cheamă să se creeze contra

Rusiei „un cordon sanitar”, din care să facă parte țările Europei de Est și cele Baltice.

2. Mondialismul

Ideile unității generale au rădăcini istorice foarte vechi. Cu mult înainte de Victoria Vestului asupra Estului, a apărut concepția geopolitică a „mondialismului”. Esența sa constă în afirmarea integrării planetare complete, crearea unei lumi unice. Idei similare au lansat încă Auguste Comte, Karl Marx, Fiodor Dostoievski, precum și alți gânditori și filozofi.

Totodată, unitatea generală a lumii este posibilă doar în condițiile colaborării, dar nu a confruntării. O istorie veche au pretențiile de exclusivism ale americanilor. Începutul lor se trage de la concepțiile primilor coloniști-puritani, care au tăbărit pe continentul american încă în sec. al XVII-lea, unde ei au încercat să realizeze porunca biblică cu privire la „orașul de pe colină”, unde toți coloniștii sînt egali și liberi. De aici și argumentarea concepției expansiunii principiilor libertății și democrației ca manifestare a logicii Providenței divine. De la acest gând pînă la idee – intențiile Americii de a reforma întreaga lume și de a duce după sine – este un singur pas. Deja la mijlocul sec. al XIX-lea, unii ideologi americani afirmau că, în viitorul apropiat, SUA vor deveni centrul, în jurul căruia toate națiunile se vor uni într-un singur popor, că SUA, asemenea Soarelui, vor exercita „o influență glorioasă asupra țărilor Europei, iar în continuare – asupra imperiilor asiatice”. Filozoful J.Fischer afirma în anul 1895 că, în viitorul apropiat, toate țările lumii vor deveni engleze, avînd în vedere limba, religia, obiceiurile lor politice, precum și, într-o mare măsură, singele popoarelor care le locuiesc.

Se vede că ideile formulate în „doctrina Monroe”* în anul 1823, care afirmau statutul de forță dominantă și conducătoare a SUA mai întii în America Latină, iar mai apoi – în Europa Occidentală, la sfîrșitul sec. al XX-lea s-au răspîndit deja în întreaga lume.

---

* Programul de politică externă a SUA, formulat de Președintele Monroe și prezentat Congresului SUA pentru aprobare.

Aceste directive au fost proclamate cu toată claritatea în cadrul sloganului „secolului american”, formulat de politologul G.Lewis în 1941: „Secolul al XX-lea trebuie să devină în cea mai mare măsură un secol american”. Capitaliștii, pedagogii, medicii, agronomii și inginerii americani, susținuți de puterea americană, afirma el, trebuie să-și asume povara omului alb, purtând peste tot cu sine „stabilitatea” și „progresul” de model american.

Ideile acestea au fost puse în anul 1945 la temelia politicii externe de stat a SUA, care considerau că victoria obținută de noi a pus pe umerii poporului american povara responsabilității pentru administrarea în continuare a lumii.

În sec. al XX-lea, au lansat idei mondialiste și mulți activiști politici din Europa de Vest, dar aceștia, spre deosebire de americani, nu urzeau gânduri egocentriste despre dominația mondială absolută. SUA au devenit principalul centru ideologic și politic al mondialismului. Acolo a fost creat un stat major, în felul său, pentru realizarea acestei concepții. În el lucrau sute de diverși consilieri, analiști, centrele de investigații strategice lucrau pentru acest stat major, au fost create structuri paralele de stat. Potrivit intențiilor geostrategilor americani, în scopul realizării ideilor mondialismului, erau create astfel de structuri supraguvernamentale, cum ar fi ONU, UNESCO, comitetele și comisiile lor. Sub conducerea SUA, lucrau și continuau să funcționeze astfel de organizații mondialiste, cum ar fi „Consiliul pentru relațiile internaționale”, și „Clubul din Bilderberg” sau tot el și „Grupul Bilderberg”. Liderii acestuia au format în anul 1973 „Comisia tripartită”, pe care a vîrfuit-o clanul familial al multimiliardarilor Rockefeller. Această comisie număra aproximativ 200 de membri. Mulți politicieni de vază din SUA, Europa și Japonia erau funcționari de rînd ai acesteia. De exemplu, viitorul Președinte al SUA James Carter a condus cîndva în cadrul „Comisiei tripartite” unul dintre subcomitete.

Centrul intelectual al „Comisiei tripartite” în frunte cu Zbigniew Brzezinski a elaborat cîteva variante de tranziție la un sistem mondial unic sub conducerea SUA. Una dintre variantele (mostrele) de tranziție la o nouă ordine mondială și la un guvern mondial se sprijinea pe ideea convergenței (contopirii, apropierii). Însăși ideea de convergență a fost sonorizată pentru prima dată de Președintele SUA Lyndon Johnson. Teoria convergenței a fost

elaborată de sociologul american de proveniență rusă Pitirim Sorokin (1889-1968). În anii '70, ea a fost modernizată, în funcție de necesitățile mondialismului, de un grup de analiști sub conducerea lui Zb.Brzezinski și H.Kissinger. În cadrul acestei teorii, au fost elaborate metodele de creare a unei noi civilizații cultural-ideologice, intermediare între socialism și capitalism.

În opinia lui P.Sorokin, această civilizație nouă urmează să acumuleze în sine cele mai bune trăsături ale capitalismului și socialismului, atlantismului și continentalismului. După crearea noii civilizații cultural-ideologice sintetice, în Guvernul Mondial ar putea intra Washingtonul și Moscova. Dar, după cum considerau mondialistii, a dirija o astfel de lume se poate odată cu tranziția la schemele tehnologice ale „eterocrației”. Centrul mondialist avea filiale în Europa Occidentală, în China, în U.R.S.S., prin intermediul cărora își realiza proiectele sale. Dar rezultatele acestor aspirații ale mondialistilor în Europa, U.R.S.S. și China sînt diferite. Țările Europei de Est, U.R.S.S. au mers pe calea cedărilor față de SUA în toate chestiunile de principiu - reducerea armamentului, dizolvarea Tratatului de la Varșovia, demolarea sistemului politic și economic al U.R.S.S., adică s-au autolichidat, pe cînd Occidentul n-a făcut nici un fel de cedări politice, ideologice sau geopolitice față de U.R.S.S. China n-a făcut nici ea nici un fel de concesiuni în fața Occidentului. Astfel, politicienii-atlanțiști au aplicat destul de eficient mondialismul în cadrul „războiului rece” contra U.R.S.S. și țărilor din Europa de Est.

O nouă versiune a mondialismului, după prăbușirea blocului țărilor Europei de Est și a U.R.S.S., a devenit concepția politologului Francis Fukuyama „Sfîrșitul istoriei”. La începutul anilor 90, el a publicat un articol cu aceeași denumire. Concepția sa a devenit „temelia teoretică a noului curent - „neomondialismul”. Cît de tare am dori, idei principiale noi nu putem să găsim în „Sfîrșitul istoriei”. Este vorba doar de repetarea ideilor lui T.Hobbes, precum și ale lui A. Comte (expuse de ultimul în „Cursul de filozofie pozitivă”), H.Spencer, precum și ale altor cugetători-pozitiviști. Fukuyama îi conduce pe cititori de la „epoca legii Forței”, a „obscurantismului”, „managementul irațional al realității sociale” la orînduirea socială rezonabilă - capitalistă, a civilizației occidentale de la sfîrșitul sec. al XX-lea cu economia sa de piață și cu valorile liberal-democratice.

Fukuyama a repetat în multe privințe ideile sociologului și istoricului german Max Weber despre aceea că istoria s-a dezvoltat doar pe seama factorilor iraționali, că raționalitatea devine un factor care prevalează doar la etapa dezvoltării capitaliste. Ultimul bastion al „iraționalismului” a căzut, în opinia lui Fukuyama, odată cu demolarea U.R.S.S. Reprezentantul neomondialismului contemporan leagă de acest factor „sfârșitul istoriei” și începutul noii existențe a umanității – planetare, unde vor exista Piața și Democrația. Ei integrează lumea într-o mașină armonioasă unică (aproape după A. Compté). Toate părțile lumii, adică toate zonele globului pămîntesc, vor începe să se restructureze, ca electronii în atom, își vor schimba orbitele lor, orientîndu-se spre centrele-nuclee cele mai puternice (din punct de vedere economic).

Unii savanți europeni au expus o serie de idei similare cu doctrina lui Fukuyama. De exemplu, consilierul personal al Președintelui François Mitterrand Jacques Attali afirmă în cartea sa „Liniile orizontului”, că actualmente în lume a sosit „era banilor”. Ei sînt etalonul universal al tuturor valorilor. Era banilor este o mărturie că a sosit era mesianică de orientare iudaico-cabalistică. Pe întregul Pămînt, potrivit lui Attali, domnesc relațiile de piață, bazele nu numai pe bani, dar și pe tehnologiile informaționale, domnește ideologia liberal-democratică, iar dualism geopolitic nu există; există o lume unică și omogenă, care se bazează, se formează pe principiile „geoeconomicii”. Ultima pune în centrul atenției nu factorii geografici, etnici, spirituali și de altă natură, dar, în primul rînd, pe cei economici. Toate țările, toate zonele lumii se rotesc în jurul orașelor, în care există burse mondiale, centre informaționale, mari întreprinderi și bogății minerale. Asemenea nuclee – spații economice – au devenit, în opinia lui Attali, Spațiul american care include America de Nord și de Sud într-o singură zonă financiar-industrială; Spațiul european – întreaga Europă unificată; Zona Oceanului Pacific cu centrele care concurează între ele: Tokyo, Taiwan, Singapore ș.a.m.d.

Modelul economic și ideologic al acestor spații va fi asemănător, prin urmare, între aceste trei spații nu vor putea apărea anumite contradicții. Nici un fel de factori geopolitici nu vor exercita vreo influență substanțială. Proiectul „geoeconomic” de transformare a lumii constituie, în funcție de conținutul său, o variantă intermediară între atlantism și mondialism.

Ideile geopolitice ale lui Attali au fost expuse în mod mai detaliat de către Carlo Santoro, profesor al Institutului de investigații politice internaționale (Milano). Concepțiile cu privire la multipolaritatea lumii ale lui Fukuyama presupun existența Guvernului Mondial. Nucleul acestuia pot deveni instituțiile internaționale de tipul ONU și comitetelor sale. Potrivit lui C.Santoro, aceste structuri interstatale sînt o moștenire a logicii învechite privind geopolitica bipolară și a „războiului rece”. Situația din lume este amenințată de catastrofe ale civilizațiilor. Ca urmare a acestor catastrofe, se va reduce rolul structurilor internaționale, vor spori conștiința națională și naționalismul în țările Europei de Est, Rusia, a Lumii a Treia, va începe destrămarea intensă a statelor existente (inclusiv Rusia), lumea va intra într-o perioadă de războaie de intensitate mică și medie, în urma cărora vor porni să apară noi spații geopolitice, pentru administrare a cărora este necesar să se formeze Guvernul Mondial, sub egida căruia va fi creat statul planetar.

Concepția examinată ocupă poziții intermediare între doctrina lui F.Fukuyama și ideile lui S.Hungtington.

După cum observăm, mondialismul, atlantismul și neomondialismul intenționează să retopească o mulțime de popoare, națiuni și culturi într-o societate unică.

3. Școala rusă de geopolitică

Procesele geopolitice care au loc pe cea de-a șasea parte a teritoriului Planetei Pămînt au pus cu toată principialitatea chestiunea cu privire la locul Rusiei în noua ordine mondială. În Occident, dar și în Est răspund în mod diferit la această întrebare.

Practic, toți politologii occidentali atrag atenția asupra instabilității permanente, care caracterizează relațiile reciproce ale Rusiei cu Europa, ale Rusiei și Occidentului. Ei explică această instabilitate prin patru tendințe geopolitice structurale.

În primul rînd, prin teritoriul său, numărul populației și resursele naturale Rusia depășește orice stat european: principala sa problemă a fost întotdeauna aplicarea eficientă a acestor rezerve enorme.

În al doilea rînd, pe parcursul întregii sale istorii, Rusia n-a avut hotare clar delimitate atît la vest, cît și la est, ceea ce o îndemna

la o expansiune permanentă în scopul stabilizării regiunilor de la periferie: totodată, acest lucru nu soluționa problemele, ci, dimpotrivă, le agrava și mai tare, pentru că se crea o nouă periferie.

În al treilea rînd, între Rusia și marile state europene se aflau întotdeauna unele state mici, slabe din punct de vedere politic, ceea ce întărea stările de spirit expansioniste din Rusia, năzuințele de a se afirma mai spre vest.

În al patrulea rînd, din punct de vedere geografic, precum și sub aspect politic și cultural, Rusia se află între Europa și Asia, iar din această cauză ea n-a simțit niciodată apartenența totală nici față de una, nici față de cealaltă. Totodată, un rol important l-a jucat tradiția culturală rusă. Conștientizarea faptului că ea rămînea, din punct de vedere tehnologic, permanent în urma Occidentului, conducea la contradicții serioase. Din recunoașterea acestui fapt se trăgea concluzia privind necesitatea aplicării realizărilor sale în scopul modernizării economiei ruse. În același timp, în Rusia erau întotdeauna îngrijorați de influența negativă a valorilor occidentale asupra societății și culturii, ceea ce limita posibilitățile colaborării tehnologice.

La sfîrșitul sec. al XIX-lea a început prima din cele două etape principale de autoconștientizare teoretică a locului geostrategic al Rusiei. Cea mai importantă contribuție au adus S.M.Soloviov, V.O.Kliucevski, A.Șceapov, B.N.Cicerin, I.L.Solonevici etc.

Teritoriul enorm de mare al Rusiei, populația sa nu prea numeroasă, uniformitatea și caracterul monofon al muncii poporului, pericolul permanent al atacurilor din exterior au determinat necesitatea într-o putere centrală durabilă.

S.M.Soloviov a demonstrat predestinarea geografică a apariției statalității ruse și valorificarea economică cea mai intensă a pămînturilor în centrul podișului Rusiei de Mijloc. De aceea Moscovei, datorită particularităților așezării sale geografice, i-a fost sortit să se afle în fruntea unificării pămînturilor rusești și să creeze un stat centralizat puternic. Anume în condițiile climaterice naturale ale acestei localități el a întrezărit factorul hotărîtor, care a influențat asupra caracterului activității și formei de organizare a populației.

Natura „zgîrcită” în daruri a acestei localități i-a învățat pe locuitori perseverența și fermitatea, fără a promite răscumpărare

rapidă pentru munca depusă. Soloviov a numit natura Rusiei, în comparație cu cea a Europei Occidentale, „mamă vitregă”, dar nu „mamă bună” pentru poporul său. De aici el a tras concluzia, că cauzele rămîinerii în urmă a Rusiei sînt determinate de condițiile de viață mult mai severe decît ale popoarelor Europei Occidentale. Poporul rus a fost nevoit să ducă o luptă crîncenă pentru supraviețuire și să cucerească, în adevăratul sens al cuvîntului, spațiul vital de la natură. Toate acestea și-au pus o pecete cu totul deosebită asupra întregului său mod de viață.

I.L.Solonevici scria, atrăgînd atenția asupra influenței așezării geografice și coraportului de libertăți personale în Rusia și S.U.A.: „Libertatea americană, ca și bogăția americană, sînt determinate de geografia americană – libertatea noastră și bogăția noastră sînt limitate de geografia Rusiei. De aceea noi nu vom avea niciodată asemenea libertăți, pe care le au Anglia și S.U.A., dat fiind faptul că securitatea lor este garantată de mări și oceane, iar securitatea noastră poate fi garantată doar de serviciul militar”.

Conștientizarea ulterioară a situației geopolitice a țării a fost dezvoltată în lucrările eurasiatilor. Fondatorii teoriei eurasiatice au fost filologul și istoricul, cneazul N.S. Trubețkoi (1890-1938), geograful geopolitician P.N.Savițki (1895-1968), fiul marelui savant naturalist rus – istoricul G.V.Vernadski (1877-1973).

N.S.Trubețkoi a expus astfel esența concepției: „Substratul național al statului, care se numea mai înainte Imperiul rus, iar acum poartă denumirea de U.R.S.S., poate fi doar întreaga totalitate a popoarelor, care populează acest stat, examinată ca o națiune multipopulară deosebită și în această calitate posedînd un naționalism deosebit. Noi numim această națiune eurasiatică, teritoriul său – Eurasia, naționalismul său – eurasism”.

P.N.Savițki considera că Rusia prezintă o formațiune civilizată deosebită, în care „media” geopolitică și socioculturală devine o trăsătură fundamentală. El scria că Rusia are mult mai multe motive, decît China, să se numească „stat de mijloc”. Europa constituie doar „capul occidental” al Eurasiei, iar Rusia ocupă poziția centrală în cadrul întregului continent.

Pentru Savițki, Rusia este un univers de sine stătător, de sine stătătoare este și realitatea geopolitică istorico-spirituală deosebită, pe care el o numește Eurasia. Conținutul său include în sine nu

continentul, nu uscatul, dar ideea, reflectată în spațiul rusesc și în cultura rusă, paradigma istorică, o civilizație deosebită.

Sensul geopolitic al Eurasiei se manifestă la Savițki ca o sinteză a două realități – a Pădurii europene și a Stepei asiatice. O asemenea sinteză se manifestă nu, pur și simplu, ca o suprapunere a două sisteme geopolitice, dar și ca ceva integral, original, care posedă măsura sa proprie și cota de evaluare. Rusia-Eurasia este centrul Lumii vechi. Lichidați acest centru și toate celelalte părți ale sale, tot acest sistem de extreme continentale (Europa, Asia Anterioară, Iranul, India, Indochina, China, Japonia) se vor transforma ca și cum într-o „construcție risipită”. Această lume, care se întinde spre est de granițele Europei și spre nord de Asia „clasică”, este acea verigă, care îi face pe toți să fie uniți, considera el.

Cea mai importantă realizare în conștientizarea locului Rusiei în lumea contemporană o constituie teoria etnogenezei „ultimului eurasiat” L.N.Gumilev.

Lev Nikolaevici Gumilev (1912-1992) este un istoric, etnolog, filozof, doctor în științe istorice și geografice, în lucrările sale el, de fapt, nu abordează temele geopolitice, dar teoria sa privind etnogeneza și ciclurile etnice continuă linia abordării organiciste și, parțial, a determinismului geografic, care constituie deja esența geopoliticii lui Ratzel, Kjellen, Haushofer ș.a.

Teoria lui Gumilev este la ziua de azi una dintre cele mai puternice concepții istorico-filozofice, esența căreia se reduce la următoarele:

a) personajul principal al istoriei îl constituie națiunile, dat fiind faptul că ele reprezintă cele mai stabile comunități umane, care-i atrag pe toți oamenii, pentru că nu există om în afara națiunii și fiecare om aparține doar de o singură națiune; națiunea este un sistem, care se dezvoltă în cadrul timpului istoric, care are început și sfârșit; națiunea este însuși procesul discret al etnogenezei;

b) criteriul universal de distincție a națiunilor între ele – stereotipul comportamentului – este un limbaj comportamental deosebit, care se transmite prin moștenire, dar nu genetic, însă după cum a demonstrat M.E.Lobașev, prin intermediul mecanismului eredității de semnalizare, bazate pe reflexul condiționat, când urmașii iau de la părinții și semenii lor pe calea

imitării, stereotipurile comportamentale, care sînt, totodată, dexterități adaptive;

c) în cadrul etnosului, în calitate de legături sistemice servesc senzațiile „al meu” și „străin”, dar nu relațiile conștiente; senzația realității stereotipului generează conștiința de sine și antiteza „noi-ei”;

d) unitatea etnosului este susținută de energia geobiochimică a biosferei, efectul căreia este calificat ca o pasiune – o aspirație de neînving în realizarea unui anumit scop, fie și iluzoriu, dar pentru înfăptuirea căruia purtătorii acesteia (cei pasionați) sînt gata să-și sacrifice atît propria lor viață, cît și viața posterității lor; din punct de vedere psihologic, pasiunea se manifestă ca un impuls al subconștientului, opus instinctului de autoconservare, atît individual, cît și de specie;

e) în funcție de coraportul impulsului pasiunii (P) și instinctului de autoconservare (I), Gumilev a descris trei tipuri comportamentale caracteristice: pasionate ($P>I$); persoane armonioase ($P=I$); nepasionate ($P<I$);

f) din punct de vedere statistic, în cadrul etnosului prevalează persoanele armonioase; cotele celor pasionate și nepasionate în expresie procentuală sînt neînsemnate, dar modificarea cantităților acestora determină starea geobiochimică a etnosului în calitate de sistem închis de tip discret (potrivit clasificării lui A.A.Malinovski);

g) în funcție de greutatea specifică a gradului de pasiune, etnosul străbate pe parcursul ciclului său vital (adică, în procesul etnogenezei) o serie de stadii: faza de aflux al gradului de pasiune (închisă sau de incubație și evidentă), faza gradului extrem de pasiune (acmatică); faza deprimării (adică a descreșterii bruste a gradului de pasiune); faza de inerție (scăderea treptată a gradului de pasiune); fază de pierdere a gradului de pasiune (fază de obscuritate); faza memorială, cînd, după o anumită regenerare a gradului de pasiune, etnosul se transformă într-un relict, care constituie stratul superior al geobiocenozei unui anumit landsaft;

h) izbucnirea etnogenezei este rezultatul unui îndemn de pasiune, adică al unei anumite mutații organice care, la rîndul său, este provocată sau de iradierea cosmică nemijlocită a suprafeței pămîntului de-a lungul unei linii anumite, sau prin intermediul transiterii simptomului de pasiune pe cale genetică – datorită

contactelor sexuale ale celor pasionați cu persoane mai puțin pasionate; procesul etnogenezei se caracterizează prin stingerea energiei substanței vii (a gradului de pasiune din cauza rezistenței mediului); acest proces poate fi întrerupt în orice clipă prin amestecul din afară, în special în timpul trecerii de la o fază la alta, totodată, etnosul parțial este distrus, iar o altă parte „se împrăștie în părți”;

i) etnosurile au o structură complicată, incluzând subetnosurile, consorțiile și convicțiunile, acestea avînd și ele structuri mult mai complicate - superetnosuri unificate printr-o dominantă comună; între diverse etnosuri sînt posibile următoarele tipuri de relații: simbioză (bună vecinătate), asimilare (contopire), xenie (unificare benevolă fără contopire), himeră (unificare fără contopire pe calea subordonării unui etnos de către altul, străin acestuia prin dominantă), război pentru dominație pe un anumit teritoriu (în interiorul superetnosului), război de nimicire (în cazul contactelor dușmănoase la nivel superetnic);

j) dat fiind faptul că impulsul de pasiune posedă un caracter pur energetic, direcția de consumare a acestei energii depinde de alegerea dominantei - o anumită idee, de cele mai multe ori - religioasă, care constituie perceperea și programul vital al purtătorilor acesteia; toate perceperea se divizează în optimiste (teiste și optimiste) și pesimiste (ateiste și pesimiste); totodată, doar primul tip de percepere poate deveni temelia vieții normale a etnosului, pe cînd perceperea pesimistă generează antisisteme, comunități de oameni, pentru care minciuna este un principiu de acțiune, iar eforturile lor sînt orientate spre distrugerea biosferei în toate manifestările sale.

Între timp, teoria lui Gumilev s-a confruntat pe parcursul statornicirii și dezvoltării sale cu o serie de obstacole cu caracter extraștiințific, ceea ce nu ne permite s-o acceptăm fără critică.

În filozofia istoriei, creată de Gumilev, putem evidenția o serie de părți puternice și slabe. Să începem cu cele puternice. Teoria este edificată de un istoric profesionist cu luarea în considerare a unui bogat material istoric și istoriografic, ceea ce, practic, a exclus folosirea în generalizări a unor informații neconfirmate și fapte neverificate. Această teorie ne permite să clarificăm extraordinar de multe „pete albe” din istorie și știința istorică. Ea poate fi aplicată nu numai față de orice fragment

cronologic sau geografic al istoriei mondiale, dar și față de orice „gen” al istoriei – istoria culturii, istoria politică, istoria climei, istoria etnică ș.a.m.d. Teoria reprezintă o sinteză destul de reușită de diverse științe (ceea ce constituie, de fapt, o raritate) – geografia (inclusiv geofizica și climatologia), ecologia, psihologia, sociologia, istoria (inclusiv arheologia și istoriografia).

Iar acum să examinăm părțile slabe. Teoria nu și-a găsit o expunere sistematică: lipsesc definițiile formulate clar, nu există un cod distinct al principiilor de bază; ea este descoperită sau în mod confuz, sau prin intermediul aplicării la un enorm material factologic, cu atât mai mult cu cât în ultimul caz – uneori prea contradictoriu și ideologizat (în special, autorul admite posibilitatea de a fi învinuit de antisemism, ceea ce se pare că este una dintre cauzele desconsiderării de către teoria sa a multor grupe ale opiniei științifice mondiale). Într-o serie de cazuri, argumentarea pare a fi încurcată și arbitrară; de exemplu, cauza principală a etnogenezei el o vedea în mutațiile provocate de iradierea cosmică a biosferei, iar drept confirmare a acestui lucru este prezentată observarea, conform căreia o serie de izbucniri ale etnogenezei au avut loc aproximativ într-unul și același timp, iar din punct de vedere teritorial totul coincide aproximativ într-o linie dreaptă. Între altele, însuși Gumilev menționează că între punctele menționate de el în landșafturile monotone, populate de etnosuri inerte, iradierea n-a condus la rezultate etnogene. Aceste rezultate s-au făcut observate doar la locurile de joncțiune a landșafturilor, iar liniile înseși (care, vom sublinia, pot fi trase pe hărțile istorice cu o suficientă doză de probabilitate) le amintesc mai mult pe cele geodezice. Punctele de joncțiune ale landșafturilor coincid, de cele mai multe ori, aproximativ cu granițele dintre etnosuri (căci fiecare etnos se adaptează la un anumit landșaft sau la un grup de landșafturi). Însuși Gumilev menționează că anume contactele dintre diferite etnosuri, în special – dintre superetnosuri, datorită deosebirilor dintre stereotipurile de comportament și diferențele între nivelurile de pasiune, generează idei noi, stereotipuri noi de comportament și etnosuri noi. În acest caz, devine neclar, de ce ar trebui să se găsească un motiv suplimentar pentru etnogenază în formă de iradiere cosmică? Se pare că aici își spune cuvântul doar tributul plătit concepțiilor moștenite – geopoliticii lui Savițki și teoriei cu privire la energia substanței vii a lui Vernadski. Ipoteza cu privire

la influența cosmosului asupra istoriei umanității, elaborată de cosmologii ruși Vernadski, Ţiolkovski și Cijeovski, este, desigur, foarte atrăgătoare, logică și nu poate fi exclusă, dar, parafrazându-l pe Laplace, trebuie să menționăm, că am putea să ne lipsim foarte ușor de această ipoteză.

În afară de aceasta (și lucrul acesta este foarte important din punctul de vedere al filozofiei), Gumilev pune istoria oamenilor într-o dependență puternică de istoria ideilor, divizându-le pe ultimele în două grupe – optimiste (optimiste și teiste) și pesimiste (pesimiste și ateiste). Astfel, el simplifică cu totul istoria religiilor și, respectiv, își sărăcește propria sa teorie.

Principala realizare a teoriei lui Gumilev rezidă în faptul că el a evidențiat, în baza unui foarte bogat material istoric, alternanța consecutivă uniformă a fazelor comunităților umane cele mai stabile (determinate de el ca fiind etnice) – de la asocierea inițială a oamenilor în baza aspirației lor comune de a urma anumite idealuri destul de abstracte pînă la transformarea acestei comunități într-un conglomerat instabil de egoiști lipsiți de orice idee.

Însuși Gumilev n-a formulat concluzii geopolitice în baza tabloului lumii elaborat de el. Lucrul acesta l-au efectuat urmașii săi în perioada atenuării (mai apoi – și a suspendării) cenzurii ideologice marxiste. Această direcție a fost numită, în ansamblu, „neoeurasiatism”, care are, la rîndul său, cîteva varietăți. Acestea nu moștenesc toate ideile lui Gumilev, dar, în ansamblu, influența sa asupra ideologiei geopolitice este colosală.

Principala varietate a neoeurasiatismului reprezintă o ideologie perfectă și multidimensională, pe care au formulat-o unele cercuri politice ale opoziției naționale, care se împotriveau în perioada 1990-1994 reformelor liberale. Este vorba de un grup de intelectuali, care s-au unit pe lîngă ziarul „День” („Ziua”), mai tîrziu – „Завтра” („Mîine”) și revista „Элементы” („Elemente”).

Această varietate se întemeiază pe ideile lui Savițki, G.Vernadski, ale cneazului N.Tubețkoi, precum și ale ideologului național-bolșevismului rus Nikolai Vasilevici Ustrealov (1890-1938) – docent universitar al Universității din Moscova (1913-1916), șef al biroului de presă în guvernul lui Kolceak, profesor al Universității din Harbin (1920-1924). În anul 1935 el a revenit în U.R.S.S., a lucrat în calitate de profesor de geografie economică la

Institutul de ingineri pentru transporturi din Moscova, în anul 1937 a fost arestat și a pierit în închisoare.

Analiza eurasiaticilor istorici este recunoscută ca fiind deosebit de actuală și aplicabilă întru totul la situația actuală. Teza cu privire la ideocrația națională de proporția imperiului continental este pusă în opoziție, concomitent, atît teoriilor occidentale liberale, cît și naționalismului etnic restrîns. Rusia este calificată drept o axă a unui „Mare spațiu” geopolitic, misiunea sa etnică este identificată univoc cu edificarea imperiului.

Cît privește nivelul social-politic, această direcție gravitează în mod univoc spre socialismul eurasiatic, considerînd economia liberală o trăsătură caracteristică a lagărului atlantic. Perioada sovietică a istoriei ruse este calificată în perspectiva schimbării radicale de orientare ca o formă modernistă a aspirației naționale ruse tradiționale spre o expansiune planetară și un „universalism eurasiatic antiatlantic”. De aici și tendințele „procomuniste” ale acestei versiuni a neoeurasiatismului.

După dezagregarea Tratatului de la Varșovia și a U.R.S.S., geopolitica a devenit din nou actuală în societatea rusă. Suspendarea cenzurii ideologice a făcut posibil, în sfîrșit, să se spună lucrurilor pe nume. Nu este de mirare că primele au participat la renașterea geopoliticii cercurile național-patriotice (ziarul „День” („Ziua”), revista „Элементы” („Elemente”). Metodologia s-a dovedit a fi atît de impresionantă, încît inițiativa a fost preluată și de unele mișcări democratice. În curînd după restructurare, geopolitica a devenit una dintre cele mai populare teme în întreaga societate rusă.

Cercetătorii ruși contemporani și-au adus contribuția lor în elaborarea problemelor geopoliticii în ultimii ani. Unul dintre primele manuale de geopolitică în Rusia postsovietică poate fi considerată broșura lui E.A.Pozdneakov „Geopolitica”, editată în anul 1995. Plătind, în mare parte, tribut modalităților tradiționale de abordare, într-o lucrare apărută recent, geopolitica se manifestă ca o disciplină, al cărei obiect îl constituie „aplicarea de către state a factorilor spațiali la determinarea și realizarea ideilor politice”. În opinia lui K.V.Pleșakov, „geopolitica poate fi determinată nu numai ca o dependență obiectivă a politicii externe a unei sau altei națiuni de așezarea sa geografică, ci ca o dependență obiectivă a subiectului

relațiilor internaționale de totalitatea factorilor materiali, care permit acestui subiect să efectueze controlul asupra spațiului”.

Potrivit lui Pleșakov, în linii generale, geopolitica „clasică” și cea revizionistă (ultima a evoluat după cel de-al doilea război mondial), au coexistat și coexistă destul de haotic. Nu s-a constituit nici un fel de învățătură geopolitică cîtuși de puțin unificată; s-au format doar componentele sale cele mai stabile, care există, într-o configurație sau alta, în majoritatea concepțiilor sale. Printre aceste componente, Pleșakov evidențiază următoarele:

1. Previziunea și reglementarea, cu alte cuvinte – caracterul științific al relațiilor internaționale atât la nivel global, cît și la nivel regional. Apărută în vîltoarea pozitivitismului din sec. al XIX-lea, noțiunea de „caracter științific”, fiind lipsită, ce-i drept, de caracterul său categoric inițial, s-a păstrat pînă astăzi. Relațiile internaționale apar nu ca o interacțiune elementară a unei multitudini de factori, ci ca un proces evolutiv, care se subordonează legităților obiective, deși destul de complicat prin multitudinea de variante și factori ai istoriei.

2. Acest control al relațiilor internaționale depinde, în virtutea unui anumit determinism al său, nu atât de voința omului – fie voința conducătorului, a unui grup social dominant sau a majorității națiunii în ansamblu, cît de mediul geografic în care această națiune se dezvoltă.

3. Factorii geografici respectivi se reduc în esență la cei naturali și climaterici (așezare, relief, climă, teritoriu) și politico-civilizaționali (așezarea națiunii respective în comparație cu alte națiuni). Factorii geografici determină cele mai importante caracteristici ale existenței națiunii în concertul mondial al statelor: caracterul dezvoltării economice și interacțiunii cu lumea exterioară, gradul de înclinare spre expansiune și posibilitatea îmfăptuirii sale reale, locul în cadrul dezvoltării civilizate de ansamblu la o etapă istorică sau alta.

4. Predispunerea spre o sporire maximal posibilă a puterii sale (ceea ce, în funcție de circumstanțe, își asumă forme de predominare economică, dominație politică, anexe teritoriale directe ș.a.m.d.), este firească pentru un stat ca și pentru un anumit corp sănătos. Această predispunere nu are caracter nici de o singură dată, nici ciclic, ea este permanentă. Parametrii acesteia sînt determinați de factorii geografici, dar creșterea concretă a puterii

de stat se desfășoară în contextul istoriei mondiale, în interdependență cu alte state. Apărând ca o proiecție a darwinsmului cu lupta sa pentru existență ca motor al evoluției, postulatul privind predispunerea firească a statului pentru sporirea puterii sale într-o formă sau alta este calificat astăzi ca o formă a existenței dinamicii procesului istoric.

5. Dihotomia națiuni „maritime” – națiuni „continentale” este una dintre axele dezvoltării istorice, care se desfășoară prin interacțiunea cu această dihotomie. Diapazonul de interacțiune acoperă întregul spectru de relații – de la conflictul militar pînă la alianța militară. Totodată, divizarea națiunilor în „maritime” și „continentale” păstrează un potențial substanțial de conflict, deși el s-a redus în secolul al XX-lea. În același timp, noțiunea de națiuni „maritime” și-a pierdut parțial din nuanța complimentară și acum nu se mai poate vorbi de o predominare necondiționată a națiunilor „maritime” asupra celor „continentale”.

6. Dihotomia „centru-periferie” este o altă axă a istoriei. Ea poate fi interpretată în termeni cu totul diferiți. Geopolitica clasică o va descrie în termenii conflictului dintre centrul continental și periferia de coastă, iar cea revizionistă – mai mult decît probabil, în termenii interdependenței economice sau politice. Cu toate acestea, geopolitica, cum ar califica ea sistemul (sau subsistemul) relațiilor internaționale, este orientată întotdeauna spre contradicții între elementul central și periferic din acest sistem sau subsistem.

7. Geopolitica este legată de gradul de valorificare de către omenire a lumii materiale. Repartizarea completă a controlului asupra teritoriului globului pămîntesc a generat o așezare geopolitică globală. Progresul tehnico-științific a modificat cu fiecare pas al său factorii geografici de existență a națiunilor. Mai întîi, dezvoltarea navigației maritime a unit lumea într-un sistem unic și le-a acordat națiunilor „maritime” superioritate completă asupra celor „continentale”. Mai apoi, dezvoltarea comunicațiilor terestre (în principal, a căilor ferate) a înlăturat superioritatea popoarelor „maritime”, făcînd posibilă cucerirea rapidă (economică, militară, politică) a spațiilor continentale. Dezvoltarea care a urmat a aeronauticii a modificat, încă o dată, situația geopolitică a tuturor națiunilor (Marea Britanie, de exemplu, a încetat de a mai fi o insulă pe plan militar). Valorificarea în continuare a spațiului în scopuri militare – mai întîi a atmosferei,

iar mai apoi – și a cosmosului – a condus la noi schimbări radicale, zdruncinând definitiv noțiunile tradiționale de suveranitate teritorială (spațială) și securității „firești” (S.U.A. au pierdut într-o măsură considerabilă din invulnerabilitatea geopolitică, care a precedat era rachetelor nucleare). Evoluția armamentului, ca o parte componentă a procesului de cucerire a lumii materiale, cota supremă a căreia este actualmente arma nucleară, a modificat geopolitica, practic, pentru fiecare stat din lume.

8. Cu toate că după cel de-al doilea război mondial cea mai mare putere din lume au devenit Statele Unite ale Americii, centrul geopolitic al lumii se află, ca și mai înainte, în Eurasia. Există diverse opinii în ceea ce privește subregiunea Eurasiei, care este esențială pentru controlul asupra ei sau – ce e mai realist în condițiile lumii multipolare – pentru participarea substanțială la controlul asupra ei, dar, modificând puțin formula lui Mackinder, va fi corect să spunem ca și mai înainte: „Cine controlează Eurasia, acela controlează lumea”. Cît ar fi de paradoxal, dar anume S.U.A., ca și în sec. al XIX-lea, rămân la periferia geopolitică.

9. Cu începere din anii 60 ai sec. al XX-lea, în lume se afirmă treptat pluripolaritatea, în cadrul căreia diverse centre de putere, inegale între ele ca putere comună și garnitură de caracteristici, într-o configurație diferită, asigură balanța de forțe. Totodată, există centre ale puterii nu numai globale, dar și regionale.

10. Esența geopoliticii ca fenomen este legată, în fond, de ideea controlului asupra spațiului. Manifestându-se în primele faze de dezvoltare a omenirii ca o idee destul de primitivă (lupta pentru controlul direct asupra teritoriilor limitrofe), actualmente controlul asupra spațiului este extraordinar de diversificat și, în majoritatea cazurilor, nu poate fi descris în categoriile controlului militar sau politic direct; odată cu evoluția tehnologiilor, interdependența crescîndă a lumii, controlul asupra spațiilor capătă forme noi, adeseori transnaționale, cum ar fi, de exemplu, controlul economic, informațional sau al telecomunicațiilor. Acesta este legat de faptul că civilizația dezvoltată valorifică noi dimensiuni ale spațiului. Într-o serie de cazuri, aceasta conduce la neaplicarea formelor tradiționale de control, cea mai importantă dintre care este controlul militar direct.

Aproximativ astfel i se văd lui Pleșakov principalele componente ale investigațiilor geopolitice la începutul anilor 90. În

condițiile existenței unei mulțimi de concepții diverse, pe care este destul de greu să le repartizezi în câteva școli, este firesc că chiar și în ceea ce privește aceste componente nu există un consens deplin; dar, după câte se pare, într-o garnitură sau alta, majoritatea dintre ele există în toate lucrările geopolitice contemporane. Anume la aceste componente, selectate din literatură, autorul se va referi la formularea modelului său de interacțiune a geopoliticii și ideologiei.

Totodată, geopolitica, în lumina celor afirmate mai sus, poate fi, din punctul de vedere al autorului, calificată nu chiar atât de simplu, ca o dependență obiectivă a politicii externe a unei sau altei națiuni de așezarea sa geografică, iar ca dependență obiectivă a subiectului relațiilor internaționale – de totalitatea factorilor materiali, care-i permit acestui subiect să efectueze controlul asupra spațiului.

Propunându-și sarcina de a clarifica „prin ce s-a învechit această disciplină științifică și ce rectificări necesită ea pentru a o face cât mai actuală, cum ar putea fi folosită această disciplină pentru satisfacerea necesităților concrete de stat ruse”, K.E.Sorokin a ajuns la concluzia, că ea constă din două părți – geopolitica „fundamentală” care studiază dezvoltarea spațiului geopolitic al planetei, firește, din punctul său de observație, și geopolitica „aplicată”, care elaborează recomandări principiale privind linia generală de comportament a statelor sau a grupelor de state pe arena mondială. Totodată, Sorokin consideră că ultima poate fi numită „geostrategie”. Evident, o asemenea modalitate permite de a depăși parametrii tradiționali, pur spațiali, de a se detașa de determinismul geografic și de a elabora geopolitica ca pe o disciplină politologică de sine stătătoare, menită să cerceteze multilateral realitățile fundamentale ale comunității mondiale moderne.

Politologul K.S.Gadžiev, fiind de acord, în ansamblu, cu o asemenea tratare a chestiunii, vede totuși problema principală în desolidarizarea hotărâtă de înțelegerea tradițională a geopoliticii ca disciplină chemată să studieze exclusiv sau preponderent aspectul spațial al relațiilor internaționale și determinismul geografic care se află la temelia acestei modalități de abordare, precum și de interpretarea geopoliticii ca o strategie a politicii externe, orientată spre expansiune sau hegemonie. Pe parcursul cercetărilor sale,

Gadjiev aspira să demonstreze necesitatea imperioasă a revizuirii principiilor fundamentale, a parametrilor și principiilor metodologice de studiere a comunității mondiale contemporane.

Una din direcțiile de soluționare a acestei probleme Gadjiev o vede în interpretarea pe nou a însăși prepoziției „geo” din termenul „geopolitică”: „...Geopolitica se întemeia, în înțelegerea sa tradițională, pe recunoașterea rolului factorului geografic sau spațial-teritorial în determinarea comportamentului și politicii unui stat concret pe arena internațională. Totodată, în lumea contemporană, chiar dacă și în plan teoretic, vom admite justețea unei astfel de modalități de abordare, însăși parametrii geografici și spațial-teritoriali ai comunității mondiale și, respectiv, ai unor țări și popoare luate aparte, relațiile lor au fost supuse unei transformări substanțiale. O importanță deosebită are faptul că geopolitica tradițională – cu toate divergențele dintre adepții săi – a fost elaborată în cadrul lumii eurocentriste. Totodată, în lumea contemporană toate acestea s-au schimbat radical”.

În opinia lui K.S.Gadjiev, majoritatea geopoliticienilor, atât occidentali, cât și sovietici, indiferent de simpatiile și antipatiile lor, interpretau realitățile mondiale în contextul geopoliticii bipolare și de aceea nu este necesar să analizăm ideile și concepțiile lor cât decît amănunțit. Gadjiev consideră că, pe măsura diminuării structurării rigide a lumii bipolare și promovării în avanscena politică a unor noi țări și regiuni, ideile fondatorilor geopoliticii au început să fie supuse unor rectificări substanțiale. Aceasta era legată parțial de conturarea conștientizării unui număr crescînd de cercetători ai sfîrșitului lumii eurocentriste și sporirea tendințelor de colaborare regională în diverse părți ale globului pămîntesc.

Cu toate acestea, multe din investigațiile geopolitice contemporane din Rusia nu mai pot fi raportate deja la geopolitică în adevăratul sens al acestui termen. Astfel, doar primele treizeci de pagini din cele trei sute optzeci ale manualului de „Geopolitică” (1997) al lui K.S.Gadjiev sînt consacrate problematicii geopolitice tradiționale. Gadjiev consideră că problematica respectivă era legată de lumea europocentristă, care a dispărut în trecut. În acest temei, se întreprinde tentativa de a elabora un nou capitol al politologiei, care ar lua în considerare factorii geografici. În afară de aceasta, Gadjiev consideră, ca și mulți alți autori, că dezvoltarea tehnicii, în special a mijloacelor de comunicație, a schimbat brusc

rolul mediului geografic. De aceea, în ansamblu, valul „cercetărilor geopolitice” contemporane poate fi numit mai curînd „pseudogeopolitică” sau depășirea geopoliticii. Ultimul lucru poate fi afirmat, în special, cu referire la teoria lui L.N.Gumilev, în care importanța factorilor geografici, deși este subliniată în mod deosebit, este totuși doar o verigă în lanțul complicat de interacțiuni, și încă o verigă departe de a fi principală. Un asemenea rol în această teorie îl joacă mai curînd religia.

O excepție în literatura rusă contemporană, consacrată geopoliticii, este lucrarea fundamentală a lui A. G. Dughin, care se conformează cu strictete opiniei tradiționale privind această branșă a științei. Dughin subliniază importanța legii opoziției dintre talasocrație și telurocrație în calitate de lege de bază a geopoliticii. În afară de aceasta, el manifestă o deosebită simpatie față de asemenea geopoliticieni, cum ar fi Karl Haushofer și Carl Schmidt, chestiunea relațiilor acestora cu naziștii este soluționată pentru el în favoarea acestor autori: relațiile acestea n-au fost atât de profunde, iar valoarea cercetărilor lor nu trebuie pusă în funcție de înclinațiile politice, și apoi însuși nazismul n-a fost în toate chiar atât de rău.

V. S. Pirumov, vicepreședinte al Academiei de științe naturale a Federației Ruse, academician, atrage atenția în lucrarea sa „Unele aspecte ale metodologiei investigării problemelor securității naționale” asupra faptului că, în legătură cu modificările fundamentale, care au loc în lumea contemporană, se înregistrează o intensificare a atenției față de concepțiile geopoliticii. Totodată, el studiază dezvoltarea insuficientă a metodologiei desfășurării cercetărilor geopolitice. Pirumov a propus să se înțeleagă prin geopolitică știința care studiază procesele și principiile de dezvoltare a statelor, regiunilor și lumii în ansamblu cu luarea în considerare a influenței sistemice a factorilor geografici, politici, militari, ecologici și de alt caracter. Pirumov califică drept factori geopolitici pe următorii:

a) geografici;	d) militari
b) politici;	e) ecologici;
c) economici;	f) demografici;
g) culturali, religioși, etnici.	

Reprezentantul geografiei politice, V. A. Kolosov, consideră că în actuala epocă dinamică sînt expuse modificărilor toate fostele constante geopolitice - așezarea geografică, distanța și geospațiul,

raportul teritorial de forțe politice și strategico-militare în lume ș.a.m.d. Totodată, aceasta nu înseamnă nicidecum reducerea importanței factorilor geopolitici în ansamblu. În opinia lui Kolosov, anume în tentativa de a pătrunde și de a înțelege aceste modificări și constă esența noii geopolitici de interdependență, a geopoliticii „geografice”.

În această geopolitică nouă pot fi evidențiate următoarele trăsături esențiale. În primul rând, este vorba de accentul care se pune pe studierea interacțiunii elementelor sistemelor teritoriale, dar nu numai pe deosebirile dintre ele. În prim-plan sînt avansate sarcinile investigării importanței geopolitice a situației care s-a creat privind mișcarea fluxurilor de resurse, mărfuri, finanțe și umane, sistemelor globale de dirijare (de exemplu, TNK) ș.a.

În al doilea rînd, geopolitica de interdependență trebuie să devină tot mai „multidimensională”; pentru ea este insuficient să opereze doar cu indicatori politici sau economici sau chiar cu totalitatea acestora. Aplicarea actualelor progrese dinamice structurilor sociale inerte face ca lumea contemporană să devină tot mai pestrîță, eterogenă, să capete imagine de mozaic. În cazul explicării acestei situații tot mai complicate, nu pot fi excluși factorii istorico-culturali „inesizabili” în cazul abordărilor tradiționale.

În al treilea rînd, geopolitica de interdependentă se confruntă cu sarcina studierii activității noilor subiecți ai activității politice pe arena mondială. Sistemul actual de organizare național-statală a societății se confruntă cu o provocare serioasă, care îl impune să caute noi forme instituționale, care ar permite să păstreze caracterul manevrabil al lumii. Intensificarea interdependenței în lume a consolidat noile forțe politice, sfera de activitate a cărora depășește cu mult cadrul chiar al celor mai mari state. Aceste forțe sînt:

- a) businessul transnațional;
- b) organizațiile internaționale nonguvernamentale (fuziunile de partide, religioase, de femei, de tineret);
- c) mișcările separatiste în statele multinaționale;
- d) mișcările popoarelor care nu dispun de statalitatea lor și sînt amplasate pe teritoriul mai multor țări;
- e) mișcările de partizani și ilegale de opoziție, situate adeseori peste hotare;

f) organizațiile teroriste calificate drept o amenințare periculoasă a stabilității chiar în țările cele mai mari și mai puternice.

Toate acestea, totodată, nu indică asupra unei crize a statelor. Însă ele sînt impuse să caute posibilități pentru a transmite o parte din competențele lor instituțiilor internaționale atît de competență largă, cît și de competență parțială, noi forme rezonabile de soluționare a contradicțiilor.

De aceea, în al patrulea rînd, sarcina geopoliticii constă în studierea premiselor și rezultatelor activității organizațiilor și grupărilor internaționale și supranaționale, a noii situații geopolitice a statelor în cadrul lor, căutarea unor niveluri și cadre spațiale optime pentru realizarea soluțiilor politice, imposibile fără studierea minuțioasă a frontierelor naturale, economice, sociale și politice care nu coincid între ele în fiecare regiune.

În al cincilea rînd, sarcina geopoliticii de interdependență constă în studierea legăturilor reciproce ale mutațiilor provocate de internaționalizare în economie, structurile sociale și situația ecologică, ce se creează în diferite țări, raioane și zone naturale. Situația ecologică, de obicei, degradează foarte repede în zonele conflictelor de frontieră, în raioanele în care acționează forțele separatiste, în teritoriile litigioase, adeseori cele mai înapoiate din punct de vedere economic.

În al șaselea rînd, sarcina geopoliticii de interdependență, ca și a geopoliticii tradiționale, rămîne a fi studierea conflictelor locale.

În al șaptelea rînd, în epoca internaționalizării, a căpătat „noi dimensiuni” problema delimitării teritorial-statale și, în primul rînd, discuțiile în chestiunea privind frontierele zonelor economice din Oceanul Pacific, care au agravat și litigiile privind frontierele terestre.

În cel de-al optulea rînd, este necesar să se evidențieze în calitate de sarcină deosebită a geopoliticii în renovarea, elaborarea scenariilor geopolitice ale viitorului, în primul rînd, ale noii ordini geopolitice mondiale – rezultatul acțiunii tendințelor contradictorii ale integrării și dezintegrării politice, formării „centrelor de forță” regionale (de exemplu, „brazilierea” Americii Latine). Actualmente, se elaborează deosebit de intens scenariile geopolitice pentru Europa, legate de crearea spațiului de piață unic în UE, reunificarea Germaniei și destrămarea U.R.S.S.

4. Alte școli geopolitice contemporane

La sfârșitul anilor 60 ai sec. al XX-lea, în Franța a luat naștere un curent geopolitic „dreapta nouă”. În fruntea lui se afla filozoful și publicistul Alain de Benoit. Curentul acesta sublinia legătura ideilor sale cu concepțiile geopoliticienilor – continentaliști germani antebelici. Sub flamura „drepte noi” s-au unit socialiștii (influenți întotdeauna în Franța) și adepții democrației burgheze, germanofili și moderniștii, iar mai apoi – și slavonofilii. Principiul de bază al „drepte noi” a devenit principiul geopoliticii continentale. Viitorul, considerau ei, aparține „Marilor Spații”, pe teritoriul cărora urmează a fi creat „Imperiul Federal”. Din punct de vedere strategic, acesta este unicul spațiu, în care fiecare etnie își păstrează cultura sa originală.

Toate etniile care populează Europa, în opinia lui Benoit, provin din India, adică „au un trecut comun”. Dar, în virtutea intereselor economice, de materii prime, strategice și politice, ele trebuie să aibă „un viitor comun”, adică statele din Europa trebuie să iasă din NATO, să respecte strict neutralitatea, să creeze propriile lor forțe nucleare europene. Anume o astfel de politică a promovat pînă la sfârșitul anilor 60 Președintele Franței generalul de Gaulle. De aceea, el s-a bucurat de o mare susținere în rîndul „drepte noi”. „Dreapta nouă” căuta înțelegere și sprijin în Est, manifestînd interes față de politica externă a U.R.S.S. și Chinei. În ideea Europei și a U.R.S.S. ei vedeau posibilitățile de opoziție atlantismului și mondialismului. Dar „dreapta nouă”, cu toate elaborările intelectuale profunde, n-a putut să reziste în fața forțelor puternice, orientate spre SUA, care au venit în Franța după ce a căzut cabinetul de Gaulle.

În principiu, ideile belgianului Jean Tiriard nu se deosebeau de doctrina „drepte noi”. Din anul 1960, el a devenit liderul asociației „Europa tînăra”, declarîndu-se ucenic și continuator al concepției lui Haushofer. El se considera un „național-bolșevic” european, un fondator al „Imperiului european”. Teoria sa se întemeia pe regula „autarhiei spațiilor mari”. Esența acesteia consta în faptul că statul se poate dezvolta integral numai atunci, cînd posedă un spațiu geopolitic suficient, teritoriu mare. Bazîndu-se pe această teză, Tiriard a tras concluzia că statele Europei își vor pierde

din importanța lor, dacă nu vor crea un imperiu unic, care să se opună SUA. Imperiul european unic trebuie să fie neutru, unificat, o națiune-stat. În ultima noțiune constau deosebirile doctrinelor lui Tiriar și Benoit. Către sfârșitul anilor 70, Tiriar a ajuns la concluzia, că proporțiile Europei nu mai sunt suficiente pentru a putea rezista SUA, ideilor atlantismului și mondialismului. Este necesar să se creeze o alianță a Europei și U.R.S.S. Astfel, el a construit o lume geopolitică bipolară Occident-Eurasia, acordând prioritate socialismului sovietic, dar nu capitalismului occidental. Proiectul său a fost intitulat „Imperiul eurosovietic de la Vladivostok pînă la Dublin”. Crearea unui astfel de imperiu va permite, în opinia lui Tiriar, să fie păstrate structurile europene și asiatice geopolitice existente, în caz contrar, Uniunea Sovietică, sub influența distrugătoare a forțelor Occidentului, a cauzelor interne, în special a „coloanei a cincea”, este amenințată cu prăbușirea. Aceste idei profetice au fost expuse cu aproape cincisprezece ani înainte de întîlnirea de la Belovejskaia Pușcea.

Un continuator al ideilor lui Haushofer, un adept al „național-bolșevicilor” și „dreptei noi” a fost și generalul austriac Iordis fon Lohauzen. El afirma că puterea politică numai atunci poate fi trainică și durabilă, cînd liderii statelor raționează „în milenii și continente”. Opera sa fundamentală se intitula „Bărbăția de a governa. A raționa în continente”. Aceleași cuvinte, cu adevărat profetice, le întîlnim în opera poetului sovietic V.V. Maiakovski, care a afirmat în anii 20 ai sec. al XX-lea: „Cuprinzînd pămîntul dintr-odată, văzut-am tot ce timpul a ascuns”. Într-adevăr, așa este: procesele social-politice, teritoriale, economice și culturale globale pot fi înțelese corect doar atunci, cînd sînt privite într-o perspectivă îndepărtată. Lohauzen opune această poziție plină de perspicacitate agitației efemere, „miopiei” istorice.

Lohauzen consideră că tăria statului este egală cu puterea sa înmulțită la locul de așezare a acestuia. El dezvoltă această teză în felul următor: dat fiind faptul că tăria este puterea înmulțită la locul de așezare, doar așezarea geografică favorabilă oferă posibilitatea pentru dezvoltarea deplină a forțelor interne.

Lohauzen consideră Europa o formațiune continentală, care s-a pomenit temporar sub influența și controlul talasocrației. Pentru a-și schimba destinul, Europa trebuie să obțină minimul spațial

necesar. Pentru aceasta, trebuie să unifice Germania, inclusiv Prusia, împărțită de câteva țări.

Scriitorul francez Jean Parvulesco a creat o direcție originală în literatură – „beletristica geopolitică”. Ideile sale geopolitice se reduc la aceea că istoria omenirii este o istorie a puterii, a guvernării. Multe organizații semisecrete luptă pentru cucerirea acestei puteri și a acestei guvernări. El numește aceste organizații „ordinul atlantiștilor” și „ordinul eurasiaticilor”. Timpul apariției lor pleacă departe în adâncurile istoriei, ține chiar de milenii. Ele au supraviețuit multe dinastii guvernante laice, imperii financiare, instituții religioase. La lupta multiseclară a „ordinelor” au participat regi și mari bancheri, patriarhi și papi, diplomați și generali, revoluționari și mistici ș.a.m.d. Este clar că Parvulesco imprimă confruntării „ordinelor” un caracter mistic.

Autorul acestui gen original repartizează rolul principal în lupta descrisă generalului de Gaulle, fostului Președinte al Franței, care a fondat o puternică organizație geopolitică, numită „gaullism geopolitic”. Sarcina principală a lui de Gaulle și a structurii sale semisecrete – organizarea blocului european continental „Paris-Berlin-Moscova” (anume pentru realizarea acestei sarcini Președintele de Gaulle a vizitat în anul 1966 Rusia, adică U.R.S.S.). După cum observăm, idei similare împărtășeau continentalistul Haushofer, „național-bolșevicii” și „dreapta nouă”. Ca și cei din urmă, Parvulesco considera că etapa confruntării geopolitice din anii 70-80 este culminantă, când lupta celor două suprastructuri geopolitice se apropie de finală. El vedea deja contururile construcției continentale enorme a „Imperiului Eurasiatic al Sfirșitului” și coliziunea acestuia cu „Imperiul Atlanticului”. Operele sale sînt expresive, personajele sînt înzestrate cu o voință demonică, cu convingere, „Lupta Finală” a supraconstrucțiilor geopolitice este descrisă în culori mistice. O contribuție esențială la realizarea operei sale aduce faptul că autorul a cunoscut bine multe personalități istorice, cu care el întreținea relații personale prietenești.

Personajele fictive sînt personalități expresive, caractere create de pana îndemnatică a maestrului. Posedînd o imensă intuiție învecinată cu misticismul, Parvulesco a redat în anii 70 tabloul lumii de la mijlocul anilor 90.

În Europa anilor 70 ai sec. al XX-lea s-a constituit încă un torent destul de puternic – geopolitica aplicată. În cadrul acestuia mai existau câteva școli cu metodologia și metodele lor. Un loc de frunte în cadrul acestui curent îl ocupa școala deja amintită mai sus a lui Yves Lacoste – „geopolitica internă”. Esența viziunilor lui Lacoste constă în faptul că geopolitica nu este o viziune continentală a dezvoltării proceselor istorice, nu este o știință, principiul de bază al căreia este gândirea fundamentală planetară, bazată pe dualismul geografic civilizată. Deglobalizarea acesteia ca disciplină, soluționarea problemelor locale, care poartă un caracter particular, dar nu planetar – aceasta este metoda lui Lacoste, care reduce geopolitica la o disciplină analitică îngustă.

Un rol imens în manipularea opiniei publice joacă mijloacele de informare în masă, în special, cele electronice – televiziunea și radiodifuziunea. Există concepții privind influența mass-mediei asupra viziunilor electoratului. Imaginea de mediatizare include câteva aspecte: spiritual-cultural, economico-politic, etc etc. Integrând aceste calități într-un singur „chip”, înzestrându-l în mod artificial cu calități carismatice (creînd un așa-zis „tată al națiunilor” ales de către întregul popor), mediacrații utilizează adeseori categoriile, principiile și metodele cu care operează geopolitica (de exemplu, prezentînd trăsăturile specifice ale regiunii, calitățile psihologice ale locuitorilor acesteia, care se formează prin particularitățile istorice, geopolitice, economice, etnice, telejurnalismul subliniază în mod deosebit că alesul lor potențial posedă toate aceste calități, iar aceasta îl apropie pe alegător de candidatul respectiv).

Astfel, mass-media, sistemul global tip „Internet” devin un factor de sine stătător, care exercită adeseori o influență decisivă la alegerea căii de dezvoltare. Această opțiune poate să modifice în chip istoric destinul poporului.

Surse:

1. Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. – Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 147-167;
2. Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. – Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 105-136.
3. Гаджиев К.С., *Геополитика*. – Москва, «Международные отношения», 1997, с. 162-194;

Literatură:

1. Tămaș, Sergiu, *Geopolitica*, București, 1995.
2. Ramonet, Ignacio, *Geopolitica haosului*, București, 1998.
3. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional*, Madrid, 1990.
4. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Iași, 1999.
5. Hobsbawm, Eric, *O istorie a secolului XX, Era extremelor, 1914-1991*, Chișinău, 1999.
6. *Геополитика: теория и практика* / Под ред. Э.А. Позднякова. – М., 1993.
7. Дугин А., *Введение в геополитику*. – М., 1997.
8. Арон Раймон, *Мир и война между народами*. – М., 2000.
9. Кальвокоресси, Питер, *Мировая политика после 1945 года*, – М., 2000.
10. Тихонравов Ю.В., *Геополитика*. – М., 1998.
11. Нартов Н.А., *Геополитика*. – М., 2000.
12. Дергачев В.А., *Геополитика*. – Киев, 2000.

GLOBALIZAREA PROCESELOR SOCIALE, ECONOMICE ȘI POLITICE⁴

1. Noțiune despre globalizare
2. Globalizarea proceselor economice, tehnologice, informaționale și de alt caracter
3. Imperativul ecologic și demografic
4. Paradigmele principale ale dezvoltării geopolitice mondiale

1. Noțiune despre globalizare

În ultimele două-trei decenii am devenit cu toții martorii unor confluente și interferențe unice de fenomene și procese enorme după proporțiile lor. Fiecare dintre acestea ar fi putut căpăta denumirea de eveniment epocal din punctul de vedere al consecințelor sale pentru întreaga comunitate mondială. Totodată, luate în ansamblu, ele au creat un câmp gigantic de tensiune cu adevărat universală, încât timpul pe care-l trăim îl putem numi cu tot temeiul axial (în sensul în care înțelegea acest lucru Karl Jaspers), un timp al schimbării temeliilor civilizatoare ale modului de viață, o perioadă de trecere de la ordinea obișnuită a lumii

---

⁴ Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 85-135; Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 91-95; Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. - Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 10-12.

pentru cea mai mare parte a sec. al XX-lea la o infrastructură calitativ nouă a ordinii lumii.

Modificările profunde care au loc în structurile geopolitice ale comunității mondiale și transformările sistemelor social-politice ne dau prilej de a vorbi despre încheierea unei anumite perioade istorice și intrarea lumii contemporane într-o fază calitativ nouă a dezvoltării sale.

În primul rînd, ca urmare a revoluției în domeniul informațiilor și telecomunicațiilor în zona dezvoltată din punct de vedere industrial lumii, societatea postindustrială se transformă treptat într-o societate informațională.

În al doilea rînd, se produce un schimb al paradigmei social-politice, care a coincis cu această revoluție și care este alimentat de ea.

În al treilea rînd, în locul lumii eurocentriste, în care pozițiile dominante sînt ocupate de parametrii fundamentali ai civilizației raționaliste occidentale, ia naștere o civilizație nouă, planetară în baza asocierii organice a unității și indivizibilității comunității mondiale, pe de o parte, diversificării și pluralismului centrelor, popoarelor, culturilor, religiilor ș.a.m.d., pe de altă parte.

În al patrulea rînd, odată cu dezagregarea U.R.S.S. și a comunității socialiste, s-a încheiat era ordinii bipolare a lumii, bazată pe infrastructura „războiului rece”.

Este evident faptul că, atunci cînd se vorbește despre intrarea lumii contemporane într-un stadiu calitativ nou al dezvoltării sale, se are în vedere nu numai schimbarea epocii industrialismului de către epoca postindustrială, în locul căreia, al rîndul său, a venit epoca societății informaționale. Specificul etapei actuale constă în faptul că procesul modificărilor și mutațiilor, pe lîngă sfera economiei, a afectat profund și sferele politică, socioculturală și spirituală.

În sfera politică a apărut, de fapt, o nouă situație, care se caracterizează prin necorespunderea obiectivelor și orientărilor politico-ideologice tradiționale problemelor reale ale contemporaneității. Prăbușirea Uniunii Sovietice și căderea zidului de la Berlin, provocată de aceasta, care a pus capăt delimitării rigide a lumii în două lagăre contrare, au coincis în timp cu începutul schimbărilor calitative nu numai în structura geostrategică, care s-a constituit în deceniile postbelice, dar chiar în

ordinea mondială eurocentristă a lumii contemporane și moderne. Mai mult ca atât, putem afirma că această dezagregare a devenit concomitent ultimul stimulent puternic și o urmare a proceselor și fenomenelor, care au condus la aceste modificări.

Aceasta este o chestiune complicată și specială, care necesită o examinare de sine stătătoare. Aici vom menționa doar faptul că noi sîntem martorii dispariției, pe de o parte, a lumii eurocentriste, iar, pe de altă parte, a configurației bipolare a forțelor geopolitice, edificate pe infrastructura „războiului rece”.

Din cîte se vede, acum începe o etapă de formare a unui oarecare tip nou al comunității mondiale de proporții planetare. Această comunitate se va deosebi de societatea în care s-a născut și a crescut generația noastră în aceeași măsură (dar poate și mai mult) în care societatea noastră se deosebea de cea care a existat pînă la seria de revoluții industriale, sociale și politice ale Epocii noi pe parcursul îndelungat al perioadei istorice aproape în tot spațiul oicumenei.

Cea mai evidentă manifestare și indicator ale proceselor și fenomenelor amintite este globalizarea. Prin globalizare se înțelege extinderea și aprofundarea relațiilor și instituțiilor sociale în spațiu și în timp astfel încît, pe de o parte, asupra activității cotidiene a oamenilor exercită o influență tot mai mare evenimentele care se produc în alte părți ale globului pămîntesc, iar pe de altă parte, acțiunile comunităților locale pot avea consecințe globale importante.

Globalizarea presupune că o multitudine de relații și legături sociale, economice, culturale, politice și de altă natură pot dobîndi un caracter mondial. Totodată, ea subînțelege creșterea nivelurilor de interacțiune atît în cadrul unor state aparte, cît și între state. Un aspect nou al proceselor actuale de globalizare îl constituie extinderea relațiilor sociale asupra unor astfel de sfere de activitate, cum ar fi cea tehnologică, organizațională, administrativă, juridică și altele, precum și intensificarea permanentă a tendințelor de stabilire a relațiilor reciproce prin intermediul numeroaselor rețele de comunicații moderne și tehnologii informaționale noi.

Este necesar să se deosebească forma de globalizare în cadrul imperiilor (cum ar fi, de exemplu, cel Britanic sau Spaniol), care ocupau întinsuri enorme și le unificau într-un sistem politic și economic unic, de formele actuale ale fluxurilor globale, care se

caracterizează, în primul rînd, prin investiții enorme ale țărilor industrial dezvoltate în economiile lor prin intermediul corporațiilor multinaționale, iar în al doilea rînd, prin nivelul înalt de mișcare a capitalurilor.

Inițial, după cum s-a menționat deja, dezvoltarea relațiilor reciproce între popoare și țări decurgea în formă de expansiune a Europei, iar mai apoi a Occidentului în ansamblu, de aceea globalizarea însemna, în esență, globalizare europeană, occidentală. Actualmente, însă procesele de regionalizare și globalizare au cuprins tot globul pămîntesc.

Intensificarea acestor procese a contribuit la extinderea funcțiilor și sferelor de responsabilitate a statului național, pe de o parte, și la eroziunea posibilităților sale de realizare eficientă a cerințelor înaintate față de el, pe de altă parte. Mărfurile, capitalurile, oamenii, cunoștințele, armele, narcoticele ș.a.m.d. au început să traverseze cu ușurință frontierele teritoriale de stat. Rețelele transnaționale, mișcările și relațiile sociale au pătruns aproape în toate sferile activității umane. Existența sistemelor comerciale, financiare și de producție globale a unit într-un tot întreg prosperarea și destinele gospodăriilor caselor, colectivelor și ale unor națiuni întregi din toată lumea. Astfel, granițele teritoriale de stat devin tot mai transparente.

2. Globalizarea proceselor economice, tehnologice, informaționale și de alt caracter

Imediat după încheierea celui de-al doilea război mondial, țările capitaliste dezvoltate s-au confruntat cu chestiunea privind restabilirea economiei distruse în timpul războiului. O importanță cu totul deosebită pentru întreaga perioadă postbelică a avut accelerarea și aprofundarea progresului tehnico-științific, pătrunderea lui în noile sfere de producție, transformarea științei într-o forță de producție nemijlocită.

Mai mult ca atît, progresul tehnico-științific a devenit una din căile fundamentale de dezvoltare intensă a lumii contemporane. Primul său val, care a început la sfîrșitul anilor 40 - începutul anilor 50, a revoluționat infrastructura economică. Au apărut noi ramuri ale economiei cu un înalt grad de aplicare a științei, de conservare a energiei și forței de muncă. Un indiciu caracteristic al acestei

perioade l-a constituit intensificarea dezvoltării complexului industrial-militar. În baza realizărilor tehnico-științifice a devenit posibilă crearea unor tipuri principial noi de armament și mijloace de transportare a lor, capabile să nimicească cele mai îndepărtate ținte în cea mai scurtă durată.

Progresul tehnico-științific a exercitat, de asemenea, o mare influență asupra factorului uman al producției. Aceasta s-a exprimat în sporirea considerabilă a nivelului de cultură generală și calificare a forței de muncă, precum și a rolului colaboratorilor științifici, specialiștilor de diverse profesii, experților, personalului de ingineri și tehnicieni. Lucrătorii muncii intelectuale s-au transformat într-o pătură de masă. Aceștia și alți factori au asigurat în totalitate posibilitatea modernizării industriei și a agriculturii, accelerarea ritmurilor dezvoltării economice. În anii 50-60 au devenit obișnuite astfel de noțiuni ca „minunea germană”, „minunea italiană” ș.a.m.d., prin care se înțelegea dezvoltarea economică rapidă a țărilor respective.

În cea de-a doua jumătate a anilor 70, odată cu începutul valului următor al progresului tehnico-științific, care a căpătat denumirea de revoluție informațională și a telecomunicațiilor, capitalismul contemporan a intrat într-o nouă etapă a dezvoltării sale. Această revoluție a avut ca rezultat utilizarea largă în economie a mașinilor electronice de calcul, informatizarea și computerizarea economiei, robotizarea electronică, aplicarea strungurilor cu dirijare programată, crearea centrelor de colectare, prelucrare și păstrare a informației, implementarea schemelor integrale ș.a.m.d.

O importanță extraordinară din punct de vedere economic capătă elaborarea și amplasarea sistemelor tehnologice globale – meteorologice, de comunicații, navigație ș.a., caracteristice pentru era cosmică. Evoluția economiei în direcția ramurilor informaționale, conservatoare de energie și sientosaturate reduce dependența ei de resursele naturale. Aparatele cu semiconductoare, masele plastice aplicate în industria constructoare de automobile, cablul din sticlă fibroasă ș.a. necesită materii prime cu mult mai puține. Pe viitor, această tendință se va intensifica, ceea ce va conduce, firește, la modificarea rolului unor tipuri de resurse naturale în calitate de factor al geopoliticii și geoeconomiei.

Realizările științei și tehnicii de după cel de-al doilea război mondial au contribuit la obținerea unor succese impresionante în producția agricolă. În perioada 1950-1984, pe parcursul așa-numitei „revoluții verzi”, volumul producției mondiale de produse alimentare a crescut ca niciodată. Recolta de cereale a sporit de 2,6 ori, adică a depășit ritmurile de creștere a numărului populației pe globul pământesc. Au fost introduse în circuit noi milioane de hectare de terenuri prelucrate. A sporit producția de mașini agricole mai eficiente, de îngrășăminte, au fost construite noi sisteme moderne de irigare.

Cele mai bune rezultate a realizat „revoluția verde” în Asia – pe seama aplicării mecanizării perfecționate și a îngrășămintelor deosebit de eficiente, precum și a creării unor noi soiuri hibride de cereale, în special de orez. Ca urmare, producția mondială de orez a sporit de la 257 mln. tone în 1965 pînă la 468 mln. tone în 1984.

Dar, cu începere din 1984, se înregistrează o încetinire a ritmurilor de creștere a producției agricole mondiale, parțial din cauza secetei care s-a abătut, de exemplu, în 1988 asupra SUA și asupra altor cîtorva țări. Astfel, în perioada 1984-1989 sporul a constituit doar 1% pe an, pe cînd în anii 1950-1984 el a constituit 3% pe an. Dacă aceste ritmuri de creștere a volumului de cereale nu se vor schimba, atunci în cazul în care se vor păstra ritmurile de creștere a numărului de populație în lume la nivelul de 1,7%, consecințele negative ale acestei situații vor da de știre în viitorul cel mai apropiat. Potrivit datelor Institutului de Observări Mondiale (Worldwatch Institute), pentru ca să nu se rămînă în urma creșterii numărului populației din lume, este necesară o creștere anuală a volumelor de cereale cu 28 mln. tone. Dar în ultimii ani acest spor a constituit doar 15 mln. tone. Aceasta înseamnă că numărul oamenilor care nu primesc cantitatea necesară de hrană sporește sistematic. Actualmente, numărul acesta constituie 500 mln. de oameni.

În fața științei se pune sarcina de a găsi noi căi de completare a rezervelor de produse alimentare. De exemplu, în deceniile apropiate va putea fi elaborat un ciclu închis de producere a lor, care nu va necesita mai suprafețe de pămînt. Posibilitățile tehnologice ale ramurii biologiei moleculare care se dezvoltă vertiginos deschid modalități absolut noi de elaborare a unor astfel

de soiuri de cereale, care sînt adaptate la condițiile modificate de cultivare și de mediu.

Tehnologiile avansate devin o componentă determinantă a infrastructurii securității și a statutului geopolitic al țării sau poporului în cadrul comunității mondiale. Mizele în acest joc nu sînt, pur și simplu, niște piețe ca atare, ci o necesitate conștientizată a marilor puteri tehnologice, convinse de necesitatea cuceririi cotei sale din producția mondială în sectoarele înaintate, pentru a compensa declinul inevitabil al altor sectoare. La ora actuală principalele țări din OESR au demonstrat capacitatea lor de a ține sub control situația și să nu admită conflicte proprii luptei pentru dominație în sfera tehnologiilor avansate. Asigurarea unui astfel de control va deveni una dintre sarcinile politice și juridice decisive în perspectiva imediat următoare.

În ansamblu, dezvoltarea celor mai noi tehnologii informaționale și telecomunicaționale a condus la modificări radicale în economie. Dacă inițial tehnologiile respective erau considerate drept elemente ale infrastructurii necesare, atunci acum ele au devenit un mijloc universal de dezvoltare economică, culturală și politică. Crește tot mai mult rolul lor în direcția modificării calitative a relațiilor economice internaționale. Ele asigură organizarea unui control direct unic al întreprinderilor risipite prin mai multe regiuni, permit punerea la punct a producției flexibile în serie, să efectueze producția descentralizată cu un control financiar centralizat.

Caracterul sinergetic al tehnologiilor informaționale și telecomunicaționale și povara crescîndă a cheltuielilor pentru cercetări și elaborări contribuie la sporirea rolului corporațiilor multinaționale (C.M.N.). Firmele mici și locale sunt înclinate să se asocieze cu C.M.N. în scopul păstrării pozițiilor în cadrul concurențial. Astfel de tendințe stimulează gruparea sau contopirea diverselor firme, fără a lua în considerare granițele naționale. În majoritatea cazurilor se grupează sau se contopesc companiile materne și companiile lor - filiale peste hotare. Acest proces este însoțit de creșterea continuă a investițiilor țărilor industrializate în economiile lor. De exemplu, la ora actuală capitalul privat german din SUA depășește 120 mlrd. dolari. Este arhicunoscut faptul pătrunderii în front larg a capitalului japonez în economia americană.

O importanță deosebită capătă procesele ce țin de proprietate. În mod tradițional, la nivel de țară, mecanismele principale de reglementare a distribuirii și redistribuirii bunurilor materiale sînt dreptul de proprietate și dreptul de a dispune de ea, precum și concurența proprietarilor între ei. Dreptul de proprietate și normele pe care le include acesta constituie mijloacele de bază de reglementare a problemelor sociale, economice și politice interne. Determinarea și repartizarea drepturilor de proprietate reflectă puterea și interesele membrilor dominanți ai societății. Din această cauză modificările în politica internă sînt legate în mare parte de restructurare și redistribuirea drepturilor de proprietate.

După cum menționa P. Ghilpin, în afacerile internaționale problemele ce țin de teritoriu sînt un „echivalent funcțional al drepturilor de proprietate”. La fel ca și determinarea proprietății, controlul asupra teritoriului presupune, de asemenea, un anumit complex de reglementare a drepturilor sale. Controlul și împărțirea teritoriului constituie mecanismul principal al reglementării distribuirii resurselor între state în cadrul sistemului internațional. În timp ce modificarea politică internă presupune revizuirea și redistribuirea drepturilor de proprietate, modificarea politicii internaționale comportă, în mare măsură și întii de toate, redistribuirea teritoriilor între state sau între grupuri pe de state.

În acest context, sîntem martorii unor schimbări izbitoare. Extinderea progresivă a drepturilor de proprietate ale persoanelor fizice sau ale corporațiilor, în plan geografic cu posibilitatea de a traversa frontierele naționale de stat, a devenit elementul-cheie al relațiilor internaționale contemporane. Adevărul, potrivit căruia cetățeanul unei țări este în drept să-și realizeze drepturile de proprietate în afara frontierelor sale naționale, constituie o particularitate cu totul nouă a lumii contemporane. Determinarea regulilor, care să reglementeze aceste drepturi, a devenit un aspect important al schimbărilor în politica internațională.

Aceste modificări au stimulat și au intensificat procesele de transnaționalizare și globalizare a economiei, ceea ce a condus, la rîndul lor, la formarea în economia mondială a unor complexe economice globale – corporațiile și băncile transnaționale cu mai multe profiluri (C.T.N., B.T.N.) ș.a.m.d. Se creează uniuni și asociații ale celor mai mari C.T.N. și B.T.N. în industria de computere și aviacosmică, de construcție a avioanelor și

automobilelor ș.a.m.d. Totodată, ele încheie așa-numitele „alianțe strategice” cu o mulțime de state în chestiunile legate de împărțirea piețelor globale și de regulile de joc pe aceste piețe.

Întreaga planetă parcă s-ar fi transformat sau se transformă, pentru orice eventualitate, dacă nu într-o fabrică unică, atunci într-un sistem economic global unic, care nu poate fi imaginat nici într-un caz în calitate de o rezervație oarecare a relațiilor de piață spontane între state în sensul clasic al cuvîntului. Este vorba de un mecanism economic de producție mondial care funcționează în plan global, a cărui parte componentă integrală au devenit unele economii naționale.

Despre proporțiile acestor procese mărturisesc, de exemplu, următoarele date. Volumul mondial al investițiilor externe directe a atins în 1995 suma de 2,6 trln. dolari, sporind pe parcursul unui an de zile cu 235 mlrd. dolari. Totodată, circa 90% din această sumă revine corporațiilor transnaționale. Mișcările globale zilnice de capital au depășit în 1992 1 trilion de dolari. S-a produs o transformare radicală a fluxurilor comerciale globale. Comerțul exterior a devenit un factor puternic, care contribuie la creșterea comerțului mondial. Potrivit datelor citate de Michel Camdessus, în ultimul sfert de secol volumul comerțului internațional a sporit anual cu 5,5%.

O importanță considerabilă are și faptul că actualmente operațiile curente, legate de achitarea plății pentru mărfuri și servicii, în 114 țări ale lumii sînt total convertibile. Iar aceasta oferă posibilitatea de a exclude restricțiile valutare, care împiedică creșterea comerțului mondial. Potrivit datelor UNCTAD, volumul vânzărilor corporațiilor multinaționale a atins în 1992 suma de 5,5 trln. dolari, volumul întregului export mondial constituind 4 trln. dolari. Mai mult ca atît, volumul investițiilor străine a înregistrat în același an 2 trln. dolari, pe cînd în 1987 acesta a constituit doar jumătate din această sumă.

La aceasta contribuie în mod substanțial creșterea fără precedent a volumelor decontărilor fără numerar. Cu excepția „pieței negre” și a narcobusinessului, transmiterea nemijlocită din mîină în mîină a unor mari sume de bani în numerar devine de prisos sau chiar inutilă.

Fluxurile de hîrtie sînt înlocuite de tranzacții electronice, care sînt încheiate nonstop pe întreaga planetă, creînd, astfel, o piață

mondială unică. Potrivit datlor disponibile, volumele fluxurilor zilnice înregistrează 1 trln. dolari.

Cel mai semnificativ și simptomatic rezultat și, totodată, indice ale acestor procese și fenomene este așa-zisa network economy, adică economia în care computerizarea și cele mai noi mijloace de comunicație creează baza pieței electronice, care depinde în întregime de puternicele rețele informaționale. Pionierul acestui domeniu sînt Statele Unite ale Americii. Despre aceasta mărturisesc, între altele, următoarele date: în 1995, în această țară se numărau 365 de computere la 1000 de persoane, pe cînd în Japonia - 145; în 1996 66% din toate familiile din SUA beneficiau de televiziunea prin cablu, iar în Japonia - 29%; 23% de muncitori americani beneficiau în 1995 de calculatoare personale conectate la Internet, iar în Japonia - doar 1,3%. În 1995, pentru prima dată în SUA cheltuielile pentru procurarea calculatoarelor personale au depășit cheltuielile pentru procurarea televizoarelor.

Procesele de integrare în economia mondială se intensifică în proporții planetare. Actualmente, în lume se numără 15 asociații de integrare, multe dintre care, deocamdată, prezintă formațiuni destul de amorfe. Dar unele dintre ele au realizat rezultate impresionante și prezintă o forță economică reală, iar într-o anumită măsură și o forță politică. Lucrul acesta îl avem în vedere, în primul rînd, cînd vorbim de Uniunea Europeană.

Ca urmare a extinderii sferei de activitate a companiilor transnaționale și mișcării de capitaluri, are lor o eroziune treptată a frontierelor economice între unele state. Funcționează Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional (F.M.I.) și alte organizații și instituții financiare. Dintr-o asociație nu prea mare de 35 de țări, care au fost fondatorii săi, F.M.I. s-a transformat într-o organizație, care cuprinde, practic, întreaga economie mondială. Se constituie și se extinde neabătut sistemul diverselor legături între aceste organizații și unele state aparte. Ele pătrund tot mai adînc în sfera prerogativelor statelor naționale. În ansamblu, aceasta contribuie la reducerea deosebirilor dintre țări în cadrul unor regiuni aparte în ceea ce privește nivelul de organizare și eficiența a producției.

Astfel stînd lucrurile, sporesc gradul și amploarea influenței reciproce a economiilor naționale, această influență se înregistrează aproape în toate sferele vieții. În mod tradițional, în fiecare din statele luate aparte, cele mai bune sisteme de management au fost

elaborate de guvernele, care s-au confruntat cu astfel de probleme ale economiei naționale ca șomajul, inflația, declinul economic, nivelul jos al tehnologiilor, inegalitatea geografică a ritmurilor de dezvoltare economică ș.a.m.d. Actualmente, aceste probleme au mai mult un caracter internațional, decît național.

Declinul și șomajul dintr-o țară sînt „exportate” adeseori în alte țări. Se afirmă, de exemplu, că atunci cînd economia americană începe a strănuta, economia celeilalte părți de lume este afectată deja de pneumonie. Sau cînd ritmurile de creștere a economiei Germaniei și Japoniei încep a descrește vizibil, alte țări dezvoltate trebuie să le implore să adopte măsuri de stimulare a avansării în interesele întregii economii mondiale. Inflația dintr-o țară adeseori contribuie la apariția inflației în alte țări. Astfel, ridicarea prețurilor la petrol de către țările-exportatoare se reflectă imediat și neabătut asupra nivelului prețurilor la alte mărfuri pe piețele mondiale, iar creșterea prețurilor la mărfurile industriale din țările industrial dezvoltate influențează negativ nivelul prețurilor în țările în curs de dezvoltare. Tarifele de scont stabilite la New York și Londra determină imediat tarifele de scont din întreaga lume. Protecționismul dintr-o țară nu poate să nu se repercuteze asupra comerțului din multe alte țări.

Piețele financiare și chiar unii mari specialiști în domeniul finanțelor sau instituții financiare sînt capabile să influențeze considerabil rezultatele deciziilor politice adoptate de state și chiar caracterul acestor decizii. Comentînd această situație, economistul american U. R. Smaiser menționa, că numirea unei sau altei persoane în funcția de președinte al Bundesbăncii germane din Frankfurt merită aceeași atenție din partea americanilor, ca și numirea unui oarecare american remarcabil într-una sau altă funcție înaltă, căci „Bundesbanca a început să exercite o influență profundă și atotpătrunzătoare asupra economiei Statelor Unite”.

Același lucru poate fi spus și despre băncile altor țări, care dispun de mijloace financiare importante. Analizînd aceste procese, precum și altele similare lor, observatorul american T. Lucke a ajuns la concluzia că, „odată cu implementarea sateliților de telecomunicație, însăși noțiunea de centre financiare dominante a devenit un anacronism”. Firește, afirmația aceasta nu este lipsită de o anumită doză de exagerare, dar este adevărat că Tokyo, Hong-Kong,, Singapore, Seoul, Istanbul, Cair, Moscova, ca și centrele mai

vechi – Paris, Londra, Roma, Berlin, New York, San Francisco și altele se transformă în centre de sprijin ale civilizației planetare.

Asemenea migrațiunii ilegale și încălzirii globale, internaționalizarea producției industriale și a finanțelor subminează capacitatea oamenilor de a-și controla propriul destin. Ideea precum că noi intrăm într-o epocă, în care nu vor exista producție și tehnologii, corporații și industrie naționale, îi pune într-o situație grea pe toți acei care operează cu termeni naționali. Este semnificativ faptul că aceasta le privește nu numai pe țările medii, mici și nedezvoltate pe plan sociocultural și economic, dar și pe o asemenea țară ca Statele Unite ale Americii, care au jucat un rol dintre cele mai importante în internaționalizarea economiei mondiale.

Astfel stînd lucrurile, orice mutații negative cît decît importante într-o economie națională mai mult sau mai puțin dezvoltată sînt capabile să provoace efectul dominoului pe plan internațional. Problemele economice pot să apară în legătură cu încetinirea ritmurilor de creștere a avansării economice globale. Printre problemele capabile să conducă la conflicte și „războaie” economice sau comerciale am putea numi, de exemplu, creșterea cronică a soldului comercial extern pozitiv în favoarea Japoniei din contul SUA și Europei Occidentale. Nivelul înalt al șomajului în Occident și sporirea contrastului dintre Occidentul în stagnare și Estul dinamic sînt în stare să intensifice revendicările unor măsuri protecționiste contra Japoniei și Asiei de Est în ansamblu. Lista unor astfel de revendicări poate fi continuată.

Spre deosebire de epocile precedente de declin sau de schimbare a civilizațiilor, care se caracterizau prin stagnarea tuturor sferelor vieții, situația actuală se caracterizează printr-o accelerare și aprofundare fără precedent a progresului tehnico-științific. O particularitate de esență importantă a economiei globale constă în faptul că, în cadrul ei, deja nici o țară nu mai este capabilă să existe și să asigure o activitate vitală eficientă în condițiile autarhiei economice. Mai mult ca atît, economia de piață și deschiderea economică constituie premise necesare ale viabilității economiei atît a unei țări aparte, cît și a economiei globale în ansamblu. Firește, lista aceasta poate fi continuată. Cît privește complexul de caracteristici interne, acestea încă urmează a fi determinate în

cadrul procesului lor de maturizare și acceptare de către comunitatea mondială.

Treptat, o parte componentă a acestui sistem economic mondial au devenit și economiile țărilor lumii a treia. Moștenirea colonială a exercitat, după cucerirea independenței politice, o influență negativă colosală asupra tendințelor și direcțiilor dezvoltării lor sociale și economice. Monocultura, starea de înapoiere, relațiile economice unilaterale cu fostele metropole au constituit, de fapt, iar în unele țări continuă să mai constituie și astăzi factori, care reproduc situația lor dependentă de țările industrial dezvoltate. Factori importanți în acest sens au devenit procesele neîncheiate de diferențiere socială, viabilitatea relațiilor și legăturilor precapitaliste și patriarhale tradiționale, caracteristice pentru aceste țări.

În scopul realizării obiectivelor dezvoltării economice, multe țări în curs de dezvoltare au efectuat un complex de transformări, între care un rol important au jucat naționalizarea întreprinderilor străine, crearea și dezvoltarea sectorului de stat al economiei, reforma agrară, crearea cooperativelor ș.a. A fost naționalizată, întâi de toate, proprietatea marilor companii străine, inclusiv a companiei canalului Suez în Egipt, „Irak petrolum”, a consorțiului petrolier internațional care controlează petrolul iranian ș.a. Într-un șir de țări a fost supusă naționalizării parțiale proprietatea burgheziei locale. Proprietatea de stat a crescut, de asemenea, pe seama construcției noilor întreprinderi, în special în domeniul industriei grele.

Țările în curs de dezvoltare au întreprins eforturi, pe parcursul întregii perioade de după eliberarea de jugul colonial, de a depăși dependența lor economică și financiară de Occident. Ele au desfășurat lupta pentru schimbarea caracterului relațiilor economice cu țările dezvoltate. Ca urmare, ultimele au fost nevoite să purceadă la înnoirea relațiilor reciproce cu lumea afroasiatică, căutând s-o atragă de partea lor nu prin metode de forță ale constrîngerii militare și economice externe, ci pe calea unor manevre politice și diplomatice mai abile, a expansiunii culturale și propagandistice mai voalate. Locul principal îl ocupau metodele economice de supunere a țărilor în curs de dezvoltare.

La mijlocul anilor 70, țările lumii a treia au obținut ca Adunarea Generală a ONU să adopte Declarația privind

instaurarea noii ordini internaționale și Carta drepturilor și obligațiilor economice ale statelor, care prevedeau lichidarea inegalității în drepturi în domeniul comerțului, restructurarea sistemului valutar, modificarea principiilor de acordare a ajutorului economic. În anii 60-70, țările exportatoare de petrol au reușit să obțină cu eforturi conjugate ridicarea substanțială a prețurilor la petrolul vândut în țările industrial dezvoltate.

În ansamblul lumii a treia, au fost obținute anumite succese în sfera producției industriale. În medie, cu 25-30% a sporit producția de oțel, laminate, automobile, tractoare, turbine, energie electrică. Au fost construite sute și mii de întreprinderi industriale noi. Au fost înregistrate succese impresionante în sensul satisfacerii necesităților celor mai imperioase ale populației.

Un șir de țări din Asia de Est și Sud-Est, cum ar fi Coreea de Sud, Taiwan, Singapore, Hong-Kong, Thailanda, Malaysia, Indonezia și Filipine, au obținut într-un timp relativ scurt potrivit criteriilor istorice, succese economice impresionante. Ele au acceptat și au aplicat destul de eficient metodele și structurile economice, de producție, tehnologice și organizaționale occidentale.

Despre tendințele de dezvoltare a economiei acestor țări ne mărturisește, de exemplu, cel mai bine următorul fapt. În anii '60, venitul național pe cap de locuitor în Coreea de Sud era la același nivel ca în Ghana - aproximativ 230 dolari. Actualmente, acest nivel este de aproape 12 ori mai înalt decât în Ghana. Țările amintite mai sus au ieșit, de fapt, din categoria celor în curs de dezvoltare în ceea ce privește nivelul dezvoltării economice și s-au apropiat la mulți parametri de lumea dezvoltată. Cît privește sporirea nivelului de trai al popoarelor lor, au înregistrat anumite succese unele țări producătoare de petrol din Orientul Apropiat.

Ca urmare a tuturor acestor modificări, precum și a altor modificări și mutații provocate de acestea, în sfera economiei apare într-o ipostază cu totul nouă întregul complex de probleme geopolitice, legate de asigurarea securității naționale. S-ar putea afirma, cu o anumită doză de simplificare, că dacă mai înainte lupta pentru putere și influență pe arena internațională, era purtată de către state cu ajutorul armatelor și ideologiilor, acum ea a trecut în sferile cursului valutar, „eficienței pieței”, dobînzilor ș.a.m.d.

Spre deosebire de perioada „războiului rece”, cînd realitățile militare determinau strategia globală și controlau raționamentele

economice, acum lumea este determinată și formată de realitățile economice. Comentînd aceste realități, R. Touse propune să se substituie termenul „economia internațională” cu termenul „economia politică mondială”. O intensificare tot mai evidentă a rolului factorului economic în determinarea atît a parametrilor de putere a statelor, cît și a conturilor și direcțiilor politicii lor externe i-a îndemnat pe o serie de cercetători să creadă în apariția realeconomiei sau geoeconomiei, chemate să modifice sau să completeze realpolitica și geopolitica.

Într-adevăr, o prioritate tot mai mare în politica de stat pe arena internațională o capătă economia. Reducerea cursei înarmărilor este însoțită de intensificarea concurenței în sferele economică și tehnico-științifică. Formele de reglementare a acestei concurențe vor avea o mare influență nu numai asupra economiei mondiale, dar și asupra unei sfere mult mai largi a securității internaționale a relațiilor politice.

Riscul constă în faptul că avansarea politicii economice orientate în mod naționalist, stimulată de agravarea situației economice și presiunea socială, pot împinge marile puteri economice spre realeconomie, în cadrul căreia intențiile de protecție a piețelor naționale pot deveni un factor, care să provoace diverse tipuri de conflicte interstatale. După cum menționa cercetătorul chinez He Fang, „concurența și lupta pentru un loc de frunte în economie, controlul și anticontrolul, sancțiunile și sancțiunile de răspuns, protecțiile și contraprotecțiile s-au transformat deja în forme de bază ale luptei internaționale”. În acest context, chiar se afirmă că, în urma extinderii concurenței, „statele teritoriale” au cedat locul „statelor comerciale”. Esența acestei modificări constă în trecerea de la „jocurile de forță” între statele care nutreau să-și lărgească teritoriile la „jocurile de bunăstare”, în cadrul cărora se pune sarcina progresului economiei.

Totodată, nu trebuie să se uite, că majoritatea țărilor lumii afroasiatice de la Myanmar pînă la Africa tropicală au rămas în chingile înapoierii economice, o zonă a conflictelor și perturbărilor economice, politice, ideologice, etnice și sociale. Este semnificativ faptul că în anii '70 venitul mediu anual pe cap de locuitor în țările lumii a treia se menținea, în ansamblu, la nivelul de 180 dolari, adică de 13 ori mai puțin decît în țările dezvoltate. Problema cea

mai complicată, aproape că irezolvabilă, pe parcursul întregii perioade postcoloniale a rămas șomajul.

Din rîndul țărilor în curs de dezvoltare, treptat, s-a detașat un grup de state, economia cărora s-a pomenit într-o stare de degradare și ruinare profundă, iar populația lor – în pragul unei foamete de masă. Printre ele pot fi numite Somalia, Etiopia, Sudan, Bangladesh ș.a. Ele au rămas atît de mult în urmă de alte țări în curs de dezvoltare încît au început să fie numite lumea a patra. Datele existente mărturisesc că acest grup de țări alunecă tot mai mult spre marginea politicii mondiale. Dilema constă aici în faptul că majorarea ajutorului țărilor sărace cu produse alimentare intensifică dependența lor de țările bogate, în timp ce renunțarea la acest ajutor este în stare să stimuleze migrațiunea din țările sărace.

Pe plan global, apar noi linii de dărîmare și izolare a țărilor și popoarelor, o nouă dimensiune capătă noțiunile de „centru” și „periferie”. O importanță cu totul deosebită capătă inegalitatea crescîndă dintre țările bogate și sărace. Se intensifică tendința de extindere a rupturii dintre centrul dezvoltat și periferia sistemului economic mondial. Pe parcursul anilor '80, numărul țărilor raportate de ONU ca fiind cel mai puțin dezvoltate, a sporit de la 31 la 47. În anul 1990, aproape 3 mlrd. de locuitori ai Africii la sud de Sahara, ai Asiei de Sud, Indiei și Chinei aveau un venit mediu anual pe cap de locuitor mai mic de 500 de dolari; 1,5 mlrd. locuitori din America Latină, Orientul Apropiat și Africa de Nord – 2 mii dolari, pe cînd 850 mln. locuitori din cele mai dezvoltate țări – 20 mii dolari. Deocamdată, nu există nici un fel de semne, că situația respectivă ar putea să se schimbe în viitorul apropiat.

3. Imperativul ecologic și demografic

În rîndul factorilor amintiți, se află așa-numitul imperativ ecologic. Astfel, obținînd o anumită libertate față de natură în procesul valorificării și transformării mediului natural, omul și-a imaginat că este stăpîntul ei nelimitat. Conducîndu-se de cunoscutul postulat „Noi nu putem aștepta pomană de la natură, sarcina noastră este de a o lua de la ea”, omul a intervenit în mod conștient în activitatea ei, adeseori contrar legităților fundamentale. Un rezultat al acestei atitudini au devenit urmările de proporții

planetare, care au căpătat denumirea de „distrugere a mediului înconjurător”.

Esența acestui fenomen constă în faptul că influența activității umane asupra mediului înconjurător comportă un caracter atât de distrugător și de ireversibil, încât consecințele sale prezintă un pericol tot mai mare pentru însăși existența umanității ca specie sociobiologică.

O importanță deosebit de mare are protecția pădurilor. Potrivit datelor existente, în zona tropicilor anual sunt distruse circa 11,4 mln. hectare de pădure. Pornind de la acest factor îngrijorător, în iulie 1991, scriitorul cu renume mondial G. Marques și alți semnatari au adresat președinților țărilor latinoamericane o scrisoare, în care preîntâmpinau că „în anul 2000 pot dispărea 2/3 din pădurile tropicale ale Americii, iar 50% din speciile existente acolo vor fi pierdute pentru totdeauna. Ceea ce a creat natura pe parcursul milioanele de ani va fi distrus de către noi în mai puțin de 40 de ani”.

Dispariția pădurilor tropicale, în special în America Latină, unde se află peste 60% din toate aceste păduri, provoacă îngrijorarea specialiștilor în domeniul protecției mediului înconjurător din câteva motive. Este vorba, în primul rând, de tulburarea modului de viață tradițional al mai multor triburi. Mai apoi, în aceste păduri există cele mai mari rezerve din lume de specii de plante și animale, iar nimicirea acestei varietăți deosebit de bogate de specii biologice ar aplica o lovitură strașnică necesității permanente a oamenilor de a ameliora și a crea noi specii de culturi agricole, care posedă o rezistență deosebită la diverse boli și la contaminarea insectelor. Presiunea demografică, care conduce la dispariția pădurilor, poate genera reducerea capacității agriculturii mondiale de a se rena și, astfel, să limiteze posibilitățile de a alimenta miliardele suplimentare de consumatori.

Despre conștientizarea de către majoritatea oamenilor a importanței acestor fenomene mărturisește și desfășurarea conferințelor speciale ale ONU în problemele protecției mediului înconjurător în anul 1977 la Stockholm și în anul 1994 în Brazilia, precum și instituirea în multe țări industrial dezvoltate a posturilor de miniștri pentru protecția naturii și folosirea bogățiilor naturale. Cea mai importantă contribuție la elaborarea acestei probleme a adus clubul de la Roma. În anul 1972, D. Medouz și colegii săi au

pregătit și au publicat, din însărcinarea clubului de la Roma, cartea „Limitele creșterii”. În această carte au fost făcute o serie de concluzii, care urmau să impună opinia publică să atragă atenția asupra agravării unor probleme globale, care au o importanță colosală pentru destinele întregii comunități mondiale. Esența acestor concluzii constă în următoarele. În cazul menținerii tendințelor existente de creștere a numărului populației, poluării mediului ambiant, sporirii volumului producției industriale și agricole, epuizării resurselor irecuperabile ș.a.m.d., limitele creșterii pe planeta noastră vor fi atinse pe parcursul următorilor 100 de ani.

Pentru a evita o astfel de turnură a evenimentelor, este necesar să fie schimbate aceste tendințe și să se creeze condițiile pentru asigurarea unei stabilități ecologice și economice. Intenționînd să reediteze această carte cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la apariție, autorii au considerat rezonabil s-o completeze cu noi materiale, care să confirme concluziile din 1972. Dar în procesul colectării datelor, multiplelor calcule computerizate și analizei modificărilor care s-au produs pe parcursul a 20 de ani, ei au ajuns la concluzia, că timpul și evoluția tendințelor de creștere au plasat omenirea „într-o nouă situație față de limitele sale”, că „deși tehnologiile se perfecționau, cunoștințele deveneau mai bogate, iar politica de exploatare a naturii devenea mai severă, multe fluxuri de resurse și poluare au depășit deja limitele stabilității”.

De aceea, este de la sine înțeles, de ce autorii, scriînd, de fapt, o carte nouă, au intitulat-o „Peste limitele creșterii”. Laitmotivul principal al cărții constă în apelul: „Pentru ca viitorul să se producă în general, este necesară o defensivă, o încetinire a ritmurilor creșterii, o însănătoșire. Pauperizarea nu poate fi stăvilită prin creșterea neîntreruptă a producției materiale, ea se va răspîndi inevitabil și în cazul reducerii creșterii economiei mondiale”. În opinia autorilor, pentru a preîntîmpina în deceniile apropiate reducerea necontrolată a indicatorilor pe cap de locuitor de fabricare a produselor alimentare, consumului de energie și producției industriale, sînt necesare: reducerea considerabilă a fluxurilor de resurse materiale și energetice; revizuirea multilaterală a politicii și practicii care generează creșterea numărului populației și a nivelului de consum material; sporirea rapidă și bruscă a eficienței utilizării resurselor materiale și

energetice. Cu alte cuvinte, dacă dorim cu adevărat să avem un viitor, este necesar să ne propunem scopuri rezonabile și reale.

Forul Ecologic Mondial de la Rio-de-Janeiro din 1992 a adoptat concepția dezvoltării durabile. Laitmotivul cuvântărilor din cadrul forului l-a constituit teza privind necesitatea protecției mediului înconjurător, reducerea decalajului în nivelurile de viață ale popoarelor și lichidarea sărăciei. Dar pentru a ridica nivelul de trai al 80% din populația globului pămîntesc pînă la standardele occidentale va fi necesar să sporească de 20 de ori extragerea resurselor naturale. La for a fost expusă clar opinia privind caracterul irealizabil și fatal al acestei căi. De aceea, toate speranțele au fost puse în elaborarea unei noi filozofii a dezvoltării, chemate să opună consumismului agresiv și nestăvilit moderația, reținerea, dezvoltarea armonioasă a personalității și colectivului, naturii și societății. Toate acestea sînt juste, desigur, dar chestiunea ține de felul în care pot fi realizate aceste scopuri.

S-a constatat că natura se răzbună crunt pe oameni pentru ignorarea legilor activității sale vitale și de producție, înaintînd în fața lor probleme noi, cu caracter planetar, soluționarea cărora este imposibilă fără revenirea la legile naturii însăși, unde omul, ca și toate celelalte fenomene, își are locul său, părăsirea arbitrară a căruia este pasibilă de urmări imprevizibile pentru întregul sistem ecologic.

În legătură cu aceasta, nu este lipsit de interes să menționăm faptul că deja la sfîrșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea se vehicula ideea, precum că Ch. Darwin avea în vedere în teoria sa evoluționistă adaptarea, în cea mai mare măsură, a speciilor la mediul natural, dar nu apariția speciilor noi, după cum urma să reiasă din denumirea operei sale principale. Ultima afirmație este în favoarea modificării maximelor devenite deja obișnuite: „Omul este stăpînitorul naturii” și „Sarcina omului este de a cuceri natura” cu maxima „Omul este o parte organică a naturii” și scopul său nu trebuie să fie transformarea naturii, încălcînd realitățile și legitățile sale fundamentale, ci adaptarea la natură, sprijinindu-se pe aceste legități reale.

Mai înainte, perioadele de creștere și reducere a numărului populației se schimbau una pe alta cu o exactitate previzibilă. Totodată, cum s-ar fi schimbat numărul de populație al unor sau altor popoare și națiuni în timp și în spațiu, numărul populației

globului pămîntesc sporea, în ansamblu, foarte încet și creșterea aceasta nu se reflecta în mod substanțial asupra situației demografice pe parcursul unor perioade istorice îndelungate. Mai mult ca atât, existau prea mulți factori care reglementau acest echilibru: secete, foamete, războaie, epidemii nenumărate etc.

Din sec. XVIII-XIX, a început intensificarea ritmurilor de creștere a numărului populației globului pămîntesc. În anul 1825 populația planetei a atins cifra de 1 mlrd. de oameni – pentru aceasta a fost nevoie de cîteva miilenii. La acea vreme, industrializarea și perfecționarea medicinei au creat condiții pentru creșterea numărului populației cu ritmuri mult mai înalte. Ca urmare, în următorii 100 de ani numărul populației a crescut de 2 ori, adică a devenit egal cu 2 mlrd. La rîndul său, cifra aceasta s-a dublat în următoarea jumătate de secol (din 1925 pînă în 1976), atingînd cifra de 4 mlrd. de oameni. Spre 1990 populația planetei constituia deja 5,3 mlrd. oameni, sporind pe parcursul a doar 15 ani cu 1,5 mlrd. Spre sfîrșitul secolului al XX-lea ea depășea deja 6 mlrd. de oameni.

Pe parcursul unui secol, populația urbană a sporit de 10 ori, iar produsul mondial global – de 20 de ori (în prețurile anului 1990). A crescut durata medie a vieții oamenilor, înregistrînd în cele mai dezvoltate țări 75 de ani în timp ce cu un secol în urmă ea nu depășea 30-35 de ani.

Actualmente, populația pămîntului sporește la fiecare 4-5 zile cu 1 mln. de oameni sau, altfel vorbind, sporul zilnic net al populației, determinat ca o diferență dintre numărul celor născuți și al celor decedați, constituie 200-250 mii de oameni. Exemplele citate ne mărturisesc despre aceea că în perspectiva imediat următoare și, în special, în cea îndepărtată mutațiile demografice și migrațiunea crescîndă vor deveni factori deosebit de importanți, care vor influența substanțial asupra tendințelor și direcțiilor de dezvoltare a comunității mondiale.

Dacă populația va continua să crească, ne putem aștepta la o așa-numită „suprasolicitare” demografică a planetei noastre. Migrațiunea crescîndă a unor importante mase de oameni, care devine unul dintre factorii fundamentali de importanță istorico-mondială, mărturisește ca despre o „suprasolicitare” deja împlinită a unor țări și zone aparte. Interpretînd în mod original mitul despre Abel și Cain, care începea cu cuvintele „Abel a fost păstor de oi, iar

Cain lucrător de pământ”, H. M. Entzensberger considera că în el a fost întruchipat conflictul dintre triburile nomade și cele sedentare. Conflictul din cauza pământului s-a terminat cu moarte de om.

Esența acestei parabole, după Entzensberger, constă în faptul că „omul sedentar, ucigându-l pe nomad, a fost condamnat el însuși la pribegie”. Cu atât mai mult, cu cât acest lucru i-a fost prescris lui Cain de Dumnezeu însuși, care, aflînd despre cele săvîrșite de el, și-a pronunțat sentința sa: „Zbuciumat și fugar vei fi pe pământ”. Firește, nu putem accepta necondiționat concluzia lui Entzensberger despre aceea că „întreaga istorie a umanității constă din această parabolă”. Totodată, nu putem să nu fim de acord cu el, că „o parte considerabilă a umanității s-a aflat permanent în drum”. Întreaga istorie a omenirii a fost însoțită de năvăliri tîlhărești, expediții de cucerire, surghiunuri, exilări, deportări, capturări, comerțul cu sclavi, colonizări. Într-o etapă sau alta a dezvoltării sale, în virtutea unui concurs specific de multiple împrejurări și factori, pe primul loc în rîndul fenomenelor amintite se situa migrațiunea sau strămutarea oamenilor din locurile cu care s-au deprins în teritorii noi, adeseori foarte îndepărtate sau cu totul în alte zone.

Deja în antichitate și perioada Evului mediu, multe popoare asiatice s-au strămutat, s-au asimilat cu popoarele europene și cu cele din Orientul Apropiat și au constituit temelia unui șir întreg de state (de exemplu, Ungaria și Turcia). Lăsînt totuși în afara parantezelor aceste aspecte, ne vom referi aici doar pe scurt la grandioasa epopee a mării migrațiuni a popoarelor Europei peste ocean în Epoca nouă, care a jucat, în opinia mea, un rol dintre cele mai importante în formarea imaginii civilizației moderne. Un imbold deosebit de puternic l-a dat marilor migrațiuni ale popoarelor revoluția industrială din Europa, care a contribuit la sporirea accelerată a numărului de populație și a creat condiții pentru dezvoltarea celor mai moderne tipuri de transport și comunicații.

Este important să se fiină seama că emigrația din Europa în Epoca nouă s-a desfășurat și sa accelerat în contextul „închiderii” spațiului european care s-a conturat, convențional vorbind, din punctul de vedere al epuizării reale a limitelor și posibilităților de dezvoltare extensivă. Ascensiunea imperiilor Rus și Otoman în secolele XV-XVI a închis treptat pentru Europa calea expansiunii

spre est și sud; totodată, în direcția spre vest, care a fost „deschisă” din nou, ea se învecina cu întinsurile nemărginite ale Oceanului Atlantic.

Insuficiența tot mai acută de terenuri prelucrate în condițiile accelerării ritmurilor de creștere a numărului populației a pus în fața principalelor țări europene chestiunea privind necesitatea căutării unor noi căi de autoconservare și dezvoltare continuă. Astfel de căi puteau fi doar două: extensivă, care presupunea expansiunea în spațiu peste hotarele Europei însăși, și intensivă, care consta în explorarea rezervelor și resurselor interne.

În virtutea unui complex întreg de factori, aceste două căi n-au devenit alternative, ci s-au completat una pe alta. După cum menționa S.Lem, pînă la sosirea Epocii noi, diverse popoare se apropiau tot mai mult de „startul tehnologic”, dar se opreau. Despre aceasta ne mărturisesc, de exemplu, cunoscuta coloană de metal inoxidabilă din Kitab (India), edificată cu ajutorul industriei pulverulente și descoperită parcă din nou în timpurile noastre; inventarea pulberii și hîrtiei de către chinezii din antichitate ș.a. Aceste descoperiri n-au constituit începutul dezvoltării intense a civilizației sau a progresului tehnico-științific în aceste țări.

O altă situație s-a creat în Europa însăși, unde progresul tehnico-științific, care se extindea rapid, completa și stimula în mod reuși expansiunea, inclusiv migrațiunea unor mase enorme de oameni în afara continentului cu valorificarea ulterioară a unor noi și noi teritorii și spații. Ca urmare a cuceririi, populării și valorificării pe parcursul mai multor generații de europeni, după cum s-a menționat mai sus, au fost fondate noi națiuni și țări de imigranți în emisfera de Vest, în Australia, Noua Zeelandă și Africa de Sud. Despre amploarea acestui proces ne mărturisește în mod concludent, de exemplu, faptul că numai pe parcursul a 50 de ani, din 1851 pînă în 1901, din Irlanda s-au strămutat peste ocean 72% din locuitorii săi.

Este greu să ne imaginăm, cum ar fi arătat fața Europei și însăși soarta civilizației europene fără această strămutare gigantică de popoare pe pămînturile „libere”, care a contribuit la „închiderea” originală spațiului terestru. Căci prognozele lui Maltus n-au fost deloc întemeiate în cunoscuta sa carte „Experiență privind legea migrației popoarelor” publicată în anul 1798 pe un teren viran. Este posibil ca anume migrația populației excesive, de

rînd cu revoluțiile agrară și industrială, i-au ajutat parțial Marii Britanii să evite în acea perioadă concretă pericolul suprapopulării.

Odată cu primele migrațiuni, numărul locuitorilor care părăseau insulele britanice creștea permanent. Astfel, în anii 20 ai sec. al XIX-lea au emigrat peste 200 mii de oameni, pe parcursul deceniului următor cifra aceasta a crescut de trei ori, iar în anii 50 ai aceluiași secol ea a atins cota de 2,5 mln. de oameni. Timp de un secol, între anii 1814 și 1915, 20 mln. de locuitori ai insulelor britanice și-au părăsit țara. Despre proporțiile migrațiunii s-ar putea judeca după următoarele date: către anul 1900 populația Marii Britanii număra 41 mln. de oameni, iar în cazul în care nu s-ar fi produs emigrarea în masă, ea ar fi constituit, conform calculelor cercetătorilor, circa 70 mln. de locuitori.

În perioada anilor 1846-1890, Europa era părăsită anual în medie de 377 mii de oameni. În perioada anilor 1891-1910 cifra medie anuală a emigrației a înregistrat 911 mii de oameni, iar între anii 1846-1930 din Europa au plecat în alte regiuni ale globului pămîntesc peste 50 mln. de oameni. Totodată, populația Europei însăși sporea permanent și ea în acești ani. Potrivit unor date, dacă în anul 1800 cota populației țărilor europene constituia aproximativ 22% din întreaga populație a globului pămîntesc, apoi în anul 1935 ea constituia deja 35%. În afară de Statele Unite ale Americii, oamenii plecau în Canada, Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud, pentru a se stabili pe pămînturile fertile și bogate în resurse naturale. La periferia de Est a Europei, întreprindea o epopee similară în direcția spre Est, după cum s-a mai menționat, Rusia.

Este important să menționăm că procesele migrației care aveau loc înainte se deosebesc cu mult de cele ce au loc în prezent, ceea ce nu poate să nu se repercuteze asupra consecințelor acestora. Particularitatea proceselor migraționiste actuale constă în faptul că ele sînt provocate de mișcarea de capitaluri, antrenarea în economia de piață a tot mai multe țări, popoare și regiuni noi, modificările în mijloacele de transport și comunicație etc. În ansamblu, înainte principalele fluxuri de migrație se produceau în spațiul terestru încă deschis și cu anumite (iar uneori chiar substanțiale) rezerve (de exemplu, izgonirea de pe pămînturile lor și nimicirea indienilor în America de Nord), putem afirma că imigranții ocupau într-un fel oarecare pămînturile neutre sau care se considerau astfel.

În zilele noastre, astfel de pământuri, de fapt, n-au mai rămas și migrațiunea se desfășoară în cadrul oicumenei planetare închise. Anterior, principalele fluxuri de migrațiune se mișcau din lumea dezvoltată în regiunile „libere” nevalorificate, puțin valorificate, puțin dezvoltate ale globului pământesc. Acum însă aceste fluxuri se mișcă în direcția opusă, din regiunile mai puțin dezvoltate în cele mai dezvoltate: din toate țările asiatice și africane – în Europa și America de Nord; din America Latină – în SUA, din țările CSI – în Rusia, din China – în țările industrial dezvoltate, Rusia și țările Asiei de Sud-Est etc.

Astfel, dacă mai înainte Europa era o sursă de emigrație, acum ea a devenit un loc de imigrație. De la începutul secolului actual, în Franța s-au făcut simțite câteva valuri de imigranți din alte țări europene – italieni, polonezi, spanioli, portughezi, unguri, armeni, greci ș.a. Potrivit datelor existente, actualmente, dacă e să se ia în considerare și imigranții de mai târziu, în special, din Maroc, Algeria, Tunisia și Vietnam, unul din fiecare cinci cetățeni francezi are, într-o măsură mai mare sau mai mică, „proveniență străină”, adică aproximativ 10 mln. din francezii de astăzi sînt copii sau nepoți de imigranți. Urmează ca acestora să li se mai pluseze 4 milioane de străini care locuiesc în Franța.

În ansamblu, la ora actuală, în Europa Occidentală locuiesc peste 20 mln. de imigranți din alte țări. Pentru comparație, vom menționa că în perioada 1810-1921, numai în SUA s-au strămutat, în principal din Europa, 34 mln. de oameni. Dacă vom lua în considerare ritmurile de creștere a populației, actualele proporții ale migrațiunii nu pot fi considerate substanțiale.

S-ar putea spune, că doar o mică parte din migrații potențiali și-au părăsit locurile lor și o nouă mare migrație a popoarelor este încă înaintea. Un imbold pentru aceasta ar putea servi perturbările sociale, economice, politice și de altă natură din țările lumii în curs de dezvoltare. Referindu-se la tema unei posibile instabilități politice, de exemplu, în China, Deng Xiaoping a remarcat, între altele, că în acest caz 500 mii de chinezi se vor revărsa peste Hong Kong, 10 mln. – în Thailanda, 100 mln. – în Indonezia. Deng Xiaoping n-a spus cîți chinezi se vor îndrepta spre Siberia, Extremul Orient al Rusiei, Rusia Centrală, precum și în țările occidentale.

Populația Australiei, care în a.1990 număra 16,7 mln. oameni, va constitui în a. 2025 22,7 milioane. În Indonezia, care se învecinează cu ea, potrivit prognozelor existente, populația va spori în aceeași perioadă de la 180 pînă la 263 mln. de locuitori. Se presupune că populația SUA va spori către a.2025 aproximativ cu 25%, în timp ce populația vecinilor de sud ai acestora, a Mexicului și Guatemalei, va spori, respectiv, cu 88 și 225%. Totodată, trebuie de avut în vedere că, potrivit datelor existente, anual, circa 1 milion de imigranți ilegali traversează granița SUA cu Mexicul.

Aceste tendințe și procese sînt capabile să aplice rectificări substanțiale realităților demografice, sociale, economice și politice ale lumii industrial dezvoltate. În primul rînd, poate fi vorba de modificarea treptată a aspectului etnonațional, rasial și confesional al lumii occidentale. O asemenea tendință se conturează deosebit de clar în SUA, unde, odată cu intensificarea imigrației din țările asiatice și latinoamericane, se modifică considerabil situația demografică. După cum menționa în legătură cu aceasta L.Miller, „la sfîrșitul secolului America a devenit mai puțin occidentală, mai puțin albă și mai puțin anglosaxonă”.

Este de așteptat că, privind la televizor emisiunile despre bunăstarea materială a populației din țările prospere, o mulțime de oameni din țările în curs de dezvoltare, deziluzionîndu-se în posibilitățile de a-și ameliora situația, sau se vor porni, legal sau ilegal, în țările îndepărtate în căutarea unei vieți mai bune, sau se vor deda fundamentalismului, radicalismului sau altor forme de extremism politic și religios.

Este evident că dacă se va lua în considerare factorul resurselor limitate - actualmente lucrul acesta se observă deja bine în multe țări europene, atunci intensificarea migrației este capabilă să agraveze problemele economice, sociale și demografice ale țărilor dezvoltate. Mai mult ca atît, imigrările în proporții deosebit de mari vor provoca în aceste țări îngrijorarea și groaza în cazul pierderii controlului asupra granițelor naționale și suveranității tradiționale, groaza că națiunea își va pierde din puritatea etnică în urma sporirii numărului de căsătorii mixte.

Este vorba, de asemenea, de groaza față de noul stil de viață în țările respective, față de noile norme religioase și culturale, stereotipuri comportamentale etc. Sporesc temerile, potrivit cărora anume intensificarea imigrației nelegale a provocat răspîndirea

unor asemenea maladii vechi și mai noi, cum ar fi holera, pojarul, SIDA, care creează sistemului ocrotirii sănătății probleme suplimentare, iar în afară de aceasta trezesc ostilitatea populației autohtone față de imigranți.

Este semnificativ faptul că, din zece persoane care au obținut în America titlul de doctor în științe naturale sau tehnice, cel puțin una este originară din trei țări ale Asiei de Est: China, Taiwan sau Coreea. Cifra aceasta este cu mult mai mare pentru reprezentanții țărilor Europei de Sud-Est, precum și ai fostei Uniuni Sovietice. De aceea, nici nu este de mirare faptul că, potrivit datelor unui sondaj al opiniei publice, efectuat la sfârșitul anului 1994, 72% de americani au acordat prioritatea lor supremă reducerii și preîntîmpinării imigrației ilegale în țară.

Masele enorme ale migrației sînt în stare să provoace, pe de o parte, așa-zisa agresiune demografică, iar pe de altă parte, ceea ce King și Schneider numeau „rasism defensiv”. În orice caz, indiferent de cauzele care le-au provocat, migrațiile generează, mai devreme sau mai tîrziu, conflicte. După cum menționa H.M.Entzensberger, „egoismul de grup și xenofobia constituie constantele antropologice, care anticipează orice argumentări. Universalitatea proliferării lor demonstrează că ele sînt mult mai vechi decît orice formațiuni sociale cunoscute nouă”. Pentru diminuarea acestor sentimente și realizarea, cel puțin, a unei comunicări minime, au fost inventate diverse tabu-uri și ritualuri. Dar asemenea reglementări nu pot servi drept factori de împiedicare în condițiile creșterii în continuare a fluxurilor imigraționiste atît legale, cît și ilegale.

De exemplu, familia în care principalul întreținător și-a pierdut locul de muncă din cauza că întreprinderea la care el lucra a fost strămutată într-o oarecare țară în curs de dezvoltare, cu forță de muncă mult mai ieftină decît în SUA sau Anglia, la sigur că nu va reacționa binevoitor la discuțiile despre necesitatea extinderii ajutorului țărilor sărace. Salariații care nu posedă diplome despre absolvirea colegiului sau universității și care lucrează în calitate de infirmieri în spital, îngrijitori în birouri sau care execută o muncă puțin plătită, nu vor fi încîntați de creșterea fluxului de imigranți care, de regulă, pretind la asemenea locuri de muncă prost plătite. Politicienii din circumscripțiile electorale, în care sporește șomajul ca urmare a închiderii întreprinderilor de către corporațiile

multinaționale, vor fi tentați, negreșit, să se pronunțe în favoarea măsurilor protecționiste.

Succesele forțelor radicale de dreapta, care participă la alegeri în unele țări din Europa Occidentală (de exemplu, în Franța) cu sloganuri naționaliste și rasiste, demonstrează că asemenea raționamente nu sînt lipsite de temeii. Un șir de autori prezic Occidentului perspective și mai sumbre. Astfel, J. Ellulle avertiza asupra faptului că „prezența imigranților, însoțită de răspîndirea islamului în Europa, va conduce, negreșit, la degradarea întregii societăți occidentale. În urma imprudenței de care dăm dovadă deja pe parcursul a 20 de ani, Occidentul se va pomeni încă peste 20 de ani în aceeași situație în proporții mondiale, în care se află astăzi minoritatea albă în Republica Sud-Africană în fața majorității negre”.

Importanța acestei situații va fi cu atît mai evidentă, cu cît se va lua în considerare creșterea neabătută a numărului populației într-o parte a globului pămîntesc și reducerea acesteia în altă parte a globului. Este necesar să menționăm că în ultimele decenii ritmurile de creștere a numărului populației pe planetă au încetinit din cauza că în multe țări se observă tendința de reducere a nivelului fertilității. Potrivit prognozelor specialiștilor, în virtutea urbanizării și ai altor factori, în perspectiva apropiată se așteaptă o scădere a nivelului natalității chiar și în unele țări în curs de dezvoltare cu cele mai înalte ritmuri de sporire a numărului de populație.

Este adevărat, totodată, că cea mai mare creștere a numărului populației se înregistrează în țările în curs de dezvoltare. Potrivit datelor existente, în perioada de pînă la anul 2025, circa 95% din sporul general al populației planetei va fi înregistrat anume aici. În contextul examinat, prezintă un mare interes următoarele cifre. La mijlocul anului 1992, numărul populației țărilor industrial dezvoltate constituia 1 mlrd. 224 mln. oameni. Potrivit prognozelor, în anul 2010 această cifră va constitui 1 mlrd.333 mln. oameni, iar în anul 2025 - 1 mlrd.392 mln. oameni. În același timp, numărul populației țărilor în curs de dezvoltare, inclusiv China, constituia la mijlocul anului 1992 4 mlrd.196 mln. oameni. Din cîte se așteaptă, în a.2010 ea va constitui 5 mlrd.781 mln. oameni, iar în a.2025 - 7 mlrd.153 mln. oameni. Conform datelor statistice existente, indicele fertilității sumare (numărul de copii la o femeie de vîrstă

fertilă) constituia în anii 70: în RFG - 1,35; Danemarca - 1,42; Olanda - 1,49; Elveția - 1,53; Austria - 1,69; Norvegia - 1,71; Canada - 1,76; Marea Britanie - 1,82; SUA - 1,187; Franța - 1,94; Spania - 1,99. Este evident că în toate aceste țări natalitatea se afla la un nivel mai scăzut decât cel al simplei reproducții, care este egal cu 2,1. Dintre țările Uniunii Europene doar Irlanda avea un indice mai înalt. Situația aceasta nu s-a schimbat nici în anii 80-90 ai sec. trecut. Unii autori afirmă chiar că acești factori indică asupra unui început de proces de „dezagregare a Occidentului”.

La fel de importantă este problema reducerii ritmurilor de creștere și a îmbătrînirii populației țărilor industrial dezvoltate. În timp ce în cele mai sărace țări africane numărul persoanelor în vârstă de mai mult de 65 de ani constituie doar 2-3%, în țările dezvoltate această cifră e cu mult mai mare: în Norvegia - 16,4%, în Elveția - 18,4%. Totodată, indicatorii statistici medii ai țărilor dezvoltate indică tendința de creștere permanentă, pe de o parte, în virtutea reducerii nivelului general de fertilitate, pe de altă parte, ca urmare a perfecționării sistemului de ocrotire a sănătății oamenilor în vârstă. Potrivit prognozelor existente, cota persoanelor mai în vârstă de 65 de ani va crește comparativ cu numărul general al populației din țările dezvoltate pînă la 15,3% în anul 2010 și pînă la 22% - în anul 2040.

Este semnificativ faptul că tendințele caracteristice țărilor occidentale dezvoltate se înregistrează și într-o astfel de țară din Est, cu tradiții culturale organice, cum este Japonia. Conform datelor existente, în anul 1925 durata medie a vieții în Japonia a constituit 45 de ani. La fiecare femeie de vârstă procreativă reveneau în medie 5,1 copii. La ora actuală, durata medie a vieții japonezilor constituie 76 de ani, iar a japonezelor - 82 de ani. Totodată, nivelul mediu de fertilitate a scăzut pînă la 2,1.

Un rol destul de important îl joacă aici creșterea nivelului de cultură și de studii al femeilor, care după absolvirea școlii sau a institutului pot prefera propria carieră de gospodină casnică. Cu alte cuvinte, Japonia se aseamănă după mulți parametri cu celelalte țări industrial dezvoltate. S-ar putea confirma opinia lui B.Emmautte care așa și și-a intitulat articolul consacrat problemelor Japoniei: „Soarele apune și el”.

Sporul negativ al populației, calificat la timpul respectiv ca un triumf al rațiunii și responsabilității, constituie actualmente o

problemă pasibilă pentru majoritatea țărilor dezvoltate de consecințe foarte serioase. Într-adevăr, nivelul de fertilitate care nu asigură reproducția conduce la aceea că fiecare cetățean nou apt de muncă trebuie să aducă o contribuție tot mai mare pentru asigurarea bunăstării și prosperării întregii societăți. Cu cât mai puțini de astfel de cetățeni, cu atât mai mult aceasta se răsfrânge în mod negativ asupra energiei, spiritului novator și dinamismului, atât de necesare societății pentru supraviețuire. Aceasta, firește, nu poate să nu influențeze asupra eficienței sistemului de garanții sociale, asigurării cu pensii și altor bunuri pentru cohorta tot mai crescândă de oameni incapabili de muncă.

Din acest punct de vedere, deosebit de îngrijorătoare se prezintă situația în Europa Occidentală, unde nivelul de fertilitate se apropie sau chiar a coborât mai jos de linia de reproducție. Creșterea netă a numărului de populație în această regiune are loc doar pe seama imigrației. Principalele surse de imigrație pentru Europa Occidentală sînt Africa de Nord și Orientul Apropiat. Necesitatea acestei migrații poate să sporească pe măsura reducerii numărului europenilor apți de muncă, ceea ce va conduce în mod inevitabil la modificarea situației demografice în regiune. În opinia analiștilor, reducerea continuă a ritmurilor natalității și consecințele economice, sociale și culturale, legate de aceasta, pot zdruncina capacitatea Europei de autoreproducție.

Este destul de posibil ca multe orașe din lumea occidentală să-și păstreze și în viitorul apropiat parametrii lor actuali. Totuși, cît privește marile orașe ale lumii în curs de dezvoltare, ele se transformă deja acum în centre ale sărăciei, criminalității, narcomaniei și ale altor maladii sociale. Urbanizarea crescîndă în lumea în curs de dezvoltare va contribui inevitabil la agravarea problemelor, legate de creșterea densității populației, de condițiile mizere de existență a unor pături tot mai crescînde de populație etc.

Este evident că procesele globalizării generează probleme dintre cele mai serioase, printre care un loc de frunte îl ocupă creșterea neabătută a presiunii demografice. În acest sens, apar o mulțime de întrebări. Printre ele, cea mai importantă pentru centrele dezvoltate este chestiunea, dacă se vor putea izola ele de dezordinile care au loc în cealaltă parte de lume. Analiza situației reale demonstrează că lucrul acesta este, practic, imposibil. Cele spuse se referă și la Japonia care, în virtutea particularităților sale

istorice, naționale, culturale și de altă natură, s-ar părea că este mai pregătită decât alte țări să dea riposta cuvenită provocărilor sec. al XXI-lea și este capabilă să se ferească de procesele nefavorabile, care au loc în lumea exterioară.

„Multe catastrofe din istorie care au aruncat cu secole întregi înapoi progresul civilizației, - scria J.M.Keynes, comentînd consecințele Conferinței de pace de la Paris, - nu prezentau altceva decît o reacție, provocată de dispariția bruscă a condițiilor, care au permis creșterea populației peste numărul care putea fi hrănit, cînd aceste condiții favorabile au dispărut”. Unii autori consideră, nu fără temeii, că creșterea rapidă a populației în sec. al XVIII-lea a devenit una dintre cauzele perturbărilor sociale și culturale, care au condus, în ultima instanță, la Marea revoluție franceză și la războaiele lui Napoleon. Tendințele actuale ale dezvoltării mondiale demonstrează că nivelul prea mic al fertilității în unele țări și explozia geografică în lumea în curs de dezvoltare pot conduce la consecințe tot atît de imprevizibile.

În temeiul celor expuse, s-ar putea vorbi despre o nouă comunitate planetară de oameni, care se bazează pe noi forme, tipuri și mijloace de comunicare, pe conștientizarea necesității de elaborare și realizare a unei strategii absolut noi de interacțiune cu natura. Se pot determina cele mai generale caracteristici exterioare ale comunității mondiale unice care se formează - caracterul tehnogen sau infrastructura tehnologică unică, economia de piață (dar nu în mod obligatoriu, cea capitalistă clasică), caracterul rezonabil al economiei cu menținerea pluralismului de forme în organizarea economiei, excluderea formelor extraeconomice și autarhice de organizare a comunicării internaționale etc.

4. Paradigmele principale ale dezvoltării geopolitice mondiale

Geopolitica modernă are în arsenalul său cîteva paradigme, care au venit în schimbul „logicii celor două blocuri”. Prima atrage atenția asupra deosebirilor spațiale între centru și periferie, ultima fiind opusă centrului, Sudul-Nordului, țările în curs de dezvoltare - celor dezvoltate. Totodată, după cum consideră cercetătorul francez A.Glucksman, un fundamentalism vine în schimbul altuia, în

schimbul religiei politice vine politizarea religiilor, care, în opinia sa, va conduce inevitabil la noi crize.

În cazul celei de-a doua paradigme accentul este transferat pe deosebirile dintre trei generații de războaie. Operația „Furtună în deșert” a demonstrat sfârșitul artei strategice în înțelesul tradițional. Degradarea morală a armamentului obișnuit este o consecință a primatului războaielor de comunicație față de războaiele de distrugere. Se elaborează teorii ale războaielor „cu rezultat nul de pierderi umane”.

Paradigma a treia are o bază națională, care prevede renașterea politicii. Prăbușirea imperiilor multinaționale a trezit la viață problema identității naționale. Contradițiile etice, de clasă, religioase sînt subordonate dinamismului de statornicire a „statului-națiune”.

Paradigma a patra determină și se întemeiază pe deosebirile dintre sistemele regionale, în centrul fiecărui dintre care se află statul, care influențează evoluția evenimentelor în regiune – „Marele Iran”, „Marele Pakistan” sau „Marea Chină” ș.a.m.d. H.Kissinger consideră că sistemul internațional va consta, în sec. al XXI-lea, cel puțin din șase centre principale de forță: SUA, Europa, China, Japonia, Rusia și, posibil, India, precum și dintr-o mulțime de state medii și mici. Cele șase centre principale de forță ale lui Kissinger aparțin de cinci civilizații diverse, de aceea el consideră că sistemul internațional din sec. al XXI-lea va fi determinat de interacțiunea diverselor civilizații.

Paradigma a cincea – civilizațională. S.Hungtington, director al Centrului de investigații strategice al Universității din Harvard, consideră că nu există „omenire în general”, dar există anumite civilizații: iudaico-creștină; musulmană; civilizația la temelie a căreia se află budismul ș.a.m.d. Cel mai mare pericol îl vor prezenta frontierele conflictelor militare, care vor coincide cu liniile rupturii dintre civilizații.

În articolul său „Coliziunea civilizațiilor”, el califică civilizațiile ca fiind comunități socioculturale de cel mai înalt rang și ca cel mai înalt nivel de identitate culturală a oamenilor. Pentru fiecare civilizație este caracteristică existența unor semne obiective: comunitatea de istorie, religie, limbă, obiceiuri, particularităților de funcționare a instituțiilor sociale, precum și a autoidentificării subiective a omului. Din punctul său de vedere, factorul

civilizațional se va intensifica permanent în relațiile internaționale. Concluzia aceasta este argumentată după cum urmează.

În primul rînd, deosebirile dintre civilizații, a căror temelie o constituie religiile, sînt mai substanțiale, deosebirile acestea s-au constituit secole la rînd și sînt mai puternice decît cele dintre regimurile politice.

În al doilea rînd, se intensifică interacțiunea popoarelor de diferită apartenență civilizațională, ceea ce conduce atît la creșterea conștiinței de sine, cît și la înțelegerea particularului și generalului în cadrul civilizației sale.

În al treilea rînd, crește rolul religiei, totodată, aceasta se manifestă adeseori în forma mișcărilor fundamentaliste.

În al patrulea rînd, scade influența Occidentului în țările neoccidentale, ceea ce-și găsește expresia în procesele de devestizare a elitelor locale și în căutarea intensă a propriilor rădăcini civilizaționale.

În al cincilea rînd, deosebirile culturale sînt mai puțin supuse modificărilor decît cele economice și politice și, prin urmare, contribuie mai puțin la adoptarea deciziilor de compromis.

În al șaselea rînd, politologul menționează intensificarea regionalismului economic, legat indisolubil de factorul civilizator – asemănarea culturală și religioasă se află la baza multor organizații economice și grupări integraționiste.

Influența factorului civilizator asupra politicii mondiale după încheierea „războiului rece” S.Hungtington o vede în manifestarea sindromului „țărilor frățești”. Sindromul acesta rezidă în orientarea statelor în relațiile reciproce dintre ele deja nu spre comunitatea ideologiei și a sistemului politic, dar spre apropierea civilizatoare. În afară de aceasta, în calitate de exemplu al caracterului real al deosebirilor civilizatoare el indică asupra faptului că conflictele principale din ultimii ani se desfășoară pe liniile de ruptură între civilizații – acolo, unde trece frontiera de contact a cîmpurilor civilizatoare (Balcani, Caucaz, Orientul Apropiat).

Prognozînd viitorul, S.Hungtington ajunge la concluzia privind inevitabilitatea conflictului dintre civilizațiile occidentală și neoccidentale, pericolul principal pentru Occident constituindu-l blocul confucianist-islamic – coaliția ipotetică a Chinei și Iranului plus un șir de state arabe și de alte state islamice.

Politologul propune măsuri care, în opinia sa, trebuie să consolideze Occidentul în fața noului pericol care planează asupra sa. Printre altele, el invită să se atragă atenția asupra așa-ziselor „țări scindate”, unde guvernele promovează o orientare spre Occident, dar tradițiile, cultura și istoria acestor țări n-au nimic comun cu Occidentul. S.Hungtington are în vedere astfel de țări ca Turcia, Mexicul și Rusia. De orientarea în politica externă a ultimei va depinde în mare măsură caracterul relațiilor internaționale în viitorul apropiat, de aceea interesele Occidentului reclamă extinderea și susținerea colaborării cu Rusia.

Hungtington consideră că atlantiștii trebuie să-și consolideze pe toate căile pozițiile strategice ale propriei lor civilizații, să se pregătească de confruntare, să-și consolideze eforturile strategice, să stopeze tendințele antiatlantiste în alte formațiuni geopolitice, să nu admită asocierea lor într-o alianță continentală periculoasă pentru Occident.

O particularitate deosebit de importantă a viitoarei hărți geostrategice a lumii constă în faptul că nici una din paradigmele menționate nu este dominantă.

Surse:

1. Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 85-135;
2. Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 91-95;
3. Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. - Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 10-12.

Literatură:

1. Huntington, Samuel, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Iași, 1999.
2. Hobsbawm, Eric, *O istorie a secolului XX, Era extremelor, 1914-1991*, Chișinău, 1999.
3. Ramonet, Ignacio, *Geopolitica haosului*, București, 1998.
4. Tămaș Sergiu, *Geopolitica*, București, 1995.
5. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, „ARC”, 1998.
6. Андрианова Т.В., *Геополитические теории XX века*. - М., 1996.
7. Арон Раймон, *Мир и война между народами*. - М., «NOTA BENE», 2000.
8. Бжезинский З., *Великая шахматная доска*. - М., 1998.

9. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах.* – М., 2000.
10. Петровский В.Ф., *Американская внешнеполитическая мысль.* – М., 1976.
11. Хангтингтон С., *Столкновение цивилизаций* // Полис., 1994, nr. 1.
12. Дергачев В.А., *Геополитика.* – Киев, 2000.

EVOLUȚIA SISTEMULUI INTERNAȚIONAL⁵

1. Politica externă
2. Principiul egalității suverane
3. Statele-națiuni
4. Sistemul balanței de forțe

1. Politica externă

Funcția principală a relațiilor internaționale constă în a găsi căile și modalitățile de soluționare a conflictelor, care apar ca urmare a ciocnirilor de interese ale statelor. Expresia extremă a conflictelor este războiul. Se consideră că în lumea contemporană statele apelează la război ca la un mijloc de asigurare a intereselor lor naționale doar în cazuri extreme, atunci când toate celelalte mijloace n-au dat un rezultat pozitiv. În majoritatea cazurilor, statele preferă să soluționeze litigiile și conflictele care apar între ele la masa tratativelor, pe calea colaborării reciproce și consensului. De aceea, conflictul și consensul asigură viabilitatea și funcționarea comunității mondiale.

Intensitatea conflictelor și stabilitatea consensului depind de situația concretă din lume, care asigură propria repartizare a forțelor sociale și politice, a factorilor economici, politico-militari și de altă natură. În acest context, geopolitica acordă o atenție

---

⁵ Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 259-325; Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 91-95; Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. - Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 30-32.

deosebită mecanismelor de adoptare a deciziilor, rolului și funcțiilor principalelor instituții în soluționarea conflictelor internaționale și realizarea consensului între state.

Principalul mijloc de realizare a relațiilor dintre state în cadrul comunității mondiale este politica externă. Prin politica externă înțelegem cursul general al statului în afacerile internaționale. Ea este menită să reglementeze relațiile statului respectiv cu alte state și popoare în baza unui complex anumit de principii general acceptate și în conformitate cu interesele și scopurile sale naționale, realizate prin diverse mijloace și metode. Politica externă este legată în cel mai strâns mod de politica internă a statului. Din acest punct de vedere, sarcina acesteia constă în asigurarea celor mai favorabile condiții internaționale pentru realizarea obiectivelor și intereselor statului. Una dintre cele mai importante funcții ale politicii externe constă în prevenirea războaielor, agresiunii și diverselor conflicte între state.

O mare importanță pentru formarea cursului de politică externă are teoria politicii externe. În baza acesteia sînt elaborate cele mai eficiente mecanisme, metode și mijloace de realizare a scopurilor politicii externe. Ea asigură un anumit cadru de planificare și coordonare a acțiunilor de politică externă, precum și de perfecționare a metodelor de adoptare a deciziilor.

Politica externă este promovată de organele de stat create special în acest scop. În majoritatea absolută a țărilor, inclusiv în Moldova, acestea sînt ministerele afacerilor externe, în SUA – Departamentul de Stat, în frunte cu secretarul de stat, în Franța – ministerul relațiilor externe, în Argentina – ministerul relațiilor externe și cultelor ș.a.m.d. Fiind o verigă importantă în mecanismul administrării de stat, acest departament este chemat să reprezinte și să apere drepturile și interesele statului în sfera relațiilor internaționale.

Principalul mijloc de realizare a politicii externe este diplomația. Diplomația își trage obîrșia din istoria antică a umanității, deși primele misiuni permanente au început să fie instituite de la sfîrșitul sec. al XV-lea.

În Moldova evului mediu, de afacerile externe ale principatului se ocupa domnitorul însuși, pe lîngă care exista o cancelarie domnească în frunte cu un postelnic, responsabil pe lîngă altele și de activitățile protocolare de la curte. Cu timpul, în

cadrul cancelariei domnești, a fost creat un departament special în frunte cu un postelnic, sarcina căruia era de a efectua relații cu alte state. După revoluția de la 1848, departamentul acesta a fost transformat în Ministerul treburilor străine al Principatului Moldovei.

În lumea contemporană, relațiile diplomatice constituie principala formă de întreținere a relațiilor oficiale între state în conformitate cu normele general acceptate ale dreptului internațional și relațiilor internaționale. Un principiu unanim acceptat al relațiilor interstatale este reciprocitatea. În conformitate cu acest principiu, statele trebuie să-și edifice relațiile unul cu altul pe baze de egalitate în drepturi, reciproc avantajoase, în special în chestiunile ce țin de asigurarea securității internaționale.

De aceea, relațiile diplomatice între state sînt stabilite și reglementate de comun acord în conformitate cu normele dreptului internațional și practica relațiilor internaționale. Relațiile diplomatice sînt chemate să contribuie la consolidarea relațiilor dintre state, la soluționarea în condiții reciproc acceptabile a problemelor apărute între ele. Însuși faptul stabilirii acestora constituie o mărturie a recunoașterii internaționale de drept a statelor antrenate. O importanță deosebit de mare din punctul de vedere al stabilirii relațiilor diplomatice între state are recunoașterea lor reciprocă de facto și de jure.

Pentru realizarea relațiilor diplomatice, sînt create reprezentanțe speciale de politică externă, cum ar fi ambasadetele, misiunile, consulatetele, cele comerciale și de alt caracter. Situația lor de drept este reglementată prin documente speciale, adoptate în baza dreptului internațional. Este vorba, în primul rînd, de Convenția cu privire la relațiile diplomatice de la Viena din 1961, de diverse acorduri bilaterale și legislația internă a țării de reședință. O funcție dintre cele mai importante a reprezentanțelor diplomatice este de a-și informa guvernul despre situația și evenimentetele din țara de reședință, iar guvernul țării de reședință – despre politica statului pe care îl reprezintă reprezentanța diplomatică.

Diplomația este chemată să asigure reprezentanțelor statului condiții pentru întreținerea unor discuții și tratative sistematice cu reprezentanții altor țări. În sarcinile ei intră promovarea intereselor statului și soluționarea problemelor apărute cu ajutorul canalelor

diplomatice normale și al relațiilor informale. Diplomația reprezintă o totalitate de activități, procedee și metode practice cu caracter nemilitar, aplicate cu luarea în considerare a condițiilor concrete și caracterului sarcinilor rezolvate. Realizarea acestora intră în sarcina șefilor de state și guverne, a miniștrilor afacerilor externe, reprezentanțelor diplomatice peste hotare etc.

Însăși noțiunea de „diplomație” este legată de arta de a purta negocieri și de a găsi soluții reciproc acceptabile în scopul prevenirii sau reglementării conflictelor internaționale, extinderii și aprofundării colaborării interstatale și internaționale. Sarcina diplomației constă în reglementarea relațiilor economice, politice și de alt caracter dintre state. Diplomații elaborează și încheie acorduri privind comerțul, taxele vamale, transportul, poșta și telegraful, decontările valutare etc. Diplomații soluționează, de asemenea, astfel de chestiuni delicate, cum ar fi acordarea azilului politic și extrădarea criminalilor, protecția drepturilor omului și multe altele.

Statele nu pot să interacționeze unul cu altul cît decît stabil și eficient fără norme și reguli de joc general acceptate și fixate, chemate să reglementeze relațiile lor. De aceea, relațiile acestea sînt reglementate de diverse tratate și acorduri bilaterale și multilaterale, de statute și cărți, bazate pe normele dreptului internațional și regulile unanim acceptate de comportare a statelor.

Colaborarea între state se manifestă într-o formă deosebit de evidentă în cadrul acordurilor și alianțelor bilaterale și multilaterale. Alianțele prezintă înțelegeri formale și informale între state în chestiuni de colaborare sau ajutor mutual în sferile militară, economică sau politică. Tratatele au aceleași scopuri, dar ele au un caracter formal și juridic mai pronunțat. Ele pot varia de la acordurile directe privind schimburile culturale între două țări prietene pînă la tratativele complicate privind limitarea armamentului strategic nuclear între două și mai multe supraputeri.

După cel de-al doilea război mondial, un loc important în politica internațională l-a ocupat problema protecției drepturilor omului. În această sferă a fost adoptat un șir de acte internaționale, care au devenit o parte componentă a dreptului internațional. Ele sînt chemate să asigure baza de drept internațional pentru garantarea drepturilor și libertăților personalității, indiferent de

naționalitate, proveniență socială, credință religioasă etc. Un exemplu de astfel de acte servește Convenția europeană pentru drepturile omului din 4 noiembrie 1950. Statele care au semnat această Convenție și-au asumat angajamentul să permită cetățenilor lor să adreseze petiții Tribunalului european pentru drepturile omului în cazul în care vor fi încălcate drepturile și libertățile lor.

Fiecare stat suveran, în calitate de subiect al relațiilor internaționale, își promovează propria sa politică externă, care este determinată de o multitudine de factori, inclusiv de nivelurile de dezvoltare social-economică și social-politică, așezarea geografică, tradițiile istorice naționale, scopurile și necesitățile asigurării suveranității și securității etc. Toate acestea, privite prin prisma politicii externe, sînt focalizate în concepția interesului național.

Din acest punct de vedere, o mare importanță are faptul că politica internă și externă a unui stat cît decît mare sînt legate una de alta în cel mai strîns mod și se influențează reciproc. Politica internă, de regulă, poate fi înțeleasă mai bine dacă este raportată la politica externă. Totodată, caracterul și orientarea politicii externe sînt determinate de prioritățile politicii interne. Primii teoreticieni ai „societății internaționale”, Hugo Horatius și Immanuel Kant, au încercat să examineze statul în contextul „societății statelor”. Ei și-au propus drept scop să stabilească condițiile și cerințele coexistenței și colaborării statelor între ele, concentrîndu-și, totodată, atenția asupra relațiilor reglementate de drept. Astfel, ei au dat un imbold elaborării dreptului internațional și teoriei relațiilor internaționale.

De aceea, este firesc faptul că suveranitatea statului rareori a fost pusă la îndoială. Se presupunea că statul își determină el însuși propriul destin, acceptînd compromisurile și limitările impuse de obligațiile contractuale față de alte state și comunitatea mondială.

2. Principiul egalității suverane

Comunitatea mondială reprezintă o totalitate de elemente, între care există legături, dependențe și relații stabile. Acesta este un sistem unic cu caracteristicile, componentele structurale și funcțiile sale speciale generatoare de sisteme. În calitate de elemente centrale, axiale apar statele luate aparte. Și lucrul acesta este destul de firesc, pentru că statul național suveran este

principalul agent al puterii nu numai în cadrul unei țări luate aparte, dar și pe arena internațională. Anume statul are împuterniciri reale de putere pentru a promova politica externă, să se manifeste în calitate de subiect al relațiilor cu alte state, să încheie tratate și acorduri interstatuale, să declare război și să încheie pace etc.

În ONU intră statele, și nu națiunile. În lumea contemporană, toți oamenii se află sub jurisdicția unui sau altui stat. Aproape toți noi, în orice caz – majoritatea absolută, sîntem cetățeni sau supuși ai unuia dintre statele existente. Toată oicumena este împărțită între state și nu a rămas teritoriu care să nu aparțină vreunui stat. Se creează impresia că ONU ar fi mai corect să se numească Organizația Statelor Unite.

Particularitățile fundamentale ale sistemului contemporan de state sînt: centralizarea puterii politice, mecanismele unice ale administrării publice, armatele profesioniste permanente, legitimizarea puterii prin intermediul instituției de reprezentanță etc. Toate aceste principii au fost elaborate pentru prima dată în Europa, iar mai apoi s-au răspîndit pe întreg globul pămîntesc.

Acest sistem interstatal de relații internaționale este numit sistemul Westfalen. Este vorba de Pacea de la Westfalen din 1648, cu care s-a încheiat Războiul de treizeci de ani și care a sancționat pentru prima dată în istorie principiul suveranității teritoriale în relațiile dintre state, deși însăși concepția suveranității teritoriale a fost formulată mai înainte. Sistemul acesta a funcționat, cu anumite modificări, pînă în anul 1945. Dar unele elemente mai importante ale acestui sistem au continuat să acționeze și în perioada ordinii mondiale bipolare. De exemplu, ONU a fost creată în baza principiului, potrivit căruia în centru se află statul. Conform acestui principiu, comunitatea mondială constă din state suverane, fiecare dintre ele își determină de sine stătător propria formă de guvernare, adeseori prin forța armelor sau cu ajutorul amenințării de recurgere la arme și nu recunoaște asupra sa o altă putere supremă. Relațiile reciproce dintre state, necesare pentru realizarea scopurilor și necesităților statelor respective, sînt stabilite și se efectuează la nivel diplomatic. Dreptul internațional urmărește scopul elaborării și instituționalizării normelor și regulilor minimal necesare pentru coexistență.

Orice incidente de frontieră sau de altă natură, care apar între două state vecine, trebuie să fie soluționate nemijlocit, fără amestecul terțelor țări, în afară de cazurile, când, desigur, înseși părțile interesate vor solicita acest lucru. O mare importanță are egalitatea suverană a tuturor statelor fără excepție unul față de altul și față de comunitatea internațională.

Forța este ultimul argument în soluționarea problemelor litigioase dintre state. De fapt, nu există nici un fel de piedică eficientă în calea aplicării forței. În calitate de valoare supremă este examinată libertatea maximal posibilă a fiecărui stat în parte în sensul realizării intereselor sale naționale. De aceea, este într-un totu firesc că acest sistem este adeseori numit în literatură anarhic, deoarece se consideră că în el domină legea lui Hobbes de „luptă a tuturor contra tuturor”.

Deasupra statelor nu există o altă putere suverană, capabilă să le impună pe baze legale voința lor. Anume statului îi aparține rolul fundamental de realizare a interesului național pe arena internațională. Totodată, fiecare stat își plasează interesul său național mai presus de interesele celorlalte state.

De regulă, o asemenea modalitate se identifică cu teoria realistă a relațiilor internaționale. Conform acestei teorii, sistemul statelor suverane capătă inevitabil un caracter anarhic și aceasta impune toate statele, în cazul inexistenței unui oarecare arbitru suprem suprastatal, să promoveze o politică de forță pentru apărarea intereselor lor. Într-o asemenea situație, sistemul interstatal contemporan servește drept un anumit „factor limitator”, menit să curme orice încercare a vreunui stat oarecare de a promova o politică externă care să ignoreze politica altui stat suveran.

O condiție a pretențiilor fiecărui stat la puterea supremă pe teritoriul său constă în recunoașterea și a drepturilor egale ale altor state de a administra lucrurile după bunul lor plac în limitele granițelor lor. Formarea statelor naționale contemporane a devenit o parte a procesului de recunoaștere reciprocă, pe parcursul căruia statele își acordă unul altuia dreptul de jurisdicție în limitele teritoriilor respective. Treptat, principiul egalității suverane a devenit unanim acceptat în sistemul relațiilor reciproce dintre state, el reglementând comportamentul în relațiile lor unul cu altul, indiferent de formele de guvernare dominante în fiecare dintre ele.

Acest principiu a constituit temelia comunității sau a sistemului de state care s-au format în Epoca nouă. În această calitate el se manifestă ca un element de bază al dreptului internațional. Principiul este exprimat în câteva norme de bază ale dreptului internațional, care califică statele ca unicii și principalii purtători ai drepturilor și obligațiilor, ca unicii agenți legali ai aplicării violenței legitime, precum și ca o sursă a ordinii și reținerii în sistemul internațional.

În afară de aceasta, au fost elaborate așa-numitele reguli de coexistență, și anume: regula care reglementează procedura de aplicare legitimă de către statul suveran a forței și refuzul de aplicare a acestui drept altor agenți; regula care determină caracterul acordurilor sau principiul pacta sunt servanda, care presupune că acordurile semnate între state trebuie să fie respectate în mod obligatoriu; regula care determină, de fapt, jurisdicția statului. Ultima regulă prescrie fiecărui stat să respecte suveranitatea tuturor statelor în limitele teritoriilor acestora. Din ea decurge cerința cu privire la neamestecul statelor în afacerile interne ale fiecăruia dintre ele.

Orice sistem internațional se bazează pe îmbinarea organică a puterilor militară, economică, politică și ideologică ale diferitelor țări și popoare. De aceea, el cuprinde mai multe sfere: economică, diplomatică, politică, militară, culturală etc. Totodată, este important să avem în vedere, că relațiile reciproce ale culturilor nu au întotdeauna un caracter instituționalizat și nu întotdeauna pot fi reglementate de către stat. În același timp, este evident că asupra relațiilor economice și politice internaționale pot exercita o anumită influență comunitățile naționale sau o diasporă națională sau alta, care s-au stabilit peste hotarele patriei lor istorice.

Sistemul internațional se formează în scopul realizării unui anumit complex de interese economice, sociale, politice și de alt caracter, care vizează într-un fel sau altul toți subiecții acestui sistem. Indiferent de care interese este vorba – despre securitate, avantajele economice, scopurile ideologice etc. – realizarea lor de către state depinde foarte mult de sistemul internațional. Ultimul este determinat de tipul și de forța actorilor care domină aici: imperii, state naționale, alianțe, organizații supranaționale și internaționale etc. Ascendența și declinul sistemului de orașe-state grecești, decăderea sistemului european de state din Evul mediu și

aparitia sistemului european de state naționale în sec. XIX-XX servesc drept exemple, care confirmă fundamentarea acestei teze.

Majoritatea cercetătorilor calificau sistemul internațional, inclusiv pînă la cel de-al doilea război mondial, ca fiind stabil în sensul că formele sale erau determinate de jocul de concurență al subiecților independenți ai relațiilor internaționale care interacționau între ei. Se considera că, în acest cadru, fiecare actor își proteja propriile interese și, de regulă, avea o atitudine suspectă față de oricare structurare, care ar fi putut constitui un obstacol în calea realizării acestor interese.

De regulă, caracteristicile principale ale sistemului internațional reflectau întotdeauna, într-un fel sau altul, eforturile unor state aparte sau ale unui grup de state, orientate spre transformarea instituțiilor și a întregului sistem pentru realizarea intereselor lor. Orice stat, cu atît mai mult unul puternic, dorește să-și sporească ponderea și influența sa din contul altor membri ai comunității mondiale. Apelînd la amenințări și la aplicarea reală a forței, creînd coaliții și cucerind zone de influență, el tinde să creeze un astfel de mediu internațional și astfel de reguli ale jocului politic internațional, care i-ar permite să-și realizeze interesele și scopurile sale.

Cu alte cuvinte, unul dintre cele mai importante principii ale funcționării sistemului internațional constă în năzuința statelor de a obține controlul asupra comportamentului altor actori ai sistemului internațional. Totodată, este clar că interesele unor subiecți concreți ai acestui sistem pot intra și chiar intra în conflict unele cu altele. Principiile organizatorice ale acestui sistem, formele de realizare a intereselor reflectă, de regulă, ponderea și influența convenționale ale diversilor actori.

Mai mult ca atît, controlul asupra sistemului internațional se bazează pe repartizarea forțelor și resurselor între actorii săi, fie aceștia state aparte sau coaliții de state. Începînd cu lumea antică și pînă la sfîrșitul sec. al XX-lea, în politica internațională au dominat, ca regulă, marile puteri politico-militare. Anume ele au stabilit regulile jocului politic internațional, au determinat însuși caracterul discursului politic, structura arenei internaționale, beneficiau de posibilități de a soluționa litigiile între statele mici sau între țările mici și mari în cadrul unor condiții acceptabile pentru ultimele. Ele controlau sau puteau să controleze soluționarea tuturor

chestiunilor, ce țineau de repartizarea resurselor mondiale, în special, a celor care erau considerate ca prioritare.

Anume configurația repartizării forțelor demonstrează, cine anume guvernează de facto în sistemul internațional și căror interese servește mai mult. În mâinile marilor puteri care domină în ierarhia internațională sînt concentrate organizarea și controlul asupra proceselor de interacțiune a tuturor participanților sistemului. Sau, după cum menționa R.Aron, „structura sistemelor internaționale are întotdeauna un caracter oligopolist”.

Judecînd în acest spirit, P.Ghilpin a ajuns la concluzia că, pe parcursul întregii istorii, pentru sistemele internaționale au fost caracteristice trei tipuri de control:

a) imperial sau imperialist, cînd un singur stat foarte puternic controlează celelalte state mai mici și mult mai nedezvoltate;

b) bipolar, cînd două mari puteri controlează și reglementează acțiunile reciproce în limitele sferelor lor de influență;

c) balanța de forțe, cînd trei și mai multe state controlează acțiunile reciproce cu ajutorul manevrelor diplomatice, schimbării alianțelor și conflictelor directe. Statele și imperiile care domină, organizează și păstrează o rețea de relații politice, economice și de alt caracter în interiorul sistemului și, în mod special, în sferele proprii de influență. Ele întocmesc și realizează reguli, norme și drepturi fundamentale, de care se călăuzesc singure, precum și statele mai mici și mai slăbuțe.

Dereglarea echilibrului și schimbarea liderilor în ierarhia internațională conduc la modificări economice, politice și tehnologice, în urma cărora ori sporesc substanțial avantajele potențiale, ori se reduc cheltuielile potențiale ale unui sau mai multor state. Prevenirea pierderilor sau sporirea avantajelor unui sau altui stat sau ale unui grup de state devin în ochii lor un stimul pentru a contribui la schimbarea sistemului.

În ultima instanță, se produce o ruptură între sistemul internațional existent și avantajele (pierderile) potențiale ale unor state concrete, obținute în urma schimbărilor care se produc. Aceasta conduce la o criză în sistemul internațional. Deși este posibil ca criza să fie depășită pe căi și cu mijloace pașnice, totuși principalul mecanism de soluționare a acesteia a fost, pe parcursul întregii istorii, după cum afirma P.Ghilpin, războiul pentru

hegemonie, adică războiul chemat să determine, care anume stat sau grup de state va ocupa o situație dominantă în sistemul internațional. Pacea care urmează după războiul pentru hegemonie se caracterizează prin restructurarea bazelor politice, teritoriale și de alt caracter ale sistemului.

Astfel, ciclul de schimbări se încheie prin aceea că războiul pentru hegemonie și pacea care urmează după el creează un nou statu-quo și un nou echilibru, care reflectă noua repartizare a forțelor în cadrul sistemului. De regulă, în perioadele de stabilitate și ordinii instaurate sistemul internațional există într-o stare de homeostază sau de echilibru dinamic, deși la nivelul relațiilor interstatale și se produc schimbări permanente la nivel tactic.

S-ar putea afirma că echilibrul de forțe există, în principiu, în oricare proces politic, inclusiv în cel mondial. Rolul principal în acest proces îl joacă o mare putere de frunte care promovează o politică orientată spre realizarea echilibrului și stabilității sistemului internațional. Orice mare putere urmărește cu îngrijorare ca nu cumva o oricare altă mare putere să devină și mai puternică pe seama înghițirii altor țări mai mici. De aceea, conflictele, litigiile între unii actori separați din sistem nu subminează caracteristicile determinante ale sistemului. De exemplu, conflictele locale și manevrele diplomatice n-au influențat asupra echilibrului stabilit între marile puteri europene la Congresul de la Viena (1814), el s-a destrămat în rezultatul profundelor progrese economice, tehnologice și politice din jumătatea a doua a sec. al XIX-lea.

Totodată, este important să menționăm că deși sistemul internațional și stabilește anumite restricții privind comportamentul actorilor, cel puțin, inițial, el favorizează interesele celor mai puternici. Din când în când, interesele diverșilor actori și balanța de forțe dintre ei se schimbă ca urmare a influenței factorilor economici, tehnologici și de altă natură. Actorii care câștigă de la aceasta, sînt intenționați să modifice sistemul astfel încît el să corespundă în cea mai mare măsură intereselor acestora. Noul sistem va reflecta noul raport de forțe și interese.

3. Statele-națiuni

Spre deosebire de contemporaneitate, cînd principalii actori ai sistemului internațional sînt națiunile-state, mai înainte forma

dominantă a organizării politice era imperiul. Deși astfel de orașe-state, cum ar fi Atena, Veneția, Lübeck, regatele feudale, cnezatele și alte forme de formațiuni politice locale, existau și adeseori jucau un rol important, istoria relațiilor interstatale a reprezentat, în mare, o istorie a imperiilor sau a marilor puteri politico-militare, cum ar fi, de exemplu, Imperiul Roman sau cel Persan, care concureau sau colaborau unele cu altele, dar care determinau, în fond, caracterul și configurația sistemului internațional.

A existat întotdeauna sau, cel puțin, din antichitate, o problemă sacramentală: dacă statul este mic după mărimea sa, el poate fi condamnat la dispariție; dacă este mare, riscă să piardă *raison d'être* (sensul) existenței sale. Într-un caz, el poate deveni victima forțelor externe, iar în altul - victima dezordinilor interne. De aceea, mulți autori au caracterizat perturbațiile din politica internațională pe parcursul mileniilor până în ziua de astăzi, și nu fără temeii, ca cicluri imperiale.

Politica mondială era privită ca un șir neîntrerupt de ascendențe și declinuri ale marilor imperii, fiecare dintre care unifica și edifica, la rândul său, propriul sistem internațional. De regulă, în cadrul fiecărei civilizații un stat unifica acest sistem sub propria dominație imperială. Această tendință spre un imperiu universal constituia principala particularitate caracteristică a politicii premoderne, care, după cum au demonstrat mai multe cercetări, contrastează substanțial cu sistemul european al balanței de forțe din sec. XIX-XX.

Și, într-adevăr, statul național, în sensul strict al acestui cuvânt, doar timp de circa 200 de ani joacă rolul de subiect principal al puterii și de reglor al relațiilor sociale și politice, inclusiv internaționale. Germania și Italia, așa cum le cunoaștem noi acum, au apărut pe avanscena social-politică doar în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

Vom menționa că, inițial, termenul „imperiul” (și derivata sa „imperialism”) era legat de cuvântul latin „imperator” și, de obicei, se asocia cu ideile de putere dictatorială, ale guvernului supercentralizat și formele de administrare prin constrângere. În perioada contemporană, el a început să fie folosit pentru prima dată în Franța în anii 30 ai sec. al XIX-lea și era folosit când era vorba de adepții imperiului lui Napoleon. După 1848, el s-a transformat într-o etichetă populară, care era aplicată adepților lui Napoleon. În anii

70 ai sec. al XIX-lea, în baza acestuia, a fost elaborat termenul „imperialism” – mai întâi în Anglia, iar mai apoi și în țările Europei continentale. Atât adepții, cât și criticii Primului-Ministru B.Disraeli, au început să caracterizeze politica de consolidare și extindere a Imperiului colonial Britanic ca fiind imperialistă.

În deceniile următoare, odată cu intensificarea expansiunii coloniale a Angliei și a altor țări, termenul acesta a avut o largă popularitate în calitate de echivalent al termenului „colonialism”. La sfârșitul sec. al XIX-lea el a început să însemne, în principal, „colonialismul marilor puteri maritime” – răspîndirea suveranității politice asupra teritoriilor de peste mări mai întâi de către Portugalia și Spania, mai apoi de către englezi, francezi și de alte țări europene, și, în sfârșit, de americani și japonezi. La începutul sec. al XX-lea, astfel de critici radicali ai capitalismului ca liberalul J.Hobson și marxiștii R.Luxemburg, R.Hilferding, V.I.Lenin și adepții lor au început să califice imperialismul ca un stadiu deosebit în dezvoltarea capitalismului, care se caracterizează prin intensificarea exploatarea claselor de jos în interiorul țării și întreprinderea luptei pentru reîmpărțirea lumii pe arena internațională.

În sens specific, imperialismul se caracterizează printr-o asimetrie deosebită a dominației și dependenței. Diverse națiuni nu sînt egale în proveniența, ponderea, influența, resursele și posibilitățile lor. Unele dintre ele sînt mari, altele – mici, unele posedă o industrie dezvoltată, altele au rămas cu mult în urmă în dezvoltarea lor. Inegalitatea internațională a fost în toate timpurile o realitate, ceea ce a determinat supunerea unor popoare și țări de către altele. Cu alte cuvinte, condiția principală de apariție a imperialismului este inegalitatea națiunilor, supunerea popoarelor și țărilor slabe de către cele mari și puternice.

Într-o asemenea situație, funcționarea, continuitatea sistemului internațional și administrarea acestuia erau asigurate de către structurile imperiale. Dat fiind faptul că fiecare imperiu reprezenta în perioada istorică respectivă o anumită civilizație dominantă sau în ea domina, în orice caz, o singură civilizație specifică, diverse imperii aveau puține valori, instituții, interese și reguli comune. Respectiv, ele erau destul de rar capabile să elaboreze și să realizeze reguli și norme unice de coexistență pașnică în comun și de reglementare a relațiilor lor pe parcursul unui timp, cât decît îndelungat. În principiu, în calitate de normă

era acceptată aspirația fiecărui imperiu sau a marii puteri spre înăbușirea militară și supunerea adversarului său. Principalele mecanisme de asigurare a ordinii erau cucerirea și controlul teritoriilor și al sferelor de influență.

Este evident că nu avem dreptul să vorbim despre sistemul internațional sau despre comunitatea internațională în sensul actual al acestui cuvânt, atunci când se are în vedere lumea premodernă. Conflictul internațional capătă adeseori și concomitent un caracter economic, social, politic, religios și civilizațional. În calitate de exemplu, ni-i putem aminti pe faraonii egipteni, care aspirau să-și supună totalmente împărăția babiloniană, Asiria și alte formațiuni statale mari ale timpului lor, sau pe Alexandru Macedon, care și-a pus scopul să supună dominației sale întreaga oicumenă pe calea nimicirii, întâi de toate, a adversarului său principal – Imperiul persan.

O astfel de situație, cu anumite nuanțe, s-a menținut pînă la Tratatul din 1648 de la Westfalen și înaintarea ulterioară pe planul întii a lumii europene și a centrului occidental, în care statele naționale au devenit actorii principali ai comunității internaționale.

Totodată, este necesar să se țină seama că, pînă la apariția statului național contemporan, puterea centrului politic nu se răspîdea în mod uniform asupra întregii populații și a tuturor teritoriilor aflate în supunerea sa. Ceea ce în aparență părea să fie o formațiune sau un spațiu politico-statal unic, în realitate erau niște conglomerate de o mulțime de satrapii, provincii, cnezate, domenii etc. Cu cît mai mult ele se îndepărtau de centru, cu atît mai neînsemnată devenea dependența de centru și, adeseori, la periferiile statului, teritorii întinse pe plan politic beneficiau de o parte considerabilă de independență. În acest sens, au dreptate autorii care consideră că în perioada de pînă la afirmarea statelor naționale, unele state și imperii aveau posesiuni, dar nu aveau și frontiere bine conturate.

Existau formațiuni statale, care nu-și controlau în întregime teritoriile lor în sensul că nu dețineau monopolul asupra violenței legitime în teritoriul subordonat. De exemplu, statele feudale închideau ochii la ciocnirile militare și conflictele dintre vasalii lor, cu condiția ca ultimii să nu uite de obligațiile lor față de suzeran.

Formarea statelor naționale, iar în baza lor – a sistemului internațional, a durat o lungă perioadă de timp, ceea ce a condus, în

ultima instanță, la modificări fundamentale în însăși natura și formele vieții politice. Perioada feudalismului, care a durat aproximativ din sec. al VIII-lea pînă în sec. al XV-lea, s-a caracterizat printr-un sistem de legături și obligațiuni care se intersectau reciproc, în care întregul continent era fragmentat într-o mulțime de părți mici, autonome una față de alta.

Astfel, Papa de la Roma, împăratul Sfîntului Imperiu roman și împăratul Bizanțului pretindeau concomitent la cea mai mare parte a teritoriului peninsulei Apenine. Totodată, în afară de aceștia, la aceste teritorii mai pretindeau, de asemenea, guvernării locale și orașele semiautonome. Harta politică a Europei a fost recroită de atunci de o mulțime de ori. Doar pe teritoriul unei singure Germanii, pînă la unificarea ei la sfîrșitul sec. al XIX-lea, au existat circa 300 de formațiuni politice de sine stătătoare. Potrivit datelor cercetătorilor, în anul 1500, în Europa existau 500 de state, care adeseori aveau hotare cu totul convenționale. Către anul 1900, numărul acesta s-a redus aproximativ pînă la 25. Prin urmare, nici un cîrmuitor sau nici un stat nu putea fi considerat suveran în sensul posedării puterii supreme asupra teritoriului respectiv și asupra populației concrete.

Rețeaua complicată de regate, cnezate, ducate și de alte centre ale puterii se complica și mai mult din cauza apariției noilor centre alternative ale puterii în orașe. Orașele și federațiile orașenești, fiind dependente de comerț și de meserii, precum și acumulările de capital creeau diverse structuri sociale și politice cu drepturi de guvernare independentă garantate prin cărți speciale. După Veneția și Florența, în Europa au apărut sute de centre urbane. Dar nicăieri orașele nu determinau de la sine caracterul guvernării politice sau al identității politice. Dat fiind faptul că Europa se identifica cu lumea creștină, anume papalitatea și Sfîntul Imperiu roman simbolizau atît unitatea Europei, cît și a lumii creștine.

Sfîntul Imperiu roman a existat într-o formă sau alta din sec. al VIII-lea pînă la începutul sec al XIX-lea. Aflîndu-se la culmea înfloririi sale, el a întreprins o tentativă sub egida bisericii catolice de a unifica și a centraliza centrele fragmentate ale puterii în limitele lumii creștine occidentale într-un imperiu creștin unic. Dar puterea laică reală a Imperiului a fost întotdeauna limitată, pe de o parte, de sistemul complicat al puterii Europei feudale, iar pe de

altă parte, de biserica catolică. Biserica constituia, la rîndul său, principala concurență pentru puterea feudalilor și a orașelor. Pe întreg parcursul Evului Mediu, ea a aspirat mereu să subordoneze puterea laică celei spirituale. H.Balle a caracterizat această ordine ca o „societate creștină mondială”.

Dar unitatea lumii creștine a fost sfidată de către conflictele generate de ascendența statelor naționale și de reformă, care au avansat pe prim-plan ideea identității naționale.

În perioada dintre secolele XV și XVIII, în Europa s-au constituit două forme diverse de regim politic: monarhiile absolute în Franța, Prusia, Austria, Spania, Rusia și monarhiile constituționale în Marea Britanie și Olanda. Absolutismul indica asupra apariției tipului centralizat și enorm de stat, creat în baza înghițirii formațiunilor politice mai mici și mai slabe și capabil să exercite controlul asupra teritoriului unificat care a intrat în componența sa. Totodată, puterea supremă asupra teritoriului și cetățenilor statului respectiv aparținea totalmente suveranului, în persoana regelui, împăratului sau țarului.

Concomitent, a apărut un număr considerabil de state mici, antrenate în conflicte și războaie permanente pentru supraviețuire. Firește, guvernanții absolutiști pretindeau la dreptul legitim de a rezolva chestiunile de stat în mod individual. Principiul acesta a fost formulat deosebit de clar de regele Franței, Ludovic al XIV-lea, care a declarat: „Statul sînt eu” (*L'état c'est moi*). Absolutismul a contribuit la constituirea statului modern care a condus treptat, la rîndul său, la reducerea deosebirilor sociale, economice și culturale în cadrul statului însuși.

Pentru sistemul de state care s-au format în Epoca modernă, au avut o importanță determinantă elaborarea și instituționalizarea unui șir întreg de principii și norme, care au reglementat relațiile dintre state. Este vorba, în primul rînd, de coincidența frontierelor teritoriale ale statului cu sistemul unic de guvernare politică; în al doilea rînd, de crearea noilor mecanisme de elaborare a legilor și realizare a acestora; în al treilea rînd, de centralizarea puterii administrative de stat; în al patrulea rînd, de revizuirea și elaborarea unui sistem fiscal unic pentru întregul stat; în al cincilea rînd, de formalizarea relațiilor dintre state pe calea elaborării și instituționalizării serviciului diplomatic; în al șaselea rînd, de introducerea armatelor naționale profesionale și permanente etc.

O importanță considerabilă în contextul examinat a avut-o faptul că sec. XV-XVI au devenit perioada de formare a ideii suveranității naționale și, respectiv, a ideii de stat național. Reforma din sec. al XVI-lea, care a cuprins majoritatea țărilor din Europa Occidentală, a fost, în esență, o reacție a renașterii conștiinței naționale a acestor țări contra universalismului catolic. Pornind de la principiul supremației puterii spirituale a papilor asupra puterii laice a tuturor domnitorilor, papalitatea a proclamat prin gura papei Grigore al VIII-lea, că puterea laică este doar o reflectare a puterii spirituale exact așa, cum lumina lunii este o reflectare a luminii solare.

Dar deja Filip cel Frumos, apelînd în lupta sa cu papa Bonifaciu al VIII-lea la Statele generale, a combătut pentru prima dată universalismul catolic roman, opunîndu-i principiul suveranității puterii regale în fiecare țară luată aparte. Wilhelm Ockham a avansat ideea statului ca fiind unicul organism moral de sine stătător. Reforma din Germania, Elveția, Anglia, Olanda, Scoția, care a constituit o sfidare pentru universalismul romano-catolic, a fost, de fapt, o continuare și o dezvoltare continuă a mișcării pentru suveranitatea statului național contra universalismului catolic.

Treptat, s-a afirmat principiul *cujus regio, e jus religio*, potrivit căruia dreptul suveranului la putere în stat era separat de obligațiunea de a respecta o anumită credință religioasă. O importanță deosebit de mare avea formarea principiului egalității drepturilor politice ale tuturor cetățenilor, indiferent de proveniența socială, religie, naționalitate etc. Din acest punct de vedere, specificul statului național suveran constă în caracterul său abstract și impersonal.

Un rol important în formarea ideii suveranității naționale și statului național au jucat războaiele religioase din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, precum și Războiul de treizeci de ani din Germania. Următorul pas în formarea și afirmarea sistemului actual al relațiilor internaționale l-a constituit pacea de la Westfalen din 1648, care a pus capăt Războiului de treizeci de ani și începutul sistemului relațiilor internaționale în sensul modern al cuvîntului.

Aplicarea acestui principiu stimula lupta pentru teritorii: numai lărgind teritoriul, cîrmuitorul unei sau altei țări putea extinde sfera de răspîndire a credinței și influenței sale. Totodată,

trebuie să se țină seama de faptul că încă în sec. XVII-XVIII, asupra caracterului relațiilor internaționale, ca și mai înainte, continuau să exercite o mare influență interesele dinastiilor monarhilor europeni, care aspirau să cucerească și să alipească la posesiunile lor pământuri tot mai noi și mai noi.

Din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, pe primul-plan al vieții internaționale europene au început să apară treptat statele naționale centralizate în constituire, care se călăuzeau mai mult de interesele naționale sau ale întregului stat, decât de cele ale unei sau altei case guvernante.

Trei mari războaie din prima jumătate a sec. al XVII-lea au constituit o etapă în istoria relațiilor internaționale a Europei Centrale: pentru așa-numita „moștenire spaniolă” din a.a.1701-1714; de nord (a.a.1700-1721) și pentru „moștenirea austriacă” din a.a.1740-1748. Ca urmare a acestor războaie, Spania, Portugalia, Danemarca, Olanda, care aveau statutul de mare putere, au fost împinse pe planul al doilea. Pe primul-plan au apărut Anglia, Franța, Rusia, Austria și Prusia, care de la mijlocul sec. al XVIII-lea determinau caracterul și direcțiile relațiilor internaționale în lume.

În sec. XVII-XVIII geografia relațiilor internaționale al țărilor europene s-a extins considerabil. Un factor deosebit de important, care exercita asupra lor o influență tot mai mare, devenea lupta pentru coloniile de peste mări și însușirea comunicațiilor maritime. Sistemul eurocentrist a început să cuprindă regiuni și continente îndepărtate ale globului pământesc – America, Extremul Orient, Africa.

Unul dintre cei mai activi actori ai relațiilor internaționale din Europa a devenit Imperiul otoman, care pînă la sfîrșitul sec. al XVII-lea inclusiv constituia un pericol real pentru un șir de țări europene, în special pentru Rusia și Austria. În 1682-1683 turcii au asediat Viena, dar n-au reușit s-o cucerească. Din acest timp începe contraofensiva Europei împotriva Imperiului otoman și a lumii islamice în ansamblu. La începutul sec. al XVIII-lea, imperiul a intrat într-o stare de criză internă. De sfîrșitul acestui secol ține și „internaționalizarea” problemei de est, de soluționarea căreia s-au dovedit a fi legate destinele popoarelor, inclusiv ale celor care locuiau în Egipt, peninsula Balcanică și Transcaucazia, precum și problema strîmtorilor de la Marea Neagră.

Anume la această intersecție acționau factorii care stabileau mărimea statelor, configurația lor exterioară, structurile organizatorice, componența etnică, infrastructura materială etc. Din acest punct de vedere avea o importanță deosebită capacitatea statelor de a asigura și a spori puterea lor și în virtutea acestui lucru, să controleze starea de lucruri în interiorul țării și relațiile cu lumea exterioară.

Cu alte cuvinte, era vorba de capacitatea statelor de a organiza mijloace de constrângere în persoana armatei, forțelor maritime militare și a altor atribute ale forței militare și de a le folosi în caz de necesitate. Unii autori chiar afirmă că funcțiile statului „poartă, prin excelență, un caracter militar și, prin excelență, un caracter geopolitic, decît economic sau care vizează politica internă”.

Este necesar să menționăm, că instituționalizarea suveranității naționale și a statului național ar fi însemnat lipsirea tuturor persoanelor, castelor, formațiunilor de jure de împuternicirile de putere și concentrarea lor în mâinile statului suveran. Sistemul de la Westfalen a cedat toate drepturile statului în detrimentul tuturor celorlalte comunități. În acest sens, suveranitatea însemna că pe teritoriul aflat sub controlul statului respectiv nu există și nu poate exista o altă putere decît puterea unicului suveran. Principiul acesta se exprima, între altele, în monopolul statului la violența legitimă.

Este evident că, pe măsura formării statelor naționale mari pe seama înghițirii de către ele a mulțimii de formațiuni politice mici și a fixării clare a frontierelor de stat, harta politică a Europei a căpătat un cu totul alt aspect.

Sistemul centralizat de stat al relațiilor internaționale s-a călăuzit, de regulă, de principiul autoreglementării. Totodată, fiecare stat promova în practică o politică, orientată spre apărarea intereselor naționale. Cel mai bine aceasta se manifesta în cucerirea febrilă de către marile puteri europene a coloniilor în sec. al XIX-lea. Pămîntul, marea și chiar spațiul aerian au început să fie calificate ca resurse care cad sub incidența suveranității legitime a unui sau altui stat în baza unicului argument, precum că anume el a cucerit primul un anumit teritoriu și îl controlează.

Împărțirea resurselor și teritoriilor le reușea acelor țări care dispuneau de mijloace pentru cucerirea teritoriilor și menținerea

lor. Și de aceea este clar că cotropirea coloniilor și împărțirea lor a fost un rezultat al politicii de forță. Mai apoi dreptul internațional a legiferat pretențiile de suveranitate asupra unor astfel de teritorii.

4. Sistemul balanței de forțe

Marile puteri europene, fiind în căutarea și asigurarea păcii după războaiele purtate de Napoleon, au făcut o încercare de a crea un sistem de securitate, care ar fi cuprins întreaga Europă. Un astfel de „concert” al marilor puteri a fost creat în rezultatul unor negocieri și tocmele complicate în cadrul Conferinței de la Viena. Esența acestui „concert” a constat în realizarea și păstrarea echilibrului de forțe pe calea reîmpărțirii teritoriilor și recroirii granițelor multor țări.

Normele și regulile acestui nou sistem includeau respectarea noii balanțe teritoriale de forțe și consultările reciproce în cazul unui conflict posibil. Această balanță de forțe a fost edificată în baza legitimizării situației dominante a marilor puteri și imperii. Este necesar să menționăm că ea a funcționat mai mult sau mai puțin în bune condiții aproximativ pe parcursul a patru decenii. Totodată, marile puteri controlau destul de aspru și determinau soarta și comportamentul statelor mai mici.

Cu toate acestea, unele regiuni, de exemplu – Balcanii, sufereau de pe urma conflictelor și războaielor cronice, iar mișcările naționaliste, care aspirau la crearea statelor lor naționale, deveneau surse de noi conflicte. O astfel de situație se agrava pe măsura avansării degradării imperiilor Austro-Ungar și Otoman. Dar toate acestea n-au condus la modificări cît decît esențiale ale locului și rolului statului în sistemul interstatal, adică în sistemul Westfalen. Una dintre caracteristicile acestui sistem constă în existența ierarhiei statelor mai puternice și mai slabe și, respectiv, a inegalității lor.

Acțiunea generează rezistență, forța generează contrapunere acestei forțe. Așa este legea interacțiunii statelor pe avanscena mondială. Anume pe acest principiu se bazează politica balanței de forțe în politica internațională.

Cu anumite rezerve, putem afirma că teoria și politica balanței de forțe își are rădăcinile în principiul elaborat încă în Roma antică – „împarte și guvernează” („divide et impera”). Esența

acestei politici este exprimată în toată plinătatea sa prin formula cunoscutului om de stat englez din sec. al XIX-lea Henry John Temple Palmerston: „Noi nu avem aliați veșnici și dușmani veșnici. Noi avem interese veșnice permanente, și noi trebuie să le urmăm”.

Principiile balanței de forțe erau aplicate deja în a doua jumătate a sec. al XV-lea pentru caracterizarea relațiilor politice în Italia. În perioada respectivă, pe peninsula Apenină existau patru state puternice. Pentru a rezista expansiunii Veneției și a-și păstra independența, Florența, Milano și Neapol au intrat în relații de alianță, în felul acesta fiind asigurat un echilibru necesar de forțe pe peninsula.

La sfârșitul sec. al XVI-lea, diplomații venețieni caracterizau lupta neîncetată a Habsburgilor spanioli cu Valois francezi în termenii politicii balanței de forțe, chemată să păstreze echilibrul între două monarhii. Concepția balanței a început să fie utilizată treptat în a doua jumătate a sec. al XV-lea pentru evaluarea situației în Europa în ansamblu.

Unul dintre liderii hughenotilor francezi, ducele de Roann (Copan), a expus, cu referire la prima jumătate a sec. al XVII-lea, o opinie general acceptată despre aceea că Franța și Spania ocupă două poluri ale politicii internaționale și balanța de forțe dintre ele trebuie să servească drept călăuză pentru politicienii altor țări.

În a doua jumătate a sec. al XVII-lea, situația politică din Europa era determinată de scopurile expansioniste ale lui Ludovic al XIV-lea. Puterea și influența casei Habsburgilor scădeau neconținut și, treptat, în Franța au început să vadă pericolul principal pentru balanța de forțe în Europa. Primul care a indicat acest lucru a fost omul de stat austriac din vremurile respective F.P. Baron Lisola în publicația sa care a apărut în 1667, concomitent în limbile franceză, germană și engleză. Materialul avea drept scop principal să convingă Anglia ca să facă alianță cu Austria și să-i prevină pe regii protestanți în privința planurilor monarhului francez. După cum afirma Lisola, regele Franței intenționează să creeze o monarhie universală și în virtutea acestui lucru prezintă un pericol pentru libertatea Europei, religie și comerț.

Spre anul 1700, teoria balanței de forțe a fost recunoscută pe larg și se asocia strâns cu libertatea pentru Europa. Mai mult ca atât, în sec. al XVIII-lea însăși noțiunea de „Europa” se asocia cu ideea balanței de forțe. După cum consideră P. den Bauer, în Anglia

expresia „libertate, religie și comerț” era strâns legată de teoria balanței de forțe. Ea constituia un punct de reper pentru libertatea multor țări, care beneficiau de drepturi egale, împărțășirea liberă a credinței protestante și dezvoltarea liberă a comerțului englez. Sistemul precedent, în care rolul Angliei se reducea la păstrarea echilibrului între casele Bourbonilor și Habsburgilor, acum se modifica ca urmare a ascendenței rapide a Prusiei și sporirii puterii și influenței Rusiei.

Cucerirea de către Friedrich cel Mare a Silesiei a pus începutul unui conflict îndelungat cu Austria. În anul 1756 a avut loc așa-zisa revoluție diplomatică, esența căreia consta în faptul că dușmanii de moarte în persoana Habsburgilor și Bourbonilor au creat o coaliție contra Prusiei, pe care o susținea Marea Britanie. Ca urmare, a fost creat un sistem mult mai complicat, care mai târziu a devenit cunoscut cu denumirea „pentarhie” sau guvernarea celor cinci. Acești cinci actori principali au devenit Marea Britanie, Franța, Austria, Prusia și Rusia.

Teologul și consilierul politic francez de la sfârșitul sec. al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea F.Fenelon a fost, din câte se vede, primul care a înțeles balanța de forțe ca pe un element care se repetă și se modifică, dar nu exclusiv sau permanent. Fundamentarea acestei teze este confirmată clar prin dezvoltarea relațiilor reciproce ale statelor pe continentul european pe parcursul întregului secol al XIX-lea.

Pentru arena politică a Europei erau caracteristice modificările permanente ale balanței de forțe între diferite state, ceea ce și-a găsit întruchipare într-un complex de tratate încheiate pe parcursul Congresului de la Viena din 1815. În același an, țarul rus, împăratul austriac și regele prusian au creat, după încheierea războaielor lui Napoleon, o alianță, orientată spre instaurarea păcii și fraternității între popoarele europene în baza atașamentului idealurilor creștinismului și sub conducerea guvernanților legitimi.

Din punct de vedere religios, aceasta a fost o alianță ecumenică a Rusiei creștine, a Austriei catolice și a Prusiei protestante. Ea reprezenta o organizație supranațională, care nu admitea amestecul alianței în treburile tronului și ale credinței, dar care prevedea amestecul în afacerile interne ale terțelor țări în cazul în care ele ar fi prezentat un pericol intern sau extern pentru restaurarea ordinii vechi. În acest caz, prezintă un mare interes, din

punctul de vedere al realităților geopolitice contemporane, faptul că Rusia a participat ca de la egal la egal la „concertul” marilor puteri europene. Mai mult ca atât, ea era calificată drept garant al păcii și stabilității în Europa.

Potrivit condițiilor acestor tratate, cu toate litigiile și divergențele locale interne, era prevăzută menținerea balanței de forțe între marile puteri. Nu putem afirma că, în urma înțelegerilor realizate, războaiele în Europa au încetat cu totul, dar cele care apăreau totuși, se deosebeau în mod substanțial de cele trei războaie din întreaga Europă de mai înainte: Războiul de treizeci de ani din prima jumătate a sec. al XVII-lea, împotriva lui Ludovic al XIV-lea și războaiele lui Napoleon.

În cadrul sistemului balanței de forțe, fiecare stat își asigura realizarea intereselor sale, schimbînd permanent aliații, fără a încălca structura generală a alianțelor și caracterul relațiilor dintre state. Un exemplu clasic de politică a balanței de forțe se consideră politica Marii Britanii din sec. al XIX-lea, care pretindea la rolul de așa-zisul arbitru în afacerile internaționale. Sensul acestei politici consta în asigurarea pe continentul european a unei balanțe de forțe între marile puteri, folosind contradicțiile existente sau provocînd apariția altor contradicții noi între state sau între coalițiile de state. Urmînd această strategie, Marea Britanie schimba ușor aliații, luînd, de regulă, partea celor mai slabi. O mare importanță în acest sens a avut faptul că Marea Britanie, depășind multe țări în dezvoltarea industrială, a jucat rolul unui anumit balansier, schimbînd în caz de necesitate alianțele pentru păstrarea unui echilibru de forțe cît mai larg.

Spre mijlocul sec. al XIX-lea, această situație a început să se schimbe ca urmare a dezvoltării rapide a Regatului Prusiei, care a creat în scurt timp una dintre cele mai dinamice economii, precum și o armată dintre cele mai mari și mai capabile de pe continent. Un rol important în acest proces a jucat războiul franco-prusac din 1870, care a condus la proclamarea în anul 1872 a Imperiului german. Moștenirea acestui război, mai cu seamă problema Alsaciei și Lorenei, a lăsat o urmă adîncă în relațiile reciproce ale țărilor europene, reducînd considerabil flexibilitatea sistemului de alianțe, bazat pe principiul echilibrului de forțe.

Antrenarea altor țări în conflictul politic dintre Franța și Germania a agravat considerabil rolul de balansier pentru Marea

Britanie în sistemul complicat de alianțe, dat fiind faptul că ea însăși s-a pomenit în primejdia legată de puterea economică și maritimă-militară crescîndă a Germaniei. Europa s-a divizat, treptat, în două tabere. Sistemul echilibrului de forțe, altădată flexibil, a început să bată pasul pe loc. Ca urmare, statele europene au început să caute surse pentru consolidarea puterii și pozițiilor lor în colonii. Expansiunea teritorială putea spori prestigiul, puterea militară și să ofere noi posibilități în confruntarea diplomatică.

Confruntarea la periferie le permitea guvernelor să lupte unul cu altul, fără a pune în primejdie pozițiile lor din metropole. Cu alte cuvinte, expansiunea colonială și lupta pentru colonii au devenit una dintre formele de soluționare a contradicțiilor și conflictelor care apăreau în interiorul unor țări aparte. Aspirația de a spori puterea națională și prestigiul poate fi considerată un argument suficient pentru a explica de ce astfel de țări, relativ slab dezvoltate, cum ar fi Italia și Portugalia, s-au inclus în confruntarea colonială.

Perioada anilor 1871-1914 a devenit o perioadă a unei lumi înarmate. La începutul sec. al XX-lea, a început cursa înarmărilor, care era stimulată de cursul agresiv de politică externă a Imperiului german. În perioada „războiului rece” balanța de forțe era asigurată în cadrul confruntării dintre două supraputeri sau blocuri politico-militare.

Surse:

1. Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 259-325;
2. Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 91-95;
3. Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. - Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 30-32. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. - М., 2000.

Literatură:

1. Hoffmann, Stanley, *Ianus și Minerva, Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale*, Chișinău, 1999.
2. Hobsbawm E. J., *Națiuni și naționalism din 1780 pînă în prezent. Program, mit, realitate*, Chișinău, 1997.
3. Hinsley F.H., *Suveranitate*, Chișinău, 1998.

4. Bull, Hedley, *Societatea anarhică, Un studiu asupra ordinii în politica mondială*, Chișinău, 1998.
5. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, „ARC”, 1998.
6. Дугин А., *Основы геополитики*. – М., 1999.
7. Дергачев В.А., *Геополитика*. – Киев, 2000.
8. Тихонравов Ю.В., *Геополитика*. – М., 1998.
9. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. – М., 2000.
10. Нартов Н.А., *Геополитика*. – М., 1998.

DE LA ORDINEA MONDIALĂ „BIPOLARĂ” SPRE CEA „MULTIPOLARĂ”⁶

1. Apariția ordinii mondiale bipolare
2. Destrămarea U.R.S.S. și consecințele sale pentru comunitatea mondială
3. Tendințele „monopolarismului” și „pluripolarismului” în cadrul relațiilor internaționale contemporane

1. Apariția ordinii mondiale bipolare

Luată în ansamblu, a doua jumătate a secolului al XX-lea, sub aspect politic internațional, poate fi împărțită convențional în două perioade mari: ordinea mondială bipolară sau a „războiului rece” (a doua jumătate a anilor 40-70) și afirmarea noii ordini mondiale multipolare după terminarea „războiului rece” (anii 80-90).

După cum s-a menționat mai sus, a doua jumătate a secolului al XX-lea a fost marcată de tendințe și procese care în totalitatea lor au dus la încheierea definitivă a dominației lumii centreeuropene. Pe parcursul întregii perioade postbelice ele au introdus modificări substanțiale atât în caracterul comunității internaționale, cât și în relațiile reciproce dintre unele state.

În repartizarea forțelor geopolitice pe plan centroeuropean, problemele fundamentale ale politicii internaționale au fost rezolvate prin „concentrarea” eforturilor câtorva mari puteri din

---

⁶ Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 162-196; Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 91-95; Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. - Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 30-32.

Europa. Cam de pe timpul războiului hispano-american din anul 1898, în rîndul acestor puteri au intrat SUA, iar în perioada dintre cele două războaie mondiale – Japonia. Primul război mondial a schimbat caracterul sistemului echilibrului de forțe. Pe parcursul și după terminarea războiului, europenii au fost nevoiți să recunoască de facto legitimitatea pretențiilor SUA și Japoniei la rolul lor de mari puteri și de stăpîni ai destinelor lumii contemporane. Modificări cardinale în repartizarea forțelor europene și mondiale au fost introduse odată cu ascensiunea treptată a Uniunii Sovietice din anii 30.

Corective cu implicații dintre cele mai adînci în acest sistem a introdus războiul al doilea mondial. Lumea s-a divizat în două sisteme social-politice diametral opuse – capitalismul și socialismul. S-a cristalizat o structură bipolară a relațiilor internaționale sub formă de confruntare a celor două blocuri politico-militare -NATO și pactul de la Varșovia în frunte cu SUA și, respectiv, U.R.S.S. Despre esența acestui conflict s-a vorbit detaliat mai sus. O întruchipare practică a acestui conflict a devenit „războiul rece” dintre U.R.S.S. și SUA, între Est și Vest. El a dus la scindarea definitivă a Europei și a întregii lumi în două sisteme diametral opuse. Rezultate dintre cele mai grăitoare ale „războiului rece” au fost mai întîi dezmembrarea Germaniei în două state – Republica Federativă a Germaniei (RFG) și Republica Democrată Germană (RDG) – și războiul coreean din 1950-1953 care, de asemenea, a condus la formarea în Peninsula Coreeană a două state reciproc ostile – Republica Populară Democrată Coreeană (R.P.D.C.) la nord și Republica Coreea la sud. În urma războiului de eliberare națională care a început în anii 50 împotriva colonizatorilor francezi, Vietnamul s-a pomenit și el dezmembrat în două state.

„Războiul rece” s-a caracterizat prin accentuarea neîncrederii între marile puteri, forțarea cursei înarmărilor, crearea blocurilor militare, aplicarea forței sau amenințarea cu aplicarea ei în relațiile internaționale, prin refuzul de a reglementa problemele litigioase pe calea tratativilor etc. Confruntarea în relațiile reciproce a asigurat atît U.R.S.S., cît și SUA baza strategiei politicii externe globale. Această situație ținea în tensiune permanentă întreaga lume care era împărțită în sfere de interese ale celor două supraputeri. În acest joc războaiele și conflictele din orice regiune a globului pămîntesc erau calificate drept parte componentă a luptei

globale duse de cele două părți una împotriva alteia. În ochii lor, fiecare din aceste războaie (sau conflicte) avea importanță nu atât din punctul de vedere al unei sau altei probleme concrete, cât sub aspectul avantajului sau dezavantajului Estului sau Vestului. Orice câștig al uneia dintre părți într-o careva regiune a planetei sau într-o țară luată aparte era considerat drept o pierdere pentru cealaltă parte și invers.

Principalii factori motrici care determinau comportamentul ambelor supraputeri și blocuri au fost teama și îngrijorarea reciprocă pentru propria securitate. Respectiv, în centrul atenției unei sau altei părți se afla tendința spre creștere a potențialului militar. În cele din urmă, s-a transformat o structură ierarchică bipolară a comunității mondiale în cadrul căreia cele două supraputeri ocupau vârful piramidei, după ele veneau marile puteri, mai departe țările mai puțin importante ca pondere și influență în rezolvarea problemelor internaționale.

Dar realitățile mondiale luate în ansablu nu încăpeau în patul lui Procust al ordinii mondiale bipolare. O mare importanță au avut procesele dezmembrării imperiilor mondiale declanșate după cel de-al doilea război mondial și crearea unui mare număr de state independente noi de diferite orientări ideologice și politice. Mai mult chiar, lumea, după cum s-a menționat mai sus, s-a pomenit împărțită în trei lumi diferite – capitalistă, socialistă și în curs de dezvoltare, care se deosebeau una de alta prin gradul lor de dezvoltare economică, prin modul lor de viață și concepțiile lor despre lume.

La fundamentul ordinii mondiale bipolare au apărut fisuri vizibile încă pe la sfârșitul anilor 50, după înrăutățirea, iar apoi și ruperea relațiilor sovieto-chineze. Din acest punct de vedere, o mare importanță a avut apariția pe arena politicii mondiale a mișcării de nealinieră, care a adus o contribuție substanțială la întărirea păcii și relațiilor reciproce între state.

Corective importante în schema bipolară au fost introduse prin transformarea treptată a Japoniei și RFG în state cu mare potențial economic, a Chinei – în putere nucleară, precum și prin ascensiunea OPEC – organizație a țărilor producătoare de petrol, care și-au propus să iasă de sub dictatul țărilor cu industrie dezvoltată.

Bipolaritatea era subminată de renașterea naționalismului. În Europa, generalul Charle de Gaulle, manipulînd cu abilitate ideea grandomaniei Franței, a reușit să întărească considerabil spiritul de independență al țării sale în cadrul alianței occidentale. Pe la mijlocul anilor 60 Franța a ieșit din organizația militară NATO, iar trupele americane au părăsit teritoriul ei.

În partea de Est, China a rupt relațiile cu Uniunea Sovietică și a început să promoveze o linie absolut independentă de Moscova. Din acest punct de vedere, o mare importanță a avut, de asemenea, crearea Comunității Economice Europene (CEE), care încetul cu încetul s-a transformat într-un centru independent de adoptare a deciziilor economice și politice.

O spărtură în ideologia ordinii mondiale bipolare a făcut conștientizarea confruntării dintre Sud și Nord. Nu întîmplător, cuvîntarea ministrului apărării al SUA R. Maknamara la 18 mai 1966, în care se vorbea despre dezbinarea globală a lumii între țările dezvoltate și în curs de dezvoltare, între Nord și Sud îl făceau să turbze de mînie pe președintele de atunci al SUA L. Johnson. Un moment caracteristic și, totodată, extrem de interesant este acela că R. Maknamara argumenta necesitatea „creării unei structuri a păcii (peace) din care ar putea să facă parte țările în curs de dezvoltare, aliații Americii și statele comuniste”.

Războiul de șase zile a slăbit rolul ONU în Orientul Apropiat. Crizele care au urmat una după alta în Republica Dominicană, în Orientul Apropiat, în Cehoslovacia, războiul din Vietnam și Yemen, războiul civil din Biafra au demonstrat că cumpătarea statelor unul față de altul în relațiile lor reciproce este un lucru foarte relativ. Concomitent, a început să se deregleze sistemul monetar mondial, iar aceste aritmii au dus în cele din urmă la anularea sistemului Breton-Woods și a standardului de aur. Asupra politicii externe a supraputerilor au exercitat o influență din ce în ce mai mare astfel de factori cum ar fi aplanarea treptată a conflictului bipolar, accentuarea caracterului eterogen al lumii cuprinse de conflicte care nu se pretează controlului, dobîndirea unei stări parcă asemănătoare cu cea de a doua respirație generată de principiul suveranității naționale etc.

Un factor important care a contribuit la „diluarea” bipolarității poate fi numit, între altele, „extenuarea” permanentă reciprocă a U.R.S.S. și SUA în neîncetatele confruntări militare,

economice, politice și ideologice. Sporirea neîntreruptă a potențialelor militare a încetinit ritmurile dezvoltării lor economice, a dus la stagnarea progresului tehnico-științific în domeniile civile etc.

Concomitent s-a făcut simțită o tendință spre creșterea potențialelor economic și militar, precum și a ponderii politice internaționale a aliaților U.R.S.S. și SUA și a unui șir de țări „neutre”. Totuși realitățile existente au făcut ca pînă în anii 70 să se ajungă la o paritate nuclearo-strategică și, astfel, cele două supraputeri s-au văzut nevoite să renunțe la confruntarea totală, acceptînd ca în relațiile lor elementele rivalității să se îmbine organic cu elementele colaborării, mai ales în sfera asigurării securității militare.

Asupra politicii externe a supraputerilor exercita o influență tot mai mare diversitatea crescîndă a lumii cuprinse de conflicte necontrolabile, dobîndirea celei de a doua respirații a principiului suveranității naționale și alte procese. Ținînd cont de aceste realități, H. Kissinger a revenit din nou, în cartea „Parteneriat dificil”, asupra teoriei echilibrului de forțe. Punctul lui de vedere căpăta o popularitate din ce în ce mai mare, încît pe timpul președintelui R. Nixon el a devenit secretar de stat și a jucat un rol important în elaborarea și realizarea cursului de politică externă al Washingtonului. Kissinger afirma, între altele, că o poziție din ce în ce mai dominantă în lume ocupă cinci mari puteri – SUA, Uniunea Sovietică, Europa Occidentală, China și Japonia. Pornind de la această premisă, el chema ca echilibrul mondial al statelor să ia ca bază modelul echilibrului european care a existat pînă la primul război mondial.

Diplomația nouă formulată de Kissinger prevedea revenirea principalilor moderatori ai politicii mondiale la relațiile care țin cont de interesele ce se împletesc reciproc. Pozițiile incompatibile față de unele probleme nu trebuiau să împiedice realizarea unor acorduri provizorii asupra altor probleme. Neconcordanțele din politica internă nu trebuie să ducă la instabilitate internațională și, ceea ce este mai important, din nou trebuie instituită „ierarhia internațională: diplomația trebuie să devină din nou un bun al marilor puteri”. Se presupunea că țările mici își vor găsi stabilitatea chiar în acest echilibru de forțe. Modificările din sistemul internațional trebuie să fie un rezultat al jocului diplomatic, dar nu

al războaielor sau răzcoalelor interne. Firește că în acest caz nu erau date nicidecum uitării interesele SUA, cărora Kissinger le atribuia rolul de arbitru principal în litigiile internaționale. Dar în acest caz rămânea incontestabil faptul că problemele fundamentale ale politicii mondiale continuau să fie rezolvate în limitele ordinii mondiale bipolare.

2. Destrămarea U.R.S.S. și consecințele sale pentru comunitatea mondială

În anii 80-90, Europa de Est și U.R.S.S. au devenit epicentrul evenimentelor și proceselor de mari proporții, avînd o importanță istorică mondială. Este vorba de revoluțiile antitotalitare din țările socialiste est-europene și dezmembrarea Uniunii Sovietice și a blocului militaro-politic sovietic. Aceste evenimente au coincis în timp cu schimbările calitative nu numai din structura geostrategică ce s-a constituit în deceniile de după război, dar și în viața social-politică dintr-o zonă dezvoltată a lumii.

Se poate spune că dezmembrarea U.R.S.S. a devenit, totodată, și ultimul stimulent puternic, și o urmare a proceselor și fenomenelor care au generat astfel de schimbări. O schimbare radicală a situației geopolitice la scară planetară s-a produs, practic, fără nici o împușcătură. Cel mai impresionant rezultat al ei a devenit sfîrșitul „războiului rece” și a stării de confruntare sistemică frontală dintre cele două blocuri militaro-politice mari.

Dar apare întrebarea: care dintre părți și care factori anume au jucat în această privință rolul decisiv? Această problemă este extrem de complicată – la ea nu se poate da un răspuns univoc. În materialele mediatizate din țară și de peste hotare și în literatura publicistică la ora actuală predomină teza, potrivit căreia America și lumea liberă în frunte cu ea au repurtat o victorie zdrobitoare în „războiul rece” asupra celui mai puternic adversar în persoana imperiului sovietic totalitar. Pentru înțelegerea justă a tendințelor de dezvoltare a lumii postbipolare, această teză are nevoie de stipulări importante, deoarece situația reală este cu mult mai complicată. Nu poate fi negat faptul că America și Occidentul, în ansamblu, au învins în competiția istorică cu U.R.S.S. și cu sistemul comunist. Oricum, vom încerca să clarificăm această problemă.

O mare importanță capătă din punctul de vedere examinat tendința care s-a făcut observată de pe la mijlocul anilor 70 în aproape toate țările cu industrie dezvoltată de a revizui rolul statului în sferile economică și socială. Aceasta se explică prin faptul că sfârșitul anilor 70 – începutul anilor 80 au marcat un hotar când sistemul amestecului statal în forma în care ea se cristalizase și funcționa în Occident de-a lungul întregului secol XX atinsese apogeul său și, epuizându-se sub anumite aspecte, s-a pomenit în cea mai adâncă criză.

Acest lucru l-a confirmat așa-zisul val neoconservativ din anii 70-80 în timpul căruia partidele și mișcările politice de stînga au fost trecute pe un plan secundar și în multe țări au repercutat o victorie forțele de dreapta și cele conservative. Locul central în programele lor l-au ocupat oporientările spre diminuarea rolului statului în economie, spre descentralizare, deetatizare, denaționalizare, privatizare, renașterea inițiativei private, concurenței, principiilor de piață în sferile economică și socială. Lozincă a zilei a devenit formula „mai puțin înseamnă mai bine”. Apărarea drepturilor omului a căpătat statut de problemă fundamentală a politicii de stat și internaționale.

Venirea în anul 1980 la putere în SUA a lui R. Reagan și alegerea lui pentru a doua oară în anul 1984, victoria de trei ori consecutiv a partidului conservator în frunte cu M. Thatcher în Marea Britanie, rezultatele alegerilor parlamentare și locale în RFG, Italia, Franța au demonstrat că ideile și lozincile lansate de aceste forțe s-au dovedit a fi în armonie cu stările de spirit ale păturilor destul de largi ale populației, căci este vorba de un fenomen profund, dar nu limitat la un cadru național. Aceste idei și lozinci, mai devreme sau mai târziu, au fost preluate, de fapt, de către toate celelalte forțe social-politice importante, inclusiv de partidele social-democrate și socialiste. Este semnificativ faptul că în anii 80-90 partidele social-democrate aflate la putere promovau, de fapt, o politică economică neoconservatoare orientată spre denaționalizare, deetatizare, descentralizare.

Criza economiei planice centralizate de stat a U.R.S.S. și a altor țări socialiste a fost un simptom al crizei stîngismului în genere, care a cuprins toate țările și regiunile lumii contemporane. Ultimele două-trei decenii s-au caracterizat prin scăderea neabătută a influenței mișcărilor și partidelor de stînga, mai ales a

comuniștilor, în viața politică a țărilor capitaliste dezvoltate. Printre factorii care au influențat negativ acest proces, un rol important a jucat probabil eșecul experimentului socialist din U.R.S.S. și din alte țări ale acestui lagăr, care în acea perioadă devenise deja evident.

În anii 30, succesele U.R.S.S. pe tărîmul lichidării șomajului și sărăciei, introducerii legislației socialiste, rezolvării sarcinilor de producție față de criza economică din Occident produceau o impresie colosală asupra oamenilor muncii. Dar în anii 70 lozincile planificării, socializării, centralizării și-au pierdut atractivitatea pe fundalul dificultăților evidente apărute pe parcursul construirii socialismului. Reamintim în această ordine de idei că așa-zisul socialism real, sub toate formele lui naționale, însemna transferarea în viață a ideilor și principiilor fundamentale ale polului de stînga al spectrului politico-ideologic duse, cum s-ar spune, pînă la finalizarea lor logică. Dacă în țările liberal-democrate ale Occidentului ele erau destul de bine echilibrate sub influența forțelor social-politice conservative și liberale, apoi în U.R.S.S. și în alte țări socialiste, dimpotrivă, erau depuse cele mai mari eforturi pentru a le „purifica” de stratificările inutile, „străine” și a le reduce la un oarecare „ism” unic în persoana marxism-leninismului.

Ca urmare, în Occident s-a afirmat economia mixtă care întrunește organic în sine diferite elemente ale stîngismului, conservatismului și liberalismului. În virtutea acestui fapt ea a căpătat transparență, flexibilitate și capacitatea de a se acomoda la diferite condiții. În țările blocului de est însă proiectul stîngist a fost realizat în forma lui „pură”. Însăși logica afirmării și menținerii acestei „purități” dicta să se facă o deviere permanentă spre centralizarea și etatizarea sistemului, unificarea și secretizarea lui. Iată de ce este firesc faptul că la hotarul anilor 70-80 cînd stîngismul și odrasla lui – sistemul intervenției statului în Occident – au atins limita evoluției lor și s-au pomenit în criză, pe ordinea de zi a apărut problema revizuirii și acomodării la condițiile noi.

În Est însă abordarea ca atare a problemei revizuirii sau modificării sistemului nu putea să nu zdruncine principiile lui fundamentale pentru că orice modificare se putea realiza numai într-o direcție opusă etatizării, centralizării și planificării. Iar evoluarea consecventă în această direcție trebuia să ducă în cele din urmă la transparență, la pluralismul formelor de proprietate și de gospodărire, la descentralizare, deetatizare, la privatizare care sînt

absolut incompatibile cu însăși natura economiei totalitare, planice de stat. Cu alte cuvinte, dacă în Occident criza prevedea, pur și simplu, o redresare, o amputare a unor rudimente atrofiate, apoi în Est vorba putea fi numai despre ceva mai radical - dacă nu despre un faliment imediat, cel puțin despre o agonie lentă.

În acest context, un rol important a jucat și natura sistemului politic sovietic care avea un caracter totalitar. După multe trăsături, el reprezenta o construcție perfectă în felul ei unde fiecare cărămidă, fiecare element a fost bine potrivit unul lângă altul. Dar această perfecțiune era în multe privințe iluzorie și efemeră. Ar fi fost de ajuns să scoți o singură cărămidă ca această construcție să se prăbușească cât ai clipi din ochi - ceea ce s-a și întâmplat. Plastic vorbind, ea nu putea suporta perturbațiile atât din interior, cât și din exterior. Starea ideală pentru activitatea vitală și funcționarea ei normală este izolarea de influențele exterioare.

Cu alte cuvinte, experiența U.R.S.S. și altor țări socialiste a demonstrat că sistemul totalitar poate exista doar în condițiile unei autarhii economice, politice și ideologice mai mult sau mai puțin totale, adică a izolării propriu-zise a majorității covârșitoare a populației de procesele care se desfășoară în restul lumii. Nu e întâmplător faptul că sistemul totalitar a cunoscut culmea ascensiunii sale anume în perioada când se afla într-o stare mai mult sau mai puțin închisă. Aceștia au fost în ansamblu anii 30-50 și cu unele reticențe - anii 60. Deși trebuie de avut în vedere faptul că în lumea contemporană este de neconceput izolarea totală a unei țări atât de uriașe cum a fost U.R.S.S.

Consecințele cu adânci implicații a avut pentru destinele sistemului totalitar revoluția informațională și a telecomunicațiilor care a început să se desfășoare în a doua jumătate a anilor 70. De prin a doua jumătate a anilor 60, chiar dacă țara a obținut succese impresionante în valorificarea cosmosului, în obținerea egalității militaro-strategice (sau parității) cu SUA, începutul se face simțit din ce în ce mai mult, că principalul obstacol în calea străpunerii tehnologice și social-economice a țării devine izolarea ei de restul lumii.

Revoluția informațională și a telecomunicațiilor an de an făcea ca granițele de stat să devină tot mai permeabile pentru fluxurile de informații și idei. Bruierea companiilor occidentale de radiodifuziune devenea o afacere tot mai costisitoare și, totodată,

nu prea eficientă. Dezvoltarea vertiginoasă în continuare a mijloacelor de radiotelecomunicații și aparatelor de multiplicare a pus în mod implicabil la îndoială însăși posibilitatea menținerii pe viitor a granițelor încuiate cu lacătul. Devenea tot mai evident că marxism-leninismul pietrificat și dogmatizat nu este în stare să se împotrivescă cît decît serios puterniciei ofensive informațional-ideologice a Occidentului. Ca urmare, sistemul sovietic a început să cedeze o poziție după alta pe fronturile ideologic și propagandistic. Odată cu izbucnirea ideologiei, s-a dovedit a fi subminat și sistemul politic statal. La început zdrobirea militară a Germaniei hitleriste, iar acum eșecul deja evident al experimentului socialist din U.R.S.S. și din alte țări socialiste au demonstrat că totalitarismul reprezintă un impas, o piedică în calea dezvoltării omenirii.

Destrămarea U.R.S.S., a blocului sovietic și comunității socialiste au marcat sfîrșitul împărțirii comunității internaționale contemporane în trei lumi de sine stătătoare și adesea diametral opuse. S-a prăbușit însăși axa politico-ideologică a ordinii mondiale bipolare. Și-a pierdut sensul însăși noțiunea politico-ideologică „Occident”. Japonia și alte țări industriale noi din R.A.P. ca și cum s-au întors în Asia, devenind state asiatice capabile să-și întemeieze relațiile lor cu toate celelalte țări și regiuni, indiferent de unele sau altele considerente politico-ideologice. A dispărut și necesitatea împărțirii comunității mondiale după criterii sistemice sau ideologico-politice în trei lumi aparte.

De fapt, „războiul rece” a ajuns la sfîrșitul său firesc în realitățile care au făcut să se învechească condițiile fundamentale care l-au generat cînd s-a schimbat configurația geopolitică a forțelor conștiente de imposibilitatea de a acționa după regulile și imperatiivele „războiului rece”. Iată de ce ar fi fost nu prea corect și superficial a crede că U.R.S.S. s-a predat de mila adversarului său ca urmare a intimidării sale militare. După cum menționa R. Harthof „războiul rece” a fost cîștigat nu datorită intensificării înarmării întreprinse de R. Reagan, doctrinei formulate de el, cum presupuneau unii*. Victoria i-a suris Occidentului, cînd noua generație de conducători sovietici au înțeles cît de defectuos este sistemul lor intern și că politica lor externă a eșuat”.

Uniunea Sovietică a săvîrșit, de fapt, o sinucidere provocată de incapacitatea internă a imperiului. După cum bine s-a exprimat un corespondent al ziarului „Mond”, căderea zidului Berlinului

este „o biruință indirectă a capitalismului asupra comunismului”. Anume indirectă, deoarece nu se știe, de câte forțe și resurse ar mai fi fost nevoie dacă înșiși conducătorii Uniunii Sovietice, pornind pe calea reformării, nu i-ar fi semnat sentința de condamnare a ei la moarte. Toate imperiile și puterile mari s-au destrămat nu numai și nu atât din cauza presiunilor din afară, cât în virtutea accentuării incapacității lor interne.

Evident că „meritul” în dezlănțuirea „războiului rece” după cel de-al doilea război mondial aparține atât SUA, cât și U.R.S.S. Bineînțeles că ambele părți și-au adus contribuția și la încheierea „războiului rece”. Din acest punct de vedere o mare importanță au avut conștientizarea și luarea în calcul de către ambele părți beligerante a realităților secolului nuclear-cosmic. A devenit absolut clar că în aceste realități coexistența statelor, înainte de toate a supraputerilor, nu înseamnă un careva „răgaz” în lupta lor pentru hegemonie, ci o stare a coexistenței lor comune în condițiile căreia paralelele se întretaie la un grad din ce în ce mai mare, creînd între ele o interdependență tot mai accentuată. Mai mult decît atât, această interdependență a căpătat un caracter global. Să luăm, bunăoară, astfel de boli „tradiționale” cum sînt holera, tifosul și chiar ciuma, dacă s-ar fi întreprins măsurile de rigoare, ele puteau fi localizate între granițele naționale de stat, iar „ciuma secolului XX” SIDA – nu. Radiația, care răpește vieți în cea mai profundă tăcere, nici ea nu cunoaște granițe naționale de stat sau alte obstacole. Acestea și alte fenomene cer în mod imperios conștientizarea esențialității unitare a omenirii. Sfîrșitul „războiului rece” a devenit într-un anumit gen un punct culminant al aceluși complex de mutații care s-au prefigurat în comunitatea mondială încă la începutul anilor 60.

Factorul primordial care a condiționat o astfel de evoluție a evenimentelor a fost acela că secolul nuclear-cosmic, ca oricare altă epocă istorică, își are legitățile și tendințele specifice lui. Esența lor constă în faptul că competiția și confruntarea dintre țări și popoare se îmbină cu tendința ascendentă spre interdependența lor. Interesele economice, naționale sau de altă natură ale tuturor popoarelor, fără nici o excepție, s-au dovedit a fi împletite într-un singur nod cu interese general umane.

După cum s-a menționat mai sus, progresul tehnico-științific din deceniile de după război a avut drept rezultat modificarea

calitativă a factorilor geografici în care există majoritatea țărilor și popoarelor de pe planetă. El a introdus corective substanțiale în interpretarea tradițională a securității naționale. O mare importanță a avut conștientizarea realităților lumii „închise”, ba încă și împănate cu armament nuclear. Probabil că criza nucleară care s-a declanșat în toamna anului 1962 între U.R.S.S. și SUA după ce țara noastră a amplasat în Cuba rachetele sale, poate fi considerată drept punct de cotitură în istoria lumii contemporane. El a contribuit la înțelegerea de către ambele părți opozante a eventualelor consecințe catastrofale pe care le comportă aplicarea armeei nucleare, și a necesității prevenirii unei catastrofe mondiale. De aceea, cu o mare doză de siguranță se poate spune că anume această criză a pus începutul acelor procese care au devenit cunoscute sub denumirea de destindere a încordării internaționale și în cele din urmă au dus la terminarea „războiului rece”.

3. Tendințele „monopolarismului” și „pluripolarismului” în cadrul relațiilor internaționale contemporane

Lumea bipolară s-a destrămat definitiv, iar noua lume multipolară se află în proces de formare. În ea își poate alege propria cale de dezvoltare fiecare popor, fiecare țară, fiecare om luat aparte. Această lume presupune forme național-statale, etnorasiale, social-economice, socioculturale, religioase, politice și alte forme de pluralism.

Cu toate că nici una din formele enumerate mai sus ale comunității mondiale nu este în stare de una singură să controleze nouă ordine mondială în curs de formare, multe dintre ele fie aparte, fie împreună (combinațiile pot varia în dependență de circumstanțe) sînt în stare să respingă sau să blocheze dictatul din partea unei sau altei supraputeri (fie ea militară sau economică) în privința altor factori ai politicii mondiale.

Un număr tot mai mare de țări și regiuni încetează a mai fi simpli figuranți în grandiosul joc geopolitic al marilor puteri sau o arenă pasivă a rivalității lor pentru sfere de influență. Ele sînt în stare să manevreze singure și să promoveze o politică proprie care adesea vine în contradicție cu strategia foștilor lor patroni.

Își pierde sensul obișnuita împărțire a lumii în așa-zisele trei lumi, însăși noțiunea „lumea a treia”. Cît privește noile țări

industriale, se știe că rîndurile lor cresc pe an ce trece, făcînd ca primele dintre ele să devină membri ai clubului vechilor țări industriale. Se face observată tendința spre creșterea ponderii și influenței țărilor mici care dispun de un serios potențial tehnico-științific și financiar.

Devin tot mai puțin subordonate eventualului dictat un șir de state sudice cu conducători agresivi care ard de nerăbțare de a intra în posesia celor mai moderne sisteme de arme, pe care, fără șovăială, le pot folosi la momentul potrivit. Tot mai reală devine perspectiva obținerii armei nucleare de un șir de țări ale lumii a treia. Din acest punct de vedere războiul irako-kuwaitian și „Furtuna în deșert” provocată de el au marcat poate, într-un anumit fel, o nouă cronometrare în istoria lumii contemporane. În cazul dat nelipsit de importanță s-a dovedit a fi faptul că Occidentul, în ansamblu, și SUA, în special, au demonstrat că posibilitățile lor sînt limitate, nefiind în stare să-l doboare pe Hussein. Faptul că acesta din urmă a rămas la putere apăsarea pentru mulți în Orientul Apropiat ca un triumf al lui Hussein. În această ordine de idei nu sînt lipsite de temei raționamentele lui C.U. Meynes, fost redactor-șef al revistei „Foreign policy” care, între altele, scria: „Cum de fiecare dată s-au convins țările dezvoltate, în lupta dintre forțele desăvîrșite și nedesăvîrșite din punct de vedere tehnic, adeseori, are loc o subapreciere tot atît de mare a fermității politice ca și a capacității tehnice. Occidentul, în genere, posedă o mare capacitate de a distruge, dar o dorință scăzută de a se sacrifica (pentru interesele sale - (nota red.). O egalizare, adeseori inversă, la obiectivele înverșunării americane. America a descoperit divergențe între capacitate și fermitate în Vietnam, francezii - în Algeria, rușii - în Afganistan”. Probabil că americanii și oamenii politici occidentali în ansamblu subapreciază tributul pe care conducătorii lumii în curs de dezvoltare sînt gata să-l plătească, apărîndu-și independența.

În condițiile ordinii mondiale bipolare granițele dintre cele două blocuri sau poluri erau distincte, rigide, de nepătruns. Confruntarea lor, după cum scria A. Projector, „era clară și simplă: iată inamicul, iată-ne pe noi și iată „granița dintre două lumi” de ambele părți ale căreia stau armadele care nu se vor năpusti una asupra alteia. Și, dintr-odată, totul s-a schimbat. Securitatea s-a fărîmițat într-un mozaic al conflictelor și războaielor în permanentă

schimbare care se declanșează pe neașteptate aproape pretutindeni. În interiorul statelor și în afara lor”.

Granițele care despart blocurile, alianțele, regiunile au devenit mai deschise, mai flexibile și, prin urmare, mai transparente. În primul caz a existat un imperativ strategic bine conturat bazat pe echilibrul de forțe și pe teama reciprocă. În a doua situație, un asemenea imperativ, oricum într-o formulă distinctă, lipsește. Are loc o trecere de la situația care lăsa numai o singură alternativă din cele două posibilități „sau-sau” într-o situație care oferă o multitudine de variante a opțiunilor, deoarece pentru majoritatea țărilor a crescut evident spectrul preferințelor. Fiecare dintre ele poate lua hotărâri în domeniul politicii externe, pornind nu de la considerentele apartenenței sale la cutare sau cutare bloc, ci de la interesele sale național-statale reale.

Dar în virtutea faptului că rigiditatea structurilor internaționale din deceniile postbelice a cedat locul dinamismului, că locul certitudinii l-a ocupat incertitudinea, sursa puterii și influenței parcă se erodează devenind într-un anumit fel anonimă. Ca urmare, devine problematică identificarea distinctă și neechivocă a sursei pericolului, asocierea ei cu o țară concretă sau cu un grup de țări.

În condițiile actuale, multipolaritatea cuprinde întreaga diversitate a transformărilor globale. În cadrul lor cele mai importante componente ale comunității mondiale se află într-o interacțiune și într-un conflict reciproc, căutând să-și realizeze interesele. Procesele de profunzime ale transformărilor care cuprind majoritatea structurilor, relațiilor, regulilor unanim recunoscute ale jocului, amplificarea relațiilor reciproce dintre țări și popoare, între state și factorii nestatali duc la un asemenea grad de descentralizare, încât practic se reduce la zero capacitatea unui factor luat aparte de a controla evenimentele ce au loc între lume.

După cum a menționat James Rosenau, firmele japoneze pot deține înființarea în ramurile electronice ale industriei, fundamentalistii islamici pot controla politica unor sau altor regiuni, New Yorkul poate domina lumea financiară, supraputerile pot avea o influență neproportional mai mare decât alte țări datorită posesiei arsenalelor de armament nuclear, iar țările anglofone - datorită propagării limbii engleze în întreaga lume. Dar influența fiecăreia dintre ele este limitată de o anumită sferă și din acest

motiv convertirea ei la hegemonie pe plan mondial pare imposibilă. O fi spre bine sau spre rău, însă pare că puterile hegemoniste și stabilitatea impusă de ele devin niște relice ale trecutului, un început al incertitudinii și instabilității globale la sfârșitul secolului al XX-lea.

În ordinea mondială policentristă, relațiile dintre numeroșii factori într-o măsură mai mare decât în trecut se stabilesc pe baza unor cazuri concrete și din această cauză sînt supuse într-o măsură mai mare modificărilor. Ele sînt mai puțin simetrice și subordonate într-o măsură mai mică prerogativelor autorităților, instanțelor și instituțiilor oficiale. O parte din factori, în anumite condiții, pot chiar să ignore cerințele statelor naționale.

Luată în ansamblu, situația existentă se caracterizează prin instabilitate și dezechilibru. Această situație J. Rosenau a calificat-o ca turbulentă sau stare turbulentă. În acest caz noțiunile de instabilitate și dezechilibru trebuie lipsite de orice nuanță negativă, deoarece ele sînt niște componente ale lumii ca și stabilitatea, statornicia și echilibrul. Ele asigură un înalt dinamism proceselor mondiale care stimulează dinamica subiecților acestor procese.

Cu alte cuvinte, reflectînd schimbările care au loc în lume, turbulența stimulează modificările. De exemplu, introducerea cunoștințelor și tehnologiilor noi în epoca postindustrială presupune un grad mai înalt de specializare, ceea ce necesită din partea persoanelor antrenate într-o sferă sau alta să utilizeze expertiza specialiștilor care lucrează în alte sfere. Astfel, crește interdependența diferitelor sfere ale societății. Nivelurile mai înalte ale specializării contribuie la sporirea eficienței noilor tehnologii. Aceasta, la rîndul său, pune problema specializării și expertizei în continuare, făcînd să apară necesitatea unor noi servicii și agenții chemate să rezolve problemele cerințelor mereu crescînde ale oamenilor privind informația. Firme care se specializează în domeniul relațiilor cu publicul, instituțiile de cercetări, firmele profesionale mărunte etc. – toate acestea sînt tipuri noi de organizații apărute în urma exploziei noilor tehnologii nelimitate de granițele naționale.

În procesul perfecționării de mai departe a tehnologiilor ce țin de comunicații și transport, distanțele geografice și sociale se reduc, iar parametrii lor temporali se comprimă. Pe măsura comprimării evenimentelor, numărul de evenimente care se

derulează într-o unitate de timp crește, se amplifică tot mai mult complexitatea, interdependența și dinamismul circumstanțelor dominante. Ca urmare, turbulența se reproduce pe sine fără întrerupere. S-ar putea spune că turbulența în politica mondială este un factor de mare complexitate și de înalt dinamism.

Are loc erodarea axei unice a comunității mondiale, capătă o importanță la fel de mare pentru procesele mondiale diferite centre ale forței întrucâtva independente și care rivalizează între ele, iar în unele privințe ele sînt interdependente.

Apariția sibiectilor supranaționali în persoana asociațiilor și organizațiilor internaționale influente, de exemplu, a corporațiilor transnaționale, separă într-un anumit fel procesele social-politice și economice după parametri strict geografici sau teritorial-spațiali, dîndu-le niște dimensiuni „extrageografice”.

O particularitate a situației este aceea că subiecții relațiilor internaționale (bunăoară, participanții la tratative) trebuie să joace concomitent cîteva jocuri în care sînt implicați diferiți factori. Evident că în ordinea mondială multipolară se mențin unele „centre de atracție” în persoana SUA, Japoniei, Chinei, UE, Rusiei, iar în interiorul polurilor nu există zone de delimitare cît decît distincte.

În cadrul asociațiilor integraționiste mari sau alături de ele apar grupări mai puțin numeroase cum ar fi Grupul celor 3, MERKOSUR și altele în America Latină, tot felul de „triumghiuri ale creșterii” - zona economică din sudul Chinei (R.P.C., Hong Kong, Taiwan), Triumghiul de aur al creșterii, Indonezia, Malaysia, Singapore), zona economică a țărilor din bazinul mării Japoniei, zona economică a Indochinei din Asia etc. În regiunea Estaasiatică o importanță aparte au căpătat sau capătă cuplurile marilor puteri: SUA-Japonia, SUA-China, SUA-Rusia, Japonia-China, Japonia-Rusia, Rusia-China. Acestea, după cum menționa K.E. Sorokin „nu sînt niște coaliții politico-militare ale trecutului apropiat, cînd componența participanților era stabilită cu strictețe și orice atitudine din partea opusă era calificată drept trădare. Astăzi, bunăoară, este posibilă participarea concomitentă a țărilor vesteuropene atît la unuinea vesteuropeană, care e o secție militară a UE, cît și la NATO unde își dețin locurile lor privilegiate SUA-liderul zonei geopolitice rivale - NAFTA. O situație și mai paradoxală există și în Asia de sud-est, unde sectoare întregi ale

economiilor naționale (ale Malaysiei , Indoneziei) sînt concomitent parte componentă a Marii economii chineze”.

De fapt, este vorba mai mult de așa-zisul model al regionalismului deschis, care se realizează cu deosebită consecvență în RAP. Esența lui constă în îmbinarea dezvoltării relațiilor cooperatiste și înlăturarea restricțiilor asupra circulației mărfurilor, capitalurilor și forței de muncă în limitele regiunii, fuziunii treptate a grupărilor subregionale cu respectarea principiilor GATT/RAP, acceptarea obligațiilor privind renunțarea la protecționism, stimularea relațiilor economice extraregionale.

Acceptînd acest mod de abordare a problemelor, țara membru al acestor organizații nu va avea nici un fel de restricții care o obligă la ceva în relațiile sale economice externe cu Europa, Orientul Apropiat, America de Nord și cu alte regiuni. Întru executarea acestor principii, la cea de a IX-a Conferință Generală a C.P. (Comunității Pacificului) de la San Francisco a fost adoptată declarația „Regionalismul deschis: modelul Pacificului pentru dezvoltarea economică globală” pe care a semnat-o și Rusia. Întrunirea membrilor C.P. din mai 1993 de la Seul s-a desfășurat și ea cu deviza „Regionalismul deschis: o nouă bază pentru globalism?”

După cum a subliniat președintele C.P., Ku, participanților la această întrevedere li s-a oferit posibilitatea „să vadă dacă tendințele curente din regionalism pot sau nu pot fi folosite ca o rampă de lansare pentru crearea economiei mondiale fără granițe de stat”.

E rău sau e bine să se procedeze așa? Răspunsul la această întrebare nu e simplu și nici univoc. La o examinare mai atentă observăm că chiar și în perioada ordinii mondiale bipolare cu două blocuri dominante, la soluționarea multor probleme a contribuit existența diferitelor organizații internaționale și regionale care se împletesc reciproc. În acest context prezintă interes raționamentele dnei A.Browdherst, specialist în problemele securității europene. Dumneaei a ajuns, între altele, la concluzia că anume crearea unor multiple organizații, dar nu a uneia atotcuprinzătoare, ar permite să se ajungă la un consens, la stabilitate și pace în Europa postbelică.

Dintre aceste organizații fac parte patru reuniuni: CEE, NATO, CVE și Consiliul Europei; două organizații militare -

NATO și UVE; trei organizații paneuropene – Consiliul Europei, OSCE, Consiliul de Colaborare al NATO; două organizații economice – OCED și CEE. În opinia doamnei Browdherst, o rețea atât de complicată va asigura participarea diferiților factori pe diferite baze, diviziunea și dublarea muncii în cele mai variate situații politice. Acest lucru va permite de a rezolva problema izolării potențiale și temporare a noilor și vechilor state cu scopul prevenirii conflictelor și disensiunilor permanente, precum și de a reacționa prompt la circumstanțele care se schimbă.

Deși există litigii, conflicte permanente și, s-ar părea, interese incompatibile, colaborarea guvernelor țărilor europene și nordamericane s-a scontat cu un rezultat pozitiv nu numai sub aspectul prevenirii războaielor interstatale, dar și atenuării luptei politice interne în fiecare țară luată aparte.

Pluralismul și instituționalismul funcțional, ca metodă de soluționare a conflictelor, nu le convine celor care caută formule simple, preferă opțiunea dihotomică sau se călăuzesc în politica lor pe arena internațională de principiile luptei conflictuale și fără compromis. Dar ele se bucură de succes la cei care au răbdare, acceptă realismul și idealismul pentru a crea instituții ale colaborării.

În perioada „războiului rece” pe primul-plan s-au pomenit interesele sistemice de bloc, pătrunse, în mare măsură, de un conținut ideologic. Acum însă pe primul-plan apar interesele unor țări luate aparte, ale grupurilor de țări, națiuni, popoare etc. Dar aceasta nu este nicidecum o revenire la stare antibipolară sau antenucleară. După cum ne putem convinge din cele expuse mai sus, în situația existentă acest tablou are un alt caracter calitativ atât în comparație cu perioada bipolară a „războiului rece”, cât și cu cea care l-a precedat, când situația din comunitatea mondială era determinată de „concertul” mai mult sau mai puțin constant al unui cerc destul de restrâns al puterilor europene și SUA.

Deosebirea calitativă a situației actuale constă în aceea că numărul subiecților dominanți ai politicii mondiale s-a completat pe seama noilor puteri, grupărilor regionale, celor mai recente organizații și formațiuni internaționale – corporațiilor transnaționale care exercită o influență substanțială asupra evenimentelor mondiale. Elementul înnoitor al situației își găsește expresia și în faptul că politica externă pe care o promovează

aproape toți factorii principali capătă o orientare multivectorială la scara planetară.

Toate acestea luate împreună, odată cu sporirea permeabilității granițelor, inclusiv transformarea lor în granițe transparente, accentuarea rolului subiecților nestatali, care contribuie la schimbarea parametrilor suveranității național-statale, vor avea ca urmare faptul că va fi nespus de greu de a asigura disciplina și ordinea necesară, precum și repartizarea cât de cât stabilă a forțelor între țările, blocurile de țări, regiunile care colaborează unele cu altele. Locul interdependenței verticale a țărilor în cadrul celor două blocuri caracteristice ordinii bipolare mondiale îl va lua treptat interdependența preponderent orizontală a țărilor, diversificarea politicii lor, transparența și flexibilitatea care corespund ei.

Asociațiile regionale care apar pe baza priorităților economice nu vor fi niște blocuri izolate. O piedică în calea acestei izolări vor fi creșterea interdependenței economice a diferitelor regiuni și nivelul de specializare a producției, interesele asigurării securității surselor de materii prime, considerentele atragerii capitalurilor străine etc. Se vede că în această sferă vor apărea noi incertitudini și, ca urmare, concurența dintre diferiți factori economici va căpăta un caracter mai complicat, multiaspectual.

Sînt posibile și de dorit așa-zisele alianțe de intersecție, cînd unul sau cîteva state influente vor face parte din două sau cîteva alianțe și, astfel, ele vor avea rolul unor verigi de legătură între ele. Evident că odată cu trecerea la ordinea mondială multipolară va deveni mai mare libertatea de acțiune dacă nu a tuturor, apoi cel puțin a majorității subiecților și în această situație interacțiunea și relațiile lor reciproce vor deveni mai instabile.

În asemenea condiții este foarte problematic a vorbi despre posibilitatea unei configurații de durată mai mare sau mai mică a forțelor geopolitice, care asemenea structurii bipolare cu care ne-am obișnuit ar determina situația politică pe arena internațională. Este de așteptat că relațiile reciproce dintre țări, regiuni, blocuri politico - economice sau de altă natură ale țărilor vor fi supuse unor modificări permanente. Cu alte cuvinte, dacă în condițiile sistemului internațional bipolar blocurile, asociațiile, grupările de subiecți erau date parcă o dată și pentru totdeauna, apoi în cazul noii configurații multipolare formarea lor se va prelungi la infinit.

Un rezultat al acestei situații ar putea să devină degenerarea reținerii bipolare într-o reținere reciprocă nereglementată și necontrolabilă, unde pericolul aplicării forței va fi un element cronic în sistemul relațiilor reciproce dintre țări și popoare. Și, într-adevăr, războiul irakiano-kuwaitian și „Furtuna în deșert” provocată de el, convulsiile dezmembrării imperiului sovietic, sîngeroasele conflicte interetnice la periferiile de sud ale fostei U.R.S.S., crahul Iugoslaviei cu consecințele tragice și sumedenia de alte evenimente, care au tulburat comunitatea mondială pe parcursul ultimilor ani, demonstrează în mod convingător că lumea contemporană interdependentă, însă contradictorie este prea departe de a face un imperativ moral fundamental din principiile „să nu ucizi”, „iubește pe Aproapele tău”.

Surse:

1. Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 162-196;
2. Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 297-385;
3. Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. - Москва, ИНФРА-М, 2000, с. 30-32. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*, М., 1998.

Literatură:

1. Tămaș Sergiu, *Geopolitica*, București, 1995.
2. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*, М., 1998.
3. Тихонравов Ю.В., *Геополитика*, М., 1998.
4. Дергачев В.А., *Геополитика*, К., 2000.
5. Нартов Н.А., *Геополитика*, М., 2000.
6. Моро-Дефарж Ф., *Введение в геополитику*, М., 1996.

PROBLEMELE SECURITĂȚII NAȚIONALE⁷

1. Concepția interesului național
2. Concepția securității naționale
3. Securitatea internațională și chestiunile asigurării păcii în întreaga lume
4. Terorismul și securitatea internațională

1. Concepția interesului național

Politica externă a unui sau a altui stat este determinată de foarte mulți factori, inclusiv de nivelul dezvoltării social-economice și social-politice, de așezarea geografică a țării, de tradițiile ei național-istorice, de scopurile și necesitățile asigurării suveranității și securității etc. Toți acești determinanți transpuși în politica externă se focalizează în concepția interesului național.

Este semnificativ faptul că reprezentanții realismului politic – uneia dintre școlile protagoniste în gândirea modernă a politicii internaționale - consideră interesul național drept piatră de încercare a politicii externe a oricărui stat. După părerea lor, punctul principal care ajută la găsirea căii sigure prin labirinturile politicii internaționale este concepția interesului formulată în noțiuni ale forței. Politica externă bazată pe interesul național, afirmă ei, depășește din punct de vedere moral politica externă impulsionată de careva principii morale universale.

---

⁷ Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 331-375; Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 408-438.

Politica externă a majorității statelor în diferite epoci era determinată în mare măsură de ceea ce astăzi se numește interes național. Dar oricum, însăși noțiunea de „interes național” a intrat în circuitul științific relativ nu demult. Abia în anul 1935 ea a fost inclusă în enciclopedia științelor sociale de la Oxford și, astfel, a obținut dreptul la cetățenie.

Atenția față de această problematică a crescut, mai ales, după cel de-al doilea război mondial. H. Morgenthau a calificat controversele declanșate în jurul ei drept „noi dezbateri splendide”. Într-o formă mult mai amplă această concepție a fost formulată în cartea aceluiași H. Morgenthau „În apărarea interesului național” publicată în anul 1948. Din partea americană au adus o contribuție substanțială la elaborarea de mai departe a concepției interesului național G. Kennan, W. Lippman, K. Waltz, E. Ferniss, J. Rosenau. O apreciere specifică a primit problema interesului național din partea cercetătorilor francezi R. Aron, P. Renouvien, J.-B. Duroselle, F. Brailliar, R. Debre ș.a.

Și totuși, ce este interesul național? În ce constă esența și parametrii lui sistemici? Cum se corelează el cu noțiunea de „interes de stat”? Ce relații reciproce există între interesul național și securitatea națională? Asupra acestor probleme și altor aspecte legate de ele în ultimii ani s-au desfășurat discuții destul de înviorate.

Interesul național este o categorie abstractă și subiectivă, deoarece parametrii săi sînt determinați de tabloul lumii și de sistemul estimativ dominant în societatea și în statul respectiv. După cum menționa J. Rosenau, „interesul național niciodată nu poate fi definit altfel, decît un sistem de silogisme ce decurg din baza analitică și estimativă a politicii”. Realitatea interesului național se manifestă în procesul și pe măsura realizării lui. Iar acest lucru, la rîndul său, presupune existența elementului volitiv și activ, precum și a mijloacelor pentru realizarea scopurilor pe care le propune statul. Din acest punct de vedere, politica poate fi considerată drept cel mai important mijloc de realizare a intereselor naționale.

Adeseori, interesele de stat sînt puse în opoziție cu interesele naționale și obștești ale societății civile. Nu sînt rare cazurile cînd cei care recunosc interacțiunea lor consideră totuși rezonabil de a fi determinate în cadrul dihotomiei „interes național-interes de stat”,

„interes de stat-interes public”. Dar, după părerea mea, de-ar fi să facem abstracție de unele detalii, însuși acest mod de abordare a problemei ni se pare nu prea corect, ba chiar lipsit de sens real.

Noi vorbim cu tot temeiul despre statul național sau națiunea-stat ca subiect titular al relațiilor internaționale. În acest caz avem dreptul să vorbim despre interesele naționale și interesele statului dacă nu ca despre niște sinonime, apoi în orice caz ca despre două noțiuni strâns legate și care se completează reciproc.

După cum menționa M.V. Ilin, „interesul național coincide cu interesul națiunii ca expresie biunitară a statului teritorial suveran și a societății civile”. Cît privește interesul statului și interesele societății civile, ele „nu numai că sînt legate prin conținut cu noțiunea de interes național, ba încă determină în mare măsură structura sa de fond”. Iată de ce nu pot să nu fiu de acord cu autorii care dau preferință noțiunii de „interese naționale de stat”. Pe arena internațională națiunea este reprezentată, în ultima instanță, de către stat. De aceea în vocabularul politicii internaționale, vorbind despre interesul național, de regulă, se are în vedere interesul statului și viceversa, prin interesul statului se înțelege interesul național.

Interesele naționale de stat se formează în corespundere cu parametrii geopolitici și posibilitățile statului privind resursele în punctele de intersecție a celor mai multe structuri care au diferite direcții, dar se împletesc, se completează reciproc, intră în conflict, cu anumite interese, preferințe, simpatii, antipatii etc. Asupra formării lor exercită o influență considerabilă nivelul de dezvoltare economică a țării, ponderea și locul ei în comunitatea mondială, tradițiile național-culturale etc.

Interesele naționale sau de stat, reale și obiective, care vizează suveranitatea, integritatea teritorială, principiul neamestecului în treburile interne etc. constituie principalul factor propulsiv al activității de politică externă a statelor și realizării relațiilor internaționale. Formarea intereselor naționale reprezintă un proces istoric treptat și de lungă durată care se produce într-o împletire complicată a factorilor economici, sociali, național – psihologici și de altă natură care în totalitatea lor determină conținutul și caracterul experienței național-istorice a poporului sau țării respective. În această calitate, interesele naționale reprezintă un fenomen social-istoric și nu pot exista independent de conștiința

purtătorilor lor. Ele se află în cea mai strânsă legătură reciprocă cu identitatea națiunii concrete.

Principalul component al interesului național este imperativul autoconservării statului. Contururile, aspectul exterior al interesului național sînt determinate în mare măsură de idealul care reflectă valorile societății respective, însă acest ideal ca atare este de neconceput fără imperativul fundamental al autoconservării. Există un fel de complex al parametrilor critici, care, fiind încălcați, ne dau temeiul să afirmăm că statul nu este în stare să-și apere suveranitatea și independența. În procesul elaborării intereselor naționale și adoptarea pe baza lor a unor sau altor decizii legate de politica externă, conducătorii de state țin cont de factorii economici, politici, geografici obiectivi și de altă natură, de interesele politice interne, de manevrele politice ale diferitelor forțe social-politice, grupuri și organizații interesate etc. Se iau în considerare și eventualele reacții la aceste decizii pe arena internațională din partea acelor state pe care ele într-un fel sau altul le vizează.

Ciocnirea intereselor reale generează conflicte reale, însă pe arena internațională ele pot fi provocate și de interese naționale sau de unele considerente de securitate națională greșit înțelese sau formulate. Așa stăteau lucrurile pe timpurile cînd Statele Unite au dezlănțuit războiul vietnamez și cînd conducerea U.R.S.S., în decembrie 1979, a luat hotărîrea de a introduce trupele sovietice în Afganistan.

Așadar principala forță determinantă a activității politice externe este interesul național sau de stat. Dar însăși concepția interesului național este pătrunsă de norme estimative și de un conținut ideologic. Acest lucru este cît se poate de just în privința intereselor naționale greșit înțelese și formulate în mod denaturat. La formularea ambelor categorii de interese și la formarea strategiei politicii externe chemate să le realizeze o mare importanță au sistemul orientărilor estimative, scopurile, principiile și convingerile oamenilor de stat – perceperea de către ei a lumii înconjurătoare și aprecierea locului țării sale printre celelalte state care formează comunitatea mondială.

În condițiile globalizării politicii, închiderii propriu-zise a spațiului mondial, despre care s-a vorbit mai sus, apar o mulțime de întrebări. Își păstrează oare semnificația interesul național pe

fundalul internaționalizării care ia amploare și creșterii rolului organizațiilor internaționale? Ce se întâmplă cu interesul național în contextul punerii pe primul-plan a intereselor naționale și de grup? Care sînt perspectivele interesului național cînd există tendința de surpare a suveranității naționale de stat? Acestea și alte probleme sînt cu atît mai mult întemeiate, cu cît vom lua în considerare că unii specialiști, inclusiv notorii, pun la îndoială actualitatea problemei respective – interesul național în lumea contemporană.

Politica externă a oricărui stat poate fi considerată drept realistă numai în măsura în care ea ține seama de interesele altor părți implicate în sistemul relațiilor internaționale. Acest aspect capătă o semnificație deosebită în lumea contemporană, în care determinarea intereselor naționale ale oricărui stat luat aparte presupune luarea obligatorie în calcul a intereselor altor state, iar în unele privințe - și a intereselor întregii comunități mondiale.

Firește că interesele naționale extrapolate la scara lumii exterioare se deosebesc în ce privește importanța și influența pe arena internațională. Pe baza acestui criteriu, ele se împart în interese de importanță vitală sau principale și secundare, permanente și alternative, de lungă durată și conjuncturale.

Interesele naționale principale și permanente sînt determinate de parametrii geopolitici primordiali: locul și rolul statului respectiv în sistemul relațiilor interstatale, prestigiul și potențialul lui militar relativ, capacitatea de a-și apăra suveranitatea și a garanta securitatea aliaților săi etc.

Fiecare stat apreciază în felul său importanța relativă a fiecărui scop urmărit de el. Capacitatea statului de a le realiza depinde de mulți factori: situația lui geopolitică, istoria, cultura, sistemul politic, conducerea, caracterul relațiilor reciproce cu alte state etc.

Statul își sigură interesele prin toate mijloacele care îi stau la dispoziție: politice, ideologice, economice, diplomatice, militare. Ultimul mijloc este amenințarea cu aplicarea sau aplicarea reală a forței, inclusiv declararea războiului.

Interesele secundare și alternative au un caracter ce derivă din primele. Modificîndu-se în funcție de factorii politicii externe, ele pot servi ca obiect al negocierilor în procesul realizării intereselor principale și permanente ale statului.

Se cere însă menționat faptul că statul nu poate asigura realizarea tuturor scopurilor în volum deplin. În majoritatea cazurilor acest lucru depinde de tratativele sau negocierile dificile cu alte state. De cele mai multe ori, interesele naționale fundamentale legate de securitatea și autoconservarea statului nu pot fi realizate de unul singur, fără alianțe și coaliții cu alte state. De exemplu, zdrobirea Germaniei hitleriste și Japoniei militariste a devenit posibilă numai din cauza că Uniunea Sovietică, SUA și Marea Britanie, în pofida deosebirilor ideologice colosale, au reușit să creeze o coaliție pentru a se împotrivi dușmanului comun. Acest scop a fost atins nu numai datorită faptului că a fost elaborată o strategie viabilă a acțiunilor militare comune, dar și creării pentru realizarea ei a unei puternice baze tehnice de producție.

2. Concepția securității naționale

Succesul politicii externe a unui stat depinde atât de faptul cât de distinct și fără echivoc sînt formulate interesele naționale, cât și de înțelegerea clară a căilor și mijloacelor de realizare a acestor interese. Printre scopurile prioritare ale statului pe arena internațională, după cum s-a menționat deja, pe primul loc se află asigurarea securității țării sau a securității naționale sub toate formele și manifestările ei.

Problema securității naționale provoacă în literatura despre politica internațională tot atîtea controverse și discuții ca și problemele legate de interesele naționale. În literatura noastră, mai ales în cea publicistică, se face deosebire între securitatea persoanei, securitatea publică și a statului. În acest cadru se disting, de asemenea, securitatea economică, socială, politică, ecologică, militară etc.

În sens larg, securitatea înseamnă asigurarea tuturor cetățenilor statului condiții normale pentru autorealizare, apărarea vieții, libertății și proprietății lor împotriva atentatelor din partea unor oameni, organizații sau din partea statului. Evident că starea economică, socială și morală a societății, situația politică internă a țării nu pot să nu influențeze asupra capacității statului de a-și apăra interesele și, respectiv, asupra stării securității lui.

Făcînd abstracție de aspectele și clasificările discutabile concrete, mă voi limita doar la analiza acelor aspecte care prin

tradiție constituie conținutul concepției securității naționale sau a statului. Firește că este vorba de dimensiunea geopolitică, unde prin securitate se subînțelege, în primul rând, supraviețuirea fizică a statului respectiv, apărarea și menținerea suveranității și integrității lui teritoriale, capacitatea de a reacționa în mod adecvat la orice amenințări reale și potențiale din exterior.

Unele elemente ale acestei concepții se regăsesc la unul din părinții-întemeietori ai SUA J. Madison, însă primul care a formulat mai mult sau mai puțin distinct concepția securității naționale a fost W. Lippman „Națiunea, scria el, se află în stare de securitate atunci când ea nu este nevoită să-și sacrifice interesele sale legitime cu scopul de a evita războaiele și când ea este în stare să apere, în caz de necesitate, aceste interese pe calea războiului”.

Concepția securității naționale, ca și concepțiile politicii externe și geopolitice, derivă din concepția intereselor naționale, iar într-un sens mai larg - din viziunea de ansamblu a cetățenilor unui sau altui stat în ce privește locul și rolul lui în comunitatea mondială. Concepția securității naționale ține seama atât de pericolele generate din exterior și legate de încercările de a subjuga sau de a supune statul, precum și din interior, legate de starea societății.

Există amenințări reale și potențiale; globale, regionale și locale. Noțiunea de securitate include următoarele aspecte: capacitatea de asigurare a existenței fizice, inviolabilitatea teritorială și integritatea statului împotriva pericolelor externe și interne; garanții împotriva amestecului din afară în treburile interne; prevenirea amenințărilor potențiale și neprevăzute care amenință însuși modul de viață.

În expresia sa extremă securitatea este sinonim al asigurării supraviețuirii statului. În contextul relațiilor interstatale supraviețuirea înseamnă menținerea statului național ca exponent și realizator al valorilor generale ce caracterizează modul de viață al poporului respectiv. Scopul supraviețuirii nu se poate realiza cu ajutorul mijloacelor care sacrifică valorile, iar acestea, la rândul lor, în ochii celor care adoptă decizii politice externe atribuie importanță însuși sensului existenței statului.

Evident că domeniul de cercetare a securității naționale cuprinde mijloacele, formele și căile prin care statele naționale planifică, adoptă și apreciază deciziile și liniile politice îndreptate

spre întărirea ei. Securitatea națională este strâns legată de însăși securitatea sistemului social-politic al țării date. În procesul realizării de către stat a propriilor scopuri, el are de a face cu alte state care fie că pot facilita, fie că pot împiedica realizarea lor. Este firesc, prin urmare, că concepția securității naționale ține seama de toți factorii geopolitici care influențează căile, formele și mijloacele de realizare a scopurilor naționale.

Sarcina primordială a concepției securității naționale o constituie definirea și elaborarea direcțiilor prioritare ale unui complex de măsuri și mijloace menite să prevină, în primul rînd, formele extreme ale pericolului extern și intern – războaielor cu alte state și războiul civil.

Statul dispune de diverse mijloace și căi pentru realizarea acestui scop. Unul dintre cele mai evidente este aplicarea sau amenințarea cu aplicarea forței. Cu mult înainte de a formula Clausewitz cunoscutul său aforism, oamenii de stat acționau în spiritul acestei maxime, considerînd că războiul este o continuare a politicii prin alte mijloace. La baza politicii internaționale se află conflictele dintre popoare și țări și căile de soluționare a lor, care nu se supun căreiva puteri supreme unice pentru ele toate. Pe parcursul ultimelor aproximativ trei secole sistemul occidental al statelor și-a demonstrat eficiența în asigurarea existenței independente a statelor naționale. El a fost destul de flexibil și permitea să se realizeze aspirațiile spre independența națională. Dar acest lucru se obținea cu prețul nenumăratelor războaie, inclusiv generale, cum au fost, bunăoară, primul și al doilea război mondial, în care au fost implicate aproape toate țările globului pămîntesc. Responsabilitatea pentru realizarea acestor scopuri era pusă, mai ales, pe seama forțelor armate. Concepția securității naționale avea, în primul rînd, o orientare externă și, din acest punct de vedere, principalii ei piloni erau strategia politicii externe, practica diplomatică, platforma politico-militară și asigurarea ei militară de forță. Cît privește conținutul politicii interne – lupta cu elementele subversive, serviciul de recunoaștere etc. – ele erau subordonate sarcinilor externe.

În condițiile actuale, unul dintre scopurile principale ale comunității mondiale este asigurarea și menținerea securității internaționale, crearea unor condiții care ar exclude tulburarea păcii generale sau declanșarea acțiunilor care să pericliteze securitatea

popoarelor sub orice formă ar fi ele. În multe privințe, securitatea națională a devenit o derivată a securității internaționale, a securității întregii comunități mondiale.

Realizările impunătoare ale revoluției tehnico-științifice, în special crearea și proliferarea armamentului racheto-nuclear de nimicire în masă au făcut să fie privite într-un fel nou problemele radicale ale războiului și păcii, securității și colaborării internaționale. Elaborarea mijloacelor de înaltă precizie aplicate la urmărirea și control a revoluționat în adevăratul sens al cuvântului colectarea informației investigative și verificarea acordurilor internaționale. Datorită posibilității apărute de a supraveghea gradul de înarmare a adversarului într-un interval concret de timp, de a observa schimbarea amplasării armamentului, comunicațiilor interne, deplasarea trupelor, practic, duce la prevenirea unui atac prin surprindere sau la o schimbare neașteptată în gruparea forțelor inamicului.

În perioada ordinii mondiale bipolare securitatea era identificată cu echilibrul de forțe dintre cele două blocuri diametral opuse. Se credea că principalul scop al controlului asupra armamentelor constă în înlăturarea asimetriei potențialelor militare ale blocurilor pe calea tratativelor și creării unei atmosfere de încredere reciprocă și de previziune. Acest mod de abordare era pus la baza acordurilor realizate între cele două supraputeri pentru înfrînarea cursei înarmărilor. Se credea că declanșarea conflictelor locale poate fi soluționată în cadrul blocurilor respective.

În condițiile zdruncinării unui anumit condominiu al celor două supraputeri sau două blocuri asupra celei mai mari părți a comunității mondiale, proliferării și agravării unui mare număr de conflicte locale și din cadrul statelor problemele controlului asupra armamentelor, reducerii lor, prevenirea proliferării de mai departe a armelor de nimicire în masă, politica securității etc. au căpătat o dimensiune calitativ nouă.

În condițiile în care interesele naționale se formulau pornind de la imperativele apărării teritoriului statului, populației și resurselor naturale, forța militară avea rolul de atribut prioritar al puterii statului, precum și de mijloc principal cu ajutorul căruia statele își realizau interesele lor. Forțele militare i s-a atribuit întotdeauna o importanță dominantă și mulți cercetători tratau alți parametri, cum ar fi numărul populației, organizarea politică,

poziția geografică, existența resurselor naturale, potențialul economic ș. a. aproape în exclusivitate prin prisma termenilor care dau răspuns în ce măsură acești factori permit statului să poarte cu succes războiul. Conflictul se iscau în jurul împărțirii teritoriale sau reîmpărțirii lumii, controlului asupra unei regiuni. În condițiile actuale, securitatea națională depinde nu numai de potențialul și combativitatea forțelor armate, dar și de o întreagă serie de mulți alți factori – potențialul economic, industria competitivă, calitatea sistemului de învățământ, bunăstarea cetățenilor, stările lor de spirit etc.

Printre sursele pericolului real pentru securitatea majorității, dacă nu chiar a tuturor statelor pot fi nominalizate: terorismul, proliferarea armelor de nimicire în masă, conflictele interetnice și interconfesionale, degradarea mediului înconjurător, încetinirea sau stoparea creșterii economice. Cu patru decenii în urmă, epidemiile de tot felul și contrabanda cu stupefiante erau calificate, indiferent de daunele cauzate, ca fiind nepolitice și, prin urmare, nu puteau fi supuse aplicării metodelor de forță. În zilele noastre ele au căpătat dimensiuni politice și o nuanță politică externă.

În plus, pentru asigurarea securității fizice a țării și integrității ei teritoriale acum potențialul național sub toate aspectele lui trebuie realizat, ținând cont de problemele oceanului planetar, de poluarea mediului ambiant, de producția agricolă, de numărul populației, de resursele energetice etc. Așadar, resursele de care dispune o țară sau alta, nu este decât un singur aspect al puterii. Acțiunile și reacțiile subiecților unul față de altul constituie un alt aspect al ei nu mai puțin important. Cu alte cuvinte, potențialul național al unui stat luat aparte poate fi determinat numai în contextul relațiilor lui cu alte state.

O parte componentă importantă a securității naționale a statului este securitatea economică. De ea depind respectarea și realizarea intereselor interne și externe ale statului, viabilitatea și eficiența strategiilor politice interne și externe. Mulți autori sînt de părerea că marile puteri își propun ca scop principal în locul prevenirii în fața riscului conflictului militar din perioada „războiului rece” abținerea de la riscul unui conflict economic. Amplificarea conflictelor ecologice regionale și globale introduce corective substanțiale în politica securității internaționale, în conținutul, metodele și mijloacele de asigurare a ei.

Nu este întimplător faptul că în multe țări, în competența organelor care se ocupă cu problemele securității statului, de exemplu, Consiliul securității naționale al SUA și Consiliul securității al Federației Ruse, sînt trecute nu numai sarcini care țin strict de politica militară, de recunoaștere etc., dar și probleme ce țin de economie, ecologie, tehnologie, ocrotirea sănătății, învățămînt ș.a.

Ascensiunea lumii cu mai multe centre și îngrijorarea subiecților în legătură cu realizarea autonomiei lor cu ajutorul mijloacelor economice și sociale condiționează căutarea noilor forme de apărare a suveranității. Acest moment capătă o semnificație deosebită în legătură cu faptul că pericolele au început să aibă caracter global. Apărarea granițelor acum nu mai este o condiție de excepție a militarilor. Adeseori, activitatea unor țări, corporații sau chiar a unui om luat aparte poate avea consecințe de proporții planetare. De exemplu, nimicirea pădurilor tropicale poate avea urmări nefaste pentru stratul de ozon, iar acest lucru, la rîndul său, va exercita o substanțială influență negativă asupra gradului de concentrare a oxigenului în aerul din multe țări. Sau inventarea și implementarea virusului computerelor care poate să tulbure funcționarea întregii rețele mondiale de computere, neținînd cont de granițele naționale. Cu alte cuvinte, crește neabătut importanța aceluia component al „intereselor naționale” care coincide cu interesele generale ale comunității mondiale.

Prin prisma acestor circumstanțe este apreciată tot mai mult strategia securității colective. Această strategie presupune crearea unui sistem, în care fiecare stat aderent la el este de acord că securitatea lui constituie o cauză a tuturor și se alătură acțiunilor colective îndreptate spre respingerea agresiunii.

Apare problema integrării securității politico-militare și a politicii social-economice pe plan global. Securitatea și bunăstarea sînt două aspecte care se află într-o interdependență indisolubilă, influențează permanent unul asupra altuia și asupra eficienței ordinii social-economice ca atare. Este evidentă necesitatea integrării acestor două aspecte într-un sistem conceptual unic avînd drept scop asigurarea bunăstării și securității optime pentru un număr cît mai mare de oameni și popoare.

3. Securitatea internațională și chestiunile asigurării păcii în întreaga lume

Pe parcursul întregii istorii omul visa la pace. Cele mai luminoase minți și-au consacrat acestei probleme creația lor. Dar numai în zilele noastre s-au maturizat condițiile care deschid perspective reale pentru asigurarea unei păci generale. În trecut, statele încercau să-și asigure securitatea singure, fiecare în parte sau cu ajutorul unor alianțe restrânse. Astăzi pacea și securitatea sînt concepute numai ca generale. Ultimele decenii au demonstrat că este imposibil de a cîștiga nu numai un război nuclear, dar și cursa înarmării. A devenit evidentă necesitatea altor mijloace de asigurare a securității, altor metode. Securitatea fiecărui stat depinde de securitatea tuturor. Lumea este indivizibilă. De unde și necesitatea unei colaborări largi și active a statelor.

O anumită contribuție la asigurarea securității internaționale a adus Liga Națiunilor. În afara ei, de asemenea, au fost depuse eforturi pentru asigurarea securității pe calea acordurilor bilaterale și de grup. Întreaga această activitate nu s-a încununat de succes, dar oricum, nu poate fi ignorată importanța ei pentru formarea dreptului securității internaționale.

Experiența coaliției antihitleriste a demonstrat că prin eforturi comune statele sînt în stare să-l învingă pe agresor și să-l tragă la răspundere. Acest lucru însuflă încredere și în capacitatea lor de a asigura pacea și securitatea postbelică. Concepția păcii și securității și-a găsit întruchiparea în statutul ONU, însă realizarea sa a fost împiedicată de „războiul rece”.

Actualul sistem de securitate este conceput ca ceva atotcuprinzător. El întrunește nu numai aspectele militare și politice, dar și alte aspecte – economice, ecologice, umanitare și, bineînțeles, juridice. O importanță deosebită se acordă democrației în relațiile internaționale și în state. Pe primul-plan se situează diplomația profilactică (preventivă). Prevenirea conflictelor, înlăturarea pericolului care amenință pacea și securitatea constituie una dintre cele mai eficiente căi pentru asigurarea păcii.

Dreptul securității internaționale reprezintă totalitatea principiilor și normelor care reglementează interacțiunea statelor în domeniul asigurării păcii și securității generale, inclusiv activitatea preventivă.

Scopurile și principiile de bază ale dreptului securității internaționale sînt, în același timp, scopuri și principii ale dreptului internațional luat în ansamblu, ceea ce caracterizează locul acestui domeniu în sistemul dreptului internațional. Actul fundamental al dreptului securității internaționale este, ca și al dreptului internațional în ansamblu, Statutul ONU. În el este formulat scopul principal - „menținerea păcii și securității internaționale”. Sînt indicate, de asemenea, căile de atingere a scopului: „Luarea unor măsuri colective eficiente pentru prevenirea și înlăturarea pericolului care amenință pacea, reprimarea actelor de agresiune sau altor violări ale păcii”; aplicarea mijloacelor pașnice la aplanarea, soluționarea litigiilor internaționale sau altor situații care pot duce la violarea păcii. Voi remarca două momente și anume - necesitatea măsurilor colective eficiente, cu alte cuvinte a unei colaborări internaționale largi, precum și punerea unui accent deosebit pe activitatea preventivă îndreptată spre prevenirea pericolului și spre reglementarea pașnică.

Statutul ONU a trasat și principiile de bază ale dreptului securității internaționale. În primul rînd, este vorba de principiile soluționării pașnice a litigiilor și neaplicării forței sau amenințării cu forța. În numele înfăptuirii acestor principii Statutul obligă statele să acorde ONU ajutor pe toate căile în acțiunile sale și să se abțină de a acorda ajutor oricărui stat împotriva căruia această organizație întreprinde acțiuni cu caracter preventiv sau de constrîngere.

Mai mult decît atît, Statutul a acordat ONU un drept fără precedent, dreptul de a asigura ca și statele care nu sînt membri ai ei să acționeze în conformitate cu principiile respective în măsura în care acest lucru este necesar pentru menținerea păcii și securității internaționale (p.6, art.2).

În Declarația despre dreptul popoarelor la pace din 1984, Adunarea Generală a formulat „dreptul sfînt al popoarelor la pace”, a cărui asigurare este o obligație fundamentală a statelor.

Așadar, dreptul securității internaționale reflectă modificările radicale din dreptul internațional luat în ansamblu. Războiul nu mai este privit ca o acțiune numai a statelor care participă la el. Agresiunea este considerată drept crimă împotriva păcii. Menținerea păcii și securității generale constituie sarcina principală a dreptului internațional. Statul nu mai are dreptul la război.

Războiul, aplicarea forței nu se mai află în competența de excepție a statului. Aceasta este o problemă a întregii comunități internaționale.

La baza securității colective generale este pus Statutul ONU, ale cărui scopuri și principii sînt cele ale dreptului securității internaționale. Despre ele s-a vorbit deja. Iată de ce aici mă voi limita numai la indicarea trăsăturilor caracteristice ale sistemului securității ONU. În primul rînd, reține atenția accentul pus pe prevenirea pericolului de război prin crearea și susținerea sistemului multilateral de colaborare pașnică. În numele acestei sarcini, statele sînt obligate să manifeste răbdare și să trăiască împreună în pace unele cu altele ca buni vecini; să dezvolte relații de prietenie și de colaborare multilaterală; să creeze condiții în care pot fi respectate echitatea și stima față de obligațiile internaționale.

Accentul pe prevenire le este propriu și metodelor aplicate în condițiile cînd apar situații conflictuale. Statele sînt obligate să se abțină de la amenințarea cu forța sau de la aplicarea ei; să soluționeze situațiile litigioase numai prin mijloace pașnice; să-și unească eforturile pentru menținerea păcii și securității.

O importanță primordială pentru securitate are interzicerea amenințării cu forța sau cu aplicarea ei. Numai ONU, în baza deciziei Consiliului de Securitate, are dreptul să aplice forța sau să amenințe cu forța în cazurile prevăzute de Statutul ei. Consiliul constată existența pericolului care amenință pacea sau violarea păcii în primul rînd, a actului agresiunii. Constatînd faptele respective, Consiliul hotărăște să ia măsurile prevăzute de Statut.

Pentru a evita înrăutățirea de mai departe a situației, Consiliul, în primul rînd, poate să ceară părților implicate în conflict îndeplinirea unor măsuri provizorii care nu trebuie să prejudicieze drepturile și revendicările părților.

Pentru asigurarea realizării propriilor hotărîri, Consiliul este în drept să aplice măsuri nemilitare de influență, să ceară din partea membrilor ONU să suspende integral sau parțial relațiile economice, de comunicație și transport, funcționarea liniilor de telecomunicații și, în sfîrșit, relațiile diplomatice cu statul infractor.

Dacă Consiliul găsește de cuviință că astfel de măsuri s-au dovedit a fi insuficiente sau pot să fie insuficiente, atunci are dreptul să adopte o decizie despre aplicarea măsurilor de influență militară. Ele pot cuprinde demonstrarea forțelor armate, blocadă și

alte operații ale forțelor armate ale membrilor Consiliului. Aceștia din urmă sînt obligați să pună la dispoziția Consiliului forțe armate și mijloace respective pentru deservirea lor. Statele membre trebuie să țină în stare de alertă permanentă contingentele respective ale forțelor armate. În asemenea cazuri, Consiliului îi acordă ajutor Comitetul comandamentului său militar.

Excepție de la principiul general al neaplicării forței este dreptul la autoapărare. Acest drept este o instituție necesară a oricărui sistem juridic. Membrul societății are dreptul, în caz de atac, să folosească mijloacele de apărare care îi stau la dispoziție. Statutul ONU a reafirmat existența „dreptului inalienabil la autoapărare individuală sau colectivă dacă se comite un atac armat” (art.51). Consiliul de Securitate trebuie să fie înștiințat fără întârziere despre măsurile luate. Dreptul la autoapărare se exercită pînă cînd Consiliul nu va lua măsurile necesare pentru restabilirea păcii.

Măsurile de autoapărare trebuie să fie adecvate, să nu depășească limitele apărării necesare. Ca răspuns la conflictul frontalier local nu trebuie desfășurate acțiuni militare de mari proporții. Dreptul la autoapărare apare numai în cazul unui atac armat și, prin urmare, acțiunile militare preventive sînt ilegale. Această prevedere a fost confirmată de Tribunalul Internațional al ONU în decizia asupra cazului „Nicaragua contra SUA”. Tribunalul a menționat, de asemenea, că aprovizionarea răsculaților cu arme și muniții nu poate fi considerată drept un atac armat.

În ultimii ani în practica statelor a devenit actuală problema despre existența dreptului de a aplica forța pentru apărarea propriilor cetățeni într-un alt stat. Ca motiv a servit cazul legat de debarcarea desantului israelian pe aeroportul Entebbe (or. Kampala, Uganda) pentru eliberarea pasagerilor avionului israelian acaparat de teroriști, încercarea SUA de a elibera personalul ambasadei lor de la Teheran, invazia SUA în Grenada sub pretextul apărării cetățenilor lor. Anterior, un astfel de drept a existat și el era folosit intens de către statele puternice. Acum conținutul său este limitat, însă el nici pe departe nu este anulat. Aplicarea forței în acest caz poate fi privită ca exercitare a dreptului la autoapărare. Aplicarea forței pentru salvarea propriilor cetățeni nu este interzisă de dreptul internațional. Ea nu poate fi considerată că este îndreptată împotriva inviolabilității sau independenței politice a

statului. Oricare ar fi condițiile, ea trebuie folosită exclusiv conform destinației speciale numai în cazurile în care nu mai există alte căi pentru salvarea vieții propriilor cetățeni.

După cum am văzut, în Statutul ONU este vorba și despre autoapărarea colectivă. Atât înainte, cât și după crearea ONU statele încheiau acorduri bilaterale și în grup de ajutor reciproc și doreau ca ele să se mențină. Prin aceasta se și explică includerea prevederii respective în Statut (art.51). Acordurile conțin, de obicei, o hotărîre conform căreia atacul asupra uneia dintre părți va fi calificată ca atac asupra celorlalte. Remarcăm faptul că Tribunalul Internațional în decizia asupra cazului „Nicaragua contra SUA” a limitat dreptul la autoapărare colectivă prin următoarele condiții: statul supus atacului trebuie să declare oficial că el este victimă a atacului armat; este necesară, de asemenea, adresarea lui către statul aliat despre acordarea de ajutor cu titlu de autoapărare colectivă.

Un important instrument al menținerii păcii devin operațiile pacifitoare ale ONU. Activitatea lor este reglementată de seria de rezoluții ale Adunării Generale, adoptate în baza Statutului ONU, care examinează cu regularitate problema operațiilor pacifitoare. Necesitatea acestui gen de reglementare este determinată de două circumstanțe. În primul rînd, operațiile pacifitoare au luat o deosebită amploare. În al doilea rînd, ele nu sînt prevăzute direct de Statut, dar decurg din scopurile și principiile sale generale.

După cum am văzut deja, Consiliul de Securitate are dreptul să aplice forțele armate pentru realizarea hotărîrilor sale privind înlăturarea pericolului care amenință pacea sau orice violare a ei. Este vorba de constrîngerea militară. Ea poate să-și găsească expresia în participarea la luptă în cazul despărțirii cu forța a părților beligerante etc. Prevederilor respective ale Statutului le aparține un important rol preventiv. Dar în practică ele n-au fost aplicate. Din punct de vedere juridic, în rîndul lor nu pot fi trecute operațiile SUA și ale aliaților lor împotriva Irakului (1990-1991), în principiu, susținute de ONU.

Spre deosebire de toate acestea, activitatea pacifitoare înseamnă operații ale forțelor armate fără aplicarea armelor, cu excepția cazurilor de autoapărare efectuate cu consimțămîntul părților beligerante principale și destinate pentru supravegherea respectării armistițiului. Scopul este sprijinirea eforturilor diplomatice în numele reglementării politice a litigiului.

Forțele pacificatoare au fost folosite încă în anul 1948. În baza hotărîrii Consiliului de Securitate, pe diferite segmente ale graniței statului evreiesc au fost trimise grupuri de observatori pentru control asupra armistițiului recomandat printr-o hotărîre a Consiliului. Aceste grupuri cu un efectiv de 217 observatori militari acționează și pînă în ziua de azi.

În anul 1964, după declanșarea conflictului militar dintre comunitățile greacă și turcă din Cipru, Consiliul de Securitate hotărăște să trimită pe insulă forțe pacificatoare ale ONU cu mandat de a înceta acțiunile militare și a restabili ordinea. Ele își îndeplinesc misiunea și pînă acum, în baza hotărîrilor adoptate cu regularitate de Consiliu. În componența lor se află 1171 de militari și un personal de aprovizionare, precum și 35 de polițiști. După cum vedem, aceste operații se deosebesc substanțial de misiunea observatorilor.

În anii următori, ONU își trimite misiunile sale pacificatoare în multe alte țări. Printre altele, din anul 1993 o astfel de misiune acționează în Georgia (conflictul abhaz), iar din 1994 - în Tadjikistan. O operație pacificatoare de proporții mai mari a fost întreprinsă pe teritoriul fostei Iugoslavii, în legătură cu conflictul interetnic care s-a declanșat acolo. După mai multe apeluri către părțile beligerante, Consiliul de Securitate adoptă hotărîrea de a trimite acolo forțe de apărare ale ONU. Aceste forțe au jucat un rol important în încetarea conflictului. Contingentul de bază îl constituiau forțele armate ale NATO care acționau cu mandatul ONU.

Începînd din anul 1992, Consiliul de Securitate a adoptat un șir de rezoluții despre trimiterea în Somalia a forțelor pacificatoare și extinderea împuternicirilor lor. În etapa finală ele erau formate din circa 15 mii de militari și polițiști și 2,5 mii oameni din personalul civil. Aceste forțe au participat la elaborarea documentelor cu privire la reglementare, au aplicat forța militară pentru reprimarea insurgenților, asigurau distribuirea ajutorului umanitar.

Din cele expuse rezultă că forțele pacificatoare ale ONU joacă un rol important în soluționarea conflictelor locale cu substrat religios, etnic care amenință pacea și integritatea statelor. Crește importanța ONU în reglementarea conflictelor cu caracter neinternațional, ceea ce constituie o nouă direcție în activitatea ei.

În anul 1994, Adunarea Generală a aprobat proiectul Convenției cu privire la securitatea personalului ONU și a persoanelor legate cu el. Necesitatea acestei convenții se explică prin sacrificiile mari pe care le suportă forțele pacificatoare. În 45 de ani, pierderile observatorilor în Israel au constituit 39 de persoane. În doi ani numărul victimelor ONU în Somalia a depășit 130 de oameni.

Din personalul ONU fac parte persoane trimise de Secretarul General în calitate de membri ai contingentelor militare, de poliție sau civile care participă la operațiile ONU. Prin „operații ale ONU” se subînțeleg operațiile întreprinse de organul competent al ONU în conformitate cu Statutul, sub conducerea și controlul Organizației în două cazuri. Primul – când ele se desfășurează în scopul sprijinirii sau, restabilirii păcii și securității internaționale sau, al doilea, – când Consiliul de Securitate sau Adunarea Generală au declarat că există un pericol serios care amenință securitatea personalului implicat într-o anumită operație. În ultimul caz se au în vedere operațiile cu caracter umanitar, dar nu militar.

Convenția face deosebire dintre operațiile pacificatoare și cele care reprezintă acțiuni de constrângere în conformitate cu capitolul VII al Statutului. Acest capitol nu se aplică față de personalul implicat în acțiuni militare împotriva forțelor organizate față de care se aplică dreptul umanitar internațional. Aceasta însă nicidecum nu înseamnă că personalul pacificator este scos de sub incidența acestui drept. Convenția stipulează că în ea nimic nu atinge aplicarea dreptului umanitar internațional față de personalul ONU ocupat în operațiile ei sau obligațiile personalului dat de a respecta acest drept (art.20).

Personalul ONU este obligat să respecte legile și hotărârile țării de reședință și ale țării tranzitului; să se abțină de la acțiuni incompatibile cu caracterul imparțial și internațional al obligațiilor lor.

Personalul ONU, utilajele din dotare și încăperile lui nu pot constitui obiectul atacurilor sau altor acțiuni care împiedică exercitarea mandatului lor. Statele sînt obligate să stabilească răspunderea penală pentru acțiunile întreprinse împotriva personalului ONU. Statul pe teritoriul căruia se va afla o persoană bănuită de comiterea unor infracțiuni, va lua măsurile prevăzute de legislație care asigură urmărirea sau extrădarea ei.

Statul care a pus la dispoziție personalul său, îl poate rechema. Personalul care a avut de suferit în procesul operațiilor ONU are dreptul la compensarea pierderilor suportate.

Statutul ONU conține un capitol special - capitolul VIII, privind acordurile regionale și organele pentru soluționarea problemelor legate de „Menținerea păcii și securității” și care se potrivesc acțiunilor regionale. În acest caz, acordurile și organele, precum și activitatea lor trebuie să fie compatibile cu scopurile și principiile ONU. Consiliul de Securitate încurajează soluționarea pașnică a diferendelor în cadrul unor astfel de acorduri și organe. El folosește acordurile și organele regionale pentru acțiuni de constrângere sub conducerea sa. Fără împuterniciri din partea Consiliului ele nu pot întreprinde acțiuni de constrângere cu excepția măsurilor care se iau pe linia autoapărării colective. Consiliul trebuie să fie informat despre toate acțiunile întreprinse sau preconizate pentru menținerea păcii și securității.

Există divergențe în legătură cu trecerea unor sau altor acorduri și organizații în categoria celor regionale. De exemplu, este sau nu organizație regională NATO, ai cărei membri sînt state de pe trei continente? Dar sînt și organizații regionale unanim recunoscute. Din ele fac parte Organizația Statelor Americane (O.S.A.), Organizația Unității Africane (O.U.A.), Liga Statelor Arabe (L.S.A.), Comunitatea Statelor Independente (C.S.I.). Toate prevăd obligativitatea statelor membre de a colabora în sprijinul păcii și securității. Un interes deosebit prezintă pentru noi OSCE.

În documentul de la Budapesta din anul 1994, care a transformat Consfătuirea în Organizație, se spune că scopul acestei transformări a fost „sporirea contribuției OSCE la securitatea, stabilitatea și colaborarea regiunii OSCE, astfel încît ea să joace rolul central în dezvoltarea spațiului securității generale bazate pe principiile „Actului final de la Helsinki” ”.

În numele acestui scop, OSCE aplică mai intens normele și standardele sale. În acest sens se mai acordă o atenție deosebită diplomației preventive. Este prevăzută extinderea conținutului principiilor și dezvoltarea capacității de soluționare a conflictelor și crizelor, precum și a pacificării și restabilirii postconflictuale; întărirea securității și stabilității pe calea controlului asupra armamentelor, dezarmării, dezvoltării măsurilor de încredere.

Concepția OSCE în domeniul securității a cunoscut o nouă dezvoltare în Codul de conduită privind aspectele militaro-politice ale securității adoptat în anul 1994 la consfătuirea de vîrf. A fost reafirmată ideea despre caracterul indisolubil al securității, că securitatea oricărui stat este indisolubil legată de securitatea tuturor celorlalte state. Participanții și-au asumat obligația de a nu-și consolida propria securitate pe seama securității altor state. Relațiile de securitate reciprocă se vor baza pe colaborare. Participanții s-au obligat de a se consulta fără întârziere cu statele care au nevoie de ajutor la exercitarea dreptului lor de autoapărare individuală sau colectivă. Ele examinează împreună caracterul pericolului și acțiunile de care va fi nevoie în scopul apărării valorilor comune.

Forțele armate trebuie să se afle la un nivel proporțional necesităților pe care le reclamă securitatea individuală sau colectivă. Au fost reafirmate obligațiile în domeniul controlului, dezarmării și amplificării măsurilor de încredere și securitate. O atenție deosebită merită obligația de a nu tolera și a nu susține forțele care nu sînt controlate de o putere constituțională. Dacă un stat nu e în stare să-și exercite puterea asupra acestor forțe, el poate începe consultări în cadrul OSCE pentru determinarea acțiunilor necesare. După cum se știe, în Moldova, din anul 1993 încoace funcționează misiunea OSCE.

Pentru reglementarea conflictului din Nagornii Karabah, OSCE a format un grup de mediere la Mensk, a fost prevăzută posibilitatea trimerii în zonă a forțelor pacificatoare. Pentru aplanarea conflictului legat de Abhazia, au fost determinate principiile generale și trimise forțe pacificatoare. Chiar de la începutul conflictului în fosta Iugoslavie, OSCE a depus eforturi pacificatoare împreună cu ONU.

Actele OSCE vorbesc în mod convingător despre posibilitățile mari de care dispune în sprijinirea păcii și securității. Dezvoltarea activității ei poate să ducă la diminuarea rolului și chiar la suspendarea activității uniunilor politico-militare în Europa.

Statutul ONU a împuternicit Adunarea Generală „să examineze principiile generale de colaborare în sprijinul păcii și securității internaționale, inclusiv principiile care determină dezarmarea și reglementarea armamentelor” (art.11). Pe seama

Consiliului de Securitate a fost pusă răspunderea pentru formularea „planurilor creării sistemului de reglementare a armamentelor” (art.26).

Așa se prezintă baza principială a dezarmării. Ea a cunoscut o dezvoltare într-un șir de rezoluții ale Adunării Generale, precum și în acorduri și în alte acte internaționale. Prima a fost rezoluția Adunării Generale din 20 noiembrie 1959, referitoare la dezarmarea generală și totală ca scop final.

Ce anume prezintă dezarmarea generală și totală ne putem da seama din Declarația comună a guvernelor U.R.S.S. și SUA aprobată de Adunarea Generală în anul 1961. Ea presupune dezangajarea forțelor armate, lichidarea instituțiilor militare ale armamentelor; nimicirea și suspendarea producerii armelor de nimicire în masă, precum și a mijloacelor de transportare a lor la țintă; desființarea organelor de conducere militară și suspendarea instruirii militare; încetarea cheltuirii mijloacelor în scopuri militare. Se păstrează doar mijloacele militare necesare pentru menținerea ordinii interne de drept.

Totodată, caracterul nereal al dezarmării totale a devenit în curând evident. Statele aveau nevoie de armament pentru asigurarea propriei securități, pentru menținerea ordinii interne și exercitarea funcțiilor pacificatoare. Iată de ce sub aspect practic tema abordată are în obiectiv dezarmarea și reducerea parțială a armamentelor. Aceasta este o sarcină de stringentă actualitate. Fără a vorbi de pericolul aplicării armelor, prin însăși esența ei, cursa înarmării a devenit un flagel pentru popoarele multor țări. În anii 80 cheltuielile militare ale statelor au constituit 900 mlrd. de dolari pe an, ceea ce înseamnă că în fiecare minut se cheltuiau 1,7 mil. de dolari. Povara cea mai mare le revenea SUA și U.R.S.S. Cursa înarmărilor s-a transformat într-un mijloc autonom de pricinuire a daunelor altei părți. Să ne amintim că cca 80% din industria U.R.S.S. lucra în scopuri militare. De aceea, reducerea coordonată a cheltuielilor militare constituie unul din aspectele importante ale dezarmării. Adunarea Generală a încercat de mai multe ori să rezolve această problemă, însă zadarnic.

O deosebită importanță are prevenirea aplicării armei nucleare și altor tipuri de arme de exterminare în masă (chimică, bacteriologică, radiologică, ecologică). Numărul ogivelor nucleare

în anii 80 depășise 50 de mii. Aplicarea lor ar fi transformat Pământul într-un deșert.

Începînd din anul 1961, Adunarea Generală a ONU a adoptat un șir de rezoluții care interzic aplicarea armei nucleare. O importanță substanțială au Acordurile dintre U.R.S.S. și SUA - Acordul cu privire la diminuarea pericolului izbucnirii războaielor nucleare din 1971, Acordul cu privire la prevenirea unui război nuclear din 1973 ș.a.

În anul 1963 a fost semnat Tratatul de la Moscova cu privire la interzicerea experimentării armelor nucleare în atmosferă, în spațiul cosmic și sub apă, la care participă majoritatea statelor. Puterile care posedă arma nucleară s-au obligat să nu o transmită statelor nenucleare, iar acestea din urmă s-au angajat de a nu prelua și a nu produce arma nucleară. Înainte de încheierea Tratatului, Consiliul de Securitate a adoptat în anul 1968 rezoluția cu privire la garanțiile de securitate, potrivit căreia agresiunea cu aplicarea armei nucleare sau amenințarea cu o asemenea agresiune împotriva unui stat care nu posedă arma nucleară va provoca acțiuni imediate din partea Consiliului, în primul rînd, din partea membrilor săi permanenți.

Cît despre tipurile de arme nenucleare de exterminare în masă, în acest domeniu o realizare serioasă a fost Convenția din 1972 cu privire la interzicerea elaborării, producerii și acumulării stocurilor de armament bacteriologic (biologic) și toxic și la nimicirea lor. Pentru realizarea Convenției vor trebui să treacă mulți ani și să fie cheltuite mijloace considerabile. Acesta este doar un singur exemplu care denotă că cheltuielile pentru dezarmare uneori nu prea cedează cheltuielilor pentru înarmare.

Mijloacelor și metodelor ecologice de purtare a războiului le este consacrată Convenția din 1977 cu privire la interzicerea folosirii în scopuri militare sau în alte scopuri ostile a mijloacelor de influență asupra mediului natural. Convenția interzice recurgerea la orice aplicare ostilă a mijloacelor de influență asupra mediului natural, care au consecințe cu caracter de masă, îndelungate și grave. Între altele, se interzice aplicarea mijloacelor care pot să schimbe condițiile meteorologice, să provoace cutremure, fluxuri marine, inundații, sau să ducă la sărăcirea stratului de ozon.

Zonele denuclearizate joacă un rol substanțial în limitarea proliferării armei nucleare și în asigurarea securității statelor

nenucleare. În anul 1967 a fost adoptat Tratatul cu privire la interzicerea armei nucleare în America Latină (Tratatul Tlatelolko) care a proclamat această regiune liberă de arma nucleară. Participanții s-au obligat să nu experimenteze, să nu producă și să nu achiziționeze arma nucleară și să nu permită altor țări să facă acest lucru. Cele cinci puteri nucleare au semnat Protocolul adițional II la Tratatul care obligă să fie respectat statutul nenuclear al Americii Latine și să nu aplice, să nu amenințe cu aplicarea armei nucleare împotriva participanților la Tratat.

A doua zonă denuclearizată a fost creată într-o regiune din cele mai populate ale planetei. În anul 1985, a fost adoptat Tratatul cu privire la zona denuclearizată din partea de sud a Oceanului Pacific (Tratatul Rarotonga). În afară de prevederile asemănătoare Tratatului Tlatelolko, el conține norme care interzic îngroparea substanțelor radioactive în mare în limitele zonei. Semnând protocolul nr.2, cele cinci puteri nucleare și-au asumat aceleași obligații ca și în privința Americii Latine.

Nu poate fi neglijat nici faptul că există zone demilitarizate internaționale. Tratatul cu privire la Antarctida din 1959 a creat o zonă denuclearizată în sfera de acțiune, a interzis orice experimente cu arma nucleară. Tratatul cu privire la cosmos din 1967 a interzis scoaterea pe orbită și amplasarea în spațiul cosmic a armei nucleare. Acordul cu privire la activitatea statelor pe Lună și pe alte corpuri cerești din 1979 a stabilit limitări suplimentare în această privință. Tratatul cu privire la fundul mării din 1971 interzice amplasarea oricărei arme nucleare la fundul mării și în adâncurile ei.

Limitarea armamentelor strategice (L.A.S.) constituie una din direcțiile de bază ale asigurării securității internaționale. Evident că rolul principal în acest proces a aparținut de la bun început celor două superputeri – U.R.S.S. și SUA. În anul 1972 ele au semnat acordurile cunoscute ca L.A.S.-1. Ele cuprind Tratatul cu privire la limitarea sistemelor de apărare antirachetă (A.A.R.) și Acordul interimar cu privire la unele măsuri în domeniul limitării armamentelor strategice ofensive.

Tratatul cu privire la A.A.R. a limitat numărul regiunilor de amplasare a sistemelor A.A.R. la două pentru fiecare dintre părți. În fiecare din regiuni pot fi amplasate cel mult 100 de antirachete și un număr limitat de stații de radiolocație. În anul 1974 părțile au

semnat un Protocol care limitează numărul regiunilor A.A.R. – câte una pentru fiecare dintre părți. Limitarea A.A.R. are o importanță deosebită, deoarece reduce capacitatea agresorului potențial de a contracara lovitura de răspuns.

Reducerea armamentelor clasice abia începe să se realizeze și încă destul de lent. Un rezultat dintre cele mai substanțiale în acest domeniu este Tratatul cu privire la forțele armate obișnuite în Europa semnat la Paris în anul 1990 de 22 de state. El prevede o reducere considerabilă a forțelor cu amplasare la sol și în aer, dar nu a forțelor maritime. Un șir de hotărâri sînt consacrate inspecției și controlului.

Controlul este un element necesar dezarmării. În această sferă legată cu interesele securității, fără un control sigur, nu se poate conta pe succes. Comisia ONU pentru dezarmare a declarat în anul 1988, că controlul eficient este elementul primordial al oricărui acord cu privire la dezarmare. Amintim că încheierea Tratatului cu privire la interzicerea experimentării armei nucleare în trei medii a devenit posibilă numai după crearea mijloacelor tehnice naționale de control sigur asupra exploziilor nucleare din alte state.

Controlul național joacă un rol important în sfera dezarmării. El are două aspecte. Primul constă în crearea unei baze normative care să asigure respectarea normelor internaționale în domeniul dezarmării și activitatea organelor de control naționale și internaționale.

Convenția cu privire la interzicerea efectului militar sau oricăror alte efecte ostile asupra mediului natural conține în această privință următoarea prevedere: " Fiecare stat participant la Convenție se obligă să ia orice măsuri pe care le consideră necesare în conformitate cu procedurile sale constituționale de interzicere și contracarare a oricărei activități, care contravine prevederilor prezentei Convenții, sub jurisdicția sa sau sub controlul său oriunde ar fi".

Al doilea aspect constă în aplicarea mijloacelor tehnice de control asupra activității dincolo de limitele teritoriului statului. Celelalte state trebuie să respecte dreptul la controlul național și să nu împiedice exercitarea lui. Acordul cu privire la lichidarea rachetelor cu rază medie și mai mică de acțiune încheiat între

U.R.S.S. și SUA conține obligațiunea de a nu pune obstacole în calea mijloacelor tehnice de control.

Controlul trebuie să se efectueze în limitele dreptului internațional. El nu este un scop în sine, ci un element al dezarmării și de aceea trebuie să fie proporționat, să nu depășească limitele necesarului, să nu se transforme într-un instrument de intervenție în treburile statelor.

4. Terorismul și securitatea internațională

Terorismul, devenind o problemă cu adevărat globală, obligă structurile naționale sau naționale de stat ale puterii să recurgă la măsuri rigide, care, la rândul lor, au pus la ordinea zilei problema extinderii prerogativelor și împuternicirilor lor. Toate acestea pot servi ca bază pentru conflicte permanente cu caracter național și subnațional. Violența subnațională nu va fi chiar atât de vizibilă sau atât de dramatică, cum sînt războaiele interstate pentru resurse, dar ea va avea consecințe serioase pentru interesele securității atât ale lumii dezvoltate, cît și ale celei în curs de dezvoltare. Acest lucru poate să ducă la slăbirea statelor respective și a controlului lor asupra teritoriilor lor periferice. Fărîmițarea oricărui stat, mai mare sau mai mic, este în stare să stimuleze apariția torentelor de refugiați și migratori.

E posibilă varianta cînd statul va găsi necesar să preîntîmpine un asemenea mers al evenimentelor prin instituirea unui regim autoritar, militarizat dur. Aceste regimuri înclină mai mult spre agresiuni împotriva țărilor vecine cu scopul de a distra atenția de la problemele interne. Dacă un număr mare de state în curs de dezvoltare va devia în această direcție, ele ar putea să pună în pericol interesele militare și economice ale țărilor bogate. Ca urmare, poate să apară o situație paradoxală: înaintarea pe primul plan a factorilor care duc la întărirea securității la nivel global (macronivel) cu "liberalizarea" concomitentă a factorilor care pot minimaliza stabilitatea și securitatea la micronivel (local). Ca urmare, se produce o adîncire a decalajului dintre globalismul problemelor și particularitatea mecanismelor de soluționare a lor de care dispune statul.

Evenimentele de la 11 septembrie 2001 din New York și Washington au demonstrat o dată în plus necesitatea elaborării

unor măsuri eficiente pentru combaterea terorismului internațional. Cu tot caracterul ipotetic al acestei concepții, nu poate fi neglijat eventualul pericol de acaparare și aruncare în aer a centralelor atomoelectrice cu scopul șantajării unui sau altui stat, ba chiar și a comunității mondiale, fără a mai vorbi de faptul că teroriștii sînt în stare și singuri să procure încărcături nucleare pe care ar putea să le folosească după bunul lor plac. Extinderea componenței “clubului nuclear” cu astfel de noi membri ca Pakistanul, Israelul, Coreea de Nord, Africa de Sud sporește la maximum pericolul apocalipsei nucleare.

Surse:

1. Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 331-375;
2. Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 408-438.

Literatură:

1. Tămaș Sergiu, *Geopolitica*, București, 1995.
2. Моро-Дефарж Ф., *Введение в геополитику*, М., 1996.
3. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*, М., 1998.
4. Тихонравов Ю.В., *Геополитика*, М., 1998.
5. Нартов Н.А., *Геополитика*, М., 2000.
6. Дергачев В.А., *Геополитика*, К., 2000.
7. Дугин А., *Основы геополитики*, М., 1999.

CONFLICTELE ȘI RĂZBOAIELE ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ⁸

1. Războiul – o continuare a politicii în epoca nucleară
2. Războiul în calitate de institut social
3. Concepția coliziunii civilizațiilor
4. Sursele și formele principale ale războaielor în lumea contemporană

1. Războiul – o continuare a politicii în epoca nucleară

Războaiele sînt un rezultat al soluțiilor politice pentru atingerea scopurilor politice cu ajutorul forței armate. Mai înainte războiul era privit ca un mijloc întru totul rațional pentru atingerea scopurilor politice. Cunoscutul teoretician militar prusac din sec. al XIX-lea Carl von Clausewitz considera că strategia nu poate avea un suport rațional atît timp cît ea nu se întemeiază pe conștientizarea scopului pe care îl urmărește. Anume acest lucru el l-a avut în vedere atunci, cînd a caracterizat războiul drept o prelungire a politicii cu alte mijloace. Armamentul racheto-nuclear a rupt, într-o anumită măsură, legătura dintre politică și război, a făcut să devină învechită paradigma confruntării politico-militare dintre marile puteri, deoarece o politică rezonabilă chemată să realizeze interesele naționale pe arena internațională, nu poate să

---

⁸ Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 293-328; Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 439-450.

admită aplicarea armei nucleare a cărei forță de distrugere este monstruoasă.

În perioada „războiului rece” arma nucleară, îndeplinind rolul de instrument eficient de reținere reciprocă a celor două supraputeri, a demonstrat că posibilitățile lor sînt limitate în procesul realizării multor altor scopuri care, prin tradiție, se realizau cu ajutorul puterii militare. Astfel, îndată după războiul al doilea mondial, avînd monopolul asupra armei atomice, SUA n-au putut sili Uniunea Sovietică sa-și schimbe strategia sa politică, inclusiv în sfera politicii externe. Mai mult chiar, America cu bomba sa atomică n-a fost în stare să împiedice extinderea fără precedent a influenței U.R.S.S. în anii 1945 – 1949.

Totodată, posedarea armei nucleare nu a introdus nici un fel de corective serioase în mersul și rezultatele războaielor coreean și vietnamez. În războiul afgan Uniunea Sovietică s-a purtat așa de parcă n-ar fi avut arma nucleară. Ea, de asemenea, n-a oprit destrămarea Pactului de la Varșovia și chiar a Uniunii Sovietice. Încă înainte de aceasta Franța a fost nevoită să se retragă din Algeria, cu toate că pe atunci dispunea deja de arma nucleară, iar în anul 1982 Argentina a început războiul împotriva Marii Britanii, ignorînd faptul că această țară posedă arma nucleară.

Treptat, se afirmă un fel de tabu nuclear în relațiile dintre cele două supraputeri sau blocuri politico-militare. Se conștientiza tot mai mult posibilitatea și necesitatea evitării unui război nuclear, deoarece el prezintă un pericol care amenință existența omenirii. A devenit evident că din momentul creării armei nucleare deja nu mai este vorba, pur și simplu, de perfecționarea mijloacelor de purtare a războiului, nu, pur și simplu, de creșterea potențialului militar. Apariția armei nucleare a schimbat radical însăși esența, principiile și normele de purtare a războiului.

S-a restrîns la maximum numărul țintelor pentru atingerea cărora este posibilă folosirea potențialului strategic. Principala sarcină a armei nucleare a devenit înfrînarea atacului adversarului care amenință interesele vitale ale țării. Parțial, din cauza că arma strategică este pusă anume în slujba acestui scop, în centrul politicii internaționale pe parcursul celor cinci decenii de după război s-a întronat pacea, în timp ce la periferii adeseori se dezlănțuiau războaie.

Aceasta însă nu înseamnă că arma nucleară, în general, nu este potrivită pentru soluționarea problemelor politice. Se menține semnificația ei ca indice evident al potențialului statului. Luată în sine, ea nu anulează principiul aplicării sau pericolului de utilizare a forței pentru atingerea scopurilor politice. Dar luând în considerare posibilitățile armamentului racheto-nuclear, nici un om politic cu judecată lucidă nu poate să-și propună scopuri în numele cărora face să fie pusă în risc existența omenirii. Arma racheto-nucleară nu mai poate fi considerată ca mijloc de continuare a politicii, așa cum înțelegeau acest lucru Clausewitz și numeroși adepți ai lui. În acest context, puterile rivale sînt, în același timp, parteneri de supraviețuire, pentru salvarea vieții pe pămînt, iar coexistența pașnică, nefiind o armonie generală și deplină, este dictată de imperativele supraviețuirii omenirii.

2. Războiul în calitate de institut social

Războaiele între popoare și state izbucnesc, de regulă, în virtutea motivelor social-politice și în acest sens reprezintă un act politic. Mai mult chiar, după cum scria Clausewitz, "războiul este nu numai un act politic, dar și o armă autentică a politicii, o continuare a relațiilor politice, promovarea lor cu alte mijloace". Dar, adeseori, războiul nu este atît o problemă de tehnică și politică, cît socio-culturală și sociopsihologică.

Cele expuse mai sus ne permit să facem concluzia că în căutarea cauzelor războiului nu trebuie scăpate din vedere imperfecțiunea omului, pasiunea, invidia, lăcomia lui etc. Pe primul loc printre aceste trăsături se află agresivitatea, care reprezintă, probabil, una din caracteristicile substanțiale înnăscute ale firii omenești.

Impulsurile agresive sînt legate de astfel de calități omenești cum ar fi orgoliul, tendința spre acțiuni energice, orientarea spre succes și altele care pot motiva atît faptele distructive, cît și edificatoare ale oamenilor. Evident că aceste porniri, într-o formă sau alta, trebuie să-și găsească o ieșire liberă, deoarece reprimarea lor permanentă îl face pe om să încline spre lucruri cu consecințe negative imprevizibile.

Acest factor a căpătat o semnificație deosebită odată cu inventarea armei, care după părerea lui K. Lorentz, care a studiat

fundamental fenomenul agresivității, a stimulat selecția din interiorul speciei a oamenilor, ceea ce, la rândul său, a intensificat agresivitatea omului. Mărirea distanței la care bate arma ucigașă lichidează, în mare măsură, problema responsabilității morale, muștrării de conștiință, compasiunii și altor momente neplăcute pentru cel care ucide, dacă, bineînțeles, ele apar. Anume această îndepărtare de consecințe face, în mare măsură, să devină posibil faptul că pînă și cel mai inofensiv om, s-ar părea, se dovedește a fi capabil de a apăsa pe trăgaciul armei sau pe butonul de lansare al purtătorului de rachete. În anumite situații, cunoștința personală, întîlnirea față în față duc de la sine la slăbirea impulsului agresiv, iar anonimitatea îl amplifică.

După cum menționa Lorenz, se întîmplă că un „om naiv încearcă uneori sentimente de răutate și mînie extraordinar de înflăcărare față de „acești ivani”, „acești fritzi”, „acești jidani”, „acești macaronari”.., adică față de popoarele vecine, poreclele cărora se îmbină, după posibilități, cu „epitetul” „ticăloși”. Un astfel de om se va „răsti” astfel la sine la masă, dar lui nici prin cap să-i treacă o cît de nevinovată insultă, în cazul în care se va ciocni nas în nas cu vreun reprezentant al națiunii odioase”.

Potrivit datelor multor investigații, responsabilitatea colectivă în anumite condiții contribuie la diminuarea criteriilor morale. Războiul însă reprezintă un act colectiv săvîrșit prin voința colectivă a unor oameni special pregătiți și destinați pentru aceasta. Factorul indicat capătă un rol din ce în ce mai mare pe măsura tehnicizării și depersonalizării procesului de operare a acțiunilor militare. Revoluția informațională și din sfera telecomunicațiilor au transformat războiul dintr-o competiție a forței brutale într-o competiție a minților în sfera informației.

După cum sublinia Th. Hobbes, avantajul, securitatea și reputația constituie trei scopuri motivaționale de bază ale omului. Omul tinde spre o reputație înaltă, deoarece el este o ființă înzestrată cu mîndrie și cu interes egoist. Mîndria îl obligă să fie invidios din cauza fricii că tovarășii săi îl vor considera mai puțin demn decît sînt ei, îndemnîndu-l, astfel, să întreprindă pași corespunzători. Acest mod de a gîndi le este propriu popoarelor și națiunilor nu mai puțin decît indivizilor. De unde și marea importanță ce i se atribuie în politica internațională categoriei „onoare națională”. În conformitate cu ea, tratativele internaționale

sînt purtate astfel ca nici una dintre națiuni să nu-și “piardă individualitatea”.

“Onoarea națională”, întruchipată în noțiunea “prestigiu”, este determinată, în primul rînd, de posibilitățile economice și politice ale statului. Dar, adeseori, prestigiul se dobîndește cu ajutorul forței, mai ales cu ajutorul unui război reușit, triumfător în urma căruia unul dintre state impune altui stat voința sa. Din acest punct de vedere, una dintre funcțiile principale ale războiului este de a determina ierarhia internațională după gradația prestigiului, relevînd, astfel, care state sînt subiecții principali ai sistemului internațional.

De regulă, întotdeauna anume subiecții dominanți și-au stabilit drepturile lor la o poziție preponderentă și le-au impus normele și regulile de joc membrilor mai slabi ai acestui sistem. Astfel, Imperiul Persan le impunea altor state, mai slabe, de pe vremea sa reguli și norme care reglementau relațiile internaționale și ofereau posibilitatea de a soluționa litigiile între vecinii lui mai mici. Roma a dat lumii mediteraniene codul său și prima lege a popoarelor. În lumea contemporană, ceea ce noi numim drept internațional, a fost elaborat și aprobat de civilizația occidentală și, în linii mari, reflectă interesele și valorile ei.

Totodată, ar fi, pur și simplu, o absurditate de a reduce toate cauzele războaielor numai și numai la agresivitatea oamenilor. Bineînțeles că războiul reprezintă un rezultat inevitabil al organizării propriu-zise a vieții oamenilor. Iată de ce, pentru a înțelege just esența războiului și a găsi căile și mijloacele adecvate pentru prevenirea lui, trebuie luate în considerare nu numai toate atributele naturii omului, dar și întregul complex de factori sociali, socioculturali, economici, teritorial-geografici, politici și de altă natură ai existenței comunităților umane.

Evident că în condițiile civilizației agresivitatea fățișă atît la nivel individual, cît și colectiv se sublimază într-o măsură considerabilă. Agresivitatea firească se retrage ca și cum pe un plan secund, o anumită semnificație căpătînd calculul orientat spre un anumit scop și opțiunea rațională. În linii mari, cu anumite reticențe, putem fi de acord cu Clausewitz care considera că războiul “reprezintă o treime stranie formată din violență ca element primar al ei, ură și dușmănie care trebuie considerate drept instinct nativ orb; din jocul probabilităților și întîmplării care o

transformă într-o activitate liberă, într-un avînt al sufletului; din subordonarea ei în calitate de instrument al politicii, datorită cărui fapt ea se supune raționamentului elementar”.

În principiu, toate războaiele au un caracter ideologic în sensul că fiecare din părțile implicate într-un fel sau altul atentează la modul de viață și la sistemul de valori al adversarului. Totodată, deoarece războiul înseamnă rivalitate pentru putere și influență sub toate formele și manifestările ei, el este un act politic.

Dar, oricum ar fi, agresivitatea statului se alimentează, în primul rînd, din agresivitatea oamenilor ca părți componente ale lui. De motivul agresiunii este legat în modul cel mai strîns sentimentul ostilității față de străini. Întreaga experiență istorică demonstrează că oamenii, pur și simplu, nu se pot lipsi de dușmani. Probabil că însăși natura omului tăinuiește în adîncurile ei necesitatea de a avea un dușman – răutăcios și necruțător, din această cauză el trebuie nimicit. Opoziționalismul, firea nesociabilă, înclinarea spre conflicte, ostilitatea reprezintă niște forme tot atît de firești ale relațiilor dintre oameni ca și simpatia, solidaritatea reciprocă, colectivismul etc. Instinctul autoconservării și instinctul luptei sînt două fațete ale unei și aceleiași medalii.

De aceea, cu o mare doză de certitudine se poate spune că unul din motivele fundamentale care impulsionează agresivitatea oamenilor este chipul real sau imaginar al dușmanului în numele căruia oamenii își justifică acțiunile lor. Obișnuința de a îndrepta propria ostilitate în afară, asupra străinilor i s-a inoculat omului împreună cu capacitățile de a judeca, de a rîde, de a se mira, de a se bucura etc. B. Pascal se referea adeseori la următoarea parabolă: “Pentru ce mă ucizi? – Cum pentru ce? Prietene, doar tu trăiești pe celălalt mal al rîului! De-ai fi trăit tu pe malul acesta, eu, într-adevăr, aș fi săvîrșit o nedreptate, o fărădelege, dacă te-aș fi omorît. Tu însă trăiești de partea opusă, înseamnă că eu sînt drept, și, prin urmare, am săvîrșit o faptă eroică!”

După cum s-a constatat în urma cercetărilor antropologice și etnografice, practica folosirii străinilor în calitate de țapi ispășitori e veche ca de cînd lumea. Ea își trage rădăcinile din trecutul tribal al omenirii. Dușmanul comun, real sau imaginar, adeseori servea drept punct de plecare care asigura unitatea și coeziunea gîntei sau poporului. Iată de ce, dacă nu exista un dușman real, care ar fi amenințat această unitate și coeziune, el, firește, trebuia inventat,

modelat. Disparația lui neașteptată din careva motive, de regulă, creează în sînul gintei, poporului, țării parcă o senzație de pustietate, de vid. Cînd lipsește un inamic real, rolul lui îl îndeplinește adesea un dușman închipuit.

Pe această bază, încă în epoca primitivă au apărut antitezele: "noi - ei", "ai noștri - străini", "gintă - dușmanul gintei". Semnificativ este faptul că în acea epocă omul îl omora cu ușurință și îl mîncea pe cel dintr-o gintă străină. În ochii lui reprezentantul altui trib "este un neom. Și nici prin gînd să-i treacă cuiva că ar fi posibil un compromis cu o altă gintă, că ea ar putea fi exploatată într-un anumit mod, folosită, atrasă la colaborare, salvîndu-și propria piele prin trădare. După toate probabilitățile, nimeni nu-și punea această întrebare. S-ar putea spune că pe parcursul a două milioane de ani genocidul a fost o normă a relațiilor dintre turmele-triburi care concureau între ele".

Această stare de lucruri s-a schimbat întrucîtva abia în perioada neoliticului și în epocile ulterioare, cînd relațiile reciproce la început ale diferitelor triburi, iar apoi și popoare au fost puse în limitele unor anumite norme și reguli. Acest principiu al căutării și modelării dușmanului s-a păstrat de-a lungul tuturor epocilor la toate popoarele. Cînd în familie, în colectiv, în țară treburile merg prost, de cele mai multe ori apare ispita de a-i găsi pe cei vinovați de toate relele în afară. Țapi ispășitori, de regulă, sînt tot felul de minorități religioase, naționale și de altă natură, iar la nivel internațional un careva stat străin care, chipurile, urzește planuri de cîmpire sau înrobire a acestei țări. Inamicul extern, în acest caz, servește drept factor care unește națiunea dezbinată.

În Grecia Antică, dușmanul din afară în persoana Persiei servea drept argument propagandistic important al unor polisuri împotriva altora. După cum mărturisea Tucidide, în războiul peloponesiac atenienii invocau rolul lor de apărători ai libertății Eladei în războaiele greco-persane pentru a demonstra superioritatea lor morală față de lacedemonieni. Lor le obiecta Hermocrate din Siracuză, declarînd că ei luptau pentru independența lor, dar nu pentru libertatea întregii Grecii. Lui Demostene, Isocrate, Xenofon, de asemenea, le era caracteristică tendința de a explica neînțelegerile dintre diferite polisuri prin ingerințele și uneltirile dușmanilor întregii Elade. Dacă primul îl

învinuia de toate acestea pe împăratul macedonian Filip, apoi Isocrate și Xenofon acuzau Persia.

De atunci, chipul dușmanului și complexul complotului vrăjmaș serveau drept argument preferat tuturor acelor care păseau pe calea războiului. O expresie mai încheagată, mai absurdă ele, după cum s-a menționat mai sus, au cunoscut în perioada „războiului rece”.

În linii mari, s-ar putea spune că nu înarmarea sau cursa înarmărilor sînt cauza războiului, ci, dimpotrivă, pofta de război duce spre cursa înarmărilor. Pentru a înțelege just esența războiului și a găsi căile și mijloacele corespunzătoare pentru preîntîmpinarea lui, se cer a fi luate în considerare atît totalitatea atributelor naturii omului, cît și întregul complex de factori sociali, socioculturali, economici, teritorial-geografici, politici și de altă natură ai existenței comunităților umane. Mai mult decît atît, într-un război contemporan agresivitatea firească a omului trece parcă pe ultimul plan, o semnificație determinantă căpătînd calculul orientat spre un anumit scop și opțiunea rezonabilă.

Caracterul și orientarea relațiilor reciproce dintre state depind, în mare măsură, de felul în care se văd și se percep unele pe altele. De acest lucru depind tensionarea sau destinderea încordării internaționale, succesul sau insuccesul tratativelor cu privire la limitarea cursei înarmărilor și preîntîmpinarea unui război.

Încă în anii 30, președintele comisiei, pentru dezarmare a Ligii Națiunilor S. de Madareaga a ajuns la concluzia că dezarmarea nu trebuie privită ca un mijloc în stare să asigure înțelegerea reciprocă între popoare. Dezarmarea acceptată astfel, considera Madareaga, este un miraj, deoarece ea pune problema războiului cu capul în jos. Argumentîndu-și gîndul, el scria: “Popoarele nu au încredere unul în altul nu din cauza că ele sînt înarmate; ele sînt înarmate pentru că nu au încredere unul în altul. A dori dezarmarea înainte de obținerea unui minimum de înțelegere comună asupra problemelor fundamentale este tot atît de absurd ca și dorința de a le cere oamenilor să meargă iarna goluți”.

Cursa înarmărilor este condiționată, în mare măsură, de conflictele și contradicțiile politice și ideologice care generează neîncredere și ură. Și, într-adevăr, are dreptate psihologul și

publicistul S. Kean care, dezvoltând teza consemnată în statutul UNESCO despre aceea că războaiele se încep în mințile oamenilor, scria : "La început noi creăm chipul dușmanului. Chipul anticipează armele. Noi îi ucidem pe alții imaginar, iar apoi inventăm buzduganul sau rachetele balistice pentru a-i omorî fizicește. Propaganda depășește tehnologia".

Totodată, arhetipul dușmanului are multe ipostaze: intrus, agresor, eterodox, barbar, cotropitor, infractor, asupritor etc. Demonstrând inconsistența argumentelor raționaliste în favoarea diminuării riscului războiului, Kean afirma că fondul problemei nu constă în raționalism și tehnologii, ci în „recrudescența inimilor noastre”. „În perioada „războiului rece”, - scria el, - americanii și oamenii sovietici, generație după generație, au cultivat ura și s-au dezumanizat unii pe alții și, drept urmare, „noi, oamenii, am devenit homo hostilis, specie vrăjmașă, animale care inventează dușmani” ”.

Odată cu consumarea „războiului rece” și a ordinii mondiale bipolare, acest complex nicidecum nu a dispărut, ci a luat doar forme noi. Dacă în perioada confruntării globale a celor două lagăre ostile principale, problema adversarilor și prietenilor reciproci părea ceva de la sine înțeles, acum fiecare membru al comunității mondiale este nevoit să rezolve această problemă singur și concret în fiecare caz aparte, să punteze propriile clișee și stereotipuri ale dușmanilor și prietenilor.

Dinamismul relațiilor internaționale este determinat prin faptul că prin însăși natura sa vigoarea unui stat reprezintă o mărime relativă: avantajul unui stat, dacă nu întotdeauna, apoi deseori devine o pierdere pentru alt stat. Cu alte cuvinte, până în zilele noastre a persistat principiul jocului cu miza zero. Fiecare stat sau grup de state caută să-și întărească propria securitate prin sporirea potențialului său militar. Deși niciodată nu e posibil să ajungi la o securitate deplină într-o lume a statelor care concurează și rivalizează între ele, când fiecare dintre ele tinde să-și întărească potențialul și securitatea, să reducă neapărat securitatea altora și stimulează rivalitatea pentru o putere și o securitate mai mare. Iată de ce lupta pentru supraviețuire poate fi privită ca o particularitate înnăscută a relațiilor internaționale.

Principalele scopuri în numele cărora se dezlănțuie războiul pot fi atinse cu ajutorul violenței fizice și din acest punct de vedere

ea reprezintă, în primul rînd, arta de a ucide, de a nimici forța vie a inamicului. Partea care nu posedă această artă riscă să fie nimicită. De fapt, bătălia sau războiul luate în ansamblu, dictează condițiile lor părților angajate în luptă sau beligerante. Cel care nu poate săucidă aproape că este considerat trădător, iar cel care posedă la perfecție arta de a ucide este ridicat pe pedestalul gloriei, trecut în rîndul eroilor, ba chiar al sfinților. Faimosul principiu, potrivit căruia biruitorii nu sînt judecați, anume în război și-a găsit expresia sa cristalizată.

Aici omul, cu voie sau fără voie, este silit să pășească peste orice norme ale iubirii de oameni, să devină judecător al propriilor fapte, iar în situații excepționale - să treacă ultima limită și să ajungă în sfera permisivității.

Mai înainte, războaiele, de regulă, erau purtate cu forțele armatelor profesionale și, adeseori, nu se atingeau de majoritatea populației pașnice. Revoluția industrială și tehnico-științifică au jucat în secolele XIX și, respectiv, XX un rol colosal în dezvoltarea artei militare. Crearea tunurilor autopropulsate greoaie, dezvoltarea transportului feroviar, iar apoi a transportului auto și pe șenile care au asigurat deplasarea numeroaselor armate și a tehnicii militare la mari depărtări, au mărit viteza transbordării lor de pe un teatru al operațiilor militare pe altele, au schimbat radical proporțiile, procedeele și regulile ducerii războiului.

În primul rînd s-a produs o industrializare de mare amploare a pregătirii și ducerii războiului. Înseși imperatiile războiului contemporan au cerut spații imense, extinderea zonei operațiilor militare potențiale. Armatele gigantice au dus la necesitatea creării unor infrastructuri gigantice ale complexului militaro-industrial, precum și a sistemelor de aprovizionare cu tehnică militară, muniții, piese de schimb, uniforme, produse alimentare, resurse umane, sisteme de comunicații etc. Toate acestea denotă că raportarea victoriei într-un război modern o mare importanță capătă spatele, nimicirea orașelor și satelor pașnice, centrelor industriale, obiectivelor strict civile.

Apariția aviației, iar apoi a armei nucleare cu mijloace de transportare a ei a șters, de fapt, linia de demarcație dintre teatrul operațiilor militare și structurile pașnice civile, transformînd întreg teritoriul țărilor beligerante într-un cîmp de luptă. Ca urmare, războiul în secolul al XX-lea a căpătat un caracter total și a devenit

o măsură menită să lichideze nu numai forța militară vie și mașina de război a adversarului, dar, de asemenea, rezervele lui umane și infrastructura economică de producție. De unde și astfel de noțiuni ca război total, mobilizare totală, capitulare necondiționată și deplină etc., care au devenit obișnuite la caracterizarea războiului al doilea mondial.

Corective de rigoare au fost introduse în concepția securității naționale. În ea, între altele, un loc-cheie le-a fost rezervat aspectelor strict militare. Securitatea a început să fie identificată cu lipsa pericolului de război care amenință din exterior statul sau cu capacitatea țării respective de a preveni realizarea acestui pericol. Mai mult decât atât, însăși concepția securității naționale s-a transformat într-un original factor al unirii și mobilizării populației din țările respective, asumându-și, cel puțin, parțial funcțiile ideii sau ideologiei statului.

Războaiele din secolul al XX-lea, mai cu seamă războiul al doilea mondial, care sub anumite aspecte ale lor aveau tangențe cu războaiele religioase din trecut, au încetat de a mai recunoaște principiul formulat în perioada modernă – nu fă dușmanului mai mult rău decât cer scopurile războiului.

Evident că însăși intenția de a începe și, implicit, a duce războiul are la bază principiul, potrivit căruia scopul scuză mijloacele. Acest principiu și-a găsit, între altele, întruchiparea în maxima – numai biruință vrem, cu orice preț, de care se călăuzeau, discret sau indiscret, părțile beligerante. Ea presupune disponibilitatea fiecărei dintre părți, în numele biruinței asupra dușmanului, să nu țină seama de pierderile populației pașnice oricât de colosale ar fi ele.

În această ordine de idei, se cere amintit faptul că una dintre cele mai importante cauze a progresului tehnologic- de la toporul de piatră pînă la arc și racheta purtătoare- a fost necesitatea satisfacerii cerințelor impuse de ducerea războiului, deși cu timpul tehnologia militară a fost totuși acomodată la scopurile civile. Dacă, bunăoară, balistele și berbecii erau, în exclusivitate, mecanisme ale războiului, praful de pușcă putea fi folosit atât în război, cît și în scopuri pașnice. Într-o măsură și mai mare acest lucru se referă la mijloacele de transport. Cît privește cele mai noi realizări ale progresului tehnico-științific, ele, în majoritatea lor covârșitoare, au o destinație dublă.

Este important să se țină seama de faptul că în slujba zeului războiului adeseori erau puse marile descoperiri care, la început, păreau a fi prea departe de scopurile și interesele militare. Mai mult decât atât, cererea majorității mijloacelor moderne de război a devenit posibilă datorită fizicii lui Galilei și Einstein, termodinamicii, opticii, fizicii nucleare, mai precis, ramurilor științei preponderent civile.

Producerea armamentului, devenind o ramură independentă a producției, capătă o logică proprie a dezvoltării, transformându-se de la sine într-un factor al cursei înarmărilor și, respectiv, al dezlănțuirii războaielor. După cum s-a menționat mai sus, forța sau potențialul statului erau estimate de-a lungul întregii istorii în termeni care exprimă posibilitatea de a duce și câștiga războiul. Strategia politico-militară a unui sau altui stat se întemeia pe un postulat potrivit căruia securitatea statului, autoritatea și influența lui sînt direct proporționale cantității și calității armamentului de care dispune.

În trecut, aproape toate încercările de a crea unele formațiuni geopolitice cît decît mari erau legate de expansiuni, de cotropiri, de intervenții, de ocuparea teritoriilor străine. Istoria omenirii reprezintă, într-o măsură considerabilă, istoria războaielor neîntrerupte între triburi, popoare, națiuni, imperii, clanuri, partide. Nu este de mirare că geopolitica tradițională studia, în primul rînd, conflictele și războaiele dintre diferite popoare și state. Nu întîmplător reprezentanții realismului politic atribuiau o importanță atît de mare forței în calitate de factor determinant al politicii mondiale, iar spiritul dominației și tendința spre dominație ei le consideră drept stimulente cardinal al comportamentului statelor pe arena internațională.

Cunoaștem bine cu toții celebra formulă a lui T. Hobbes - *bellum omnium contra omnes*, adică războiul tuturor contra tuturor, cu ajutorul căreia el aprecia starea firească a oamenilor în perioada antestatală. În acest context, nu se ține seama întotdeauna de faptul că în toate teoriile lui Hobbes se întrezărește bine maxima: *pax quaerenda est* - pacea trebuie căutată, considerînd că aceasta este prima lege fundamentală a naturii. Această maximă presupune încheierea unui pact între oamenii care se află în stare de război. Și, într-adevăr, starea de război absolut, nesfîrșit al tuturor împotriva tuturor ar putea să ducă la exterminarea reciprocă a țărilor și

popoarelor. Iată de ce oamenii sînt nevoiți să caute un careva modus vivendi, adică o stare de pace acceptabilă pentru toate părțile, precum și norme și reguli care s-o asigure.

Este semnificativ faptul că I.Kant, fiind, în linii mari, de acord cu opinia lui Hobbes, considera, totodată, rațională înlocuirea cuvintelor est bellum – este război – cu cuvintele est status belli – este stare de război. Ultimele cuvinte, constituind o stare de război, presupun dispoziția de luptă, dar nu războiul ca atare. Dar să nu uităm și faptul că predispoziția de luptă mai devreme sau mai târziu poate să se transforme și adeseori se transformă într-un adevărat război, fie el „rece” sau „fierbinte”.

Această maximă își va păstra, probabil, semnificația într-o perspectivă previzibilă, deoarece democrația sau o careva altă formă de autoorganizare a comunității umane de la sine nu este în stare să elimine conflictele și războaiele din viața oamenilor. Dar este important ce formă vor căpăta ele în lumea contemporană.

3. Concepția coliziunii civilizațiilor

În ultimii ani în literatura occidentală și autohtonă se poartă discuții referitor la caracterul conflictelor și războaielor în lumea multipolară. De cea mai mare popularitate se bucură concepția formulată de cunoscutul politolog american S.Huntington. El a publicat un articol senzațional „Coliziunea civilizațiilor” (1993), avînd ca laitmotiv următoarea teză: dacă secolul al XX-lea a fost un secol al coliziunii ideologiilor, apoi secolul al XXI-lea va deveni un secol al coliziunii civilizațiilor sau religiilor. În acest context, sfîrșitul „războiului rece” este privit ca un hotar istoric dintre lumea veche determinată de contradicții naționale și lumea nouă caracterizată prin coliziunea civilizațiilor.

Din păcate, sîntem nevoiți să constatăm că acest articol, care sub aspect științific nu rezistă criticii, a trezit cel mai viu ecou în cercurile politice, publicistice și pseudoștiințifice, iar tezele lui principale au devenit obiectul unor discuții aprinse. Pe de o parte, e posibil ca acest agiotaj să fi fost provocat de acel vid conceptual ce s-a format în gîndirea politică internațională occidentală, mai ales americană, pe măsura devalorizării ideilor, concepțiilor și postulatelor care interpretează realitățile mondiale în termenii confruntării celor două blocuri sau două supraputeri în limitele

ordinii mondiale bipolare. Pe de altă parte, pentru mulți atractivitatea argumentelor constă, probabil, în simplitatea lor evidentă, în angajarea lor politico-ideologică și în caracterul lor publicistic. În anul 1996 S.Huntington a publicat o carte destul de voluminoasă "Coliziunea civilizațiilor și restructurarea ordinii mondiale" care a fost o încercare de a aduce fapte și argumente suplimentare care ar confirma tezele și ideile de bază ale cărții, dându-le un lustru academic.

Principala teză a lui Huntington constă în următoarea constatare: "În lume, după „războiul rece”, cele mai importante deosebiri între popoare nu sînt deosebirile ideologice, politice sau economice, ci cele culturale. Oamenii încep să se identifice nu cu statul sau cu națiunea, ci cu o formațiune culturală mai largă - cu civilizația, fiindcă deosebirile la nivelul civilizațiilor care s-au format de-a lungul secolelor sînt mai fundamentale decît deosebirile dintre ideologiile politice și regimurile politice... Religia îi desparte pe oameni mai mult decît apartenența etnică. Omul poate fi semifrancez și semiarab, ba chiar cetățean al acestor două țări (Franța și, să zicem, Algeria). Mult mai complicat e să fii semicaticolic și semimusulman".

Huntington distinge șase civilizații contemporane - hinduistă, islamică, niponă, ortodoxă, chineză (sinic) și occidentală. Ca o completare a lor, el consideră că s-ar putea vorbi despre încă două civilizații - africană și latinoamericană. Aspectul lumii care se naște, afirmă Huntington, va fi determinat de interacțiunea și de coliziunea acestor civilizații. În secolul care a început anume acești doi factori vor domina politica mondială. Acest lucru creează o ordine absolut deosebită în comparație cu ordinea mondială precedentă, în care conflictele dintre diferite civilizații prevalează asupra conflictelor din interiorul unor civilizații luate aparte. Aceste raționamente duc la o concluzie sacramentală: "Următorul război mondial, dacă el se va dezlănțui, va fi un război dintre civilizații", iar pe de asupra "cele mai serioase conflicte ale viitorului se vor extinde de-a lungul liniilor de delimitare dintre civilizații".

În literatura de specialitate, în repetate rînduri au fost supuse criticii absurditățile și lipsurile concepției despre impactul civilizațiilor. Dar nu trebuie trecut cu vederea faptul că o parte din cercetătorii și publiciștii noștri au luat-o drept indicație metodologică întru totul serioasă, așa că este rațional de a examina

această problemă ceva mai amănunțit. Evident că această concepție a impactului civilizațiilor este trecută prin prisma tradiționalei confruntări a stării de lucruri din lume. La prima vedere, este vorba despre conflictele și confruntările tuturor civilizațiilor nominalizate de Huntington, însă autorul este îngrijorat, în primul rând, de soarta Occidentului și ideea principală a raționamentelor lui constă în opunerea Occidentului restului lumii după formula “the west against the rest”, adică Occidentul contra restului lumii.

După schema lui Huntington, dominația Occidentului se apropie de sfârșit. Pe arena mondială evoluează câteva state neoccidentale care resping valorile occidentale și apără valorile și normele proprii. Diminuarea continuă a potențialului material al Occidentului reduce și mai mult atractivitatea valorilor occidentale. Pe măsura unificării lumii prin intermediul piețelor și mijloacelor de comunicație și devalorizării sistemelor ideologice universale cum ar fi marxism-leninismul și liberalismul, valorile și normele culturale întruchipate în fiecare civilizație, capătă o semnificație crescândă în calitate de surse ale identificării factorului personal și politic.

Tensionând pasiunile în legătură cu viitoarele conflicte și războaie dintre civilizații, Huntington, probabil, încearcă să avertizeze Occidentul asupra pericolului care se apropie și să Occidentul va fi marginalizat la periferie din cauza apariției noilor centre de influență. Pierzînd un adversar atotputernic în persoana Uniunii Sovietice, care avea rolul de puternic factor mobilizator al consolidării, Occidentul caută în permanență noi inamici și Huntington, de fapt, a sonorizat aceste stări de spirit ascunse sau vădite.

După părerea lui, un pericol serios pentru Occident prezintă islamul în virtutea exploziei demografice, renașterii culturale și lipsei unui stat de centru în jurul căruia ar putea să se consolideze toate țările islamice. De fapt, islamul și Occidentul deja se află în stare de război. Al doilea pericol serios vine din partea Asiei, mai ales din partea Chinei. Dacă pericolul islamic este legat de energia inoperantă a milioanele de musulmani tineri și activi, apoi pericolul asiatic rezultă din ordinea și disciplina care domnesc acolo și contribuie la ridicarea economiei asiatice. Succesul din economie întăresc încrederea în sine a statelor asiatice și tendința lor de a influența destinele lumii.

Nu e de mirare că Huntington se pronunță pentru consolidarea strânsă în continuare, pentru integrarea politică, economică și militară a țărilor occidentale, extinderea NATO, atragerea Americii Latine pe orbita Occidentului și prevenirea unei derive a Japoniei spre China. Întrucît pericolul principal îl prezintă civilizațiile islamică și chineză, Occidentul trebuie să încurajeze hegemonia Rusiei în lumea ortodoxă.

Vorbind despre conflictele declanșate “de-a lungul liniilor de delimitare a civilizațiilor” și care decid soarta omenirii, Huntington se referă la conflictele din Bosnia și Caucaz. Fără a nega posibilitatea degenerării lor în conflicte la nivel regional sau chiar global, este cu neputință de a nu remarca faptul că exemplele la care ne-am referit cu greu pot fi înghesuite în patul lui Procust, aplicînd schema propusă de Huntington. În contextul dat, se cere menționat faptul evident că conflictele atît din Caucaz, cît și din Iugoslavia au izbucnit nu astăzi și nici chiar ieri, ele își trag rădăcinile dintr-o istorie îndepărtată.

Însuși termenul de “balcanizare”, care a intrat în vocabularul politic, amintește că Balcanii au fost întotdeauna o arenă a ciocnirilor, legate, în primul rînd, de pretenții teritoriale și etnonaționale. În Balcani, la fel ca în Europa Centrală și de Est, care fac parte numai și numai din arealul civilizației eurocreștine, de-a lungul secolelor se făceau observate cooperarea și amestecul diferitelor etnosuri și popoare care trăiau pe unul și același teritoriu. Aici conflictele se aplanau sau erau escamotate numai atunci cînd aceste popoare intrau în componența unor sau altor puteri și imperii rivale.

Cît privește actualul conflict sîrb-musulman-croat, ne putem ușor convinge că factorul care stă la baza lui nu este atît de ordinul civilizațiilor sau religiilor, el este mai mult un factor geopolitic național-teritorial prin caracterul său. Este semnificativ faptul că participanții la conflict își schimbă adeseori aliații și poziția în funcție de schimbarea situației: croato-catolicii intrau în alianță cu musulmanii împotriva sîrbilor ortodocși, iar aceștia din urmă – cu musulmanii împotriva croaților. Curios lucru, că în conflictul iugoslav Germania i-a susținut pe croați, Marea Britanie și Franța îi simpatizau pe sîrbi, iar SUA – pe bosniicii musulmani.

În Caucaz însă, abhazienii și georgienii încleștați pe viață și pe moarte ar putea fi atribuiți unor civilizații diferite numai de

către un om care sau că nu cunoaște absolut deloc realitățile Caucazului, sau că el este înzestrat cu darul unei fantezii năvalnice. Este absolut neînțeles cum se face că georgienii și osetinii, deși aparțin diferitelor grupuri etnonaționale și de limbă, pot fi atribuiți unor civilizații diferite. Cred că, cu unele rezerve, același mod de abordare a problemei s-ar potrivi și în cazul azerbaidjanilor și armenilor.

O sumedenie de exemple asemănătoare pot fi găsite în aproape toate continentele și regiunile. Esența problemei, la drept vorbind, constă în faptul că noțiunile ca atare "civilizație eurocreștină", "araboislamică" (sau, pur și simplu, creștină și islamică) etc. sub aspectul conținutului lor și-au pierdut semnificația care le era proprie, bunăoară, în secolul al XIX-lea sau în prima jumătate a secolului al XX-lea. În fond, ceea ce pe arena social-politică a comunității mondiale se manifestă cu o intensitate mai mare sau mai mică sub formă de renaștere a confesiunii religioase sau a fundamentalismului, adeseori reprezintă nu altceva decât o declanșare confesională de tradiționalism, particularism, etnocentrism și de alte fenomene similare care sînt o reacție la universalizare, cosmopolitizare și globalizare pe plan mondial.

Trezește uimire și teza lui Huntington despre un oarecare "bloc confuciano-musulman" al Chinei și Coreei de Nord, pe de o parte, și Iranului, Irakului și altor state islamice, pe de altă parte, gata să acționeze în front unic împotriva adversarului comun în persoana Occidentului. Cu mai mult teme s-ar fi putut vorbi în acest sens despre "blocul creștin-islamic" deja constituit al țărilor occidentale (în frunte cu SUA) cu Kuwaitul, Arabia Saudită și alte state islamice împotriva Irakului islamic pe timpul războiului din Golful Persic.

La ora actuală Orientul Apropiat este un imens depozit de petrol. Totodată, acesta este un nod ce nu poate fi deznodat al unor contradicții și conflicte interetnice, culturale și interconfesionale. Este vorba nu numai de problema kurzilor din Irak, Turcia, Siria și Iran, dar, totodată, și a milioanele de creștini care trăiesc în această regiune. Aceasta este problema dominației minorității alavite asupra majorității sunitice din Siria, minorității sunitice asupra majorității șiiite în Irak, minorității koptice în Egipt etc.

Intr-o situație ca aceasta este foarte îndoielnică, bunăoară, astfel de țări ca Iranul, Kuwaitul, Irakul și Siria într-un viitor

previzibil să se unească cu hotărîrea fermă de a lupta împotriva vreunei țări occidentale sau întregului Occident sau chiar împotriva Japoniei și Chinei. Mai curînd, după cum a arătat același război din Golful Persic, fiecare din aceste țări n-ar fi contra să facă o alianță cu o careva forță exterioară pentru regiunea respectivă ca să-și zdrobească vecinul – frate întru credință. În războiul acela, Irakul islamic s-a năpustit asupra Kuwaitului islamic, căruia i-a venit în ajutor coaliția țărilor occidentale, Japoniei și unui șir de țări islamice.

După cum arată experiența istorică, războaiele civile se caracterizează printr-o cruzime neobișnuită. Într-un studiu al său despre războaie K.Wright a ajuns la concluzia că din cele 278 de războaie care au avut loc între anii 1480-1941 sînt înregistrate ca războaie civile 78 (sau 28%). Iar în perioada 1800-1941 un război civil revenea la trei dintre state. Potrivit datelor cercetătorilor germani, în perioada dintre anii 1945 și 1985, în lume au avut loc 160 de conflicte armate, dintre care 151 – în țările lumii a treia. În acest răstimp, numai 26 de zile lumea a fost scutită de orice conflicte. Numărul total al celor căzuți a constituit de la 25 pînă la 35 milioane de oameni.

Adeseori faptele la care se referă însuși Huntington vin în contradicție cu teza lui principală. Așadar, conflictele din sînul civilizațiilor au loc cam de 1,5 ori mai des decît conflictele dintre diferite civilizații. Luate în ansamblu, datele existente demonstrează că numărul războaielor clasice dintre state, de fapt, se micșorează, în timp ce numărul conflictelor și războaielor din interiorul țărilor crește. Iată de ce, vorbind despre perspectivele conflictelor fundamentale decisive pentru destinele statelor, ar fi prea mare curajul să afirmăm că motivul ciocnirilor hotărîtoare ar putea deveni deosebirile la nivelul dezvoltării social-economice.

Sarcina prevenirii unei catastrofe ecologice globale și evitării sărăciei, după cum consideră unii autori din zilele noastre, tînuiește un context antioccidental prin care se întrezăresc "discreditarea din punct de vedere ecologic a tehnocentrismului irresponsabil și a hedonismului consumist netemperat". Cu toată argumentarea acestui punct de vedere, nu trebuie să uităm, totuși, că pornirile antioccidentale nu trebuie privite ca o respingere absolută a standardelor, normelor și valorilor occidentale. Mai mult decît atît, diferite țări și popoare concurează unele cu altele în

adevăratul sens al acestui cuvânt, dorind să se bucure de bunăvoința Occidentului în domeniul tehnologiilor moderne, culturii de masă, standardelor materiale ale vieții etc.

Cele mai periculoase ni se par a fi conflictele care se declanșează în interiorul unei sau altei țări în curs de dezvoltare, sau între unele țări în curs de dezvoltare, deoarece e puțin probabil că într-un viitor previzibil să apară un fel de confruntare militaropolitică între lumea dezvoltată și cea în curs de dezvoltare. Prea sînt mici resursele acesteia din urmă și prea mare este izolarea, încît ea să poată acționa în bloc unic împotriva unei lumi incomensurabil mai puternice și mai dezvoltate.

4. Sursele și formele principale ale războaielor în lumea contemporană

După cum scriau A.King și B.Schneider "terminarea „războiului rece” și destinderea încordării între Est și Vest au deschis un pic supapele cazanului mondial de abur și au permis conflictelor latente să devină vizibile, iar tendințelor reprimite timp îndelungat să se manifeste din plin”. Și, într-adevăr, pe fundalul unei neînsemnate diminuări a conflictelor dintre puterile mari care în perioada „războiului rece” erau instigate de confruntarea blocurilor și de antagonismul ideologic dintre ele, se observă o declanșare a conflictelor din interiorul statelor.

Potrivit calculelor observatorilor, din cele 34 de conflicte care au avut loc în anul 1993, majoritatea reprezentau lupta pentru putere și teritorii. Evident că într-o perspectivă previzibilă conflictele locale și regionale de orice proporții și intensitate vor deveni cea mai probabilă formă de soluționare prin forță a litigiilor teritoriale, etnonaționale, religioase, economice și de altă natură.

În anumite condiții, ar putea să aibă dreptate Y.Nakasone și coautorii săi, care nu exclud posibilitatea apariției unei forme noi de confruntare între Orient și Occident, mai precis între Asia de Sud-Est, pe de o parte, și Europa împreună cu SUA – pe de altă parte. În economia asiatică un rol tot mai vizibil joacă guvernele din țările regiunii. Structura pieței acestor țări este orientată spre export. Aici se practică strategia așa-zisului neomercantilism, a cărui esență constă în limitarea importului cu ajutorul măsurilor

protecționiste în favoarea unităților de producție autohtone competitive și încurajarea exportului producției lor.

Pericolul pe care îl prezintă arma nucleară pentru întreaga omenire cere din partea întregii omeniri să întreprindă toate măsurile necesare pentru prevenirea proliferării ei. Dar nu trebuie dat uitării faptul că se schimbă rolul și funcțiile armamentului convențional, parametrii lui, cum ar fi forța de distrugere, promptitudinea reacției, mobilitatea, raza de acțiune, precizia, reducându-se, totodată, costurile. Astfel, crește numărul țărilor, cărora acest armament le devine accesibil, ceea ce face să crească probabilitatea declanșării unor războaie limitate sau mici. Pericolul de escaladare a conflictelor și de extindere a lor asupra unor noi teritorii crește pe măsura extinderii razei de distrugere și a tentației de a aplica armele împotriva vecinilor. Modificările tehnologice rapide în domeniul producerii armamentului cu o mare doză de probabilitate pot duce la o cursă a înarmărilor pe plan local sau regional. Reducerea proporțiilor și costului, diminuarea dificultăților legate de transportarea celor mai moderne tipuri de arme, înlesnesc considerabil procesele de achiziționare și de aplicare a lor.

Nespus de îngrijorător este faptul că mereu crește numărul țărilor, mai cu seamă al celor în curs de dezvoltare, care produc avioane moderne de luptă, rachete balistice, cele mai noi tipuri de arme pentru trupele de uscat. Potrivit estimărilor existente, în anul 1991 opt țări în curs de dezvoltare puteau să construiască avioane de luptă, șase – tancuri și elicoptere de luptă. În anul 2000, vreo 15 țări de acest fel posedau deja un potențial pentru producerea rachetelor. Conform datelor biroului de estimări tehnologice al SUA, șase țări în curs de dezvoltare produc 43 de tipuri de cel mai modern armament pe bază de licențe internaționale. Unele dintre ele exportă armament, contribuind, astfel, la crearea pieței cumpărătorilor unde armamentul va fi accesibil oricărei țări capabile să-l plătească.

Ceea ce trezește o îngrijorare deosebită, este faptul că multe țări produc armament chimic și bacteriologic la uzine care se camuflează sub masca de furnizoare de producție pașnică. Un mare pericol prezintă accesul subiecților nestatali la armamentele convenționale. Cele mai recente realizări ale tehnicii moderne, know-how tehnologice care permit dinamitarea de la distanță a

dispozitivelor nu prea mari încărcate cu ingrediente de înaltă eficacitate, aproape că au înlăturat barierele din calea achiziționării și folosirii acestor tipuri de armament de către unele țări nu prea bogate, de insurgenți, de grupuri teroriste și chiar de unele persoane.

În cartea lui B. Remberg „Distrugea instalațiilor energetice în timpul războiului” editată la unul din centrele de cercetări strategice din SUA la începutul anilor 80, este argumentată ideea că nimicirea centralelor electrice ale inamicului asigură o victorie rapidă și eficientă. Pe baza calculelor analiștilor germani și americani se afirmă că războiul s-ar fi terminat cu doi ani mai devreme dacă aliații chiar de la început și-ar fi concentrat eforturile la bombardarea centralelor electrice ale Germaniei. Acest lucru ar fi avut consecințe catastrofale pentru întreaga economie și mai cu seamă pentru producția militară. În afară de aceasta, n-ar mai fi fost necesară bombardarea masivă a orașelor și a resurselor materiale.

Posibil că un război mare, ca mijloc de soluționare a litigiilor dintre puterile mari, s-o fi învechit de acum, însă războaiele mici sub diferite forme continuă să rămână o componentă caracteristică a lumii contemporane. O mare doză de adevăr conțin și argumentele observatorilor, care, apreciind conflictele din ultimii ani, pe plan mondial, presupun că așa se face simțit cel de-al treilea război mondial prevenit și ratat. Nu sînt lipsite de teme argumentele autorilor care consideră că terorismul care s-a extins în întreaga lume ar putea să capete un caracter de substituent al unui nou război mondial. După cum scria Projektor, „fiind absurd, războiul al patrulea mondial se fărîmîțează în niște cascade cu petre ale ciocnirilor de tot felul. Fără armate uriașe, fără arme nucleare. Dar nu este exclus să se desfășoare cu o cruzime primitivă ca pe timpul Războiului de treizeci de ani. Sau în niște războaie „locale” de scurtă durată cu armament ultramodern de cea mai mare precizie, cu supraaviație, cu cea mai sofisticată informatică”.

Și, într-adevăr, Rwanda, Somalia, Oklahoma, Sarajevo, atacul cu gaze în metroul din Tokio și, mai ales, exploziile de pe 11 septembrie 2001 de la New York și Washington sînt zguduitoare prin proporțiile și cruzimea lor. Face impresia că a început epoca războaielor și conflictelor mici raportate la dimensiuni geopolitice.

Progresul tehnologic generează uneori probleme mai complicate decît cele pe care le poate rezolva. M. Weber considera

că tehnologia sau tehnosistemul duce la o „magie a lumii”. Contestînd această teză, J. Ellulle spunea, nu fără temei, că vrăjitoriile vin chiar din partea tehnicii care trezesc la om senzația de forță, viteză, dominație și, totodată, un fior religios în fața sursei misterioase și de neconceput a acestor posibilități. În conștiința omului de rînd, încîntarea filistină față de miracolele științei și de tehnologiile performante se îmbină cu o senzație de frică tot mai amplificată în fața atotputerniciei lor. Anume de tehnologiile performante eset legat paradoxul aparent al contemporaneității: raționalizarea crescîndă a societății duce la dominarea iraționalității.

„În fața noastră, scrie J. Ellulle, se află un fel de monstru. Fiecare parte a lui este rațională, dar, luat în ansamblu, reprezintă și funcționează ca o capodoperă a nehibzuiței”.

Tehnologiile moderne, generînd consecințe imprevizibile și, totodată, ireversibile, pun permanent la îndoială viitorul omenirii. De exemplu, asemenea realizări ale ingineriei genetice cum ar fi concepția embrionului uman în eprubetă, creșterea unor organe ale corpului omenesc îi pun pe filozofi și juriști în fața unor dileme serioase. Tehnologiile noi, pe de o parte, extind posibilitățile societății, iar pe de altă parte, sporesc vulnerabilitatea lor. Cu cît mai mare este dependența oamenilor de tehnologiile performante, cu atît mai mare este probabilitatea de a comite o greșeală tragică, o aritmie globală gata să ducă la o catastrofă pe plan mondial.

Totodată, lumea cunoaște pătrunderea virusului computerelor care poate să afecteze sistemele puternice de calculatoare. Astfel de centre nervoase ale societății contemporane cum sînt centralele atomoelectrice, întreprinderile de prelucrare a petrolului, nodurile de telecomunicații, băncile de date pot deveni ușor obiective ale diversiuilor și terorismului politic.

Diplomația nu reușește să meargă într-un pas cu dezvoltarea tehnologiei. Pînă cînd se elaborează mecanismul de reglare a unui sistem de arme, apare deja un alt sistem care necesită o studiere mai profundă în continuare a tuturor detaliilor pentru crearea unui mecanism adecvat de control asupra lui. Un alt factor este „asimetria” nucleară a diferitelor țări care pune în mare dificultate realizarea acordului cu privire la controlul asupra armamentelor strategice.

Tehnologiile moderne nu numai că contribuie la intensificarea proceselor interdependenței globale, dar stau, totodată, la baza revoluțiilor, îndreptate împotriva schimbărilor dinamice care într-o formă mai evidentă s-au realizat în Iran și în alte țări ale lumii islamice. Interdependența poate fi pozitivă și negativă. În primul caz, interesele părților implicate coincid și de pe urma înțelegerii convenite asupra unei probleme concrete au de câștigat toți. Despre interdependența negativă se poate vorbi atunci când una dintre părți nu poate lua unele sau alte măsuri față de adversarul său, fără a-și aduce sie-și prejudicii sau va lua o măsură care îl va îndemna pe adversar să întreprindă acțiuni de răspuns, de pe urma cărora prejudiciul va fi mai mare decît avantajul. Un exemplu concludent a unei asemenea dependențe reciproce din perioada „războiului rece” este acela că toate puterile nucleare mari au devenit ostatici reciproci. Cu alte cuvinte, dependența reciprocă atotplanetară a țărilor și popoarelor are un caracter bivalent. Oamenii sînt uniți și legați între ei, dar, în același timp, depind de bunăvoința sau rea-voința reciprocă.

Controlul asupra fluxurilor de informații și bazele de date înseamnă putere și avantaje economice. Tehnologia ca atare este neutră, ea nu-și propune scopuri, însă poate servi ca armă în atingerea lor spre binele sau în dauna omului și societății. Aici totul este determinat de opțiunea care, la rîndul său, depinde de sănătatea morală, de pozițiile politice și de altă natură ale celor care fac această alegere. Tehnologia poate fi folosită atît de dușmani, cît și de teroriști, atît de adepții democrației, cît și de acoliții dictaturii. Mai mult decît atît, o tehnologie desăvîrșită poate deveni în mîinile unui om defectuos un pericol care să amenințe nu numai libertatea oamenilor, ci și existența omenirii.

La baza agravării contradicțiilor, conflictelor între țări și popoare s-ar putea afla factorul posibilităților în descreștere ale pămîntului. Pe parcursul întregii istorii a omenirii – de la Războiul troian pînă la operația „Furtuna în deșert” – resursele naturale au constituit una din problemele-cheie ale relațiilor internaționale. În zilele noastre, trecerea la societatea postindustrială sau informațională, după cum s-a menționat deja, este legată de introducerea tehnologiilor scientosaturate și economisitoare de resurse, ceea ce contribuie în mod firesc la economisirea energiei. Dar să nu uităm că ele se aplică cu precădere în sfera

informațională, care are nevoie de producția industriei metalurgice, miniere, chimice și altor ramuri tradiționale ale industriei. Ar fi de adăugat că una dintre cele mai importante ramuri ale economiei oricărei țări continuă să fie agricultura. Semnificația acestui fapt va deveni absolut evidentă, dacă vom lua în considerare starea de lucruri din China, bunăoară, acest titan demografic unde numărul populației crește pe an ce trece. Potrivit datelor existente, din întreaga suprafață de 9,6 mil. km pătrați, unui locuitor al Chinei îi revin abia 0,9 ha, ceea ce constituie 26% din nivelul mediu mondial. Cît privește terenul arabil, el, în anul 1989, nu depășea 0,09 ha sau 28% din nivelul mediu anual mondial. Caracteristic în acest sens este faptul că în perioada 1952-1990 suprafața acestor terenuri s-a redus de două ori. Deși R.P.C. dispune de mari zăcăminte minerale, ele, calculate pe cap de locuitor, nu sînt mari: de exemplu, rezervele de cărbune constituie 47% din nivelul mediu mondial, de minereu de fier - 49%, de cupru și aluminiu - 30%, de fosfor - 52% etc.

Iată de ce, la trasarea principalilor vectori ai dezvoltării social-istorice, o importanță din ce în ce mai mare capătă căile și formele relațiilor reciproce ale omului cu mediul înconjurător. Societatea întotdeauna, într-un fel sau altul, a reacționat la schimbările condițiilor naturale, modificînd relațiile sociale, autoorganizarea politică, tehnologiile, modul de viață etc. Acest lucru este foarte important, dacă ținem seama de „caracterul izolat” al lumii contemporane.

Probabilitatea sau poate caracterul inevitabil al transformării acestei sfere într-o arenă a viitoarelor conflicte mondiale sînt determinate de faptul că diferite popoare vor înțelege în mod diferit imperativele și restricțiile naturii, vor elabora și vor căuta căi proprii de soluționare a problemelor ecologice.

Evident că în fața civilizației agresive devine tot mai stringentă actualitatea problemelor legate de fragilitatea atmosferei terestre și biocenozelor. Analizînd aceste probleme, cercetătorul canadian T. Homer-Dixon a ajuns la concluzia că în viitoarele decenii, dintre toate schimbările de mari proporții cu care se va confrunta omenirea, o influență negativă mult mai mare asupra mutațiilor sociale vor avea degradarea și secătuirea pămînturilor bune pentru agricultură, pădurilor, apelor și resurselor piscicole, decît schimbările climaterice și apariția găurilor de ozon. Sărăcirea resurselor naturale duce la apariția unei sumedenii de probleme

care nu pot fi rezolvate prin dezvoltarea științei și tehnologiilor. În viitor, probabil, oamenii vor obține petrol nu numai pe calea extragerii lui nemijlocite din straturi, dar și din cărbune, din șisturi bituminoase și din nisipuri petrolifere. Combustibilul lichid poate fi obținut, de asemenea, și din plante. Nu este exclus ca omenirea să descopere alți agenți energetici, deocamdată necunoscuți. Dar într-o perspectivă previzibilă e puțin probabil să apară un substituent care prin valoarea lui să nu cedeze petrolului și altor agenți energetici.

Acești factori se vor răsfrînge în cel mai înalt grad asupra țărilor sărace. De fapt, ele de pe acum au de suferit de pe urma dificultăților provocate de insuficiența apei, pădurilor și, în special, a pământului fertil. Problemele galopante, imprevizibile și complicate legate de mediul înconjurător pot prevala față de eforturile îndreptate spre înfăptuirea reformelor sociale constructive. Creșterea neîncetată a populației, șuvoaiele neîntrerupte de refugiați pot deveni surse importante de diverse conflicte etnice, religioase, regionale și de altă natură. După cum s-a menționat deja, activitatea sindicatelor și organizațiilor criminale internaționale și naționale, terorismul de orice nuanță prezintă un pericol real care amenință securitatea națională a oricărui stat.

Cu toate transformările de amploare din sfera transporturilor și comunicațiilor, n-ar fi corect dacă vom spune că factorii geografici și teritorial și-au pierdut însemnătatea în lumea contemporană. Credem că anume depărtarea geografică a Vietnamului a fost unul din factorii importanți ai eșecului suferit de SUA. Este semnificativ faptul că pentru acumularea și dislocarea forțelor suficiente pentru efectuarea operației "Furtună în deșert" din anul 1990, americanilor le-a trebuit patru luni, dar și asta cu ajutorul considerabil al aliaților. Securitatea națională poate să depindă substanțial de gradul de stabilitate din țările situate în apropiere. E o dovadă că și în zilele noastre controlul asupra teritoriului și resurselor rămîne unul dintre cele mai importante scopuri ale statului și strategiei lui privind politica externă. Și în condițiile actuale, măsurile legate de asigurarea securității sînt de neconceput fără menținerea integrității și inviolabilității teritoriale. Acest lucru este absolut just mai ales în cazul lumii în curs de dezvoltare.

În condițiile ocluziunii crescînde a lumii cu agravarea crizei resurselor, adică odată cu secătuirea rezervelor de materii prime,

accentuarea imperativului ecologic, creșterea numărului populației, problema teritorială nu poate să nu se afle în centrul politicii mondiale. Teritoriul, care întotdeauna a fost principalul patrimoniu și sprijinul oricărui stat, n-a încetat nici cîtuși de puțin să joace acest rol, deoarece constituie temelia resurselor naturale de materie primă, economice de producție, agricole, umane și bogăției țării. Anume condițiile încheierii sau izolării (deși nu totale) a lumii, împărțirea ei totală au contribuit, probabil, la creșterea proporțiilor, cruzimii și violenței fără precedent a războaielor mondiale.

În toate civilizațiile precedente pericolul, inclusiv pericolul nimicirii, veneau din afară. Acest lucru îl putem afirma, fără a pune la îndoială teza despre factorii interni ai decăderii și dispariției civilizațiilor. "Dacă s-ar fi putut ca toți cuceritorii barbari să fie șterși de pe fața pămîntului într-o singură clipă,- scria E.Gibbon, - atunci chiar și nimicirea lor n-ar fi restabilit Imperiul de Vest (Roman), iar dacă Roma ar fi trăit acest eveniment, ea ar fi cunoscut, totodată, pierderea libertății, bărbăției și onoarei". Forțele din exterior au aplicat doar ultima lovitură temeliilor imperiului muribund. Istoria cunoaște cazuri cînd civilizații și imperii foarte dezvoltate au căzut sub presiunile popoarelor barbare, mult inferioare lor în ce privește nivelul de dezvoltare culturală. Cu totul altă situație există acum, cînd întregul glob pămîntesc este valorificat, cînd lumea s-a finalizat, s-a conturat de-a binelea: pericolul care amenință existența comunității mondiale vine numai și numai din interiorul comunității.

Sîntem nevoiți a constata că lumea spre care ne îndreptăm nu va fi obligatoriu mai puțin periculoasă decît în perioada „războiului rece”. Oricum, „războiul rece”, creînd un fel de impas sau o situație fără scăpare în relațiile dintre cele două supraputeri și blocuri asigura, totodată, stabilitatea - deși cu caracter de confruntare - și previzibilitatea eventualelor acțiuni ale ambelor părți. Spre deosebire de sistemul "concertului puterilor" din secolul al XIX-lea, începutul sec. al XX-lea, în condițiile căruia fiecare dintre părți încerca să abată pericolul potențial de la sine spre careva dintre ceilalți participanți la acest "concert", sistemul bipolar asigura atît probabilitatea locului de unde vine pericolul, cît și caracterul inevitabil al reacției de răspuns din partea potențialei victime a agresiunii.

Această circumstanță asigură o eficiență destul de înaltă a echilibrului bipolar. Pentru această perioadă era justă formula “nici pace, nici război” sau, cum o formulase R. Aron încă în anul 1947, “pacea este cu neputință, războiul este neverosimil”. Pacea reală era imposibilă în virtutea confruntării ideologice bipolare, iar un adevărat război era neverosimil din cauza riscului escaladării și distrugerii nucleare reciproce. Acum, după ce confruntarea pe tronson dublu s-a terminat, constatăm, cu regret, câtă dreptate a avut comentatorul francez P. Asner, care a găsit de cuviință să spună, că “pacea într-o măsură mai mică este cu neputință (datorită dispariției totalitarismului comunist și eșecului ideologiei), iar războiul este într-o măsură mai mică neverosimil din cauza anarhiei crescînde aproape pretutindeni și devalorizării armamentului nuclear la unii și proliferării lui necontrolate în rîndurile altora”.

Surse:

1. Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 293-328;
2. Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 439-450. ергачев В.А., *Геополитика*, К., 2000.

Literatură:

1. Tămaș Sergiu, *Geopolitica*, București, 1995.
2. Huntington, Samuel P., *Superputerea singularică*//Politica Externă, Revistă a Societății Academice din România, Anul III, Numărul 7-8, toamna-iarna 1999-2000.
3. Дергачев В.А., *Геополитика*, К., 2000.
4. Нартов Н.А., *Геополитика*, М., 2000.
5. Тихонравов Ю.В., *Геополитика*, М., 1998.
6. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*, М., 1998.

REALITĂȚILE GEOPOLITICE DIN SECOLUL AL XXI-LEA⁹

1. Europa în noile condiții geopolitice
2. Rusia și noua ordine mondială
3. SUA în cadrul realităților politice în curs de modificare
4. Politica geostrategică a Chinei
5. Geopolitica statelor musulmane
6. Axa geopolitică Nord-Sud
7. Tradițiile geopolitice ale Americii Latine
8. Africa în cadrul noilor condiții geopolitice

1. Europa în noile condiții geopolitice

Harta geopolitică a Europei cuprinde cel puțin trei formațiuni (arealuri) mari. Prima dintre ele este Occidentul continental, al cărui nucleu poate fi numit, în primul rînd, Franța, Spania, Portugalia. În Occidentul insular de cele mai multe ori sînt trecute Anglia și SUA. A doua formațiune (sau areal) îl constituie Europa Centrală. Din ea fac parte Austria, Ungaria, Germania, Italia. A treia formațiune este Rusia Europeană. Formațiunile geopolitice nominalizate creează pe continent zone de tensiune: permanent apar contradicții între Occidentul continental și cel insular; Europa Centrală adeseori se confruntă cu Occidentul și Estul Europei în care noi includem și Rusia.

---

⁹ Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 198-256; Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 419-488.

Primul război mondial a introdus corective dintre cele mai serioase în raportul de forțe geopolitice din întreaga lume. Aceste corective au fost aprofundate apoi de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și de apariția pe harta lumii la început a R.S.F.S.R., iar apoi și a U.R.S.S. Într-o jumătate de secol U.R.S.S. și Statele Nordamericane s-au transformat în două supraputeri. Sub aspect geopolitic, din anii 50 pînă în anii 90 Europa de Vest, inclusiv Marea Britanie, a jucat în mod obiectiv rolul de zonă tampon. Aceste state s-au transformat din metropole în state satelit. Evident că acest rol nu le convenea politicianilor puternici de tipul fostului Președinte al Franței, eroului ei național Charle de Gaulle. Lui îi aparține ideea de a ieși de sub controlul SUA, creînd axa Paris-Bonn. Această încercare poate fi considerată drept un germene al Europei contemporane, care intenționează pe calea unei integrări profunde să creeze o Europă puternică în stare de a se confrunta cu puternicul protector de peste ocean. În interiorul comunității vesteuropene au loc schimbări, la prima vedere imperceptibile, în relațiile dintre SUA și Europa. La suprafață aceasta pare să fie o tradițională confruntare a Parisului și Washingtonului. Ea ține, în primul rînd, de condițiile "europenizării" NATO, de ridicarea în el a rolului europenilor, precum și de reforma blocului.

Rolul său pe puntea de comandă a alianței, respingînd pe alții, încearcă să-l ocupe Germania puternică și unificată. Iată de ce ideile atlantismului trec printr-o anumită transformare. Se extind formele multilaterale de cooperare a blocului (a fost creat Consiliul de cooperare nordatlantică, a fost lansat programul "Parteneriat pentru pace", s-au format forțe multinaționale care au purtat războaie în Golful Persic, în Iugoslavia și în alte locuri), dar se amplifică relațiile bilaterale: între puterile europene (RFG -Franța), între țările mici din Europa de Nord, din ținutul Baltic. Se intensifică relațiile (legăturile) integraționiste în sfera politicii, economiei, finanțelor. Sfirșitul secolului al XX-lea a fost marcat de introducerea valutei europene unice "euro".

Tratatul de la Maastricht din anul 1992 a fost primul pas mare îndreptat spre integrarea economică și politică a majorității țărilor Europei Occidentale. Următoarea întîlnire a șefilor de guverne de la Amsterdam din anul 1997 a contribuit la transformarea pînă în anii 1999-2001 a Europei Occidentale și

Centrale într-un stat confederativ cu valută europeană unică "euro".

La Amsterdam a fost adoptată o hotărâre principială despre intrarea în componența Uniunii Europene a unui număr de zece țări din Europa Centrală și de Est foste membre ale CAER și chiar unele republici ex-sovietice: Polonia, Ungaria, Cehia, Bulgaria, România, Albania, Estonia, Letonia și Lituania. Prin urmare, Uniunea Europeană pînă în secolul al XXI-lea se va extinde considerabil. În perspectivă acest lucru ar putea să aibă consecințe negative pentru Moldova, deoarece piața acestor țări va fi îngrădită de o barieră vamală și mai puternică decît la sfîrșitul secolului al XX-lea.

Spre finele secolului al XX-lea în NATO s-au conturat distinct două grupuri: pe de o parte, SUA-Canada și Marea Britanie care adeseori aderă la ele, iar pe de altă parte – țările mari din Europa Occidentală. Procesul separării are un caracter istoric obiectiv. După cel de-al doilea război mondial SUA au putut să dicteze condițiile lor Europei, între altele, pe baza planului Marshall, și au început să transforme acest centru al uneia dintre cele mai vechi civilizații mondiale într-o zonă colonială și într-un cordon sanitar. Dar regiunea respectivă s-a dovedit a fi cu totul nepotrivită pentru acest rol. Sentimentul mîndriei naționale a francezilor și a germanilor a fost profund jignit. Primii și-au exprimat dorința de a ieși de sub controlul partenerului (sau patronului) de peste ocean francezii (pe la mijlocul anilor 60 Președintele Franței generalul de Gaulle a hotărît să iasă din NATO și a declarat apărare pe toate azimuturile). Nemții n-au fost chiar atît de îndărătnici în anii 60, însă și ei au avut asemenea gînduri.

În anii 70 lumea capitalistă s-a transformat într-un sistem statornic al celor trei forțe: prima – SUA, a doua – Europa Occidentală, a treia – Japonia. De la începutul anilor 70 istoria se desfășoară sub semnul slăbirii relative a influenței americane și întăririi potențialului economic și geopolitic al celor două centre. Din hegemonia americană în cele mai importante sfere ale vieții s-au menținut cea militară și politică. Iată de ce în lupta cu americanii trebuie căutate anume cauza, rădăcinile integrării europene. Ea prevedea atingerea mai multor scopuri: crearea valutei europene unice pînă la sfîrșitul secolului al XX-lea, unirea forțelor Europei Occidentale, ceea ce înseamnă rezolvarea sarcinilor economico-

financiare pînă la începutul noului mileniu, atingerea scopurilor politice în primul deceniu al noului mileniu și obținerea succesului în eventuala luptă armată pentru materii prime (în primul rînd, pentru agenți energetici), piețe de desfacere și punerea în aplicare a capitalurilor.

Dezmembrarea U.R.S.S. a scos de pe ordinea de zi problema integrării intensive a Europei (după cum s-a menționat mai sus, pînă și economia puternică a RFG cu greu poate “mistui” bucata prea mare a pămînturilor răsăritene), însă în perspectivă această problemă din nou va apărea în fața liderilor țărilor Europei Occidentale. Toate acestea îi obligă pe americani să sublinieze că situația în Europa și în lume eventual este mai explozivă decît după cel de-al doilea război mondial.

Colaborarea militară franco-germană comportă riscul detașării potențialului american de Europa și dacă Germania își va transfera întreaga sa ponderabilitate spre Est, atunci Uniunea Europeană va fi redusă la rolul de partener mai mic. Germania ar putea să devină pentru SUA principala durere de cap în Europa.

Așadar, americanii nu se văd învingători în Europa Centrală și din această cauză depun maximum de eforturi pentru blocarea RFG dinspre est și sud-est. Un astfel de cordon sanitar în jurul Germaniei, după părerea liderilor SUA, ar trebui să fie Polonia, unde sînt foarte puternice stările de spirit antigermane, Cehia, Austria, Turcia, Israelul, Egiptul, precum și Serbia din zilele noastre unde este foarte dezvoltată “alergia” națională la prezența germană.

Bineînțeles că Germania unificată va putea rezolva cu succes problemele geopolitice și economice externe numai dacă va putea face față sarcinilor economice și politice interne. Aceasta este, înainte de toate, problema landurilor răsăritene unde o bună parte din întreprinderile industriale staționează, unde șomajul în unele sectoare ale economiei constituie pînă la 50% din populația activă, iar 40% din alegători întotdeauna sînt gata să voteze pentru socialiști. Pune sub semnul întrebării soluționarea sarcinilor geopolitice care s-au prefigurat și situația demografică complicată din țară. Dacă în anul 1985 în RFG copiii (în vîrstă sub 15 ani) constituiau 16% din populație, iar persoanele apte de muncă (16-64 de ani) – 69%, apoi prognoza pe anul 2025 prevede 11 și, respectiv, 65%, pe anul 2035 – 9,7 și 60,3%.

O altă problemă importantă a Germaniei reunificate este dependența de materiile prime. La sfârșitul secolului al XX-lea consumul de energie primară calculată în cărbune de piatră a constituit 400 - 418 miliarde tone. Totodată, ponderea petrolului în balanța energetică a constituit circa 43%, iar aproape 85 la sută din petrol Germania este nevoită să-l importe. Importul de gaze depășește de trei ori extragerea lui în țară.

Ca s-o scoată la capăt cu problema materiilor prime, Germaniei ar putea să-i ajute numai Rusia. Colaborarea celei mai mari companii de gaze din RFG "Rurgaz" cu industria gazelor din Rusia a început în anul 1970. Până în anul 1991, prin "Rurgaz", în Germania Occidentală au fost livrate circa 400 miliarde m³ de gaze. Aceste livrări îi aduc Rusiei sume enorme de bani lichizi, pe când în interiorul țării banii lichizi abia depășesc 3%. Datorită cooperării cu "Rurgaz" Rusia în anii apropiați va apărea pe piețele Spaniei, Portugaliei, iar în perspectivă - și pe piețele Marii Britanii, cu alte cuvinte, va fi creat un sistem general european al gazelor. Până în anul 2008 companiei "Rurgaz" i se vor livra circa 200 mld.m³ de gaze. Iar această cantitate, pornind de la prețurile actuale la agenții energetici, echivalează cu aproximativ 60 mld. de mărci germane.

Evident că relațiile economice cu Germania au un caracter arhaic pentru Rusia care livrează în cea mai mare parte materii prime și semifabricate. În total circa 10 % constituie furnizarea producției finite. Și ar fi firesc ca Rusia să acționeze mai energic în secolul al XXI-lea în direcția sporirii anume a producției finite și produselor alimentare. Temeiuri obiective pentru aceasta există.

Începînd din secolul al XVII-lea Germania și-a rezolvat în mare măsură problemele sale geostrategice cu ajutorul Rusiei. Petru I i-a ajutat Austriei în lupta ei împotriva Turciei, iar Germaniei - să reziste dictatului suedezilor pe pământul german. Toate războaiele de la sfârșitul secolului al XVIII-lea au fost purtate de Rusia în alianță cu Prusia și Austria. Singura excepție a fost războiul din anii 1756-1763 când oștirile rusești stăteau lângă zidurile Berlinului.

Totodată, la sfârșitul secolului al XX-lea orice război al Occidentului împotriva Rusiei fără participarea Germaniei era cu neputință. Dar fiecare război între statele noastre de mijloc au cauzat pierderi enorme ambelor. Iată de ce mult mai avantajoase pentru ele este alianța statelor continentale împotriva celor oceanice, împotriva atlantiștilor.

Fără îndoială că toate acestea nu sînt ușor de realizat. În primul rînd, nu e ușor de a remodela conștiința deja formată a popoarelor rus și german: să depășești sentimentul adversității reciproce – prea multe jertfe au fost aduse pe altarul lui Marte în prima jumătate a secolului al XX-lea. Numai în URSS au fost sacrificate circa 30 milioane de vieți omenești pentru noua structură geopolitică din Europa. În urma celui de-al doilea război mondial etnosul rus a intrat în faza dezechilibrului. “Pasionații” (termen lansat de L.N.Gumilev) sau floarea națiunii au pierit în lupta pentru eliberarea Europei și salvarea ei de ciuma fascistă. Criza din zilele noastre a statalității ruse și a societății rusești este în multe privințe un rezultat al pieirii celui mai bun genofond al URSS. Etnosul german se află și el în faza dezechilibrului. Cea mai grăitoare în acest sens este stagnarea demografică. Evident că acest dezechilibru nu mai poate fi adîncit în continuare. Pentru restabilirea genofondului celor două țări va fi nevoie de sute de ani. Principala condiție a acestei restabiliri este renunțarea la războaie.

Pentru Germania această cale este cu mult mai grea decît pentru Rusia. În Germania adeseori se vehiculează ideile că poporul rus nu este altceva decît un “băligar” istoric destinat lui. Exagerarea autoestimărilor, deocamdată, nu părăsește conștiința de sine germană. Este exprimată, bunăoară, părerea că ei pot lupta cu întreaga lume, și să iasă învingători, că ei depășesc din punct de vedere intelectual alte popoare. Aceste idei nu le-au fost străine nici marilor filozofi, geopoliticieni germani – lui Hegel, Marx și Engels. Iar la nivelul conștiinței obișnuite, în traiul curent ele adeseori se fac auzite și astăzi.

Un alt factor care împiedică de a stabili o alianță egală în drepturi între Rusia și Germania este slăbiciunea Rusiei și a statelor învecinate cu RFG. Polonia, Ucraina, Cehia, Slovacia, țările Baltice, Iugoslavia, Ungaria, România, Bulgaria etc. reprezintă o imensă regiune, unde Germania poate să instituie un control economic, politic și militar. Face oare să mai vorbim că asemenea încercări vor fi respinse nu numai de populația țărilor respective, ci, în primul rînd, de Rusia. Așadar, o a treia confruntare între Rusia și Germania ar putea elimina pentru totdeauna cele două state, precum și cele învecinate din politica mondială, să le aducă în faza de dispariție.

Evident că atîta timp cît Federația Rusă dispune de un considerabil potențial termo-nuclear, de mari forțe armate, RFG nu

va îndrăzni să întreprindă acțiuni militare directe. Sistemul ei militar există mai ales ca forță de susținere a trupelor SUA în Europa. Iată de ce posibilitățile economice mari ale Germaniei sînt blocate de slăbiciunea forței ei militare. Înțelegînd acest lucru, nemții caută o alianță strînsă cu Franța și țin destul de bine isonul americanilor în politica lor din Orientul Apropiat și din Balcani.

Așadar, relațiile ruso-germane, în opinia lui Manfred Hilderneier, profesor la Universitatea din Gottingen, autorul mai multor cărți despre Rusia, rămîn "insolubile" la sfîrșitul secolului al XX-lea.

Fiind puternică pe plan economic, Germania este sub aspect militar și politic un stat de categoria a treia. Înțelegînd bine acest lucru, nemții caută în permanență sprijin politic și militar. Susținerea militară ei o văd în alianța cu Franța care promovează o politică militară destul de independentă. Ea are armament racheto-nuclear, inclusiv rachete balistice strategice, aviație strategică, sisteme cosmice, submarine atomice purtătoare de rachete, forțe aeropurtate și de croazieră ale flotei. Asocierea forțelor armate ale ambelor țări creează un sistem bine echilibrat; aceste forțe sînt în stare să desfășoare în mod independent acțiuni militare. Dar nu e chiar atît de simplu. Germania nu are o astfel de armată ca Franța și nu din cauza că nu poate, ci pentru că ei i se interzice să facă acest lucru conform Acordului de la Potsdam. În Franța persistă încă temerile că vecinul de la est ar putea să-și sporească potențialul militar. De unde și orientările ei paralele spre SUA.

De fapt, forțele franco-germane, potrivit unor indici generalizați, rămîn cu mult în urma grupării militare americano-engeleze și real ele pot desfășura acțiuni militare doar în vestul Mării Mediterane și în partea de sud a Marii Britanii. Teritoriul SUA aproape că este inaccesibil pentru majoritatea mijloacelor strategice ale Franței. Un atac al forțelor racheto-nucleare franceze asupra Marii Britanii nu-i îngrijorează pe americani - acestea sînt problemele englezilor. Așa că un contingent militar strategic mai mult sau mai puțin comparabil cu cel american, Franța și RFG îl pot găsi numai în Rusia. Dar Rusia acum este foarte slabă din punct de vedere economic. RFG a investit în "Rusia neputincioasă" peste 60 mld dolari, iar randamentul nu se vede. Criza sistemică de mari proporții a afectat toate sferile societății rusești, iar complexul

militar industrial suferă de pe urma ei chiar mai mult decît alte ramuri economice.

În aceste condiții, consideră ministrul apărării al Franței Alain Richard, atît rușii, cît și francezii trebuie să se gîndească la politica lor militară și la doctrina lor militară. În opinia sa, țările noastre ar dori să aibă relații noi în domeniul politicii, apărării și securității. La Moscova și la Paris “a fost aprobat pe anii 1998-1999 un nou plan de cooperare în domeniul apărării, bazat pe intensificarea consultărilor politico-militare între principalele persoane responsabile din administrația centrală a marilor state majore și comandamentelor militare ale armatelor celor două țări”.

În cadrul întrevederilor reprezentanților comandamentelor generale au fost examinate o serie de chestiuni cum ar fi dirijarea crizelor, securitatea în Europa, reformele sistemului apărării, elaborarea doctrinelor militare și a componentelor lor nucleare etc. S-a intensificat cooperarea între forțele armate ale celor două țări. În acest domeniu sarcina principală le revine acțiunilor operative comune de antrenament și instruirii cu ajutorul stagierii ofițerilor. A fost pusă la punct colaborarea tehnologică și industrială la cele mai moderne elaborări științifice și industriale, înainte de toate în domeniul cosmosului și aeronauticii.

Dar atît Germania, cît și Franța susțin cu insistență ideea propulsării NATO, dînd asigurări că Consiliul comun permanent Rusia-NATO “constituie baza cooperării între NATO și Rusia”.

Una dintre cele mai importante priorități geopolitice strategice pentru Europa continuă să fie Balcanii care ocupă o poziție-cheie în politica europeană încă din secolul al XIX-lea. Steven Larraby, unul dintre colaboratorii de frunte din secția internațională a corporației “Rand corporation” scrie în cartea “Rusia și Europa. O nouă ordine de zi în problemele securității”: “După Războiul din Crimeea Rusia căuta să-și intensifice influența în Balcani în ciuda Austriei și mai puțin - a Germaniei. Un stimulent puternic în această privință era propagarea stărilor de spirit panslaviste în Rusia și în Balcani”.

Balcanii și acum rămîn în cîmpul vizual al politicienilor și geostrategilor din Moscova. În centrul atenției Rusiei, există cîteva obiective geopolitice: să nu admită izolarea diplomatică a Moscovei la Belgrad, Sarajevo, Sofia; să asigure rolul de căpetenie al Rusiei în dilema balcanică, între altele, să le împiedice atlantiștilor să le

impună serbilor, bulgarilor soluționarea securității lor, care ar exclude prezența Moscovei aici; pe plan internațional să procedeze astfel, încât destinele popoarelor slave să le decidă, în primul rând, Consiliul de Securitate al ONU, dar nu SUA, Germania sau Anglia. Scopul global al acestor pași este prevenirea acțiunilor de luptă în Balcani. Pe plan geostrategic, Moscova a depus întotdeauna eforturi pentru preîntâmpinarea încercărilor Occidentului de a transforma NATO, dar nu ONU într-un pivot al sistemului securității europene.

Dar, în virtutea unui șir de cauze, inițiativa geopolitică în Balcani la sfârșitul sec. al XX-lea aparține SUA și Germaniei. Rusia este nevoită să se limiteze la un rol neimportant în cadrul forțelor pacificatoare internaționale sub comanda NATO.

Echilibrul de forțe în Marea Neagră trece prin modificări substanțiale, întrucât în vreme ce flota rusească devine o umbră a celei sovietice, forțele maritime militare ale Turciei se avansează pe poziții dominante - scrie în acest context Erich Grow în revista "Jane s Navy International". Destabilizarea situației în Balcani a constituit una din cauzele rivalității geopolitice dintre Rusia și Turcia. După cum se știe, această confruntare are rădăcini istorice adânci. Iar în anii 90 Turcia a început să promoveze o politică mai activă în Balcani: a întărit legăturile cu Bulgaria, Albania, a susținut, împreună cu alte state islamice, Bosnia și Herțegovina. Dezmembrarea Uniunii Sovietice a oferit noi posibilități pentru intensificarea influenței Ankarei în Caucaz și în Asia Centrală. Confruntarea geostrategică care s-a agravat între Rusia și Turcia ar putea să se extindă asupra Balcanilor, deoarece la aceasta contribuie și accentuarea disensiunilor în jurul Bosforului și Dardanelelor. Toate acestea luate în ansamblu, precum și alte motive, sînt pentru Rusia un factor serios pentru a nu se retrage din Balcani, pentru a întări relațiile nu numai cu Bulgaria, Serbia, dar și cu Grecia care se împotrivesc Turciei.

De-a lungul secolelor, Europa de Est a fost de cele mai multe ori obiectul, dar nu subiectul politicii mondiale globale. În ultimele decenii de această regiune sînt legate de-a dreptul interesele marilor puteri ale Europei, iar la sfârșitul sec. al XX-lea și ale întregii lumi. Adeseori, ea a fost o sursă de conflicte între marile puteri. Ambele războaie mondiale au început în această regiune, deoarece

aici s-au întâlnit principalele contradicții geopolitice dintre cele mai puternice țări ale lumii.

Multe lucruri despart țările Europei de Est și de Vest (factori economici, cultural-istorici: diferite idealuri social-politice, diferite confesiuni, povara vrăjbei istorice, diversitatea etnică etc.). Factorii comercial-economici, exportul de materii prime și alți factori determină înclinarea celei mai mari părți a Europei de Est spre Rusia, dar nu spre țările occidentale. Pe baza acestui lucru se poate afirma că Occidentul e puțin probabil să obțină într-o perspectivă istorică un careva avantaj, atrăgând spre sine țările acestei regiuni ca astfel să slăbească Rusia. Calea de implantare în mijlocul populației țărilor regiunii a urii față de Rusia – aceasta este o cale spre impas (în primul rând, chiar pentru statele Europei de Est). Rusia este și ea profund interesată în normalizarea relațiilor cu vecinii. Istoria și geografia au condiționat interesul Rusiei în relațiile de bună vecinătate, comercial-economice cu Europa de Est. Ele corespund securității sale, intereselor sale vitale.

În virtutea diferitelor circumstanțe, spre sfârșitul secolului al XX-lea, Rusia poate să se alinieze la țările Europei de Est numai prin statele suverane – Ucraina, Moldova, Belarusi, excepție făcând doar regiunea Kaliningrad care este un fel de enclavă.

Structurile create în Europa Occidentală după anul 1945 acum fie că au slăbit considerabil, fie că se confruntă cu scopuri confuze. "Fragmentarea" Europei actuale ne permite să afirmăm că pericolul care amenință securitatea statelor europene vine nu din afară, ci de la unul împotriva altuia. Dezvoltarea Europei de Est o determină astfel de factori ca năzuința spre suveranitate, spre renaștere și amplificarea naționalismului. Acestea au caracter obiectiv, acest proces este propriu aproape tuturor țărilor lumii, fără nici un fel de excepții. Capătă amploare tendința de renaștere a coalițiilor și alianțelor între grupe de state. În Europa se creează coaliții similare pentru rezolvarea în scurt timp a problemelor economice, politice, teritoriale, ecologice și altor probleme importante. De exemplu, alianțele Ungariei și Cehoslovaciei, Poloniei, Austriei, Italiei. Se extind între ele relațiile bilaterale. Tot mai multe minți cucerește ideea creării securității europene în opoziție cu NATO. Dar în pofida acestei idei se propagă intens teza "nucleului forței" lansată în Occident, transformării lui într-un "nucleu al forței mondiale", în timp ce țările Europei de Est vor

trebui să susțină eforturile “nucleului” în instituționalizarea democrației și formarea economiei de piață.

Geopolitica regională apare în aceste concepții ca o verigă a geopoliticii globale comune. Ea trebuie să contribuie la realizarea aspirațiilor geopolitice ale țărilor Occidentului, în primul rând SUA, Germania, Franța. De fapt, companiile transnaționale nu prea țin seamă de astfel de noțiuni ca suveranitatea statelor est-europene, ceea ce vine în flagrantă contradicție cu tendințele de bază din regiune. Noi am menționat mai sus rolul deosebit al Germaniei reunificate în complexul relațiilor din Europa. Ei i se spune chiar stăpîn al balanței politico-economice europene, iar influența economică și diplomatică se face simțită nu numai în regiune, dar în aproape toate colțurile Pământului.

Modificările teritoriale care au avut loc, creșterea potențialului economic și politic îndeamnă în mod obiectiv Germania spre schimbarea cunoscutului statu-quo, erijarea în rol de suveran al destinelor Europei. Iar în perspectivă – și ale lumii. Simptome ale acestor pretenții potențiale sînt acțiunile conducerii politice germane îndreptate spre destabilizarea situației în Iugoslavia, amestecul în evenimentele din Albania, complicitatea împreună cu trupele americane și engleze la deportarea liderilor sîrbi, disponibilitatea de a interveni în evenimentele din Irak. În viitorul apropiat, ne putem aștepta la renașterea, fie în alte forme și cu altă argumentare, a vechii concepții despre rolul general european al Germaniei, iar în perspectivă – pretenții la rolul de hegemon mondial. Mulți europeni (mai ales francezii și englezii) își exprimă temerile că în centrul continentului ar putea să apară “al patrulea reich”. Despre aceasta, la timpul respectiv, i-a vorbit lui M.S.Gorbaciov fostul Prim-ministru al Angliei M. Thatcher. Anume prin aceasta poate fi explicată pasiunea cu care s-au declanșat din nou în Germania dezbaterile publice în jurul concepțiilor geopoliticienilor-părinți, mai cu seamă a concepției Europei Centrale (de Mijloc) – “Mitteleuropa”. Autorul ei este “părintele liberalismului german” F. Naumann (1860-1919). Lucrarea sa “Mitteleuropa” era, de fapt, în timpul primului război mondial cartea de căpătîi în Germania și Austria.

De aici e numai un pas pînă la teza lui P. de Lagardes care la mijlocul sec. al XIX-lea cerea ieșire la Marea Mediteraneană pentru Germania, între altele, posedarea portului Triest, precum și a

gurilor Dunării. Aceste idei le-a exprimat într-un articol antislav unul din întemeietorii marxismului F. Engels. El scria în anul 1849, că ...slovenii și croații rup Germania și Ungaria de Marea Adriatică, iar Germania și Ungaria nu pot admite ruperea lor de la Marea Adriatică din considerente "geografice și comerciale", care ... reprezintă pentru Germania și Ungaria o problemă tot atât de vitală cum este, bunăoară, pentru Polonia litoralul Mării Baltice de la Danzig pînă la Riga.

Nu poate fi dată uitării acum și o circumstanță destul de importantă cum este dorința din ce în ce mai mare a nemților de a "restabili dreptatea istorică". Acest lucru poate fi făcut, cred ei, pe calea retrocedării teritoriului fostei Prusii Orientale, iar aceasta înseamnă un conflict direct cu Rusia, care ar putea să aducă o mulțime de nenorociri nu numai Europei, ci și întregii lumi.

Neutralizarea influenței și expansiunii Germaniei poate fi realizată printr-o politică externă activă a Rusiei, prin dezvoltarea unei colaborări mai strînse cu alte state europene puternice, în primul rînd, cu Franța. Al doilea mijloc, care joacă un rol ajutător, este cuplarea Federației Ruse la structurile vest-europene. Principalul este numai de a nu reduce această cuplare la rolul Rusiei în calitatea unui apendice de materii prime al Europei (deși agenții energetici pot fi transformați și ei într-un atu), iar cel mai important este de a se încadra activ în cooperarea interstatală, în diviziunea socială a muncii, cînd fiecare depinde de fiecare. În alte cazuri, cu deosebire în condițiile zguduirilor social-economice, în Germania ar putea să prindă la puteri forțele revanșarde care, deocamdată, sînt destul de slabe. Ele, în anumite condiții, vor putea să exercite o influență serioasă asupra cursului de politică externă al țării. Așadar, liderii țărilor Europei de Est trebuie să țină minte că expansionismul german și-a menținut potențialul. Ar trebui să nu uite acest lucru și popoarele țărilor Baltice, care la sfîrșitul sec.al XX-lea se avîntă de bună voie spre cîmpul geopolitic al Occidentului, în primul rînd, al Europei de Nord și Germaniei.

Însumînd cele spuse, putem trage concluzia că în Europa are loc un proces de revenire de la structura politico-militară bipolară la sistemul pluripolar al relațiilor internaționale cu dezvoltare dinamică. Problemele militare în acest proces, deocamdată, joacă un rol important, dar spre sfîrșitul secolului al XX-lea centrul de gravitate s-a deplasat în direcția problemelor economico-financiare

- aceasta, în primul rînd. În al doilea rînd, în Europa se formează un sistem fragmentar de state naționale (țările Baltice înclină mai mult spre Scandinavia, Polonia, Ungaria și Cehia - spre Germania etc.). Țările Europei de Est formează coaliții temporare, care sînt instabile, ele își schimbă punctele de reper, pornind de la interesele de moment (cel mai adesea cele financiare, economice, politice, militare). Aceste interese sînt formulate de multe ori de către politicieni efemeri, ele au un caracter subiectiv dictat de gusturi, nu poartă amprenta unei serioase analize a profunde interdependențe atotcuprinzătoare proprii contemporaneității.

2. Rusia și noua ordine mondială

Pentru noi, foști cetățeni ai URSS, se pune în mod firesc problema despre locul și rolul Rusiei în comunitatea mondială în contextul acelor mutații decisive pentru destinul ei din tabloul forțelor geopolitice care au avut loc în ultimii ani. Însăși așezarea geografică a Rusiei pe întinsurile de necuprins ale continentului eurasiatic la confluența dintre diferite civilizații, culturi, țări și popoare, caracterul grandios al spațiilor sale și forța de atracție și de respingere care vin din partea ei, urmările potențiale pentru contururile geopolitice ale lumii contemporane ridică o mulțime de probleme imperative. Ce este Rusia: pur și simplu, unul din membrii normali ai comunității mondiale? Un spațiu vital deosebit situat la confluența Est și Vest și care le aparține ambelor puncte? O lume a lumilor? O civilizație aparte printre alte civilizații egal de mari?

Lista întrebărilor poate fi continuată. Paradoxul constă în faptul că atît răspunsurile pozitive, cît și negative la toate aceste întrebări pot fi considerate, concomitent, adevărate și neadevărate. Evident că aceste întrebări sînt complicate și căutarea răspunsurilor la ele constituie o problemă cu multe aspecte care necesită o investigație aparte.

Rusia s-a pomenit în epicentrul transformărilor globale și a devenit una dintre cele mai mari zone ale instabilității. Dezmembrarea URSS și criza totală generată de această destrămare au aplicat, fără doar și poate, o lovitură puternică statalității rusești, au zdruncinat ordinea firească, infrastructura mentalității, au pus sub semnul întrebării însăși ideea rusească. Este clar că

transformările cardinale prin care trece vor cere din partea Rusiei să-și concentreze eforturile cu adevărat titanice care, fie și temporar, nu pot să nu blocheze sau, în orice caz, să slăbească activitatea ei pe arena mondială, s-o determine de facto, dacă nu de jure să-și diminueze obligațiile sale pe linia politicii externe.

Cu toate acestea, în pofida tuturor greutăților și perturbărilor prin care trece Rusia, nu putem spune că pentru ea a survenit deja declinul. Greșesc amarnic cei care îi rezervă Rusiei un loc și un rol undeva aproape de periferiile politicii mondiale, crezând că ea alunecă spre nivelul unui stat de mîna a doua, dacă nu chiar de categoria a treia (adeseori, despre ea se vorbește ca despre o țară din "lumea a treia").

Par imprecise și considerentele exprimate de autorii (care s-ar părea că privesc cu optimism perspectivele dezvoltării ei), rezervîndu-i Rusiei rolul de "viaduct natural" în felul său al fluxurilor comercial-economice și de transport între Europa, Asia și Africa, de "pod eurasiatic" care servește drept cea mai scurtă cale comercială dintre Asia și Europa. După părerea unuia dintre autori, "dorim noi sau nu, însă Rusia devine din nou un avanpost al lumii creștine înălțate în imensa lume a Islamului, de relațiile cu care depind în mare măsură liniștea, stabilitatea, iar pe viitor, posibil, și bunăstarea Rusiei."

Este absolut neînțeles de ce, pe ce bază Rusia poate și trebuie să devină un fel de "avanpost al lumii creștine" numai în lumea islamică. Dar cum rămîne atunci cu lumea budistă, confucianistă, hinduistă, sintoistă sau cu lumile est-asiatică, sud-asiatică nu mai puțin întinse decît lumea musulmană? Doar e limpede că Rusia iese cu cel puțin trei fațade spre lumea exterioară: de vest - îndreptată spre lumea euroamericană; de sud - îndreptată spre lumea islamică atît de eterogenă și fațada de est - îndreptată spre Asia și regiunea asiatico-pacifică. De ce anume punte, avanpost sau altceva în acest gen, dar nu un spațiu geopolitic de sine stătător cu interesele sale specifice realizate sau în curs de realizare pe toate azimuturile în toate direcțiile care cuprind fiecare spațiu al planetei. Totodată, Rusia nu poate fi o "punte" între Vest și Est în accepțiunea tradițională a acestui cuvînt, pur și simplu, din cauza că sinteza civilizațiilor euramericană, asiatică și Orientului Apropiat s-a produs în condițiile unei izolări propriu-zise a Rusiei la

începuturile autarhiei politico-ideologice și informațional-tehnologice relative.

În condițiile care s-au creat acum, în fața Rusiei stă sarcina formulării din nou a obiectivelor sale politice adecvate noilor realități, trasării din nou a intereselor sale în domeniul securității naționale. Concepția securității naționale, după cum se știe, se bazează înainte de toate pe ligamentul “stat – mediu extern”. Mai sus s-a menționat deja că în această lucrare atenția principală se concentrează asupra aspectelor geopolitice ale securității, cu alte cuvinte, asupra parametrilor săi exteriori. Dar situația Rusiei în prezent este de așa natură că anume starea internă determină în mare măsură cei mai importanți parametri ai securității ei geopolitice. Una din principalele surse ale pericolului zdruncinării intereselor naționale ale Rusiei se află chiar în interiorul ei.

Este vorba, în primul rând, de necesitatea asigurării unei stabilități economice, sociale, politice și ideologice în interiorul țării. Gradul de apărare și de stabilitate ale statului le putem considera asigurate dacă este garantată securitatea lui internă și externă. Se mai cere de adăugat că anume reușitele sau nereușitele pe frontul intern vor determina, în ultimă analiză, ponderea și influența Rusiei atât în spațiul postsovietic, cât și în întreaga lume. Iată de ce în concepțiile interesului național și securității naționale cea mai înaltă prioritate trebuie acordată rezolvării complexului de probleme interne.

Cea mai discutabilă în contextul aspectelor discutate este problema dacă Rusia, după dezmembrarea URSS rămâne sau nu o mare putere capabilă să concureze pe arena mondială de la egal la egal cu alte mari puteri. Bineînțeles, că nici un fel de tîngui și vrăji menite să sporească măreția națiunii și a statului caracteristice în ultimii ani publicisticii noastre, de altfel, și literaturii științifice, în principiu nu adaugă nici măreție, nici prestigiu. Ar fi cazul să amintim aici cuvintele lui T. Mann care, între altele, spunea: “Nenorocită e țara care are nevoie de eroi”. Parafrazînd această teză, s-ar putea spune că nenorocit e poporul care vociferează la toate colțurile, ridicînd în slăvi măreția sa.

Și totuși, pentru un popor rănit în amorul propriu al mîndriei naționale este firească și inevitabilă grija de locul ce îi revine în comunitatea țărilor și popoarelor. Din acest punct de vedere, ni se pare că nu respectă regulile jocului acei analiști occidentali care n-

ar fi împotriva să ironizeze (adeseori prin glume deplasate) în legătură cu această îngrijorare a rușilor. Totuși n-ar trebui să uităm că aceasta este soarta oricărei puteri imperiale care a suferit înfrângere și înjosiri ale demnității naționale (nu are importanță dacă ea este reală sau imaginară).

Vom aminti în acest context America de la mijlocul anilor 70-80. Fiind strânsă în cleștele așa-zisului sindrom vietnamez și încercând sentimentul demnității naționale jignite în lumina cunoscutelor evenimente iraniene, ea era însetată de o victorie cât de mică pe arena internațională. Atunci, cum nu se poate mai bine, s-a ivit minuscula Grenada – o insuliță în Marea Caraibilor, plastic vorbind, de dimensiunile aeroportului “J.F.Kennedy”. Căci acapararea ei de către trupele americane era prezentată de persoanele oficiale și de mijloacele de informare în masă ale SUA ca o impresionantă victorie a armelor americane asupra răului mondial care, chipurile, amenință însăși existența Americii. Sau să ne amintim cum după înfrângerea zdrobitoare a armatei americane cu un efect de jumătate de milion în junglele din Asia de Sud-Est acei Rembo de diferite culori repurtau în diferite ipostaze victorie după victorie asupra vietnamezilor...în filme și pe ecranele televizoarelor.

Totodată, nu trebuie să uităm că un popor obsedat de orgoliu pentru propria măreție și de superioritatea închipuită față de alte popoare, la fel ca poporul înverșunat și înrăit din cauza înjosirii demnității naționale, nu este în stare să aprecieze just situația sa reală în lume, interesele, scopurile sale adevărate, misiunea sa adevărată. V. Soloviov nu întâmplător sublinia, că un popor istoric, dacă el vrea să-și trăiască din plin viața națională, trebuie să se depășească pe sine, “să se pătrundă de interesele supranaționale, să-și trăiască viața pe coordonatele istoriei mondiale”, deoarece autoadmirația și autoadorația nu ajută la consolidarea spiritualității poporului, ci, dimpotrivă, duce la slăbirea și descompunerea ei.

Ideea cu adevărat națională nu trebuie confundată cu profanarea ei național-șovinistă de mare stat. Ideea națională conține sensul suprem al existenței și vocației poporului respectiv. Ea se afirmă și își dovedește legitimitatea nu prin negarea sau discreditarea culturilor sau idealurilor altor popoare, ci prin

năzuința de făurire, prin asimilarea creatoare a tot ce este viabil și pozitiv din moștenirea acestor popoare.

Aceste avertismente nu și-au pierdut actualitatea nici în zilele noastre, mai ales prin prisma faptului că unii autori contemporani, în căutarea căilor originale de restructurare socială și politică a Rusiei, n-ar fi contra să exagereze peste măsură factorul originalității și căii specifice de dezvoltare a ei. Mai mult decât atât, mulți dintre publiciștii noștri de orientare așa-zisă patriotică au luat drept călăuză în acțiune ideea lui F.M. Dostoievski care consideră că misiunea Rusiei este de a salva și a reînnoi Europa. Majoritatea lor înclină să recomande diferite variante de proiecte propuse în anii 20-30 de către reprezentanții eurasiatismului.

Nu există îndoieli că Rusia își poate păstra măreția numai rămânând Rusia. Dar nici un singur stat nu este în stare să asigure creșterea economică și ridicarea bunăstării poporului fără utilizarea resurselor naturale atât materiale, cât și spirituale. Totodată, nu poate fi trecut cu vederea caracterul defectuos al interpretărilor în termenii despre apartenența Rusiei ba la Est, ba la Vest sau ca o sinteză a celor două puncte, fără a dezvălui esența sintezei ca atare. În lumea contemporană în genere nu e prea constructivă însăși ideea despre orientarea occidentală sau orientală și prioritățile respective din strategia politicii externe a Rusiei, deoarece realitățile actuale sînt de așa natură că, după cum s-a menționat mai sus, mult Orient este prezent în Occident, dar și mai mult Occident – în Orient.

Actualmente, Rusia ocupă nu, pur și simplu, o poziție de semiperiferie față de centrele mondiale, așa cum era pînă la primul război mondial, sau poziția unuia dintre cei doi poli în ordinea mondială bipolară din perioada postbelică, ci spațiul de mijloc dintre Europa, Extremul Orient și lumea musulmană. În același timp, ea este un centru de atracție al țărilor din spațiul postsovietic, formînd, astfel, axa unei noi grupări de țări și popoare care nu formează o regiune geografică unică.

În virtutea acestor factori, pentru Rusia vorba poate fi nu, pur și simplu, despre securitatea militară, ci despre o securitate sub toate aspectele și la toți parametrii ei: global, regional, național, precum și economic, social, ecologic, informațional, politic. Din acest punct de vedere ni se pare nejustificată alternativa: sau politică externă globală, sau reforme în interiorul țării. Pentru

amplificarea lor nicidecum nu este obligatoriu să fie restrânsă activitatea de politică externă. Ele se pot îmbina întru totul și completa reciproc. Sarcina principală a serviciilor de politică externă ale Rusiei este de a asigura o ambianță stabilă și fără pericol pentru rezolvarea problemelor legate de formarea și devenirea noului sistem social-economic și politico-statal.

În lumea contemporană, pentru realizarea relațiilor comercial-economice, politice, culturale de mare amploare și a relațiilor de altă natură cu diferite țări sau regiuni nici Rusia, nici un alt stat mare nu are nevoie de nici un fel de tampon sau mediator în sensul tradițional al acestor noțiuni. De exemplu, Caucazul sau Orientul Apropiat nu trebuie privite ca un avanpost al unui sau altui stat sau ca un obiect pasiv la care pretind careva țări, întrucât ele obțin treptat statut de participanți activi la politica mondială, își apără propriile interese legitime. Totodată, la aprecierea realităților regiunii sau țării trebuie să se renunțe la bucherismul principiului abordat al jocului cu miza zero conform căruia infiltrarea economică, culturală sau de altă natură a altui stat în sfera intereselor tradiționale, bunăoară ale Rusiei, în mod automat și inevitabil prejudiciază interesele ei. Din acest punct de vedere, faptul că Turcia și Iranul rivalizează în Caucaz sau în Asia Centrală este un fenomen cu totul firesc.

Prin prisma celor expuse în contextul examinat presupun că ar trebui să fie vorba despre reestimarea valorilor, dar nu despre alegerea căii de dezvoltare – de est sau de vest. Problema Rusiei constă în aceea că ei îi revine sarcina de a rezolva aspectele încă nerealizate integral ale modernizării (crearea societății civile și a statului de drept, formarea cetățeanului desăvârșit de clasă medie etc.) în condițiile de acomodare la realitățile trecerii zonei dezvoltate a lumii moderne pe calea dezvoltării postmoderniste.

Cu alte cuvinte, Rusia trebuie să-și concentreze atenția asupra căutării unei căi proprii, cu profil național, în condițiile încheierii perioadei moderne și începerii etapei postmoderne, când sensul vestcentrist și evoluția lumii contemporane deja nu mai pot fi considerate singure posibile și singure valabile.

Dacă la începutul reformelor, linia spre modernizare însemna pentru Rusia orientarea numai spre "intrarea în Europa", apoi conștientizarea schimbărilor revoluționare în domeniul tehnologiei telecomunicațiilor și informațiilor, policentrismului

lumii contemporane, existenței în ea nu numai a unui, ci a mai multor centre, care dispun de cunoștințele necesare nouă, de tehnologii și resurse financiare, oferă posibilități mult mai largi pentru familiarizarea cu experiența înaintată și integrarea în economia mondială, ținându-se cont, totodată, de interesele naționale.

Se mai cere abordat încă un aspect. Unii autori străini și ruși repetă ca un blestem teza că Rusia, pierzînd statutul de mare putere mondială, poate exista numai ca putere regională. Se naște întrebarea: în care regiune anume Rusiei îi este sortit să acționeze în calitate de putere regională? Analiza situației reale arată că pentru Rusia sînt actuale regiunile Europeană, Orientul Apropiat, Orientul Mediu, Asiatică Centrală, Asiatico-Pacifică, precum și țările străine din apropiere. Pentru echilibrul mondial de forțe, o importanță deosebită au relațiile pe liniile: Rusia - țările Uniunii Europene, Rusia - NATO, Rusia - SUA, Rusia - China, Rusia - Japonia, Rusia - țările Orientului Apropiat, Rusia - CSI etc.

Pe parcursul întregii sale istorii contururile geopolitice ale Rusiei s-au caracterizat în exclusivitate printr-o înaltă mobilitate. Rusia a cunoscut în permanență achiziții și pierderi teritoriale, dar treptat mai mult sau mai puțin clar se contura principala tendință - extinderea neabătută a spațiului ei geopolitic, fie prin mijloace pașnice sau de forță. Spre sfîrșitul sec. al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea granițele Rusiei au căpătat, posibil cu unele excepții, configurațiile lor firești.

În această privință s-ar putea face o analogie cu SUA care, înfruntînd distanțe colosale de la coastele Atlanticului pînă la Oceanul Pacific, spre sfîrșitul sec. al XIX-lea au căpătat contururile lor actuale. Tabloul geopolitic deschidea în fața Rusiei perspective favorabile atît pentru dezvoltarea social-economică și politică, cît și pentru relații în comunitatea mondială. Ea a devenit concomitent putere europeană, asiatică și asiato-pacifică, continentală și oceanică. Iată de ce direcția-cheie în strategia politică a Rusiei a devenit orientarea spre stabilizarea situației geopolitice, menținerea și consolidarea echilibrului existent al forțelor mondiale. La fel și acum, cu toate pierderile suportate, Rusia rămîne în același timp stat european, asiatic și asiato-pacific, continental și oceanic. În Europa, Rusia a devenit o țară care prin ponderea și influența sa se compară cu Marea Britanie sau Franța. În Asia de Est ea deține, în

orice caz pe plan politico-militar, un loc echivalent cu cel pe care îl ocupă, bunăoară, China. Oricare ar fi modificările evidente ale situației, eventualele clauze, nu trebuie să uităm că în lumea contemporană nimeni încă n-a anulat rolul forței și, respectiv, forța militară. Din acest punct de vedere, Rusia care deține locul al doilea în lume privind potențialul nuclear, este capabilă în caz de necesitate să arunce mănua oricărui adversar, atît la Est, cît și la Vest, atît la Sud, cît și la Nord. La etapa actuală, pe plan politico-militar numai Rusia este în stare să se opună SUA care pretinde la rolul de singura putere globală. Cu o doză considerabilă de încredere se poate spune că în majoritatea regiunilor puternice Moscova rămîne, deocamdată, un atlet militaro-strategic de categorie grea, iar odată cu ieșirea din criza economică, acest statut se va consolida inevitabil.

Se cere relevat și faptul că măreția unui stat este determinată nu numai de existența în fiecare moment dat a standardelor strict materiale de viață. După cum menționa I. Ilin, statutul de mare putere al unui sau altui stat "este determinat nu de dimensiunile teritoriului și nu de numărul locuitorilor, ci de capacitatea poporului și a guvernului său de a lua asupra lor povara marilor sarcini internaționale și de a duce la bun sfîrșit în mod creator aceste sarcini. Un stat mare este acela care afirmîndu-și existența, interesul, voința, insuflă o idee juridică creatoare, edificatoare în toată puzderia de popoare, în întregul "concert" al popoarelor și țărilor".

Din acest punct de vedere o mare importanță are un întreg complex de alți parametri, cum ar fi contribuția intelectuală, spirituală, științifică, tehnologică etc. a țării la dezvoltarea mondială, precum și propriul ei potențial și posibilitățile ei creatoare în aceste sfere. Perspectivele Rusiei sub toate aceste aspecte nu sînt chiar atît de problematice cum le-ar dori să fie adversarii statutului ei de mare putere (atît străini, cît și autohtoni). Totodată, nu trebuie scăpat din vedere faptul că orice evenimente și transformări de mare amploare în Rusia întotdeauna au exercitat și continuă să exercite o influență substanțială asupra stării de lucruri pe plan mondial.

Acest lucru este determinat, în primul rînd, de faptul că Rusia are o situație aparte, unică în structura geopolitică a lumii contemporane. Ea s-a extins pe spații imense care formează un fel

de coloană vertebrală ce unește Europa și Asia într-un continent eurasiatic unic. E de ajuns să aruncăm o privire asupra hărții politice pentru a ne convinge că însăși amploarea geopolitică a Rusiei îi hărăzește de-a dreptul un statut de putere mondială. Și pe linia de vest, și pe cea de est, și la sud politica externă a Rusiei capătă dimensiuni strategice. O importanță deosebită în actuala realitate capătă situația geopolitică a Rusiei datorită apropierii ei de unele dintre cele mai periculoase focare și epicentre ale conflictelor național-teritoriale.

O construcție portantă fundamentală a sistemului contemporan de securitate colectivă este complexul relațiilor pe linia Rusia-Occident. În condițiile destrămării ordinii mondiale bipolare atît Rusia, cît și principalele țări occidentale s-au pomenit în fața necesității de a-și revalorifica locul și rolul în realitățile geopolitice actuale. În contextul examinat aici, în fața principalelor țări ale Occidentului a apărut o problemă imperioasă pe care deosebit de clar a formulat-o Z. Brzezinski: "Dacă Rusia nu mai este un adversar , atunci cine este ea – deja aliat sau client, sau, pur și simplu, un inamic care a suferit înfrîngere. Care ar trebui să fie scopurile și conținutul strategiei mari ale SUA după "războiul rece" față de o țară mare căreia într-un fel sau altul îi este sortit să fie o forță în treburile întregii lumi indiferent de actuala ei stare bolnăvicioasă."

Majoritatea conducătorilor țărilor Occidentului și specialiștilor în politica externă sînt convinși că dezmembrarea Uniunii Sovietice și terminarea "războiului rece" corespund intereselor vitale radicale ale acestor țări și că orice politică a Rusiei sau a oricărui alt stat orientată spre consolidarea economică, politică și militară a spațiului postsovietic contravine acestor interese.

Se crede că dezmembrarea URSS a oferit Occidentului posibilități favorabile din punct de vedere geopolitic pentru pătrunderea în regiunile, importante pentru el, dar, practic, închise, anterior ale Asiei Centrale și Transcaucaziei postsovietice. Iar acest lucru permite, la rîndul său, de a consolida pozițiile lui în relațiile cu China în regiunile Golfului Persic și la periferiile de sud ale Eurasiei. Bineînțeles că Occidentul luat în ansamblu și SUA, în special, vor depune maximum de eforturi pentru ca transformările care s-au produs în Rusia și CSI să devină ireversibile. Unul din cei

mai importanți vectori ai politicii lor în această direcție este contracararea vădită sau ascunsă a proceselor integraționiste din CSI O mărturie în acest sens este, între altele, faptul că la 29 martie 1994 senatul SUA a adoptat un amendament la proiectul legii bugetului pe anul 1995 în care a fost consemnată prevederea, că SUA trebuie să zădărnicească din răspuțeri integrarea Federației Ruse cu fostele republici unionale pe plan economic, militar și în alte domenii.

Ar fi o greșeală să credem că SUA și Occidentul în ansamblu sînt interesate în totala dezintegrare a Rusiei, în pierderea de către Moscova a controlului asupra actualului teritoriu rusesc. Evident că astfel de categorii cum sînt forța militară, echilibrul de forțe și de interese, jocul cu miza zero etc. nu pot să dispară cu totul de pe ordinea de zi. Dar, oricum, cu anumite rezerve se poate spune că în prezent lipsesc contradicții fundamentale, de nerezolvat între interesele naționale ale Rusiei și ale țărilor occidentale.

Nefiind interesate în apariția pe piețele mondiale a unui nou concurent puternic, ele au în același timp cu Rusia un șir de interese care coincid, printre care pot fi nominalizate următoarele: întărirea securității internaționale, intensificarea controlului asupra armamentelor, prevenirea proliferării tuturor tipurilor de arme de nimicire în masă, interesul reciproc în prevenirea conflictelor regionale, crearea unui sistem sigur și stabil de securitate globală și regională, lupta împotriva terorismului internațional și narcobusinessului, apărarea drepturilor și libertăților omului etc.

Occidentul nu poate să nu recunoască faptul că Rusia, prin însăși existența sa, asigură un oarecare echilibru de forțe și, astfel, joacă un rol geopolitic pozitiv pe arena mondială și că subminarea acestui rol ar fi putut duce la accentuarea continuă a tendințelor dezintegraționiste și a instabilității. Iar acest lucru, la rîndul său, ar putea să se răsfrîngă negativ asupra intereselor globale ale SUA și întregului Occident. Conducătorii Occidentului nu pot să nu înțeleagă că dimensiunile ca atare ale Rusiei, poziția ei geografică, locul ce îi revine în clubul nuclear, precum și locul de membru permanent în Consiliul de Securitate al ONU etc. îi asigură o putere și o influență considerabilă. Probabil că fără acordul Uniunii Sovietice operația "Furtună în deșert" putea nici să nu aibă loc sau, în orice caz, să nu fie atît de reușită.

Nu întâmplător dezmembrarea URSS, care are consecințe potențiale imprezibile de lungă durată pentru întreaga comunitate mondială, a fost calificată de către secretarul de stat al SUA din acea perioadă G. Baker drept "cea mai mare sfidare" în fața căreia s-a pomenit America la sfârșitul secolului al XX-lea. Îngrijorarea pentru soarta Rusiei și eventualele consecințe ale unor sau altor perspective privind evoluția ei și-au exprimat-o cu toată certitudinea și reprezentanții actualei administrații americane. Noi nu știm, scria în unul din ultimele sale articole fostul secretar de stat al SUA W. Kristofer, ce fel de țară anume va deveni Rusia în sec. al XXI-lea, "însă știm că viitorul Rusiei va avea o profundă influență asupra securității noastre și asupra securității aliaților noștri europeni".

Oricât de mari ar fi dificultățile cu care se confruntă în prezent Rusia, liderii cu judecată lucidă din țările occidentale înțeleg prea bine că ea este o mărime prea impunătoare, încât să fie neglijată. Semnificativ este faptul că autorii unui document al Pentagonului de pe la mijlocul anilor 90, pledând pentru afirmarea hegemoniei unipersonale a SUA în lume, au recunoscut totuși, că Rusia și acum "rămâne unica forță în lume care dispune de un potențial pentru nimicirea Statelor Unite". Potrivit datelor unui sondaj de opinie inițiat la sfârșitul anului 2000 de către Consiliul pentru problemele internaționale din Chicago majoritatea persoanelor chestionate au numit Rusia printre primele trei țări în care SUA au interese de importanță vitală.

3. SUA în cadrul realităților geopolitice în curs de modificare

Istoria devenirii SUA ca putere geopolitică mondială are un șir de etape. Calea spre piscul atotputerniciei atins la sfârșitul sec. al XX-lea nu întotdeauna a fost dreaptă și virtuoasă. Mai curînd, a fost un drum pe care înainta, adunîndu-și mereu puteri și greutate, pompîndu-și mușchii economici, militari, financiari, un stat răpitor. Relațiile lor cu vecinii, coloniștii din Lumea Veche le testau pe amerindieni - locuitori băștinași ai Americii. Mînîndu-i în rezervații, au început treptat să-i strîmtoze pe vecini. Majoritatea coloniștilor erau protestanți care au adus în Lumea Nouă valorile lor morale. Printre aceste valori o importanță decisivă aveau

pragmatismul, priceperea de a face bani. Toți cei care erau mai slabi, mai rău înarmați, care nu urmăreau scopuri de acaparare trebuiau să aducă bani. Din oameni trebuie storși bani ca din vite untură - iată crezul majorității coloniștilor-protestanți care își închipuiau să întemeieze în Lumea Nouă pământul făgăduinței.

Tratatul de pace americano-englez de la Versailles din anul 1783 a confirmat biruința SUA asupra Angliei în lupta pentru independență. Coloniștii americani, în lupta împotriva Angliei, erau susținuți de Franța, Spania, Olanda și Rusia. Franța, Spania și Olanda erau aliați direcți ai SUA în lupta împotriva reginei mărilor. Dar textul Tratatului de la Versailles americanii l-au ținut aproape un an în taină față de aliații lor.

Conform tratatului, granițele SUA erau trasate la vest pe râul Mississippi și pe o linie convențională spre Marile Lacuri, la nord - pe linia Marile Lacuri - râul Sf. Laurențiu, la est - coasta oceanului, la sud - Florida care aparținea Spaniei. Actualele state de sud ale SUA erau mexicane, mai precis, când americanii și-au dobândit independența, teritoriul lor constituia aproximativ 1/5 din suprafața pe care o ocupă astăzi Statele Unite ale Americii.

Iată de ce încă pe la mijlocul anilor 1780 autorul Declarației de independență a SUA Thomas Jefferson spunea: "Mă cutremur de groază pentru țara mea, când înțeleg că Dumnezeu e drept".

Cel de-al treilea Președinte al SUA știa ce spune. Rezolvînd la început problemele lor teritoriale pe seama amerindienilor, eliberîndu-se de sub tutela sîcîitoare a "bunei și bătrînei Anglii", coloniștii-protestanți și-au ațintit privirile spre pămînturile Floridei vecine, Mexicului, iar apoi și Cubei, și Puerto-Ricăi, și Filipinelor.

Expansiunea rîvnită de plantatorii stăpînitori de robi din Sud și a marii burghezii de la Nord punea în fața politicianilor Țării sarcina creării unor condiții favorabile pentru extinderea teritoriului SUA și lansarea lozincilor care din punct de vedere teoretic ar justifica "dreptul preferențial" al Washingtonului pe continentul american.

Liderii SUA, pînă în anii 40 ai sec. al XIX-lea, au formulat un principiu care lega creșterea potențialului și bunăstării țării cu procesul expansiunii, cu extinderea teritoriului. În anii 1824-1826 liderii SUA, sub masca frazeologiei pașnice, au zădărnicit eliberarea Cubei și Puerto-Ricăi cu forțele Columbiei și Mexicului. Mai mult decît atît, profitînd de acest lucru, președintele J. Polk a argumentat

la mijlocul anilor 40 "dreptul" SUA la anexarea teritoriilor mexicane: Texas, Oregon și California. Americanii au sugerat populației acestor pământuri "dorința" de a se uni cu SUA. În războiul de cucerire din anii 1846-1848 sub drapelul doctrinei Monroe care proclama principiul neamestecului, vecinul de la nord, apărând drepturile "Texasului suveran" la autodeterminare, a uzurpat mai mult de jumătate din teritoriul Mexicului.

Expansiunea meridională a SUA a marcat prima etapă a devenirii puterii mondiale. Politica externă a Washingtonului, după cum a recunoscut sociologul american V. Williams a avut un caracter prin excelență aplicat. Ea rezolva sarcini practice - extinderea spațiului vital. Această extindere se desfășura nu numai pe linie meridională. În anul 1867, sporindu-și potențialul economic, statul, prin eforturi diplomatice, pe calea expansiunii economice, a obligat Rusia să vândă la un preț de nimic Alaska și California Rusească. Pentru Alaska (luată, chipurile, în arendă pe 99 de ani) americanii au plătit Rusiei o sumă derizorie - 7,2 mln. dolari.

La sfârșitul sec. al XIX-lea - începutul sec. al XX-lea SUA exercitau, de fapt, funcții polițienești în emisfera de vest. În primul deceniu al sec. al XX-lea ele au întreprins numeroase intervenții în Cuba, în Mexic, Haiti, Republica Dominicană, Nicaragua, Panama și în alte țări. Politica "băteii mari", "diplomația dolarului", ceea ce ca și mai înainte demonstrează americanii la sfârșitul sec. al XX-lea față de vecinii lor de la sud, în deplină măsură a fost aplicată de SUA și împotriva majorității țărilor globului pământesc.

A doua etapă de formare a SUA ca putere mondială este legată de expansiunea latitudinală (des.8.2), unde imperialismul talasocratic s-a manifestat într-o formă clasică. Expansiunea Washingtonului, care profesează teoria și practica "anacondei", a cuprins majoritatea țărilor Europei de Vest, Africii, Orientului Apropiat și Mediu, Asiei de Sud-Est, Oceaniei, inclusiv Australia, Indonezia, Filipine etc. Strategia "anacondei" (blocarea teritoriilor inamicului dinspre mare și pe liniile costiere, ceea ce duce treptat la extenuarea strategică a inamicului) pentru prima dată a fost elaborată de McKinley. SUA au urmat sfaturile lui McKinley și ale amiralului Mahan care a recomandat guvernului să îndeplinească următoarele condiții: deocamdată, există necesitatea ca Statele Unite să colaboreze strâns cu puterea maritimă britanică; să

zădărnicească pretențiile maritime ale Germaniei; să contracareze expansiunea Japoniei în Oceanul Pacific; să se unească cu europenii împotriva popoarelor Asiei.

Washingtonul întotdeauna căuta să țină sub control zonele riverane și, concomitent, să smulgă de la continent zonele costiere ale adversarului, sugrumînd în cleștele "anacondei" puterile eurasiatice – URSS, China, Germania. SUA au făcut acest lucru, închizînd acolo unde numai se poate ieșirile la mare.

Această strategie SUA au realizat-o în primul război mondial împotriva Germaniei și aliaților ei, ea se face observată și în organizarea "mișcării albe" în Rusia. În timpul războiului al doilea mondial, această strategie ajută atât la sufocarea Germaniei, Italiei, cît și a Japoniei. Dar mult mai pregnant ea a fost demonstrată pe timpul "războiului rece" împotriva URSS și aliaților ei. În această perioadă strategia "anacondei" a atins proporții globale. O politică similară continuă să promoveze americanii și acum, încercînd, nu fără succes, cu mîinile japonezilor, nemților, politicienilor din Ucraina și din țările Baltice să lipsească Rusia de ieșiri la mări și oceane. Acum SUA nu utilizează termenul "politica reținerii" a cărei esență nu era altceva decît concepția "anacondei", însă strategia NATO realizează în practică această opțiune globală.

Pentru crearea unei lumi monopolare, în care toate popoarele ar trăi sub conducerea SUA, politicienii și savanții occidentali, în afară de strategia "anaconda", controlului asupra Rimland-ului, au fabricat multe scenarii, inclusiv stimularea interesului Chinei față de teritoriile mai puțin populate ale Siberiei, Asiei Centrale, Extremului Orient, precum și înaintarea lentă, pe etape a NATO spre Est, iar ca variantă ideală – dezmembrarea Rusiei.

Dar de la sfîrșitul secolului al XX-lea – începutul sec. al XXI-lea americanilor le vine tot mai greu să realizeze ideea lumii monopolare. Pe la mijlocul anilor 80, SUA pierduseră cele mai importante poziții în războiul export – import, financiar-valorar, exportului de capital. Pe locul al doilea la obținerea PIB s-a situat ferm Japonia, depășind URSS și RFG. După dezmembrarea URSS și unirea RFG cu RDG, pe locul al treilea în lume privind potențialul economic a ieșit Germania. Așadar, la sfîrșitul secolului al XX-lea s-a desfășurat fără întrerupere procesul de egalare a potențialului economic, eficienței producției și dezvoltării tehnico-științifice.

Unindu-se, Europa Occidentală (UE), treptat, a început să facă concurență SUA și Canadei nu numai pe piețele mondiale de desfacere, de capital financiar, de investiții, dar și pe piețele de vânzare a armelor, tehnologiilor performante, depășindu-i pe americani de 1,5 - 2 ori la indici atât de importanți ca sporirea produsului național global și producției industriale.

Dar sfera politică, însuși sistemul relațiilor politice, deocamdată, oferă posibilitate SUA să manevreze și să frâneze dezvoltarea Europei de Vest, le permit să nu cedeze rolul de lider în unele domenii ale relațiilor valutare-financiare.

Desigur, Statele Unite caută să-și demonstreze potențialul lor colosal: economic și, mai ales, militar. Iată de ce adeseori iscusința de a purta discuții științifice, politice, diplomatice este substituită cu amenințări de pe poziții de forță. Așa au fost în esență, bunăoară, interviurile lui Strowb Talbott prim-locțiitor al secretarului de stat, responsabil pentru politica SUA în statele postsovietice, și al politologului Zbigniew Brzezinski, fost ajutor al Președintelui SUA pentru securitatea națională, acordate ziarelor "Nezavisimaia gazeta" (11 decembrie 1997) și "Komsomoliskaia pravda" (06 ianuarie 1998) în care ei relatează "ce fel de Rusie îi trebuie Americii". O apreciere acestor materiale publicate a dat cunoscutul politolog N.S. Leonov, profesor la Institutul de Stat al Relațiilor Internaționale din Moscova. Între altele, el scrie: "Pe noi - cetățenii Rusiei milenare - încearcă să ne învețe cum să trăim un american - locuitor al unei țări cu orînduire civilizată care numără abia două sute de ani și un evreu polonez care a emigrat în America abia cu cîțiva ani în urmă. Ba chiar încearcă nu, pur și simplu, să ne învețe cum trebuie de trăit, ci cum să înțelegem istoria țării noastre".

Același aspect vulnerabil al culturii politice americane îl relevă și politologul K.S.Gadjiev, care, în monografia "Geopolitica", menționează că "... pentru SUA problema constă în faptul că ele au căpătat statut de supraputere, fără să parcurgă termenele convenite ale școlii unui mare stat militar-politic capabil de a coexista și a colabora reciproc cu alte mari puteri. Iată de ce Washingtonului îi este foarte greu să tragă învățăminte din lecțiile istoriei și să facă concluzii adecvate din situația existentă".

Cu toate acestea, majoritatea liderilor politici ai SUA proclamă drept scopuri geopolitice crearea unei lumi monopolare

în care America se va manifesta ca singura supraputere, va hotărî soarta "lunii în care popoarele recunosc că poartă împreună aceeași răspundere". Dar principala reponsabilitate, după părerea autorului acestei idei, fostul președinte al SUA George Bush, revine Americii care făurește "noua ordine mondială". El consideră că "în lumea care se schimbă rapid înțietatea Americii este de neînlocuit". Cum își imaginează oare lumea politicienii americani în mileniul al treilea?

Dar America nu poate trasa contururile integrării politice a Europei după bunul său plac. Timpurile dictatului de odinioară au trecut. Planul Marchall s-a realizat, Europa s-a ridicat din ruine într-un interval scurt de timp, iar la începutul sec. al XXI-lea produsul ei intern brut (PIB) depășește acest indice al "fratelui mai mare" care, ca și mai înainte, își oferă sîcîitor serviciile și recomandările de majoritatea cărora europenii nu au nevoie, mai ales francezii și nemții. Europa integrată, al cărei nucleu va fi, în fond, Germania reunificată, ar putea să influențeze negativ planurile americanilor. Este întru totul logic ca pe imensul spațiu eurasiatic Europa integrată își va realiza interesele sale. De aceea, Washingtonul desfășoară aici jocul său complicat: el trebuie să colaboreze mai strîns cu Germania și cu Franța, edificînd o Europă care ar fi rezistentă din punct de vedere politic, ar rămîne atașată Statelor Unite și ar extinde cadrul sistemului democratic internațional.

Dependența obiectivă a SUA de sistemul transeurasiatic al colaborării, iar a acestuia din urmă - de poziția, înainte de toate, a Germaniei și Franței în perspectivă vor determina Washingtonul să accepte situația cînd la conducerea NATO vor apărea generali și amirali francezi și germani. De aici va începe scăderea influenței SUA în soluționarea conflictelor interregionale, naționale, confesionale în Europa. În perspectivă, va apărea problema creșterii influenței ei în Orientul Apropiat și Mijlociu, precum și în Africa. În afară de aceasta, Europa integrată va cere (și va asigura) diminuarea influenței dolarului și un comerț transatlantic liber. Deocamdată, însă SUA, profitînd de situația sa, face cu Europa un comerț nu pe principii de paritate.

Interesele SUA în Asia Centrală, în Caucaz și în India se împletesc, vin în contradicție cu interesele țării regionale - Turcia. Chiar dacă ea este un satelit al americanilor, însă treptat, căpătînd

pondere geopolitică, începe să joace un rol tot atât de însemnat în sudul Eurasiei. În însăși Turcia se confruntă intens adepții Occidentului și Islamului. Dacă va învinge linia de colaborare cu Iranul și cu alte țări musulmane, înseamnă că Turcia se va împotrivi mai activ integrării Asiei Centrale în comunitatea mondială. Îndemnul vine din partea Consiliului Europei care frânează intrarea Turciei în această comunitate. SUA îl ajută direct și indirect pe satelitul lor să pătrundă în UE. Pentru rezolvarea acestei probleme se desfășoară un joc geopolitic cu multe mutări de figuri în bazinul Mării Caspice și în Asia Centrală, unde SUA sprijină intențiile partenerului lor strategic de a instala o conductă de petrol din Baku pînă în portul Seihan situat pe coasta Mării Mediterane – principalul terminal pentru resursele energetice din bazinul Mării Caspice. De la acest terminal se va întinde o conductă de petrol în Europa. După cum consideră americanii și turcii, el va deveni cordonul ombilicar care va lega țările Europei cu Turcia. Acest lucru va permite Washingtonului să facă să fie mai ascultătoare capitalele occidentale.

În ultimii ani, americanii au schimbat considerabil tonul tratatelor lor politice, economice, culturale cu Iranul. Confruntarea americano-iraniană nu este, în primul rînd, în interesul Statelor Unite. Din această cauză ele au căutat “să uite” palma pe care au dat-o studenții iranieni SUA. Washingtonul sugerează din răspuseri Teheranului ideea că stabilizarea situației în regiune corespunde intereselor lor geopolitice și strategice reciproce. Americanii sînt gata să-și retragă obiecțiile în privința relațiilor economice strînse turco-iraniene, în special referitoare la problema construirii noilor conducte de petrol din Azerbaidjan și Turkmenistan.

4. Politica geostrategică a Chinei

În legătură cu ritmurile înalte ale dezvoltării economice (o creștere de circa 10% a PIB pe an, începînd din anii 80 ai sec. al XX-lea) Republica Populară Chineză (RPC) simte tot mai acut deficitul unui șir de minerale dintre cele mai importante: cărbune, minereu de fier și de cupru, materii prime pentru obținerea aluminiului, îngrășămintelor etc. China este impusă să importe minereu de fier, resturi de metale feroase și neferoase, îngrășămintă etc.

Condițiile specifice ale dezvoltării Chinei pot fi reduse la câteva grupe de factori:

- caracterul limitat al resurselor naturale, potențialul uman imens și costul redus al forței de muncă (cel mai important dintre ei);

- reglementarea planică de stat a investițiilor și dezvoltării sferei economice a vieții societății;

- planificarea (în primul rînd) a valorificării tehnologiilor performante, potențialului de export cu creștere dinamică;

- cea mai mare piață din Eurasia;

- sporirea accelerată a potențialului militar;

- influența negativă din ce în ce mai mare asupra situației ecologice globale etc.

Populația rurală a Chinei constituia la sfîrșitul sec. al XX-lea circa 800 mln. de oameni. Aproximativ 700 mln. din ei există pe seama lucrării pămîntului și creșterii animalelor. Dar cu ce să fie ocupați încă 100 mln.? Deficitul de terenuri limitează creșterea folosirii brațelor de muncă la sat. Din această cauză, circa 10 mln. de oameni migrează anual spre oraș în căutare de lucru. În orașe există un șomaj oficial (3%) și camuflat (15-20% din numărul total al muncitorilor și funcționarilor). Dacă în anii apropiați dinamica migrației spre orașe nu se va reduce, înseamnă că orașul nu va fi în stare să "mistuie" această masă enormă de locuitori noi. Autoritățile de la Beijing văd soluționarea acestei probleme, într-o anumită măsură, în cadrul creării "Chinei Mari", de fapt în integrarea economică, geopolitică pe seama țărilor care fac parte din regiunea Asia-Pacific. Condițiile vieții și activității populației R.P.C. obligă Beijingul să treacă cu vederea divergențele politice și ideologice existente la sfîrșitul sec. al XX-lea între China și Taiwan, China și Hong Kong (după alipirea la China în 1997 - Ziangan) și alte țări ale regiunii Asia-Pacific. Integrarea Chinei cu țările vecine din Sud este posibilă pe calea atragerii capitalului străin. În ultimii 10 ani, R.P.C. a fost în stare să amelioreze sau să rezolve cu ajutorul acestor mijloace un șir de probleme sociale și economice.

Potrivit prognozelor Băncii Mondiale, la începutul sec. al XXI-lea importul privat al Chinei, împreună cu Hong Kongul (Zianganul) și Taiwanul va constitui circa 650 mld. de dolari față de 530 mld. cît constituie importul Japoniei. În același interval de timp P.I.B. al "Chinei Mari" se va cifra la aproape 10 tril. dolari, iar cel al

SUA va înregistra 9,7 tril. R.P.C. va deveni cel mai mare pol economic. După cum declară înșiși chinezii: sec. al XXI-lea este secolul civilizației chineze. Civilizația chineză, consideră ei, prin caracteristicile sale principale, în primul rînd, umanitariste, depășește alte civilizații și acest lucru va asigura triumful Chinei în secolul al XXI-lea. Evident că China s-a plasat deja printre puterile care determină vectorii cruciali ai dezvoltării ariilor și forțelor geopolitice.

Mari sînt realizările R.P.C. în sfera militară. La sfîrșitul sec. al XX-lea numai gruparea de trupe Tianjin privind potențialul de luptă și posibilitățile de mobilizare a depășit forțele armate ale Kazahstanului independent. La începutul sec. al XXI-lea China va deveni o supraputere nucleară cu un potențial economic solid.

Mulți experți subliniază că la sfîrșitul sec. al XX-lea s-a diminuat rolul Chinei în calitate de balansier în felul său între cele două blocuri politico-militare pe care R.P.C. l-a jucat în anii 60-80. Unul dintre blocuri a fost distrus, iar celălalt a devenit o forță geopolitică decisivă. În opoziție cu el, se întărește o nouă forță geopolitică în regiunea Asia-Pacific în frunte cu China, avînd resurse umane și economice, precum și tehnologice colosale și un potențial nuclear strategic-militar - al treilea în lume ca forță. De-a lungul veacurilor, Imperiul Ceresc era obiectul expansiunii și jocurilor geopolitice: de la cucerirea de către mongoli pînă la expansiunea japoneză din anii 30-40 ai secolului nostru. China "dormea". La timpul respectiv, Napoleon Bonaparte a spus: "Acolo stă culcat un uriaș. Lăsați-l să doarmă. Cînd se va trezi el va zgudui lumea." Un gînd asemănător a exprimat la sfîrșitul secolului al XIX-lea fostul secretar de stat al SUA D.Hay: "Lumea pe pămînt se sprijină pe China. Cine înțelege China din punct de vedere social, politic, economic, religios, acela ține în mîna cheia politicii mondiale pe următoarele cinci secole".

Dar această cale nu permite de a rezolva alte probleme extrem de importante pentru China - problema resurselor. Aceasta se referă, în special, la resursele de terenuri agricole, pămînturi arabile, apă dulce pentru creșterea culturilor cerealiere, apă dulce pentru asigurarea necesităților industriei și populației orașelor: mai mult de jumătate din orașele R.P.C. duc lipsă de apă potabilă.

Și mai prost stau lucrurile cu terenurile arabile. Calculată pe cap de locuitor cota arabilă în Imperiul Ceresc este de 3,3 ori mai

mică decât media în lume și de 9,5 ori mai mică decât în fosta U.R.S.S., de aproape 12 ori mai mică decât în Rusia. Și aceste pământuri lucrate se restrâng mereu ca pielea șagrinată, deoarece se construiesc noi uzine, fabrici, centrale electrice, se trasează noi magistrale de transport etc. Criza funciară are un impact negativ asupra recoltelor de culturi cerealiere. Dacă în anul 2000 se va reuși să se obțină o recoltă de cereale de 500 mln. Tone, pe cap de locuitor aceasta va fi totuși mai puțin decât în 1994. Suprafața pădurilor calculată la un locuitor este de aproape 7,5 ori mai mică decât media în lume și de circa 50 ori mai mică decât în Federația Rusă. Același tablou prezintă și fînețele: de 3 ori mai puțin decât în lume și aproape de 10 ori mai puțin decât în Rusia. Pentru valorificarea pământurilor noi este nevoie de cheltuieli enorme ale mijloacelor financiare, însă conducerea Chinei nu dispune de ele.

Beijingul, rezolvînd problemele sale, primește materii prime, agenți energetici, minereuri, cherestea din Australia și Rusia, SUA și Canada și desigur, din țările regiunii Asia-Pacific. Principalul agent energetic al R.P.C. este cărbunele de piatră. În țară este un mare deficit de energie electrică (cel puțin 20%). A arde cărbuni înseamnă a pricinui daune mediului ecologic. Pînă în anul 2000 R.P.C. trebuia să devină principalul poluant al bazinului aerian al atmosferei, ceea ce duce la creșterea necesarului de apă. Încălzirea atmosferei în China și în întreaga lume creează o situație extrem de complicată: dacă nu va putea fi diminuat efectul de seră în urma ridicării nivelului oceanului planetar, către anul 2050 va apărea pericolul inundării totale a 14 orașe în delta riului Zunzian, 30 de orașe și județe în China de Est.

Rolul de investitori principali și direcți în economia Chinei îl au Taiwanul, Zianganul, Macao și Singapore, adică țările unde trăiesc mulți chinezi. Investițiile întreprinzătorilor din Taiwan, Hong Kong, Macao și Singapore depun 60-80 la sută din suma tuturor investițiilor pe care le fac cercurile de afaceri din toate celelalte țări ale lumii.

În ultimii ani, Taiwanul a devenit al doilea investor în economia R.P.C. după Hong Kong, iar după includerea Hong Kongului în sistemul geopolitic al Chinei, este investorul nr.1.

Crește vertiginos exportul chinez: cu circa 25-30% anual. Dacă în anul 1979 în comerțul exterior se formau mai puțin de 10% din PIB al țării, în 1993 - aproape 36%, apoi în anul 1998 (luna iulie)

- peste 45%. În primul semestru al anului 1998 întregul volum al operațiilor comerciale externe ale R.P.C. a atins 151,4 mlrd dolari: exportul a constituit 87, iar importul - 64,4 mlrd. dolari. În legătură cu criza din Asia de Sud-Est, China a valorificat intens piețele în Europa, Africa, America Latină. Exportul R.P.C. către UE în anul 1998 a crescut cu 25,5 %, în SUA - cu 18,1 %, în Africa - cu 44,7%, în America Latină - cu 38,1% etc.

China, la fel ca Japonia, are în comerțul cu SUA un sold pozitiv (peste 30 mld dolari pe an) și prin proporțiile sale deține al doilea loc după Japonia.

Orice tensiune geopolitică între China și SUA va contribui la intensificarea relațiilor nipono-chineze, la creșterea capitalului japonez în regiunea Asia-Pacific. Acest pericol duce la unirea intereselor strategice ale SUA și Chinei. În afară de interesele economice, întreprinse spre apropierea celor două țări, mai "lucrează" și memoria istorică a chinezilor și americanilor - amintirea despre crimele japonezilor în preajma și în anii războiului al doilea mondial.

Relațiile Japoniei și Chinei au început să se înfiripe în anii 60, în perioada "războiului rece" și mai ales a celui "fierbinte" dintre U.R.S.S. și China (luptele pe insula Damanski), dintre China și Vietnam. Japonia se manifestă cu precădere în calitate de creditor, iar acum este principalul partener comercial al Chinei, care de cele mai multe ori este cumpărătorul tehnicii japoneze, al tehnologiilor și mărfurilor. Bineînțeles că Japonia încearcă să frîneze creșterea potențialului tehnico-tehnologic și de export al Chinei fără a-i da voie vecinului pe tradiționalele piețe de desfacere a producției sale. Relațiile economice și comerciale nipono-chineze s-au agravat în a doua jumătate a anilor 90 de la sfîrșitul sec. al XX-lea: statul insular trece printr-o recesiune, sporul anual al PIB în Japonia nu depășește 2%, iar economia chineză, în pofida crizei economico-financiare cumplite din țările regiunii Asia-Pacific, obține și obține un spor al PIB de 10-8% pe an. Iată de ce, chiar dacă R.P.C. și Japonia sînt interesate în dezvoltarea relațiilor economice și comerciale bilaterale, ele concurează, totodată, pe piețele țărilor din zona Asia-Pacific, ASEAN, SUA, Africa, Europa etc.

Sporesc vînzările de mărfuri în China, Anglia, Germania, Franța și Italia. În ultimii ani însă ele au început să acorde mai

multă atenție creșterii investițiilor directe de capital în economia acestei țări.

Pentru relațiile R.P.C. cu țările ASEAN și cu “cei patru dragoni mai mici” sînt caracteristice procesele concurenței, atragerii și respingerii. Oricum, în relațiile cu “dragonii mai mici” linia principală este formarea cooperăției economice și de producție. În privința țărilor ASEAN prevalează concurența. Țările ASEAN se tem de un pericol militar din partea Chinei. Potrivit aprecierilor specialiștilor occidentali, în Taiwan a fost elaborat un program pe termen lung care prevede transformarea lui într-un centru economic regional asiato-pacific capabil să dețină locul central al zonei Asia-Pacific, ba chiar în lume. Există intenția de a face din Taiwan o bază operațională pentru activitatea investițională și antreprenorială a companiilor locale și străine. În afară de aceasta, el, potrivit preconizărilor celor care au elaborat programul, trebuie să devină un centru al industriei prelucrătoare, al activității financiare, de telecomunicații și transport în zona Asia-Pacific, adică să devină lider în dezvoltarea integrării economice regionale.

China are și ea un plan similar - “planul Pudun”. El presupune formarea în zona Shanghai a unui centru industrial, financiar, comercial, de transport și cultural internațional de proporții gigantice care să cuprindă 100 mln. de oameni în stare să-și asume rolul de lider în zona Asia-Pacific. Reținem atenția asupra acestei probleme, deoarece în sec. al XXI-lea, probabil, cele două Chine se vor uni în una singură și atunci ea se va transforma în cel mai puternic imperiu financiar-economic.

La baza strategiei industrial-economice a Chinei stă concepția economisirii resurselor. Dar pentru a atinge nivelul îndestulării materiale a țărilor cu dezvoltare medie ale Europei, fapt amintit de conducerea chineză, R.P.C. va avea nevoie de resursele naturale de care dispune încă o planetă - planeta “cu numele Pămînt”. De unde și lansarea tezei “imperialismului demografic”. Autorii acestei teze Y. Gognan și Van Ziao Zun scriu în cartea “China după Deng Xiaoping: zece probleme esențiale” că orice țară ar putea să sufere eșec, dacă, cel puțin, 10% din chinezi vor ieși din hotarele țării lor. Această teză se realizează deja în Siberia și în Extremul Orient. Chiar dacă Beijingul va reuși să încrînceneze politica demografică - “o familie - un copil” - atunci pînă în anul 2015 populația R.P.C. va crește cu cel puțin 300 mln. de oameni. Cu

aproximativ 125-140 mln de oameni se va mări armata lucrătorilor salariați.

R.P.C. depășește multe probleme greu de soluționat. Între altele, potrivit datelor oficiale, aproape o pătrime din populația urbană adultă sînt șomeri – cam 250 mln. de persoane. Acest fenomen social atît de complicat predispoaze la emigrare. Ea există în China: atît oficială, cît și nelegală. Chinezii sînt nespuse de harnici, se acomodează repede la noile împrejurări, se adaptează ușor pînă și la condiții extreme, nu sînt pretențioși la mîncare, suportă ușor arșița și frigul etc. Anume această încredere în forțele proprii, capacitatea de a trăi oriunde și este una din cauzele importante care îi determină pe locuitorii șomeri ai Imperiului Ceresc să emigreze în orice moment. Potrivit datelor experților, pe teritoriul Rusiei, mai cu seamă în Extremul Orient și în Transbaikalia trăiesc nelegal circa 2 milioane de chinezi. Ei se ocupă cu comerțul, cu agricultura, își întemeiază familii și primesc permis de ședere. De-ar fi să le spunem lucrurilor pe nume, are loc o chinezare lentă a pămînturilor transfrontaliere ale Rusiei. Chinezii, prin canale oficiale și neoficiale, “valorifică” în total 72 de țări ale lumii.

La sfîrșitul sec. al XX-lea presiunea demografică asupra părții chineze din bazinele fluviale ruso-chineze o depășeau pe cea a Rusiei de 17 ori. O bună parte din chinezi (conform standardelor rusești) sînt atrași, sub diferite forme, să pătrundă în sudul Extremului Orient, în Transbaikalia, Siberia, precum și pe teritoriul Kazahstanului și Kirghiziei, unde tot atît de intens pătrund kazahi și kirghizi de origine chineză. N-au renunțat chinezii nici la pretențiile lor față de regiunea Badahșanului de Munte din Tadjikistan.

Dacă vom ține seama de faptul că populația Asiei Centrale se dublează peste fiecare 23-25 de ani, iar așezarea ei este limitată rigid de deșerturi și teritorii muntoase de mare altitudine, atunci nu este exclus ca atenția uzbekilor, kazahilor, kirghizilor, precum și a chinezilor să fie atrasă spre spațiile vitale ale Altaiului și Siberiei. Deocamdată, însă în Asia Centrală se desfășoară lupta pentru reîmpărțirea sferelor de influență națională și revizuirea granițelor trasate la începutul anilor 20 ai sec. al XX-lea. Astfel, Valea Fergană s-a transformat după dezmembrarea U.R.S.S. într-un obiect al divergențelor teritoriale acute între Uzbekistan, Kirghizia și Tadjikistan. Acum, între cele trei foste republici sovietice, au loc

mai mult de zece litigii teritoriale de acest fel. Ele au adus deja sânge și tragedii miilor de oameni. Aceste conflicte militare "împing" mai cu seamă populația rusească (și nu numai rusească) spre Rusia. Dar în conflictele etnoteritoriale, care au loc în Asia Centrală, Kazahstan, Kirghizia, ar putea să intervină nu numai cazahii etnici și kirghizii Chinei, dar și uigurii, mongolii, tibetani care trăiesc în Nord-Vestul R.P.C. și în Mongolia Interioară.

De-a lungul veacurilor geopolitica Chinei a avut un caracter ambiguu. Această duplicitate se explică prin faptul că, pe de o parte, "Împărăția de mijloc" aparținea Rimland-ului, zonei de coastă a Oceanului Pacific, iar pe de altă parte, China niciodată n-a fost un stat talasacritic, deoarece întotdeauna s-a orientat spre arhetipurile continentale. Însăși denumirea istorică a Chinei - "Imperiul de mijloc" - vorbește despre aspirațiile ei telurocratice.

De la începutul sec. al XIX-lea Imperiul Ceresc se transformă treptat într-o semicolonie a Occidentului (mai ales a Marii Britanii). Iată de ce de la începutul sec. al XIX-lea pînă la 3 octombrie 1949 (victoria poporului sub conducerea comuniștilor asupra Gomindanului) geopolitica Chinei era, în fond, atlantistă. China se manifesta ca o bază costieră eurasiatică a Occidentului. După biruința asupra Gomindanului și proclamarea Republicii Populare Chineze (3 octombrie 1949), timp de 10 ani, China a mers pe făgașul politicii prosovietice, în fond eurasiatice. Apoi R.P.C. a profesat ideologia "autarhiei" - biziurea pe forțele proprii. După moartea lui Mao Zedong, pe la mijlocul anilor 70, R.P.C. a reintrat în albia geopoliticii atlantiste. Acest lucru a fost condiționat de filozofia pragmatică a lui Deng Xiaoping (părintele reformelor chineze) și adepților săi. China a primit mai multe dividende de pe urma contactelor cu Occidentul, decît cu U.R.S.S., iar acum - cu Rusia. În primul rînd, Occidentul acordă credite, dispune de bani, de tehnologiile necesare pentru dezvoltarea industrială a R.P.C. În al doilea rînd, conducerea de la Beijing avea în obiectiv secolul al XXI-lea: populația Chinei pînă la mijlocul mileniului viitor va depăși 1,5 mld. de oameni. Înseamnă că pentru Imperiul Ceresc este nevoie de teritorii noi. Dar ele există numai la Nord și în Extremul Orient. Prin urmare, prietenia cu U.R.S.S., iar acum cu Rusia încătușează libertatea acțiunilor geopolitice ale Chinei în Mongolia, Transbaikalia, în Kazahstan și în Extremul Orient. De aici se poate trage concluzia într-un totu întemeiată, că vecinul de la

sud este pericolos pentru Rusia: în primul rînd, ca bază geopolitică a atlantismului, în al doilea rînd, ca incubator enorm pentru producerea resurselor umane - fără cu cea mai înaltă densitate demografică din lume.

Încă la începutul anilor 60, cînd relațiile sovieto-chineze s-au agravat, fostul Președinte al C.C. al P.C.C. Mao Zedong a declarat, că cu patru mii de ani în urmă, cînd în China exista deja scrisul, barbarii care populau teritoriul Rusiei de azi mai umblau încă în piei de animale. Acestea și alte fapte ne permit, cu o anumită doză de prudență, să tragem concluzia că China este un adversar politic potențial al Rusiei la Sud și în Extremul Orient.

China, în pragul sec. al XXI-lea spre deosebire de Rusia din zilele noastre, era concentrată asupra sa. Politica ei externă are o semnificație subordonată în comparație cu cea internă care este orientată spre transformarea economică și socială a țării. Dar în condițiile dependenței Beijingului de creditorii externi, precum și în virtutea posibilității potențiale de a crea o structură care ar acumula forțele coaliției orientate spre reținerea forței chineze, China poate să-și facă jocul ei complicat cu diferite combinații. Evident că în aceste condiții politica de bună vecinătate pentru China nu e o filantropie, nu e un gest al bunei credințe, dar o necesitate obiectivă.

Politica externă a "Imperiului de mijloc" la sfîrșitul sec. al XX-lea și începutul sec. al XXI-lea este orientată spre un cîștig strategic de timp pentru crearea potențialului economic și militar, pentru transformarea Chinei într-o supraputere mondială. Acest lucru se va face pe seama alipirii (după Hong Kong) a provinciei Macao, iar cel mai important - a Taiwanului și a insulelor de tipul Spratly cu imense zone terigene. R.P.C. ridică mari pretenții asupra insulelor din Marea Chinei de Sud, deși nu mai puține drepturi asupra insulelor în litigiu le are Vietnamul, Japonia și alte state riverane. Scopul geostrategic al Chinei în această regiune va deveni obținerea unei influențe preponderente în regiunea Asia-Pacific: de la Filipine, Indonezia pînă în Birmania. La nord, politica externă a Chinei ține în cîmpul vizual Mongolia și Rusia. R.P.C. va căuta să obțină prin acțiuni energice recunoașterea propriu-zisă a "relațiilor speciale" cu Mongolia, mai precis - alipirea a peste 1,5 mln. de kilometri pătrați de teritoriu cu mai puțin de 2 mln. de locuitori. Acest lucru va deveni posibil dacă China îi va determina pe vecinii

săi de a nu mai participa la coaliții antichineze, de a recunoaște rolul ei conducător în regiune. Unul dintre scopurile finale ale Chinei este promovarea de către alte țări a unei politici comercial-investiționale prietenoase față de Imperiul Ceresc.

Acest scop servește ca mijloc în atingerea obiectivului global – transformarea Chinei într-o supraputere capabilă să sfideze nu numai SUA și întregul Occident, dar pînă și coalițiile celor mai puternice țări din zilele noastre. Nu există temeiuri de a afirma că pentru atingerea scopurilor sale Beijingul va recurge la forța militară. El va căuta să nu intre într-o luptă deschisă, ci să neutralizeze voința altor țări prin potențialul său (demografic, economic, militar), să-i dezbină pe concurenții potențiali, fără a intra în alianțele care frînează acțiunile ei, acordînd, astfel, prioritate intereselor vitale ale Chinei, dar nu ale comunității mondiale.

De aici rezultă că interacțiunea Rusiei cu vecinul său trebuie să fie legată, în primul rînd, cu sfera economică, tehnico-științifică și informațională. Imperiul Ceresc este pentru Rusia o piață enormă unde se pot realiza avantajos atît materiile prime, producția industrială, cît și serviciile. O mare importanță are R.P.C. ca sursă de forță de muncă pentru dezvoltarea Siberiei, Transbaikaliei și Extremului Orient. În perspectivă, China poate să devină o sursă de investiții.

Rusia poate să tindă spre frînarea expansiunii potențiale a Chinei prin crearea unei coaliții antichineze. Nu e greu a-l vedea pe liderul acestei coaliții – el apare în persoana SUA. Dar cu ce e mai bun patronatul american decît patronatul chinez? La timpul respectiv, cunoscutul istoric englez A. Toinby își pune în cartea “Civilizația în fața judecății istoriei” întrebarea ce reprezintă Occidentul față de toate popoarele și toți vor răspunde la fel: “Occidentul este un arhiagresor!” Și fiecare popor va găsi în acest sens o mulțime de exemple, în primul rînd, Rusia.

5. Geopolitica statelor musulmane

În ultimul timp, în întreaga lume trezește un interes din ce în ce mai mare fenomenul “renașterii islamice” în țările Orientului Apropiat și Mijlociu. Totodată, spre sfîrșitul sec. al XX-lea situația internațională era de așa natură, că toate figurile geopolitice

principale din Orientul Apropiat și Mijlociu – Iran, Pakistan, Afganistan, Irak, Israel și Turcia – se află în dilemă: nici pace, nici război.

Situația geopolitică actuală a statelor din Asia Centrală și Transcaucazia este și ea cu totul instabilă, iar direcția politicii lor externe – neclară. Aceasta se explică, în mare măsură, prin diversitatea etnică a tendințelor turkmenilor, azerbaidjanilor, karakalpakilor, kirghizilor, cu toate că asupra modului lor de viață și de a gândi a exercitat o mare influență aflarea în componența Imperiului Rus și în Uniunea Sovietică. Din punct de vedere economic și financiar, ele, în linii mari, tot depindeau de Rusia și de Uniunea Sovietică. Acesta a fost un caz excepțional în lume, când metropola le dădea de mâncat și de băut, le învăța carte pe popoarele de la periferiile sale.

În afară de aceasta, este mare interdependența țărilor din regiunea dată. Kazahstanul, bunăoară, este legat cu Rusia prin zeci, dacă nu chiar sute de artere vitale. Dar cu Turcia și cu alte țări tiurcofone el este legat sub aspect etnic și cultural. Partener strategic al lui în bazinul Caspic (petrol, gaze) a devenit Azerbaidjanul. Ieșirea pe piețele Orientului Apropiat Kazahstanul o are prin joncțiunea căilor ferate cu Turkmenia. Cu Uzbekistanul și Kirghizia el are o rețea energetică unică, cu China – un sector enorm de graniță de importanță strategică.

China și Iranul, la fel ca Rusia, sînt și ele obiectiv interesate în limitarea influenței atlantismului în statele Asiei Centrale: depozit de resurse naturale și piață de desfacere. În plus, Iranul mai înseamnă și o ieșire pentru Rusia spre mările calde (prin “golfurile-state”; ocupînd o poziție strategică față de Pakistan – verigă importantă în “lanțul Anacondei” și față de Afganistan pe care pune mîna Pakistanul), Teheranul va putea ajuta Rusiei să se smulgă din îmbrățișările sufocante ale “șarpelui” occidental.

Mai departe, Iranul poate să opună rezistență acelor țări din Orientul Apropiat care se află sub controlul NATO: Arabia Saudită (izvorul bahavismului), Turcia (al pantiurkismului), Israelul (agresiune permanentă). În caz contrar, cuplarea popoarelor tiurcofone de pe teritoriul fostei U.R.S.S. la eforturile geopolitice ale Turciei ar putea face ca ele să fie folosite în calitate de “cordon sanitar” împotriva Iranului și Rusiei. Practica mondială a cunoscut exemple de acest fel.

Relațiile geopolitice ale țărilor se formează din multe componente, printre care un mare rol joacă factorul economic.

Iranul este o țară cu o orînduire islamică de stat unică, unde trăiesc peste 60 mln. de oameni, iar produsul global constituie 100-120 miliarde de dolari. Ca nici o altă țară din Orientul Apropiat și Mijlociu, Iranul dispune de cele mai mari zăcăminte de petrol și gaze din lume, mari zăcăminte de metal (fier, cupru, zinc, plumb, cromat, mangan), rezerve colosale de piatră de construcție, hidroresurse. Ritmul mediu anual al creșterii PIB din anul 1989 pînă în anul 1998 a depășit 5%. Majorarea lui se explică prin creșterea din ramurile producției, în primul rînd, din industria prelucrătoare, din metalurgie, energetică, transporturi. Economia țării se planifică, în special investițiile. Aproape un sfert din PIB se reinvestește în economie, ceea ce vorbește despre atracția investițională a țării.

O bună parte din încasările în valută ale Iranului le constituie veniturile de la vînzarea petrolului brut - în medie 14-15 mlrd. dolari pe an. Mărimea PIB la un locuitor constituie circa 2 mii de dolari pe an. Efectul creșterii PIB s-a redus în anii 80 din cauza creșterii cu mult a populației țării - pînă la 3,1 % (una dintre cele mai mari din lume), iar în anii 90 creșterea populației s-a redus considerabil și spre sfîrșitul sec. al XX-lea a constituit 2% pe an. Unul dintre indicii stării sociale a societății - mortalitatea infantilă - a scăzut considerabil. Asistența medicală acordată populației este în linia mari gratuită, nivelul științei de carte - 90%, unul dintre cei mai înalți indici nu numai în Lumea a treia, dar și pe întreaga planetă. Prin urmare, orice om politic, orice savant imparțial vede că situația politică și socială în țară este stabilă și ea are un potențial solid care se sprijină pe o structură demografică dinamică: jumătate din toți iranienii încă n-au împlinit vîrsta de 15 ani și în deceniile apropiate populația țării se va mări rapid.

În condițiile încetării izolării internaționale, activizării potențialului intern se prognozează o accelerare a ritmurilor creșterii PIB de la 5% pînă la 8-10% sau chiar mai mult. La aceasta contribuie, bineînțeles, planurile de dezvoltare economică adoptat pe cinci ani. O atenție deosebită se acordă în ele ramurilor de petrol și gaze. Anumite dificultăți pentru investitori prezintă legea Amato adoptată în SUA. Conform acestei legi, pînă și companiile

neamericane pot fi supuse sancțiunilor, dacă investițiile lor în ramurile de petrol și gaze vor constitui peste 40 mil. dolari.

În țară sînt create o industrie petrolieră dezvoltată, conducte de petrol și terminale în Golful Persic. Industria petrolului este dirijată de către stat reprezentat de Compania națională petrolieră iraniană. În legătură cu valorificarea zăcămintului Caspic de petrol și gaze și a altor zăcămintele similare, Iranul este interesat nu numai în investiții, dar și în obținerea tehnologiilor, utilajelor legate de forajul marin. Iranul deține locul al treilea în lume privind rezervele de gaze și dorește din răspuțeri să transforme ramura respectivă într-o ramură a exportului. Din cei mai apropiați vecini geopolitici, numai Rusia, din motive obiective, printre care se numără, în primul rînd, posibilitățile geostrategice și tehnologice, este în stare și, totodată, interesată să acorde ajutor Iranului, mai cu seamă la valorificarea zăcămintului Parcul de Sud. În afară de aceasta, Rusia este un pretendent real la construirea și deservirea rețelelor comunale de gaz, depozitelor de gaze, la realizarea programului de condensat gazos, de gaz lichefiat. Alți vecini ai Iranului (de exemplu, Turcia, angajată în politica ei proatlantică, e puțin probabil să accepte colaborarea cu perșii, temîndu-se de o apostrofare de peste ocean; Turkmenia, Azerbaidjanul se orientează mai mult spre Turcia, spre Occident) nu dispun de baza științifică și tehnologică respectivă, de capacitățile necesare de producție.

Orientarea prooccidentală a Turciei a început să capete contururi ideologice spre sfîrșitul sec. al XIX-lea. Este vorba de panturcism – un islam politic în felul său. Bazele lui au fost puse de teoreticienii naționalismului turc, în primul rînd de I. Gaspiradi și I. Akciura. Dar o răspîndire largă au căpătat ideile panturcismului mai ales odată cu venirea la putere în anul 1908 a tineretului turc. La început, aceste idei erau folosite ca o armă împotriva cotropitorilor coloniali, a țărilor Europei, pentru purificarea limbii turce prin scoaterea ei de sub influența arabă și persană. Dar în anii 20 ai secolului nostru Atlanta (fără Rusia) l-a obligat pe sultanul otoman să semneze armistițiul de la Mudros care a împărțit Imperiul Otoman între aliați.

S-a găsit și o persoană nemulțumită de această împărțire – Kemal-pașa. Într-un cartier al orașului Ankara (pînă în 1922 – Angora) el a anunțat începerea luptei naționaliștilor turci împotriva Antantei și trupelor sultanului. “Tot armamentul frontului

caucazian, - scrie Mitrofanov, - a fost predat lui Kemal-paşa". De la ruşi, după cum recunoaşte istoricul turc Javdet Kerim, au fost primite cantităţi enorme de tunuri, arme şi proiectile.

În Turcia, în anii aceia, s-au confruntat interesele geopolitice ale Rusiei şi SUA. Generalul american Herbold care studiasse Turcia, a exprimat pentru prima dată în anul 1919 ideea că Ankara (pe atunci încă Angora) să fie supusă dictatului SUA. Americanii îndată "au pus mîna" pe pieţele turceşti de petrol, de tutun şi de automobile.

În ianuarie 1924 trupele lui Kemal-paşa au intrat în Constantinopol. Imediat Kemal-paşa rupe cu Rusia Sovietică, dar nu cu americanii şi principala teză a panturcismului devine: "Socialismul - da, ruşii - nu!". Americanii s-au menţinut în Turcia, deoarece pînă în anul 1924 posedau deja materiile prime şi piaţa ei de desfacere, i-au impus linia lor politică. În anii 90 ai sec. al XX-lea panturcismul a căpătat un caracter mai radical, între altele, văzuse lumina zilei proiectul de creare a "statului marelui Turan" care cuprindea populaţia tuturor ţărilor tiurcofone. Marele Turan trebuia să-i unească pe balkari, karaceni, kumîci, nogai, ceceni, inguşi, avari, lezghini, adică întregul Caucaz de Nord plus populaţia statelor din Asia Centrală (turkmeni, uzbeki, kazahi, kirghizi, uiguri etc.), precum şi Tătaria, Başkiria şi Iakutia. Pericolul acestor idei nu poate fi trecut cu vederea: în Federaţia Rusă trăiesc peste 20 mln. de musulmani. Aceste idei au fost discutate intens în anii 1992-1994 cu liderii statelor din Asia Centrală. În anul 1995, bunăoară, la Bişkek, a fost marcat jubileul de o mie de ani al eposului "Manas" unde ideile "Turan" au fost propuse spre a fi discutate, însă ele nu s-au bucurat de sprijinul cuvenit şi de înţelegere. Aceasta - din mai multe cauze.

În primul rînd, în politica sa internă Turcia trece printr-o perioadă de incertitudine, care este generată de punerea în afara legii, sub presiunea militarilor a Partidului Islamic al graţitudinii care se bucură de popularitate.

În al doilea rînd, nu scade tensiunea din cauza Ciprului între Turcia şi Grecia (ambele sînt ţări membre ale NATO). Această tensiune s-a accentuat după ce Rusia a vîndut Nicoziei un lot de complexe dintre cele mai moderne cu rachete de interceptare care pot lovi pînă şi ţinte zburătoare la altitudine joasă.

În al treilea rînd, în virtutea unui șir de cauze, Turcia nu este considerată membru cu puteri depline al Europei, al NATO. Acest lucru îl confirmă faptul că la reuniunea ordinară de vîrf de la Luxemburg ea a fost “pusă în colț”, adică mutată “la capătul” rîndului lung al претенdenților care așteaptă intrarea în UE.

În afară de aceasta, din cauza participării active la jocurile atlantiștilor împotriva Iranului, Irakului și ca urmare a amestecului permanent în treburile Azerbaidjanului, Armeniei, Caucazului de Nord s-au înrăutățit relațiile Ankarei cu Rusia, mai ales cînd Turcia a propus un scenariu pentru crearea unui “cordon sanitar” al popoarelor tiurkofone în jurul Rusiei. Dar reprezentanții elitelor tiurkofone au simțit gustul puterii și cînd ea a căzut din mîinile “fratelui mai mare de la nord” în mîinile lor, nu vor s-o împartă cu nimeni, adică nu doresc să devină o marionetă în mîinile turcești. Cel mai important este că, în afară de pași culturali, diplomatici, Turcia nu mai poate să mai facă nimic real. Ankara nu dispune de pîrghii economice, financiare, tehnice și de altă natură suficient de puternice pentru a pătrunde (adînc și permanent) în spațiul Asiei Centrale. Separatismul etnic al statelor din Asia Centrală în viața reală nu este compatibil nici cu panturcismul, nici cu panislamismul luat în ansamblu. Ca toate sistemele ideologice fundamentale, ele cer pentru extinderea lor un înalt nivel organizatoric și teoretic, mai precis, un sistem de propagandă și agitație. În afară de aceasta, orice ideologie, orice idee trebuie să conțină un element inovator, atractiv, supus discuțiilor, să abordeze interesele conștiinței naționale și interetnice. Ideea panturcismului necesită unitate națională și interetnică și un sprijin de masă. Cît despre tabloul etnic al statelor din Asia Centrală, ca și din Caucazul de Nord, el este extrem de pestriț. În practică, separatismul etnic al acestor regiuni și subregiuni pune bariere serioase în calea dezvoltării islamului radical și a panturcismului.

Un alt factor care împiedică propagarea largă a panturcismului și islamului în Asia Centrală și în Caucazul de Nord este de natură social-economică: aici se înregistrează cel mai înalt grad al șomajului, al tensiunii social-politice. De exemplu, țările Asiei Centrale (statele Asiei Centrale – S.A.C.) se înscriu printre cele 25 de state “intracontinentale” subdezvoltate din lume. Nici economia Turciei, nici cea a Iranului nu sînt în stare să le scoată din sărăcie.

În afară de aceasta, Turcia este nevoită să arunce forțe mari (militare, financiare etc.) pentru rezolvarea problemelor interne, inclusiv războiul civil cu kurzii și contracararea fundamentalismului islamic în însăși Turcia. La sfârșitul sec. al XX-lea în fața diplomaților și liderilor Rusiei se pune problema: ce poziție să ocupe în lupta turcilor cu kurzii.

Există diferite modalități de abordare a acestei probleme. Unii politicieni ruși, bunăoară, consideră că crearea forțată a unui stat kurd care ar adera la axa Berlin-Moscova-Tokio, va face să crească considerabil rolul Rusiei în Orientul Mijlociu. Alți specialiști în problemele Orientului Mijlociu sînt de părerea că relațiile turco-kurde sînt o chestiune internă a Turciei și nu e rațional ca actuala Rusie care e pe ducă să se amestece în jocuri politico-militare complicate. De pe pozițiile liberalilor – democrați din zilele noastre, care încearcă s-o tragă de păr pe Rusia și s-o aducă printre țările civilizate, acesta pare să fie un adevăr incontestabil. Din punctul de vedere al geopoliticianului, în mintea căruia există numai continente, aceasta este mentalitatea struțului.

Am menționat mai sus că Iranul, ca și Rusia, este interesat în crearea unui coridor de transport în Caucaz de la nord spre sud legat cu Turkmenia. Turcia, cu sprijinul SUA, tinde să îndrepte principalele torente comerciale, de petrol, de gaze și alte fluxuri dinspre est spre vest. Pentru Rusia este important să aibă cîteva proiecte de transportare a petrolului și gazelor, iar acestea să concureze între ele. Cel mai important este ca petrolul din Marea Neagră să nu fie expediat prin strîmtorile Mării Negre controlate de Turcia. Dacă va triumfa proiectul instalării conductei de petrol în portul turcesc Djeihan, dar nu pe traseul Baku-Novorossiisk, atunci realizarea lui va zdruncina substanțial influența Rusiei în Transcaucazia și va permite Turciei să-și realizeze multe din interesele sale geopolitice și geostrategice.

Nespus de mare este rolul Arabiei Saudite în lumea islamică. Acesta este un ținut al "aurului negru", patria Islamului, țara celor două orașe Mecca și Medina - locuri dintre cele mai sfinte pentru milioanele de musulmani. Arabia Saudită deține o poziție deosebită nu numai pe arena arabă, islamică, dar și pe întreaga arenă internațională. Ea este considerată, pe bună dreptate, o casă mare pentru arabi, unde se rezolvă problemele, se atenuează contrazicerile, se acordă ajutor. Acesta este un stat care, probabil,

poate fi numit și casă mare pentru toți musulmanii, deoarece joacă un rol important în întărirea solidarității islamice, în propagarea ideii islamice, sprijinirea popoarelor islamice și apărarea intereselor lor, în acordarea de ajutoare organizațiilor islamice din întreaga lume. Regatul deține primul loc printre țările care acordă ajutor statelor din Lumea a treia. În genere, la capitolul ajutoare financiare acordate altor țări ea ocupă locul al doilea după SUA. De unde și influența colosală pe care o exercită acest stat asupra geopoliticii regionale și mondiale.

Arabia Saudită joacă un rol politic activ de prin anii 30 ai sec. al XX-lea. Ea a fost inițiatorul convocării primei Consfătuiri a șefilor de state musulmane la nivel înalt din istoria islamului. Regele Abdul Aziz Al Saud a lansat această inițiativă cu caracter geopolitic chiar în prima zi a formării Regatului Arabiei Saudite în anul 1932. Tot atunci el i-a chemat pe conducătorii statelor islamice și popoarele lor să respecte cu strictețe canoanele Cărții Sfinte - Coranului.

Grija față de săraci, față de cei nedreptățiți constituie linia politică permanentă a acestui stat islamic, patria prorocului Mahomed. Profetul spunea că obștea dreptcreincioșilor se aseamănă cu un organism viu: dacă boala trece o parte a lui, atunci boala trece la toate părțile trupului care apoi este cuprins de nesomn și de înfrigurare. Urmînd poruncile lui Mahomed care dădea a zecea parte din prada lui de război sau din banii săi nevoiașilor, statul saudit urmărește cu strictețe să li se dea pensii orfanilor, femeilor rămase fără întreținător, invalizilor, alocă dotații pentru principalele produse alimentare, are grijă ca prețurile la alimente să fie mai mici decît cele la care ele se vînd pe piețele mondiale. Sistemul de organizare și protecție a muncii în Arabia Saudită este considerat drept unul dintre cele mai perfecte din lume.

Regatul, după cum am menționat mai sus, joacă un rol important nu numai în țările islamice, dar și în lume. Relațiile cu toate țările nemusulmane se întemeiază pe luarea în considerare a intereselor reciproce. Regele Fahd a declarat: noi promovăm o politică realistă echilibrată în toate problemele legate de soluționarea situațiilor de criză.

Arabia Saudită sprijină eforturile arabe comune îndreptate spre apărarea Palestinei, considerîndu-se în stare de permanentă

confruntare cu Israelul. Totodată, politica externă a saudiților luată în ansamblu se află în sfera de influență a SUA. De unde și amestecul în treburile interne ale Irakului, Iranului, Afganistanului. Iată de ce între Arabia Saudită și unele state islamice, inclusiv cu Iranul, Irakul s-au întemeiat relații complicate, iar uneori și încordate. Aceasta se explică prin câteva motive: și orientarea regatului vahabit spre SUA, de unde atitudinea diametral opusă față de prezența forțelor armate occidentale în Golful Persic, și concurența pe piața mondială de petrol, și contradicțiile ideologice. Încă un factor al tensiunii – pelerinajul anual la Mecca în timpul căruia, după părerea saudiților, credincioșii din alte țări, mai ales iranienii, încearcă să se amestece în treburile lor interne. Dar există mulți factori, care la sfârșitul sec. al XX-lea cereau din partea statelor islamice o anumită coordonare a eforturilor în sfera politicii externe și geopolitică. Cele mai importante dintre ele este contracararea tendințelor agresive ale Israelului, politica comună cu țările exportatoare de petrol în lupta împotriva reducerii prețurilor la agenții energetici etc.

Încă o țară din această regiune neliniștită este Irakul, care, de asemenea, are o istorie curioasă: potrivit legendelor biblice, în valea dintre cele două râuri – Tigru și Eufrat, era Edemul – raiul, unde Dumnezeu i-a așezat la început pe Adam și Eva.

Irakul este patria celor mai vechi civilizații de pe planetă, moștenitorul splendidei culturi arabe, iar Bagdadul califatului arab – centru al înțelepciunii, medicinei, matematicii. Arabii spuneau că cerneala învățatului este tot atât de prețioasă ca și sângele unui sfânt. Datorită arabilor, omenirea poate să înțeleagă gândurile filozofilor greci și romani.

Pe parcursul unei perioade îndelungate între Uniunea Sovietică și Irak au existat cele mai strânse și mai prietenești relații. Această țară a fost partenerul nostru principal în Orientul Apropiat.

Cu mâinile specialiștilor sovietici în această țară au fost create 70 la sută din toate obiectivele industriale, s-au construit electrocentrale, hidrocentrale, căi ferate și multe alte obiective. Dar după ce U.R.S.S. în timpul războiului din anul 1991 a trecut, de fapt, de partea SUA și aliaților lor, relațiile sovieto-irakiene s-au răcit.

Pînă în 1990, volumul anual al comerțului U.R.S.S. cu Irakul se cifra la 8 mlrd. dolari. Relațiile economice cu această țară și astăzi

au o mare însemnătate: colaborarea la extragerea petrolului și gazelor, în energetică, posibilitatea de a cumpăra producție agricolă specifică etc.

Irakul este în stare să extragă și să vîndă în 24 de ore petrol în valoare de 50-70 mil. dolari. El a încheiat un contract cu zece companii petroliere rusești pentru lucrări de prospecțiuni și de extracție. Dar lor le împiedică să desfășoare activitatea și, prin urmare, să primească valută forte SUA.

Viața de toate zilele a Irakului – vechi aliat al U.R.S.S., iar acum - al Rusiei, este foarte aspră. Conducerea țării este nevoită să se gîndească permanent la pîinea cea de toate zilele. Trecînd prin "Furtuna în deșert" din anul 1991 sau, mai precis, prin agresiunea americană, precum și prin atacurile aeriene și cu rachete din anii 90 susținute, între altele, de conducătorii Arabiei Saudite, Irakul și după aceasta a fost supus în repetate rînduri șantajului din partea SUA și Israelului. SUA au impus Consiliului de securitate al ONU o rezoluție care ține Irakul într-o blocadă economică din anul 1992. În anii care au trecut din momentul aplicării sancțiunilor, din cauza foametei și insuficienței de medicamente, în țară au murit peste un milion de oameni. În anii 1997-1998 zilnic mureau 475 de copii. În afară de blocada economică, împotriva Irakului se promovează o blocadă informațională metodică.

Poziția Irakului se bucură de înțelegere din partea Rusiei, Chinei, Franței care, pe bună dreptate, menționează, că aplicarea în continuare a sancțiunilor împotriva Irakului are un caracter vădit antiuman.

Atitudinea negativă a SUA față de Irak și Iran se explică, în mare măsură, prin conștientizarea faptului că riposta dată dictatului său geopolitic global a venit nu din partea marilor puteri economice sau nucleare, ci de la țările relativ mici – țări cu o istorie multiseculară. Irakul s-a pronunțat deschis împotriva impunerii nerușinate întregii lumi, dar nu numai lui a intereselor străine, a concepțiilor și modului de viață străin, a intrat în luptă în numele originalității și individualității fiecărui popor.

Turcia, îndemnată de SUA, sub pretextul luptei cu kurzii, comite sistematic acte de agresiune în Nordul Irakului. Pe o poziție antiirakiană activă stă Israelul, care în anii 1997 și 1998 îndemna cu insistență SUA să aplice forța militară împotriva aliatului Rusiei.

La sfârșitul anilor 90 s-au produs schimbări pozitive în relațiile geopolitice ale Rusiei și Irakului. A început să funcționeze Comisia interguvernamentală permanentă de colaborare cu această țară arabă.

Așadar, Irakul dispune de mari rezerve de "aur negru" realmente convertibil. În afară de aceasta, poziția geografică a Irakului permite să vedem în el un partener geostrategic de perspectivă care se află în coasta Turciei – rival istoric al Rusiei, care face mult pentru slăbirea pozițiilor țării noastre în repartizarea forțelor sub aspect geopolitic și geostrategic.

În anul 1978 a fost asasinat conducătorul Afganistanului Muhammad Daud (din zece conducători ai acestei țări în secolul al XX-lea șapte au fost uciși, trei au murit de moarte bună, plecând la timp din țară). De atunci încoace, practic, în Afganistan nu încetează războiul. La sfârșitul anilor 80, în războiul civil a intrat și Pakistanul. Dorind să-și consolideze rolul de lider în Asia Centrală și de Sud, la sfârșitul anilor 80, conducerea militaro-politică a Republicii Islamice Pakistan, cu ajutorul Direcției interdepartamentale de informații și organizațiilor religioase care au o mare influență asupra comunității puștune din Pakistan și Afganistan, a selectat în lagărele de refugiați afgani, oameni capabili să însușească arta militară și care doresc să lupte sub steagul lui Alah pentru eliberarea Afganistanului. Trupele sovietice deja nu mai erau în această țară și de aceea scopul vahabiților (adeptilor islamului pur) la început era izgonirea din conducerea Afganistanului a tadjicilor, uzbekilor și hazariților etnici. Ideea unirii clanurilor afgane, cu precădere a puștunilor, și încetarea războiului civil cu folosirea novicilor supuși (studenților sau talibanilor) aparține Biroului Federal de Informații. Această operație au finanțat-o șecii Emiratelor Arabe Unite, Arabiei Saudite, iar armament a pus la dispoziție Pakistanul.

După eliberarea Afganistanului de tadjicii, uzbekii și hazareiții etnici, a apărut o altă sarcină, ea fiind principală – asigurarea companiilor occidentale a condițiilor pentru instalarea conductelor de gaze și petrol din Turkmenia în Pakistan. Până în toamna anului 1996 talibanii au îndeplinit în linii mari prima sarcină. În toamna anului 2001 ei controlau circa 80% din teritoriul țării. Dar nordul care se învecinează cu Tadjikistanul și Turkmenia se afla ca și mai înainte în mâinile grupărilor uzbekă și tadjică.

Turkmenia acționa ca mediator la tratativele părților adverse. Asupra Pakistanului și talibanilor exercitau presiuni SUA pentru a accepta un compromis cu minoritățile naționale din țară, promițând ambelor părți 10% din costul agenților energetici transportați prin Afganistan. Dar totul s-a dovedit a fi mult mai complicat: "Au încălecat tigrul, s-au jucat cu el", dar cum să sari de pe el și să rămii teafăr – nu știa nimeni.

Pakistanul a fost nevoit să lanseze inițiativa convocării unei conferințe regionale în problema Afganistanului cu participarea reprezentanților celor cinci țări vecine: Iran, Pakistan, Tadjikistan, Uzbekistan și Turkmenistan. Dar rezultatele tratativelor, din cauza unor mari disensiuni între părțile beligerante, s-au dovedit a fi neînsemnate și războiul civil continuă, obținând succese când o parte, când alta. Cît se va mai prelungi el, depinde de mulți factori, mai ales de sprijinul militar și politic străin.

La soluționarea problemelor geopolitice legate de Afganistan și Pakistan nu trebuie dat uitării faptul că puștii sînt cei mai numeroși dintre toate grupele etnice din Afganistan.

În Afganistan întotdeauna a existat o reacție dureroasă față de regimurile impuse din afară, iar talibanii sînt odrasla serviciilor speciale ale SUA, Israelului și Pakistanului. Ultimul a și primit principalele profituri de pe urma operațiilor într-o astfel de regiune geopolitică importantă. Acest stat, în preajma introducerii trupelor sovietice în Afganistan, se afla în fața unui faliment economic și politic. Obținînd statut de stat "din imediata apropiere a frontului", Pakistanul a început să primească ajutor economic și militar de mari proporții din partea SUA și Arabiei Saudite. Președintele american s-a hotărît să facă chiar un pas fără precedent – să acorde ajutor Pakistanului, ocolind Congresul, legislația care interzice susținerea țărilor angajate în elaborarea armei nucleare. Astfel, a fost creat nu departe de granițele U.R.S.S., iar acum ale Rusiei, un stat puternic din punct de vedere politic și militar, dotat cu armament modern, avînd ca urmare schimbarea substanțială a raportului de forțe în regiune, unde Pakistanul apără, de fapt, interesele americanilor.

În legătură cu aceasta, A. Leahovski scrie că "mișcarea talibanilor nu este altceva decît o combinație geopolitică sofisticată îndreptată, concomitent, împotriva Indiei, Iranului, statelor din Asia Centrală și Rusiei".

Evenimentele care au avut loc pe data de 11 septembrie 2001 la New York și Washington i-au pus la strîmtoare pe talibani, deoarece SUA le-au cerut să-l extrădeze pe “principalul terorist al planetei” Osama Ben Laden. Refuzul talibanilor de a satisface această revendicare a dus la declanșarea acțiunilor de luptă ale “coaliției antiteroriste” în frunte cu SUA împotriva Afganistanului, ceea ce, fără doar și poate, va pune capăt guvernării talibanilor în această țară. Totodată, e puțin probabilă instituirea unei păci trainice în Afganistan și conflictul ar putea să izbucnească din nou, cu o nouă forță, implicînd în el alte state musulmane și nemusulmane.

6. Axa geopolitică Nord-Sud

Geopolitica din zilele noastre înțelege prin Nord întreaga totalitate a civilizației occidentale, unde principala atenție se acordă aspectului material, economic al vieții. Nordul este bogat, în primul rînd, pentru că își întemeiază întreaga sa viață, întregul său sistem pe principiul avantajului maximal, care poate fi obținut prin exploatarea tuturor resurselor (naturale, economice, financiare, umane etc.).

Această temă este tratată foarte amănunțit în lucrarea lui M. Weber “Etica protestantă și spiritul capitalismului”, iar tema “Locurile raselor fizice” este dezvoltată în lucrările lui Julius Evola. Noi vorbim despre aceste surse pentru că succesele Nordului în sfera materială sînt ridicate de unii savanți occidentali nu numai la rang de principiu politic, ci și rasial. În astfel de țări ca Anglia, SUA, Germania adeseori se vorbește și se scrie despre subdezvoltarea, barbaria, deficitul de umanitate al tipului gondwaneez de sud care trăiește copleșit de consecințe. Omul Nordului este un om care emană energie, torente edificatoare, forță și înțelepciune. Acesta este un indiciu al nordismului. Substituirea categoriilor geografiei sacrale prin categorii materiale sau tehnice a fost unul dintre cele mai negative și vulgare aspecte ale național-socialismului, iar acum - și al diferitelor curente ce țin de mondialism și atlantism.

Într-o manieră originală tratează această problemă A. Dughin. El scrie: “Esența Nordului rezidă în geografia sacrală - ea înseamnă primatul spiritului asupra materiei, triumful definitiv și total al Luminii, Dreptății și Purității asupra întunericului vieții de

animal, asupra samavolniciei partinirilor individuale și mocirlei egoismului josnic. Progresul material al civilizației tehnice a fost însoțit de un regres spiritual monstruos, iar bogăția Nordului contemporan și “dezvoltat” nu poate servi drept criteriu de adevărată superioritate asupra “sărăciei” materiale și înapoierii tehnice a “Sudului primitiv” din zilele noastre.

Într-adevăr, îndărățul acestei sărăcii se ascunde o bogăție spirituală: China, India, Rusia, Lumea islamică sînt în multe privințe diametral opuse din punct de vedere spiritual Nordului – “miliardului de aur”.

Termenul “Sudul sărac” – acest sinonim al Lumii a treia – a apărut pe timpul “războiului rece”, cînd, după părerea mondialistilor, Prima lume o reprezentau țările dezvoltate ale Occidentului, Lumea a doua – țările sistemului socialist, iar Lumea a treia – teritoriile unde se găseau multe resurse naturale și umane ieftine; acestea sînt, în primul rînd, țările Africii, Americii Latine, Asiei și Orientului Mijlociu.

Speculînd cu abilitate divergențele religioase și politico-ideologice ale Lumii a treia, cuceritorii Occidentului au trăit veacuri de-a rîndul pe seama coloniilor și domeniilor; cele mai noi forme ale colonialismului – financiar-economic – sînt și mai rafinate, crude, antiumane. În concluzie, Lumea a treia sau “Sudul sărac”, constituind o superioritate spirituală față de Nord, nu poate fi o alternativă serioasă agresorului de la Nord, el poate fi un aliat al oricărui nou cîmp geopolitic de forță în stare să schimbe spațiul planetar.

7. Tradițiile geopolitice ale Americii Latine

În context istoric, pe măsura creșterii potențialului economic, militar, financiar și ponderii politice a SUA, America Latină pătrundea cu încetul în cîmpul geopolitic al vecinului de la nord. La fel și acum, Statele Unite, practic, dețin în majoritatea absolută a țărilor acestui continent o poziție hegemonistă. Încă în primul pătrar al sec. al XIX-lea SUA a început să pună mîna pe latinoamericani.

La sfîrșitul anului 1823, președintele Statelor Unite J. Monroe s-a adresat cu un mesaj special Congresului. El a fost un rezultat al sintetizării și dezvoltării teoriei și practicii politicii externe a SUA și

a primit denumirea de doctrina Monroe. Această doctrină a fost elaborată la ședințele guvernului american în legătură cu zvonurile despre pericolul intervenției din partea Sfintei Alianțe (Rusia, Austria, Prusia) în America Latină cu scopul restabilirii dominației de odinioară a Spaniei în coloniile ei americane. Iată ce fel de pretext inventat a fost folosit de SUA pentru a-și valida hegemonia în emisfera de sud a continentului. În paragraful 7 al doctrinei era propus și dezvoltat “principiul care consfințește colonizarea”. În el se spunea: “Continentele americane, în starea lor liberă și independentă, pe care ele au dobândit-o și au menținut-o, nu mai trebuie privite de acum înainte ca un obiect pentru viitoarea colonizare a oricărui stat european”.

Iar în paragrafele 48 și 49 și-a găsit motivare principiul divizării lumii în sistem european și american. În doctrină se sublinia că orice încercare din partea Sfintei Alianțe de a extinde sistemul ei asupra oricărei părți a emisferei noastre este periculoasă pentru liniștea și securitatea noastră.

În acest document, într-o formă diplomatică voalată, și-a găsit expresia interesele plantatorilor stăpînitori de sclavi din Sud și marii burghezi din Nord de a se aventura în expansiuni și a crea condiții favorabile pentru extinderea teritoriului SUA și lansarea lozincilor care ar justifica din punct de vedere teoretic “drepturile preferențiale” ale SUA pe continentul american. Aceste “drepturi preferențiale” ale vecinului de la nord se reduceau la o idee geopolitică elementară: creșterea potențialului și bunăstării țării era pusă în legătură directă cu extinderea teritoriului statelor unite.

Această expansiune a populației noastre și alipirea unor noi state au avut o influență dintre cele mai fericite asupra tuturor intereselor supreme ale Alianței. Acest lucru a sporit într-o măsură colosală resursele noastre, ne-a adăugat forțe, am căpătat demnitatea unui stat recunoscut de toți. Este absolut evident că, extinzînd baza sistemului nostru și mărinind numărul statelor, însuși sistemul ca atare s-a consolidat de-a binelea în ambele părți ale lui, – este consemnat în acest document.

“Drepturile preferențiale” ale SUA, proclamate în doctrina Monroe, s-au realizat în anii 1924-1926 împotriva Cubei și Puerto Rico, cînd, cu forțele Columbiei și Mexicului, americanii și i-au supus pe cubanezi și puertoricani, iar în anii 40 ai sec. al XIX-lea, Mexicului, în semn de “recunoștință” pentru eforturile sale de

subjugare a Cubei, americanii i-au răpit Texasul, Oregonul și California. În legătură cu aceasta, Președintele J. Polk, în decembrie 1945, adresându-se Congresului, afirma cu fățarnicie că numai poporul însuși are dreptul să-și determine propria soartă. Dacă o careva parte a lui, formînd un stat independent, va propune să se unească cu confederația noastră, atunci această chestiune va fi soluționată de ei și de noi fără nici un fel de amestec.

După vreo 150 de ani și mai bine, SUA, acționînd exact așa, la început organizează "un stat independent", fie în America Latină, Africa, în Balcani, în Europa de Est sau într-un alt punct geopolitic de pe planetă, iar apoi introduc acolo trupele lor "pacifitoare". Încă în anul 1895, SUA și-au anunțat hotărîrea de a exercita funcții ale "forțelor polițienești internaționale" (la început aplicate în țările Americii Latine) - doctrina secretarului de stat R. Olney. Această hotărîre a fost reafirmată în a.1904, cînd președintele F. Roosevelt al Statelor Unite a declarat de-a dreptul, că în emisfera de Vest atașamentul Statelor Unite față de doctrina lui Monroe ar putea să le determine, în cazul unor dezordini interne și slăbiciuni, să exercite în țările latino-americane funcțiile de "forță politică internațională". Realizînd această funcție, la începutul secolului al XX-lea, SUA organizează numeroase intervenții în Cuba, în Mexic, în Haiti, în Republica Dominicană, în Nicaragua, Panama și în alte țări. Începînd din anii 50 ai sec. al XX-lea și pînă la sfîrșitul mileniului al doilea, amestecul SUA în viața țărilor nominalizate, precum și a altor țări de pe continent, practic, n-a încetat: mișcarea de eliberare națională care a luat amploare în America Latină era îndreptată, în primul rînd, împotriva sfidătorului vecin de la nord și creaturilor lui ("Somosa - fostul dictator al Nicaragiei - e un porc de cîine, însă de-al nostru", - afirma Președintele SUA F.D.Roosevelt).

Majoritatea latinoamericanilor au o atitudine cu totul negativă față de doctrina Monroe. Potrivit spuselor fostului Președinte al Hondurasului P. Bonilija, pînă și o simplă referire la această doctrină ... este considerată în țările Americii Latine drept o jignire a demnității și suveranității lor și, totodată, un pericol care amenință independența lor.

Sfîrșitul sec. al XX-lea a adus, desigur, modificări în sistemul geopolitic al sferelor de forță ale continentului. Au apărut și se intensifică procese noi în politică, economie, care, în mare măsură,

sînt condiționate de accelerarea progresului tehnico-științific. Are loc o transformare calitativă a economiei mondiale. În afară de aceasta, globalizarea se manifestă ca una din forțele motrice ale progresului tehnico-științific, reînnoirii producției și grăbirii ritmurilor creșterii forțelor de producție, accentuării interacțiunii tuturor formelor schimbului economic internațional (comerțului mondial, exportului de capital, colaborării tehnico-științifice etc.). Dar globalizarea comportă o acutizare substanțială a concurenței în toate subregiunile continentului, accentuarea instabilității economice: oscilațiile tot mai agitate ale conjuncturii economice, creșterea șomajului, numărului falimentelor, scăderea retribuiri muncii muncitorilor și funcționarilor.

Evident că politica integrării în economia mondială a adus popoarelor Americii Latine și anumite avantaje: a permis o reducere a inflației și reluarea creșterii economice, asigurînd ritmuri relativ înalte ale creșterii comerțului (în zece ani – din 1987 pînă în 1996 exportul a sporit cam de trei ori, iar importul – de patru ori), afluxul de capital străin în această perioadă a constituit aproape 330 mlrd. dolari. Dar dincolo de fațada bunăstării aparente, se ascundeau multe fenomene și tendințe negative: importul la ritmurile creșterii depășea exportul (de unde și mai multe solduri pasive în comerț). Deosebit de mare s-a dovedit a fi deficitul comerțului exterior al Braziliei, Columbiei, Peru, Republicii Dominicane. Dezvoltarea exportului nu a devenit motorul care propulsează progresul economic interior. Țările regiunii n-au reușit să ocupe poziții solide pe piața mondială. Ritmurile creșterii PIB s-au dovedit a fi cu mult mai joase decît în anii 50-70, cînd economia era reglementată de către stat (în anii 50-70 creșterea PIB a înregistrat 4,8 – 5,3%, în anii 90 – 2,7%). Ponderea țărilor regiunii în circulația mondială a mărfurilor pînă la mijlocul anilor 90 a scăzut față de nivelul de la sfîrșitul anilor 70 cu 0,5%.

Sporirea considerabilă a importului a complicat situația producătorilor naționali, a generat un val de falimente, o creștere a șomajului și a conflictelor sociale. Toate acestea au lovit cu o deosebită putere în industria de prelucrare și ușoară (producerea încălțămîntei, îmbrăcămîntei, mobilei, sculelor). Jumătate din întreprinderile acestei sfere de producție au dat faliment. A început procesul deindustrializării și transformării structurale a economiei, cu alte cuvinte, continuarea politicii de transformare a țărilor

Americii Latine într-un adaos de materii prime al SUA, Canadei, Europei. Sub influența pieței mondiale regiunea se orientează tot mai mult spre extragerea și prelucrarea primară a minereurilor și producției agricole.

8. Africa în cadrul noilor condiții geopolitice

Africa și-a dobândit de-a binelea reputația de cea mai conflictuală sferă geopolitică de pe planetă. În ultimul pătrar al secolului care s-a scurs stabilitatea tinde mereu spre scădere. Pe continent s-au înregistrat 35 de conflicte armate mari în care și-au pierdut viața peste 10 mln. de oameni, dintre care peste 90 la sută – populație civilă. Pe continent se numără aproape jumătate din numărul refugiaților de pe întregul glob pământesc (potrivit diferitelor estimări, de la 7 pînă la 10 milioane de oameni) și 60% de persoane strămutate (circa 20 milioane de oameni).

Aceasta se explică prin împletirea complexă a diferiților factori conflictogeni: vrajbă etnică, de clan, confesională, prin contadiții de natură social-economică și politică și prin alte motive. Există multe lucrări, mai cu seamă în Occident, care simplifică considerabil această problemă, reducînd uneori evoluția convulsivă a Africii la o schemă banală. Astfel, bunăoară, una din primele lucrări care a pus începuturile teoriei evoluției este cartea lui S. Huntington "Noua ordine politică în societățile pe cale de transformare", în care, între altele, el spune: "Pătrunderea maselor în politică generează tensiune, ceea ce poate periclită stabilitatea politică și, ca urmare, însăși dezvoltarea".

Careva lucrări profunde cu analiza situației geopolitice a Africii în literatura științifică a U.R.S.S., Rusiei, a țărilor occidentale, ba chiar și ale Africii nu sînt. Se fac încercări de a interpreta unele direcții ale geopoliticii și politologiei, între altele, studierea problemelor legate de alegerea căii de dezvoltare social-politică a țărilor africane la sfîrșitul sec. al XX-lea, rolul regimurilor dictatoriale și armatei în viața continentului, conflictele și tipologia lor, rolul factorului religios în viața politico-spirituală, cultura și societatea: sinteza elementului tradițional și contemporan, perspectivele dezvoltării geopolitice a Africii în sec. al XXI-lea.

În luna mai 1991, în Namibia a avut loc conferința cu tema "30 ani de independență a Africii: rezultate și perspective", unde

într-o formă de concluzie generalizatoare s-a spus că cei 30 ani de independență n-au adus continentului nici democrație, nici prosperitate, ba chiar au adâncit și mai mult criza economică și politică în Africa, ceea ce înseamnă că din punct de vedere geopolitic această "insulă" așa a și rămas ținută de țările Europei de Vest și SUA. Noua situație geopolitică survenită după destrămarea URSS și a țărilor lagărului socialist a lăsat o amprentă negativă suplimentară asupra tabloului geopolitic al echilibrului de forțe pe plan mondial.

Statele africane contemporane au o orientare social-politică și social-economică diferită. Totodată, indiferent de orientarea socială, de gradul de dezvoltare, una din trăsăturile caracteristice a țărilor africane este lupta pentru lichidarea înapoierii seculare, pentru consolidarea propriei suveranități sociale, independenței economice, progres social, lupta pentru dreptul de a dispune de bogățiile zăcămintelor proprii, de resursele lor umane și financiare.

Africa este sfîșiată în continuarea secolelor de contradicții etnice. Cea mai sîngeroasă dintre ele a început în anul 1994 în Rwanda și s-a prelungit aproape doi ani. Fiind la putere, guvernul format din reprezentanții cu stări de spirit radicale ai populației hutu, a hotărît să "scoată " pentru totdeauna de pe ordinea de zi problema națională prin nimicirea în masă a populației "ostile" tutsi. Inițiatorii au căsăpît peste un milion de oameni. Această recrudescență poate fi comparată numai cu genocidul armenilor în Turcia din anul 1915, cu acțiunile detașamentelor de represalii ale Germaniei fasciste sau ale "khmerilor roșii" din Cambodgia.

Trăsătura cea mai caracteristică a dezvoltării țărilor continentului este nefinalizarea proceselor de formare: perioada relativ scurtă după cucerirea de către ele a independenței politice. Pe continent s-au împletit, încîlcindu-se într-un fel ciudat, diferite tipuri de relații economice, începînd cu relațiile comunității patriarhale și terminînd cu cele capitaliste și socialiste. Este slabă diferențierea socială de clasă a societății, structura socială conține rămășițe ale relațiilor comunităților tribale și chiar ale relațiilor gentilice. În sistemul politic domină diferite tipuri ale puterii: militaro-dictatoriale autoritare, a unui singur partid, a mai multor partide, democratice și monarhice. În sfera vieții ideologice, spirituale există un spectru larg de opinii diferite: de la culturile și credințele africane tradiționale pînă la religiile musulmană și

creștină, ideile burghize și socialiste. Ca nici un alt continent, Africa păstrează, probabil, dependența politică și economică de lumea exterioară, mai ales de țările Europei de Vest și SUA, de corporațiile transnaționale, de centrele financiare internaționale. Această dependență este stimulată în permanență de problemele sociale globale: foametea, sărăcia, bolile, analfabetismul, cultura politică și generală joasă a poporului, crizele economice și politice acute, agravarea contradicțiilor interetnice și religioase.

Africa contemporană, sub aspect politic, reprezintă în linii mari regimuri autoritare (ele predominau pe la mijlocul anilor 90 în 38 din cele 45 de state ale Africii Tropicale). Acest lucru are la bază motive interne și externe. Dintre primele fac parte înapoierea economică, diferențierea socială de clasă slabă a societății, moștenirea sistemului colonial (dictatorii – căpeteniile triburilor, poporațiilor – sînt marionete ale administrației coloniale), lipsa elementelor societății civile și ale statului de drept, cultura politică joasă a populației, contradicțiile interetnice, infrastructura arhaică: drumuri rele, telecomunicații sub nivel etc.

În afară de cauzele interne, la formarea regimurilor autoritare a contribuit și confruntarea dintre cele două sisteme mondiale – capitalism și socialism – în lupta pentru sfere de influență pe continent. Pe parcursul a 30 de ani Africa a fost un câmp al diferitelor tipuri de rivalitate între aceste două sisteme. Aceste sisteme i-au ținut la putere și i-au hrănit pe diferiți dictatori care promovau interesele lor. Poporul, de regulă, se supunea fără obiecții dictatorilor, indiferent de faptul pe ce cale au venit la putere. Populația, cu excepția elitei naționale, era obiectul, dar nu și subiectul politicii și relațiilor geopolitice. De unde și instabilitatea în toate sferile vieții Africii: după 1960 în statele independente ale continentului au avut loc peste 100 de lovituri de stat militare. Adeseori ele erau săvârșite de subofițeri și locotenenți, dacă lor le era asigurat sprijinul de peste hotare.

Un fenomen specific al majorității țărilor africane continuă să fie rolul deosebit al armatei și opoziției politice sub formă de mișcări separatiste. În ochii poporului armata rămîne un garant și un simbol al independenței de stat, o organizație capabilă să instituie și să susțină, cel puțin, o oarecare ordine în interiorul țării și să asigure relații cît decît egale în drepturi cu lumea exterioară. Armata este sprijinul și pîrghia în aproape toate țările Africii - în

cele mari ca Nigeria, Zair, Sudan, Etiopia, Ciad, Somalia și în statele de dimensiuni mai mici.

În tabloul geopolitic regional al forțelor în Africa, firește că un rol mare îl joacă țările care dispun de o armată mai puternică (mai numeroasă, mai bine instruită, mai bine dotată etc.) și de un potențial uman considerabil. La sfârșitul secolului al XX-lea pe acest continent se află sub arme aproximativ 2 milioane de oameni. Armate dintre cele mai mari au: Egiptul – 440 mii la o populație de peste 61 mln. , Marocul – circa 196 mii, avînd o populație de peste 28 milioane de oameni, Algeria – aproximativ 122 mii la o populație de peste 28 mln., Etiopia – 120 mii la 50 mln. de oameni, Angola – 82 mii la o populație de 11 mln., Republica Sud-Africană – 79 mii și 40 mln. de oameni.

În țările nordafricane care profesează, de regulă, islamul, capătă amploare curentul care tinde să creeze “statalitatea islamică”. Grupările islamice de orientare fundamentalistă de la începutul anilor 90 au pornit fățiș pe calea acțiunilor extremiste a “războiului sfînt” împotriva formelor laice de statalitate (Algeria, Egiptul, Sudanul și alte țări).

Următorul factor specific al continentului african, care exercită o mare influență asupra situației lui geopolitice sînt relațiile interetnice. Componenta etnică a Africii reprezintă cel mai pestrîț mozaic al națiunilor, poporațiilor și triburilor. Pe continent locuiesc aproximativ 50 de națiuni și poporații, 3 mii de triburi care vorbesc într-o mie de limbi. În urma delimitării coloniale a teritoriului Africii frontierele de stat nu au nimic comun cu granițele geografice naturale și istorice între care trăiește populația. 44% din toate granițele sînt trasate pe meridiane și paralele, alte 30% - pe linii drepte și curbe. O astfel de împărțire a teritoriului a avut efectul unei mine cu reacție întîrziată, a generat conflicte și războaie interetnice. Ele erau așîtate de confruntarea dintre Est și Vest, de alegerea căii dezvoltării sociale, de orientările geopolitice. Acest factor a contribuit la izbucnirea nu numai a conflictelor interetnice locale, dar și a războaielor sîngeroase, despre care s-a vorbit deja mai sus.

De la începutul anilor 90 ai sec. al XX-lea în conștiința socială de pe continent au început să prindă rădăcini ideile colaborării interregionale, intercontinentale. În capitala Tanzaniei, orașul Dar Es Salaam, a fost creat un centru african pentru reglementarea

conflictelor. Acest lucru a fost făcut, potrivit spuselor colaboratorilor Centrului, "pentru a-i îndemna pe africani să-și soluționeze singuri problemele, în loc să-și pună speranțele în medierea străină".

Cu toate acestea, mulți reprezentanți ai mondialismului consideră că influența lui va fi atât de mare, încât va atrage pe orbita sa populația continentului african. Dar S. Huntington, despre lucrările cărui s-a vorbit deja în capitolele precedente, în această ordine de idei, scrie: " Ar fi o ineptie vădită a crede că din cauza prăbușirii comunismului sovietic Occidentul a cucerit pe vecie întreaga lume".

În opinia sa, geopolitica mondială va fi determinată de confruntarea diferitelor civilizații, unde rolul decisiv vor începe să-l joace civilizația occidentală și neoccidentală. În categoria acesteia din urmă el a trecut, după cum știm, civilizația confucianistă, slavono-ortodoxă, latinoamericană și africană. Asupra divizării, interacțiunii câmpurilor de forță la nivel subregional, continental și intercontinental acționează mulți factori. Dar importanța decisivă, consideră S. Huntington, o are faptul că popoarele diferitelor civilizații își imaginează în mod diferit relațiile reciproce dintre Dumnezeu și om, dintre individ și grup, cetățean și stat, raportul dintre drepturi și îndatoriri, libertate și putere, egalitate și ierarhie. Acestor deosebiri le-a dat naștere istoria multiseculară. Ele sînt mult mai profunde decît deosebirile dintre ideologiile politice și regimuri.

Din punct de vedere istoric, destinele Africii demult sînt legate de soarta întregii lumi. Acest continent a devenit leagănul omenirii, a dat naștere unor civilizații dintre cele mai viguroase (Egiptul Antic, Califatul Arab ș.a.), însă epoca colonială a înfrînat considerabil dezvoltarea popoarelor lor, le-a izolat de influența lumii. Colonizatorii (țările Europei) inoculau populației un mod nou de viață care se deosebea radical de valorile tradiționale. După dobîndirea independenței fiecare din țările Africii își alegea calea sa proprie de dezvoltare: capitalistă sau socialistă.

Dar, după cum a arătat viața, modelele occidental și sovietic de dezvoltare, care nu țineau cont de realitățile vieții continentului, au făcut să se adîncească și mai mult criza economică, instabilitatea socială și politică, să apară conflicte regionale și etnice (inclusiv militare), au dus la agravarea foametei, sărăciei, la creșterea

dependenței de țările aliate. Pe la mijlocul sec. al XX-lea, bunăoară, volumul producției de mărfuri și servicii din țările Africii Tropicale echivala cu volumul producției unei țări europene mici cum este Belgia.

Potrivit datelor economiștilor de la Institutul Africii al Academiei de Științe a Rusiei, nivelul PIB obținut pe continent la un locuitor era la sfârșitul secolului al XX-lea de 20 de ori mai mic decât în țările capitaliste dezvoltate. Cu alte cuvinte, majoritatea țărilor africane întâmpină secolul al XXI-lea într-o stare de criză sistemică, ale cărei consecințe sînt subalimentarea, ba chiar foametea, analfabetismul, mortalitatea infantilă înfiorătoare, epidemiile care răpesc și afectează zeci de milioane de vieți. La toate acestea se mai adaugă ecologia care se înrăutățește catastrofal și lipsa aproape totală de mijloace pentru protecția mediului ambiant.

Neajunsurile enumerate și alte "plăgi" sociale acutizează cursa înarmărilor, conflictele militare. De exemplu, ajutorul străin anual acordat țărilor continentului constituie 11 mlrd. dolari, iar cheltuielile pentru înarmare și întreținerea militarilor depășesc 12 mlrd. dolari. De fapt, în pragul unei catastrofe naționale se află Etiopia, Angola, Zairul, Mozambicul, Sudanul, Somalia și alte țări. După cum consideră profesorul George Nzongola Ntalaja (Zaire) vina pentru falimentul economiei zaireze o poartă SUA, Franța și Belgia. În opinia lui, aceste puteri au acționat în țară "numai și numai în interesul clicii-marionetă de guvernămînt care a avut grijă mai mult de îmbogățirea personală, decît de interesele poporului".

Surse:

1. Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997, с. 198-256;
2. Дугин А. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. - Изд. 3-е, дополн., Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999, с. 419-488;
3. Сорокин К.Э., *Геополитика современности и геостратегия России*, М., 1996.

Literatură:

1. Bull, Hedley, *Societatea anarhică, Un studiu asupra ordinii în politica mondială*, Chișinău, 1998.
2. Hobsbawm E. J., *Națiuni și naționalism din 1780 pînă în prezent. Program, mit, realitate*, Chișinău, 1997.

3. Hobsbawm, Eric, *O istorie a secolului XX, Era extremelor, 1914-1991*, Chișinău, 1999.
4. Hoffmann, Stanley, *Ianus și Minerva, Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale*, Chișinău, 1999.
5. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Iași, 1999.
6. Huntington, Samuel P., *Superputerea singuratică*.//Politica Externă, Revistă a Societății Academice din România, Anul III, Numărul 7-8, toamna-iarna 1999-2000.
7. Hinsley, F.H., *Suveranitate*, Chișinău, 1998.
8. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, „ARC”, 1998.
9. Tămaș, Sergiu, *Geopolitica*, București, 1995.
10. Арон Раймон, *Мир и война между народами*. – М., «NOTA BENE», 2000.
11. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*, М., 1998.
12. Дергачев В.А., *Геополитика*, К., 2000.
13. Дугин А., *Основы геополитики*. – М., 1999.
14. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года*. – М., 2000.
15. Моро-Дефарж Ф., *Введение в геополитику*, М., 1996.
16. Нартов Н.А., *Геополитика*, М., 2000.
17. Поздняков Э.А. *Геополитика*. – М., 1998.
18. Сорокин К.Э., *Геополитика современности и геостратегия России*, М., 1996.
19. Тихонравов Ю.В., *Геополитика*, М., 1998.
20. Хантингтон С., *Столкновение цивилизаций //»Политические исследования», 1994, № 1.*
21. Фокуяма Ф., *Конец истории? //»Вопросы философии», 1990, № 3.*

PERSPECTIVELE GEOPOLITICE ALE STATALITĂȚII MOLDOVENEȘTI¹⁰

1. Din istoria statalității moldovenești
2. Statalitatea moldovenească și chestiunile succesiunii de drept a statelor
3. Interesele naționale și securitatea națională a Moldovei în contextul realităților geopolitice actuale
4. Moldova: Est sau Vest, neutralitate sau angajament de bloc?

1. Din istoria statalității moldovenești

Izvoarele statalității moldovenești țin de secolul al XIV-lea, când la est de Carpați s-a format Principatul Moldovei, formațiune frontalieră prostatală, care a jucat rolul de tampon între Europa civilizată și lumea barbară.

Inițial, din anul 1352 pînă în 1359, Moldova s-a aflat sub suzeranitatea regilor ungari, însă începînd cu domnia lui Bogdan I, principatul a dobîndit două dintre cele mai importante atribute ale statalității: suzeranitatea și independența. Chiar dacă suzeranitatea

---

¹⁰ Burian, Alexandru. *Geopolitical transformations in the South-East Europe and Institutional reforms in the Republic of Moldova* // „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”, nr. 1-2, 2007; Буриан, Александр. *Геополитические ориентиры молдавской государственности* // «Историческое пространство (проблемы истории стран СНГ)», № 1, 2007 г., с. 45-52; Popescu, D. *Consecințele politico-juridice ale anului 1917 asupra suveranității și independenței naționale a statelor din Europa de Sud-Est* // „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”, nr. 1-2, 2007, p. 9-15.

și independența erau pe atunci niște noțiuni care se deosebeau întrucâtva de cele actuale și probabil că nu e cazul de a supraestima rolul lor în viața politică a oricărui stat, cu toate acestea, anii 1359-1538 constituie o perioadă când Principatul Moldovei și-a determinat de sine stătător politica sa internă și externă, când statalitatea moldovenească a cunoscut o înflorire. Anume atunci a apărut posibilitatea de a consolida societatea moldovenească abia înfiripată, de a stabili relații politice, economice și militare cu vecinii săi și, ceea ce este mai important, de a-și trasa teritoriul statului, granițele căruia erau recunoscute pe plan internațional.

La fel de importante erau și implantarea în conștiința de sine a moldovenilor a unor noțiuni ca "Țara Moldovei", "moldovean", "limba moldovenească" etc., ceea ce a favorizat procesul de formare a poporului moldovenesc. Anume în secolele XV-XVI s-au consolidat aceste noțiuni, dar nicidecum în sec. al XX-lea, în "perioada stalinismului", cum afirmă unii politicieni și istorici contemporani.

Principala particularitate geopolitică a Principatului Moldovei consta în faptul că Țara Moldovei se afla (și continuă să se afle și pînă acum) la o răspîntie, la confluența sau chiar la hotarul dintre trei culturi mari (slavonă, latină și orientală), trei religii mari (ortodoxă, catolică și musulmană), trei mari populații (slavi, latini și turci) și trei curente ideologice (panslavism, panturcism și panlatinism). Situația excepțională a statului și poporului frontalier au făcut ca Principatul Moldovei de-a lungul secolelor să manevreze permanent între marele puteri, marele religii și marele curente ideologice în încercarea de a se ține la suprafață, păstrîndu-și suveranitatea și identitatea sa națională.

Evident că la o anumită etapă Moldova a fost nevoită să accepte unele condiții care îi garantau existența de mai departe. Astfel, menținînd o latină vulgară ca limbă de comunicare, moldovenii au primit ortodoxia. Păstrînd și limba, și religia, moldovenii, cu toate acestea, au fost nevoiți să accepte în anul 1538 suzeranitatea Imperiului Otoman. Numai acest lucru i-a ajutat Statului Moldovenesc medieval să supraviețuiască în acea etapă istorică concretă.

Totodată, contradicțiile interne și externe n-au permis conducerii Principatului Moldovei în acea etapă istorică să-și aleagă un partener strategic pentru ca în litigiul îndelungat dintre marele

puteri să supraviețuiască cu ajutorul unui aliat puternic. De la înălțimea zilei de azi noi conștientizăm faptul, că Moldovei i-a fost greu atunci să depășească atracția firească față de Austria, Ungaria, cnezatul Polono-Lituanian și, respectiv, față de Europa de Vest din cauza divergențelor religioase (ortodoxie-catolicism). Concomitent, era imposibil de a învinge gravitația obiectivă spre Imperiul Rus din cauza disensiunilor de ordin cultural și lingvistic. A existat și o atracție neconștientizată către Imperiul Otoman din partea unor pături conservatoare ale populației, mai cu seamă din partea boierilor care doreau foarte mult liniște și continuarea bunăstării lor personale.

În cele din urmă, lupta dintre marile puteri de-a lungul secolelor XVIII-XIX a avut ca urmare dezmembrarea Principatului Moldovei în trei părți: în anul 1775 Moldova de Nord (Bucovina) a fost cucerită de Imperiul Austriac, în 1812 Moldova de Est (Basarabia) a fost cucerită de Imperiul Rus, Moldova de Vest (Moldova dintre Prut și Carpații Orientali) a rămas pînă în anul 1878 sub suzeranitatea Imperiului Otoman.

Istoria fiecăruia dintre cele trei teritorii moldovenești dezmembrate a continuat în componența unui sau altui stat.

Astfel, Moldova de Nord (mai tîrziu numită Bucovina) s-a aflat din anul 1775 pînă în 1867 în componența Imperiului Austriac, din anul 1867 pînă în 1918 - în componența Imperiului Austro-Ungar, din 1918 pînă în 1940 și din 1941 pînă în 1944 în componența Regatului Român, iar din 1940 pînă în 1941 și din 1944 pînă în 1991 în componența Uniunii Sovietice. Din 1991 Moldova de Nord (Bucovina) se află în componența Ucrainei.

Moldova de Vest, care avea în componența sa pămînturile moldovenești de la Carpați pînă la Prut și cursul inferior al Dunării, după cea de-a doua dezmembrare a Moldovei din 1812 continuă să rămînă sub suzeranitatea Imperiului Otoman. În anul 1859 ea a creat împreună cu Valahia (un alt principat dunărean) o Uniune personală, care în anul 1861 s-a transformat într-o Uniune reală, numită inițial Moldo-Vlahia, iar din 1862 România. Moldova de Vest (dintre Prut și Carpații Orientali) este parte componentă a României.

Moldova de Est (mai tîrziu numită Basarabia) în anul 1812 a devenit parte a Imperiului Rus. După Revoluția din Octombrie din Rusia, în decembrie 1917, Moldova de Est s-a proclamat Republica

Democratică Moldovenească, însă ea n-a fost în stare să-și apere suveranitatea și independența, deoarece în martie-aprilie 1918 a fost alipită la România.

În urma înțelegerii convenite între guvernele celor două țări, la 28 iunie 1940 Moldova de Est (Basarabia) a fost cedată de către România Uniunii Sovietice. La 2 august al aceluiași an Moldova de Est a fost proclamată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, devenind una din cele 15 republici unionale ale U.R.S.S.. În componența ei au fost incluse 5 raioane ale fostei R.A.S.S.M., formațiune autonomă în componența Ucrainei. Totodată de la Moldova de Est au fost detașate și transmise R.S.S. Ucrainene teritoriile din nordul și sudul Basarabiei (județul Hotin la nord și litoralul Mării Negre și Gura Dunării la sud).

De la 22 iunie 1941 pînă în august 1944 pe teritoriul Moldovei s-au aflat trupe românești și germane care au participat la războiul împotriva Uniunii Sovietice. Din august 1944 pînă în august 1991 Moldova intra în componența U.R.S.S. în calitate de republică unională (formațiune pseudostatală în componența federației sovietice).

La 27 august 1991, Parlamentul Moldovei a proclamat independența de stat a țării, care în scurt timp a fost recunoscută de comunitatea internațională, devenind subiect cu drepturi depline al dreptului internațional.

2. Statalitatea moldovenească și chestiunile succesiunii de drept a statelor

Problemele succesiunii de drept a statelor, cu alte cuvinte, a trecerii drepturilor și obligațiilor unui stat la altul, au fost studiate și reglementate minuțios în dreptul internațional.

Din punct de vedere practic, aspectele succesiunii de drepturi ale statelor sînt extrem de importante pentru statele noi, deoarece anume lor le revine sarcina de a rezolva astfel de sarcini, cum ar fi reexaminarea acordurilor internaționale, denunțarea lor, calitatea de membru în organizațiile internaționale, succesiunea de drepturi asupra proprietății, activelor și datoriilor externe, succesiunea de drepturi asupra frontierelor de stat etc.

În anul 1978 a fost adoptată Convenția de la Viena privind succesiunea de drepturi ale statelor asupra contractelor¹¹, iar în 1983 - Convenția de la Viena privind succesiunea de drepturi ale statelor asupra proprietății de stat, arhivelor de stat și datoriiilor statului¹².

Republica Moldova nu este parte a convențiilor indicate și, în legătură cu aceasta, la interpretarea problematicei succesiunii de drepturi ale statelor se călăuzește de principiile și normele generale ale dreptului internațional, conform cărora problema succesiunii de drepturi ale statelor apare:

1. În cazul revoluției sociale de pe urma căreia are loc o schimbare a orînduirii obștești (de exemplu, proclamarea în anul 1949 a RPC pe teritoriul Chinei);

2. În cazul apariției noilor state independente ca rezultat al unui război de eliberare națională (bunăoară, separarea Eritriei de Etiopia în anul 1993);

3. La formarea cîtorva state pe teritoriul predecesoarelor lor (de exemplu, dezmembrarea Austro-Ungariei în anul 1919, dezmembrarea URSS și Iugoslaviei în 1991, dezmembrarea Cehoslovaciei în anul 1992);

4. În cazul dezmembrării unor state comune create anterior (uniuni personale și reale, federații și confederații). De exemplu, dezmembrarea Uniunii personale Suedezo-Norvegiene și separarea Norvegiei de Suedia în anul 1905; dezmembrarea Republicii Arabe Unite în anul 1961; dezmembrarea Senegambiei în anul 1989;

5. În cazul formării unui nou stat ca rezultat al fuzionării a două sau mai multe state (de exemplu, fuzionarea temporară a Siriei și Egiptului în anul 1958 și crearea Republicii Arabe Unite; unirea Zanzibarului și Tanganyikăi în anul 1964 și crearea Republicii Unite Tanzania; unirea temporară a Senegalului și Gambiei în 1982 și crearea Senegambiei; reunificarea celor două

---

¹¹ Convenția a intrat în vigoare la 6 noiembrie 1996 numai pentru 20 de state care au semnat-o sau au aderat la ea și au ratificat-o. Republica Moldova nu a semnat Convenția respectivă și nici n-a aderat la Convenția amintită. Dintre țările C.S.I. doar Ucraina a aderat în anul 1992 la Convenția de la Viena cu privire la succesiunea de drepturi ale statelor din anul 1978.

¹² Convenția nu a intrat în vigoare.

Vietnamuri în anul 1975; reunificarea celor două Germanii în anul 1990; reunirea celor două Yemenuri în anul 1991);

6. În cazul modificărilor teritoriale.

Cît privește aspectele succesiunii de drepturi ale statelor apărute în procesul dezmembrării Uniunii Sovietice în anul 1991, ele și-au găsit o soluționare adecvată în cadrul acordurilor realizate între țările membre ale C.S.I. Este vorba de Memorandumul cu privire la înțelegerea reciprocă relativ la acordurile fostei U.R.S.S. de interes reciproc (1992), Acordul cu privire la distribuirea întregii proprietăți de peste hotare a fostei U.R.S.S. (1992), Acordul cu privire la succesiunea de drepturi în privința arhivelor de stat ale fostei U.R.S.S. (1992), Hotărîrea Consiliului șefilor de state ale C.S.I. din 20 martie 1992 în problemele succesiunii de drepturi. Sub acest aspect, Republica Moldova, la fel ca și alte noi state independente apărute pe teritoriul fostei U.R.S.S., a rezolvat parțial problemele succesiunii de drepturi în conformitate cu principiile și normele generale ale dreptului internațional.

Totodată, din momentul proclamării independenței sale la 27 august 1991, Republica Moldova a fost pusă într-o situație ambiguă, care într-un fel sau altul pune pe prim-plan problemele succesiunii de drepturi ale statelor referitoare la doi subiecți ai dreptului internațional, care au existat în diferite epoci istorice. Se au în vedere disputele pur retorice despre relațiile reciproce, sau poate despre lipsa lor între Republica Moldova și Principatul Moldovei.

Este necesar de precizat că aceste așa-zise "dispute" și "discuții" se poartă nu atît între specialiști, ci între diferiți politicieni, jurnaliști și politologi ai noului val, care, de obicei, nu sînt specialiști în domeniul dreptului internațional, și, cu atît mai mult, în domeniul succesiunii de drepturi ale statelor. Mai mult decît atît, în cadrul „discuțiilor” menționate nu se operează cu fapte și argumente, cum se obișnuiește în disputele și discuțiile cu adevărat științifice, dar cu noțiuni de tipul: „adevăr istoric”, „a sosit ora adevărului”, „basarabeni mancurtizați”, „creaturi staliniste”, „popor moldovenesc fictiv”, „limba moldovenească inventată de Stalin”, „basarabeni sînt calicii Europei” etc., etc.¹³, adică cu o

---

¹³ A se vedea: Oleg Serebrian, *Politosfera*, Chișinău, „Cartier”, 2001; Anatol Petrencu, *România și Basarabia în anii celui de-al doilea*

terminologie neștiințifică, propagandistică, improprie științei dreptului internațional.

Fără a intra într-o polemică inutilă cu autorii la care ne-am referit, am dori să facem totuși o scurtă analiză legăturii reciproce istorice referitoare la succesiunea de drepturi ale statelor, raporturi care au existat între Principatul Moldovei și Republica Moldova.

Înainte de a trece la analiză propriu-zisă a problematicii respective, se cere subliniat faptul că problema ca atare privind relațiile reciproce dintre un oarecare stat medieval și oricare stat contemporan nu influențează asupra calității de subiect de drept a acestuia din urmă, deoarece sub aspect juridic internațional problema subiectului de drept, mai precis a calității de a fi subiect de drept internațional, se rezolvă pe calea recunoașterii reciproce a drepturilor și obligațiilor fiecărui stat în parte.

Cu alte cuvinte, indiferent de existența sau lipsa relațiilor reciproce dintre Moldova medievală și contemporană, acest lucru nu afectează nici într-un fel statutul ei juridic. Mai mult decât atât, acest lucru nu provoacă nici un fel de complicații sau încurcături în relațiile internaționale datorită faptului elementar că Republica Moldova este recunoscută de comunitatea internațională în calitate de subiect de drept internațional, fără luarea în considerare a relațiilor reciproce amintite și pornind de la normele și principiile dreptului internațional contemporan.

În afară de aceasta, temelia relațiilor internaționale contemporane o constituie nu interacțiunea dintre formațiunile de stat antice, medievale și moderne, pe de o parte, și statele contemporane, pe de altă parte, ci baza contractual-juridică ce reglementează relațiile reciproce dintre statele contemporane, atribuindu-le anumite drepturi și obligații. Dacă ar fi fost altfel, n-ar fi existat nici un fel de lume contemporană, dar ar fi fost un război neîntrerupt de achitare a conturilor la capitolul "adevărul istoric" care, după cum se știe, nu e numai unul – fiecare-i cu adevărul său.

---

război mondial, Chișinău, EPIGRAF, 1999; Gheorghe Cojocaru, *Politica externă a Republicii Moldova. Studii*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Chișinău, „Civitas”, 2001; Iulian Chifu, *Război diplomatic în Basarabia*, București, Editura Paideia, 1997; Petrache D.Cojocea, *Istoria unui tratat controversat*, Chișinău, Editura ZAMOLXE, 2000.

Totodată, nu poate fi ignorat și faptul că la determinarea politicii sale interne și externe orice stat "se înarmează" cu fapte și evenimente care favorizează extinderea influenței sale și potențialului său, sau cel puțin, "justifică" tendința spre atingerea acestui obiectiv. Se face exces de zel mai ales când este vorba de dezvoltarea istorică a statelor și teritoriilor. Anume din această cauză istoria se transcrie în permanență, încă și încă o dată, făcînd pe placul clanurilor, partidelor dominante și unor guvernanți luați în parte.

În contextul celor expuse mai sus, acțiunile unor „teoreticeni”, care încearcă să demonstreze "nelegitimitatea" existenței Republicii Moldova și lipsa oricăror legături reciproce între Moldova medievală și contemporană, camuflînd, astfel, pretențiile teritoriale față de Moldova, nu sînt o excepție de la reguli, ci, mai curînd, o confirmare a lor. Fenomenul nu e deloc nou, el e întru totul înțeles.

De menționat, că în istoria mondială există analogii, cînd forțele interesate ale căruiva stat, iar uneori și organele lui oficiale ale puterii de stat, încercau să pună la îndoială legitimitatea existenței altui stat la al cărui teritoriu, într-un fel sau altul, ele pretindeau, motivînd acțiunile sale prin pseudoargumente și pseudofapte bazate pe "adevărul istoric".

Să luăm fie și istoria tragică a Finlandei, Norvegiei sau Luxemburgului, mici state europene, care de-a lungul secolelor au trecut prin aceleași peripeții și chinuri ca și Moldova, a căror independență și originalitate erau puse, de asemenea, la îndoială și supuse atacurilor din partea "fraților și surorilor mai mari" - Suedia, Olanda, Germania sau Rusia.

Aceste țări, la fel ca Moldova, și-au pierdut în evul mediu suveranitatea și independența, devenind părți ale unui sau altui stat vecin mai puternic la etapa respectivă, care cu timpul a început să pretindă la rolul de "patrie-mamă" a tuturor celorlalte state mai mici, devenite dependente. Cînd însă Norvegia, Finlanda și Luxemburgul și-au redobîndit independența (fiecare în parte și, spre marele lor regret, doar pe o parte din fostele lor teritorii), din partea fostelor metropole au început atacuri "științifice" vizînd "artificialitatea" și "netemeinicia" statelor nou-formate.

Ceva asemănător are loc și în cazul cu Republica Moldova. Pe de o parte, sînt trecute sub tăcere evenimente istorice importante

și fapte incontestabile, care au avut loc de-a lungul secolelor în Principatul Moldovei și au rămas consemnate în tratate și acorduri internaționale, ele pot fi urmărite distinct în legislația internă a statului moldovenesc medieval. Pe de altă parte, se pun accente și sînt scoase în prim-plan detalii secundare, nesubstanțiale, iar uneori și "argumente" și "dovezi" inexistente care, în opinia unor "teoreticieni" ar argumenta ideea că există "două state românești", chestie ce ar contribui la "contopirea" lor într-un viitor apropiat.

Una dintre aceste "teze" este afirmația că, chipurile, numai România este succesor de drepturi al Principatului Moldovei, iar Republica Moldova nu are nici o atribuție cu elementul moldovenesc, deoarece Moldova este un "produs stalinist" născocit de bolșevici ca un antipod al "spiritualității românești progresiste" chemate de providență "să apere Occidentul de barbari".

Și de ce oare nu am recunoaște, că atît România, cît și Republica Moldova sînt succesoare de drepturi ale Principatului Moldovei?

După cum am menționat deja, Principatul Moldovei în anul 1538 a căzut sub suzeranitatea Imperiului Otoman și anume în limitele acestui imperiu el și-a pierdut statalitatea. Subliniem acest cuvînt statalitatea, deoarece unii autori identifică această noțiune cu noțiunile de suveranitate și independență. Căzînd sub jugul otoman, Principatul Moldovei și-a pierdut suveranitatea și, parțial, independența, dar și-a păstrat statalitatea pînă la momentul cît Moldova continua să existe ca identitate politico-juridică.

Procesul pierderii statalității moldovenești a decurs treptat, în cîteva etape și a fost legat reciproc de procesul împărțirii Principatului Moldovei între imperiile Otoman, Austriac și Rus, precum și de procesul de creare a unei noi formațiuni statale în Balcani - România, în componența căreia a intrat doar 1/3 din teritoriul Principatului Moldovei medieval.

Problemele formării României în anii 1859-1862, ca nou stat unitar în limitele Imperiului Otoman, precum și ale dobîndirii independenței în anul 1878 sînt studiate și descrise temeinic și multilateral de știința istorică și ceea ce ne face să revenim la această problemă sînt doar circumstanțele nefaste: astăzi fapte și evenimente incontestabile, atît de bine cunoscute și documentate, sînt falsificate și denaturate de „teoreticienii unirii” cu o obrăznicie nemaivăzută. Asăzi am ajuns la situația, cînd istoria statului, ai

căruia cetățeni sîntem, este negată și pîngărită, iar dorința de a „șterge de pe fața pămîntului” ideile statalității moldovenești a devenit fixă la unii politicieni și „teoreticieni”.

Ideea unirii celor două principate dunărene¹⁴ - Valahia și Moldova, a apărut la mijlocul sec. al XIX-lea în legătură cu reacțiunea care s-a declanșat după evenimentele revoluționare din anii 1848-1849, cînd a devenit clar că nici unul dintre principatele supuse Porții nu va izbuti de unul singur să scuture jugul stăpînirii otomane. Indiferent de obținurile personale, caracterul progresist al acestei uniri nu poate fi pus la îndoială.

Unirea principatelor a parcurs în cîteva etape, prima dintre care a fost alegerea concomitentă în anul 1859 a domnitorului Moldovei Alexandru Ion Cuza și ca domnitor al Valahiei. Prin acest act, prin alegerea concomitentă a uneia și aceleiași persoane în calitate de conducător a două formațiuni statale a fost creată Uniunea Personală Moldo-Vlahia (Moldova - Valahia), care în 1861 s-a transformat în Uniune Reală și a existat sub aceeași denumire (Moldo-Vlahia) pînă în anul 1862, cînd, pentru prima dată, a fost aprobată noua denumire a statului nou-format România. Abia din acest moment, din anul 1862, încep să circule termenii “român”, “popor român”, “națiune română”, “limbă română” etc., dar nu din perioada preistorică, cum afirmă unii “savanți” români și moldoveni.

Uniunea Reală a Moldovei și Valahiei a existat pînă în anul 1866, cînd România s-a transformat într-o monarhie constituțională, invitînd la tron un reprezentant al dinastiei austriece - Carol I Hohenzolern.

Este necesar de precizat că Uniunea reprezintă o varietate de stat complex. Uniunea Personală se numește unirea a două sau a cîtorva state sub puterea conducătorului unic de stat¹⁵. Rolul de

---

¹⁴ Anume “dunărene”, cum erau numite principatele de-a lungul secolelor în toate sursele documentare, dar nu “române”, cum le-au „rebotezat” în ultimii ani unii “istorici” și “politologi” autohtoni contemporani. „Principate dunărene” se numeau Moldova, Valahia și Transilvania, fiecare dintre ele fiind subiect aparte de drept internațional.

¹⁵ Exemple istorice de Uniune personală: polono-lituaniană (1386-1669), anglo-hanovriană (anii 1714-1838), olandezo-luxemburgheză (anii 1815-1890), moldo-valahă (anii 1859-1861)..

subiect al dreptului internațional îl are nu Uniunea, ci fiecare din statele care intră în componența ei. Uniunea Reală se caracterizează prin unirea statelor nu numai sub puterea șefului unic de stat, dar și prin organe comune ale puterii și administrației¹⁶. Subiect al dreptului internațional este Uniunea reală luată în ansamblu, dar nu formațiunile de stat luate aparte care intră în componența ei, cum este în cazul Uniunii personale.

Este necesar de a mai preciza, că atât Uniunea personală, cât și Uniunea reală au fost create de cele două principate dunărene, care în momentul creării acestor uniuni ele purtau doar denumirea principatelor (Moldova și Valahia), dar nu aveau în componența lor toate teritoriile care au aparținut cândva acestor principate. Astfel, Principatul Moldovei a participat la procesul de formare a României, având în componența sa doar 1/3 din fostul său teritoriu, deoarece alte 2/3 au fost pierdute pe parcursul celor două împărțiri precedente.

Prima împărțire a Principatului Moldovei s-a făcut în anul 1755, când în urma războiului austro-turc o parte din teritoriul controlat de Imperiul Otoman (partea de nord a Principatului Moldovei numită ulterior Bucovina) a fost trecută sub jurisdicția Austriei.

Se cere de subliniat că în anul 1775 a avut loc nu doar transmiterea unei părți din teritoriul moldovenesc de la Imperiul Otoman către Imperiul Austriac. Predarea teritoriului presupune, în afară de multe altele, și transmiterea drepturilor și obligațiilor ce țin de acest teritoriu. Evident, că pe teritoriul transmis a rămas o parte din populația Principatului Moldovei, care moștenise de la strămoșii săi și de la statul ei precedent limba, obiceiurile, tradițiile și alte atribute ale apartenenței etnice și statale.

A doua împărțire a Principatului Moldovei a avut loc în anul 1812 ca rezultat al războiului ruso-turc din anii 1806-1812, când partea de est a Moldovei, numită mai târziu Basarabia, a fost trecută de sub jurisdicția Imperiului Otoman sub jurisdicția Rusiei. Aceste teritorii, de asemenea, au fost luate de la turci și transmise rușilor împreună cu populația care trăia acolo.

---

¹⁶ Exemple istorice de Uniune Reală: suedezo-norvegiană (anii 1814-1905), moldo-vlahă (anii 1861-1866), austro-ungară (anii 1867-1918), danezo-islandeză (anii 1918 – 1944)..

Teritoriul Moldovei de Est (Basarabia) a trecut de cîteva ori de la un stat la altul (de altfel, ca și Bucovina, Alsacia, Lorena, Saar și multe alte teritorii) și metamorfozele care s-au petrecut cu populația acestui teritoriu au fost identice cu cele care au avut loc și pe alte teritorii transmise periodic de sub jurisdicția unui stat sub jurisdicția altui stat.

Totodată, spre deosebire de Bucovina, care trece de la un stat la altul conform normelor și principiilor în vigoare pe atunci ale dreptului internațional, adică pe baza unei înțelegeri reciproce a statelor care oficiază procedura modificărilor teritoriilor, în cazul Moldovei de Est (Basarabiei) acest principiu nu întotdeauna a fost respectat.

Este vorba despre administrarea românească a Basarabiei, în perioada 1918-1940, cînd procedura de transmitere a teritoriului respectiv n-a fost perfectată în conformitate cu normele și principiile dreptului internațional în vigoare la acea perioadă. Esența acestei afirmații constă în faptul că orice transfer de teritorii de la un stat la altul se consideră legitim din punctul de vedere al dreptului internațional numai în cazul în care: 1. Există o înțelegere între aceste state referitoare la transmiterea teritoriilor respective; 2. Există voința liber exprimată a populației care trăiește pe teritoriul dat obținută prin plebiscit (referendum). Alte temeuri legale privind trecerea teritoriilor de la un stat la altul dreptul internațional nu recunoaște.

De-ar fi să revenim la anul 1918 și să ne amintim de procedura “marii uniri a Basarabiei”, vom fi nevoiți să constatăm că această “unire” a fost, eufemistic vorbind, nelegală, deoarece nu a existat nici un fel de înțelegere între România și Rusia referitor la trecerea acestui teritoriu de sub jurisdicția unui stat sub jurisdicția altui stat. Fără o atare înțelegere, transmiterea teritoriilor nu poate fi considerată legitimă, deoarece astfel se încalcă principiul unanim recunoscut al dreptului internațional privind respectarea tratatelor (pacta sunt servanda), ceea ce poate să ducă, în cele din urmă, la zdruncinarea stabilității relațiilor contractuale între state.

Se mai cere de menționat și faptul, că Uniunea Sovietică n-a recunoscut niciodată această transmitere și nu a semnat careva contracte care ar fi legalizat-o, fapt care din punct de vedere al dreptului internațional a pus problema Basarabiei în categoria celor nesoluționate, care necesitau o reglementare juridică.

Un alt temei legitim pentru trecerea teritoriilor de sub jurisdicția unui stat sub jurisdicția altui stat poate fi numai plebiscitul (referendumul) care se bazează pe un alt principiu fundamental unanim recunoscut al dreptului internațional, care consfințește dreptul popoarelor la autodeterminare. Bucureștiul însă n-a riscat să inițieze în Basarabia nici plebiscit, nici referendum care i-ar fi conferit legitimitate "actului unirii" amintit.

Încercările unor „teoreticieni” de a califica hotărârea “Sfatului Țării”¹⁷ din 27.03.1918 (09.04.1918) cu privire la unirea Republicii Democratice Moldovenești cu România drept “voință legitimă și inalienabilă a poporului” nu rezistă nici unei critici, deoarece însuși “Sfatul Țării” nu avea legitimitatea deplină, fiind doar un organ provizoriu al puterii, numit de “reprezentanții soldaților, muncitorilor și țăranilor” care, la rîndul lor, nu erau aleși de către populația din regiune, ci autoproclamați, nefiind de nimeni împuterniciți pentru aceasta. Reieșind din faptul, că “Sfatul Țării” nu a fost ales de întreaga populație a Basarabiei, mai are oare rost să fie dezbătută problema referitor la faptul dacă un organ nelegitim poate sau nu poate să adopte hotărâri legitime, ba încă depășind competențele sale, deoarece problemele legate de predarea teritoriilor se rezolvă fie pe bază contractuală între subiecții unanim recunoscuți ai dreptului internațional, fie pe calea plebiscitului (referendumului).

Problema Basarabiei deranja mult autoritățile bucureștene și, ulterior, ele au încercat în repetate rînduri să “legalizeze” printr-un careva act internațional această achiziție teritorială.

Toate încercările autorităților românești s-au dovedit a fi însă zadarnice, deoarece SUA și Germania, două mari puteri, nici n-au dorit să poarte tratative cu România la tema amintită. Alte puteri mondiale, Franța, Marea Britanie, Italia și Japonia, profitînd de posibilitatea de a „pune la punct” Rusia bolșevică, au semnat, în cele din urmă, la Paris în ziua de 29.10.1920 protocolul privind

---

¹⁷ “Sfatul Țării” – guvern provizoriu (revoluționar) al Republicii Democratice Moldovenești, care nu a fost ales de către populația Basarabiei, ci ”numit” în anul 1917 (curînd după lovitura de stat din Octombrie de la Petrograd) de “reprezentanții” soldaților, muncitorilor și țăranilor din gubernia Basarabia și ai RUMCEROD-ului (Frontul Român al Armatei Rusești) neacreditați de nimeni pentru aceasta.

recunoașterea transiterii teritoriului menționat. Dar și acestui plan de "legalizare a unirii" nu i-a fost dat să se realizeze, deoarece Japonia n-a ratificat tratatul amintit și, prin urmare, el așa și n-a intrat în vigoare.

"Epopoea basarabeană" s-a prelungit prin evenimentele de la 28 iunie 1940 când guvernele URSS și României au convenit, ca „...România să întoarcă teritoriul Basarabiei și să transmită teritoriul Bucovinei de Nord Uniunii Sovietice”. Despre acest eveniment s-au scris nenumărate cărți, articole, monografii și studii, la el cercetătorii revin mereu în încercarea de a "justifica" sau de a "dezminți" acțiunile unei sau altei părți¹⁸.

De menționat, că evenimentele legate de "transmiterea" și "retrocedarea" teritoriilor din Estul Moldovei ba de la Rusia către România, ba de la România către Rusia, cu nimic nu se deosebesc de oricare alte evenimente și acțiuni legate de transmiterea teritoriilor în litigiu de la un stat la altul. Singura trăsătură distinctivă prin care evenimentele din anul 1940 se deosebesc de evenimentele anului 1918 este doar aceea, că în anul 1940 s-a ajuns la o înțelegere între cele două state suverane despre transmiterea unui teritoriu concret de sub o jurisdicție sub o altă jurisdicție și acest lucru se califică în dreptul internațional ca "tranzacție legitimă", pe când în anul 1918 un asemenea acord n-a fost realizat, ceea ce din punctul de vedere al dreptului internațional poartă calificativul de "acaparare de teritorii" și constituie un act nelegitim.

Relațiile reciproce dintre România și Uniunea Sovietică din perioada 1941-1945, când România "restabilește cumpăna dreptății", din punct de vedere juridic internațional se califică drept un act de agresiune și atrage după sine aplicarea unor sancțiuni concrete din partea comunității internaționale. Lucrul acesta a fost făcut în anul 1947 când statele aliate și conexe au încheiat cu România tratatul de pace în care au fost determinate granițele și statutul ei.

---

¹⁸ De menționat, că nu se discută aspectul de drept internațional al problemei. În literatura editată în România și Republica Moldova evenimentele menționate sînt apreciate unilateral, accentele punîndu-se doar pe latura emotivă a problemei, indiferent de faptul dacă se "aprobă" sau "dezaprobă" notele sovietice din 26 și 27 iunie 1940 privind "chestiunea Basarabiei".

De menționat, că Tratatul de pace cu România din anul 1947 rămîne pînă în prezent în vigoare. Esența problemei constă în faptul că, potrivit prevederilor dreptului internațional, pe parcursul apariției noilor state independente pe teritoriul predecesorului lor (iar Republica Moldova anume așa a apărut pe teritoriul fostei URSS), succesiunea de drepturi a statelor nu afectează frontierele stabilite prin tratat, precum și obligațiile și drepturile referitoare la regimul de frontieră. Cu alte cuvinte, tratatele cu privire la frontiere trebuie respectate de statul succesor, dacă de comun acord cu statul vecin nu se va ajunge la o înțelegere privind modificarea lor în conformitate cu dreptul internațional.

Prin urmare, Tratatul de pace cu România din anul 1947 în care a fost stabilit regimul frontierei de stat între România și Uniunea Sovietică a devenit, după dezmembrarea URSS, un tratat cu privire la frontierele dintre Republica Moldova și România. Acesta este un tratat cu termen nelimitat de acciune și poate să rămînă în vigoare pentru o perioadă nelimitată de timp dacă părțile nu vor conveni reciproc asupra necesității încheierii unui nou tratat cu privire la frontiere.

„Jonglarea” de către unele grupări politice a problematicii legate de așa-zisele „probleme de frontiere”, care ar fi niște „...rezultate ce provin din consecințele Pactului Ribbentrop-Moldotov” sînt tentative de revizuire unilaterală a acordurilor internaționale, chestie ce contravine principiului de drept internațional *pacta sunt servanda*. Marile puteri nu susțin această idee năstrușnică, căci schimbarea situației reale privind frontierele existente în Europa ar putea zdruncina sistemul de stabilitate și securitate europeană și mondială stabilit prin acordurile de pace de la Paris încheiate în 1946-1947 și confirmate prin Actul de la Helsinki din 1975.

Analizînd problematica referitoare la pactul Ribbentrop-Molotov și la așa-zisele “consecințe” ale acestui pact, s-ar putea să ne oprim doar asupra aspectelor lui care țin de dreptul internațional, deoarece toate celelalte “aspecte” ale acestui pact au un caracter pur propagandistic și nu vizează în mod direct problema.

În primul rînd, trebuie să pornim de la ideea că orice acord internațional este o înțelegere între două sau cîteva state sau subiecți ai dreptului internațional privind instituirea, modificarea

sau suspendarea drepturilor și obligațiilor lor reciproce cu caracter politic, economic și de altă natură. De regulă, orice acord internațional se încheie pe un anumit termen și acțiunea lui poate fi suspendată fie conform prevederilor stipulate în acord, fie în cazul anulării lui de către oricare dintre părți. În al doilea rând, se cere de subliniat și faptul că numai participanții la acord îl pot interpreta, adică pot clarifica adevăratele intenții ale părților contractante și adevăratul sens al prevederilor lui și numai participanții la acord pot declara acordul nevalabil.

Precizăm în legătură cu cele expuse mai sus că pactul Ribbentrop-Molotov a fost în vigoare doar de la 23 august 1939 pînă la 22 iunie 1941, adică din momentul semnării lui și pînă la începutul acțiunilor militare între URSS și Germania, iar conținutul lui, ca și toate consecințele pactului, nu au fost, pur și simplu, anulate de către părți, ci supuse unor modificări radicale pe parcursul războiului. În cazul dat este vorba nu numai despre acordul propriu-zis, cu alte cuvinte despre Pactul de neagresiune dintre URSS și Germania, dar și despre protocoalele secrete care, fără îndoială, erau parte componentă ale Acordului.

Pentru cei care nu sînt de acord cu cele expuse mai sus, explicăm că textul Pactului conținea prevederi despre caracterul relațiilor reciproce dintre URSS și Germania la etapa concretă a perioadei de timp, precum și obligațiile părților de “a nu se agresa reciproc. Protocoalele secrete consemnau “zonele de interese” ale părților, adică erau precizate teritoriile care nu puteau fi “atinse” fără acordul sau fără notificarea celeilalte părți.

Totodată, lucrurile nu trebuie interpretate în așa fel, că Pactul de neagresiune ar fi fost o înțelegere între Stalin și Hitler privind un atac asupra Europei, cum îl interpretează unii cercetători. După părerea noastră, aceasta a fost doar o înțelegere în sensul că fiecare parte își promovează politica sa externă astfel, încît să nu afecteze “interesele” celeilalte părți. Și nu mai mult. Este adevărat, că acest lucru „dezlega mîinile” și oferea posibilitatea de a face “minunății” în zonele pe care Stalin și Hitler le considerau drept “feude” ale lor. Dar oare Acordul de la Munchen nu permitea același lucru?

Bineînțeles că îndeplinirea condițiilor Pactului i-a permis lui Stalin să “rezolve” problemele legate de Polonia, Finlanda, Țările Baltice și Basarabia așa cum a dorit el. Paralel, el a “soluționat” și problema Bucovinei de Nord, deși atît în Pact, cît și în protocoalele

secrete despre ea nu se spunea nimic. Există, printre altele, și părerea că anume din cauza "întrecerii măsurii" de către Stalin în privința Bucovinei de Nord Hitler a ajuns la concluzia că este necesar de a începe operațiunea "Barbarossa". O circumstanță întru totul posibilă, dacă ne vom aminti că Bucovina din anul 1775 pînă în anul 1918 a fost parte componentă a Imperiilor Austriac și Austro-Ungar și, astfel, intra în "zona intereselor" celui de-al Treilea Reich. De altfel, ca și Transilvania, Banatul și alte cîteva "străvechi teritorii românești" care au trecut la "patria-mamă" conform prevederilor Tratatului de pace de la Trianon, nerecunoscut de Germania.

Subliniem în legătură cu aceasta că urmările care au survenit după "campaniile de eliberare" staliniste în Europa de Est erau legate nu de Pactul de neagresiune dintre URSS și Germania, ci de politica externă a lui Stalin și a Uniunii Sovietice la această etapă. Prin urmare, noi trebuie să vorbim nu despre consecințele Pactului Ribbentrop-Molotov, ci despre consecințele politicii externe staliniste din perioada interbelică. Acesta este un moment substanțial care are un rol extrem de important la determinarea situației geostrategice care se crease în Europa în preajma începerii războiului sovieto-german.

Este necesar de accentuat, de asemenea, că războiul dintre URSS și Germania, început la 22 iunie 1941, a anulat consecințele politicii externe staliniste, dar nu a restabilit statu-quo care a existat pînă la încheierea pactului, generînd alte consecințe, tot atît de grele și nu mai puțin legitime decît primele. Este vorba despre faptul, că la 22 iunie 1941, împreună cu Germania, în războiul împotriva URSS a intrat și România, care prin participarea sa la război "a lichidat" consecințele amintite, fie ele "consecințe ale Pactului Ribbentrop - Molotov," fie "consecințe ale politicii externe staliniste", și a generat noi urmări, de data aceasta a acțiunilor sale, care ulterior au fost lichidate prin acțiunile comune ale aliaților Coaliției Antihitleriste.

Sînt cunoscute rezultatele celui de-al doilea Război mondial. El a lichidat atît "consecințele Pactului Ribbentrop-Molotov", cît și „consecințele marșului Nach drang Osten”, lăsînd consecințele sale pentru Europa și pentru întreaga lume, care au fost formulate juridic și sînt cuprinse în tratatele de pace din anul 1947 încheiate cu Italia, România, Bulgaria, Ungaria și Finlanda.

Este cunoscut și faptul, că frontierele de după răzoi au fost stabilite de marile puteri conform înțelegerilor convenite la Ialta și consfințite la Potsdam. Nu e ridicol oare, să afirmi că Stalin, Roosevelt și Churchill au stabilit frontierele de după război, conducându-se de protocoalele secrete ale Pactului Ribbentrop – Molotov?

A vorbi astăzi despre careva “consecințe” ale Pactului Ribbentrop–Molotov, cu atât mai mult pentru România sau pentru Republica Moldova, este o ocupație inutilă și ea nu are nici un rost.

3. Interesele naționale și securitatea națională a Moldovei în contextul realităților geopolitice actuale

După cum s-a menționat deja, apariția Moldovei pe harta lumii în anul 1991 a pus în fața țării și societății moldovenești probleme noi și, totodată, le-a pus în mișcare pe cele vechi, deoarece însuși faptul proclamării independenței unei noi formațiuni statale și chiar recunoașterea de jure a ei încă nu înseamnă că acest stat s-a constituit sau că se va dezvolta cu succes în viitor.

Există un număr enorm de cerințe și convenționalisme, multe dintre ele nescrise, care într-un fel sau altul influențează asupra dezvoltării și existenței statului. Anume din această cauză orice stat, din momentul proclamării sale, tinde spre autoconservare. Acesta este interesul major al societății (națiunii) civile, care există în cadrul oricărui stat suveran și este determinat sub aspect politologic și geopolitic ca interes național sau interes de stat.

Cu alte cuvinte, cetățenii Moldovei, proclamînd țara lor drept stat independent și suveran, trebuie să urmărească un singur scop: să-l mențină și să-l consolideze. Așa trebuie să fie din punct de vedere teoretic. În orice caz, așa stau lucrurile în multe țări. Totodată, dacă vom analiza procesele care au avut loc în Moldova la etapa inițială a independenței ei, va trebui să constatăm că constituirea noului stat a început aici nu cu consolidarea societății civile, ci cu împărțirea ei în tabere adverse. De menționat, că o parte din problemele “fierbinți” ale Moldovei ne-au rămas “ca moștenire” de la Uniunea Sovietică trecută în neființă, precum și de la vecina noastră, România. Anume de acolo, din cele două surse, își trag rădăcinile problemele transnistreană și găgăuză.

Oricît ar părea de straniu, însă în anii 1990-1991 și Moscova, și Bucureștiul aveau interesul ca în Moldova să nu se consolideze societatea civilă, dar să se înceapă un haos. Unii, cei care se aflau la Moscova, sperau că acesta va fi un motiv pentru a face încă o dată "ordine" și a restabili "regimul constituțional", ceea ce în ultimă instanță ar fi contribuit la menținerea URSS care deja se dezmembra. Alții însă, rezidînd la București, nutreau speranța că astfel va fi demonstrat "adevărul istoric" și, în sfîrșit, va apărea posibilitatea reală de a fi "lichidate consecințele pactului Ribbentrop – Molotov" și de a înfăptui rîvnita "unire a tuturor românilor de pretutindeni". De menționat, că și Moscova, și Bucureștiul au atras în joc forțe și mijloace mari, folosind la maximum factorii lor influenți, structurile financiare și propagandistice, așa că, în cele din urmă, și-au atins scopul: Moldovei i s-a dus faima în lume, grație conflictelor neordinare cu caracter interetnic și lingvistic care, spre marele nostru regret, nu pot fi localizate nici pînă acum.

De-ar fi să revenim la problematica construcției de stat a țărilor nou-create, vom spune că principala greșeală politică pe care a comis-o conducerea de atunci a Moldovei a fost aceea că, probabil, din momentul proclamării Republicii Moldova în anul 1991 nimeni nu a formulat ideea cu caracter civic general care ar uni societatea și statul: toți cei care trăiesc în Moldova sînt moldoveni, deoarece toți sînt cetățeni ai Moldovei, deși toți au origini etnice diferite.

La prima vedere, acest mod de abordare a problemei ar putea să pară inaccesibil. Și aceasta se întîmplă din cauza că pe primul plan sînt puse valorile imaginare, dar nu reale ale societății civile. Vorba e că în întreaga lume pivotul principal al unui stat democratic este cetățenia, adică apartenența individului la societatea civilă a unui sau altui stat, dar nu originea etnică sau confesiunea. Celelalte aspecte se înscriu printre lucrurile secundare, întrucît cetățenii sînt egali în drepturile și posibilitățile lor, indiferent de originea etnică, de confesiune etc. De fapt, pe nimeni nu interesează de ce origine etnică este cutare sau cutare cetățean al SUA, al Argentinei sau, bunăoară, al Cehiei. Cel mai important este că el e american sau argentinian, sau poate ceh, dar nu faptul că strămoșii lui au fost irlandezi, incași sau poate slavi. Pe nimeni, în

principiu, nu-l neliniștește, de asemenea, ce religie profesează ei: catolicismul, islamismul sau iudaismul.

Anume dezvoltarea și consolidarea conștiinței naționale, reprezentărilor conștientizate despre propria istorie, despre starea actuală și perspectivele dezvoltării propriei țări, precum și despre locul Moldovei și al moldovenilor printre alte state și popoare ale lumii ne va da posibilitatea să depășim barierele obiective și subiective din calea statornicirii Statului Moldovenesc independent. Aceasta este singura cale pe care se poate ajunge la o adevărată statalitate și independență, temelia securității naționale și a statului.

Prin securitate națională sau statală înțelegem, în primul rând, supraviețuirea fizică a statului respectiv, apărarea și menținerea suveranității și integrității lui teritoriale, capacitatea de a reacționa în mod adecvat la orice pericol real sau potențial din afară și din interior.

Totodată, noțiunea de securitate națională a statului cuprinde asigurarea unor condiții normale pentru autorealizare tuturor cetățenilor, apărarea vieții, libertății și proprietății lor împotriva oricăror atentate, fie din partea unei persoane, organizații sau din partea statului.

În asigurarea securității naționale a statului este antrenat, practic, întregul mecanism al statului, inclusiv șeful statului, parlamentul, guvernul, organele de ocrotire a drepturilor și organele autoadministrării locale. Evident că fiecare se ocupă de acest lucru numai în limitele competenței sale. Din păcate, în spațiul ex-sovietic este deformată perceperea termenului ca atare "securitatea de stat sau națională", deoarece, în virtutea obișnuinței, ea se asociază cu abreviatuara "KGB". Iată de ce aproape toți dintr-odată, inconștient, se împotrivesc oricărei aluzii despre necesitatea asigurării securității naționale a statului.

În securitatea națională a statului se întîlnesc fragmentate diferite domenii și elemente de structură din care, în primul rând, fac parte: securitatea politică, economică, militară, informațională, socială, ecologică, precum și securitatea dezvoltării culturale a națiunii.

Esența securității politice constă în capacitățile și posibilitățile națiunii (societății civile) de a rezolva de sine stătător

problemele orînduirii de stat, de a promova în mod independent politica internă și externă în interesul persoanei și societății.

Pentru Moldova acest lucru este extrem de important, deoarece e greu de găsit în lume un stat, unde nu numai reprezentanții partidelor și formațiunilor politice, dar și unii membri ai parlamentului și guvernului public nu recunosc însuși statul ai căror funcționari sînt, demonstrativ nu îndeplinesc Constituția și alte acte legislative ale țării. Acesta este un atentat direct la posibilitățile statului de a promova o politică internă independentă.

Același lucru se observă și pe planul politicii externe, cînd declarațiile și acțiunile unor funcționari sus-puși înrăutățesc considerabil relațiile reciproce ale Moldovei cu alte țări. Anume neasigurarea securității politice convenite a făcut să apară pericolul integrității teritoriale a Moldovei, ceea ce în ultimă instanță înseamnă nu altceva decît imposibilitatea de a promova o politică externă independentă.

Securitatea economică se caracterizează prin nivelul de dezvoltare a forțelor de producție și relațiilor economice din societate, existența infrastructurii, mineralelor utile, forței de muncă calificate și a unui sistem de pregătire a ei, precum și prin caracterul integrării în sistemul relațiilor economice mondiale.

Pentru Moldova aceasta înseamnă protejarea propriului producător, precum și a pieței interne și externe. Nespun de important pentru orice țară, inclusiv pentru Moldova, este asigurarea livrărilor neîntrerupte de resurse energetice. Pentru aceasta este necesar de găsit trei-partu parteneri strategici, relațiile reciproce cu care, inclusiv politice, trebuie luate sub un control deosebit.

Specificul securității militare constă în faptul că menirea ei este de a asigura interesele securității naționale a statului cu mijloace de influență militară. Din acest punct de vedere, în legătură cu faptul că Republica Moldova și-a declarat neutralitatea, ea trebuie să întrețină o armată numeroasă, bine instruită și bine înarmată. Cu toate acestea, Moldova nu se va descurca fără garanții serioși și puternici ai neutralității sale.

Acesta este minimul obligatoriu fără de care Moldova nu va putea exista ca stat independent și suveran. Totodată, acest lucru este insuficient. Mai este nevoie și de voință politică, deoarece se

impune necesitatea acută de a face ordine în țară, de a pune capăt corupției, criminalității și lipsei de responsabilitate la toate nivelurile puterii de stat. Numai respectarea riguroasă a legilor de către toți cetățenii fără nici o excepție și tragerea oportună la răspundere a infractorilor pot stopa procesul de decădere a Statului Moldovenesc fragil care încă nu a prins la puteri.

4. Moldova: Est sau Vest, neutralitate sau angajament de bloc?

Astăzi problema existenței de mai departe a Republicii Moldova și strategiei geopolitice a ei nu este mai puțin actuală decât pe timpurile de odinioară. În principiu, Moldova continuă să se afle la aceeași frontieră între Est și Vest, între CSI și UE, între rublă și euro, între NATO și ... multe alte cunoscute și necunoscute. S-au schimbat forțele, s-au schimbat partenerii, s-au schimbat regulile jocului, dar nu s-a schimbat situația geopolitică a Moldovei.

Prin esența sa, procesul de elaborare a liniei geostrategice a unui stat nu este deloc simplu. Să ne amintim de istoria SUA. După Pearl Harbor a fost nevoie de aproximativ șase ani pentru elaborarea concepției securității naționale a țării. Acest lucru nu se făcea în văzul tuturor, ci într-o atmosferă strict confidențială, însă rezultatele acestei activități au devenit vizibile deja la vreo câteva luni după tragedia amintită. Dar istoria Rusiei contemporane? Dar schimbările care au loc în alte țări? În Moldova însă în anii precedenți nu se observă mutații serioase în această direcție, doar lozinci despre o aparentă "orientare prooccidentală" a țării, fără nici o argumentare serioasă, fără vre-o activitate cât de cât serioasă chiar din partea statului.

În opinia noastră, pentru început, este necesar să se facă cea mai detaliată analiză a situației geopolitice și geostrategice din lume și, pornind de la această realitate, să fie determinat locul Moldovei în lume și în Europa. Cel mai important este să nu ne lăsăm seduși, să nu ne facem iluzii, căci euforia care a domnit câțiva ani la rînd în societatea moldovenească, mai ales în perioada inițială a independenței Moldovei, pare-se, a fost oarecum nu prea motivată.

În afară de aceasta, este necesar de a înțelege că a fi în centrul geografic al Europei nicidecum nu înseamnă a conduce Europa.

Trebuie lăsate la o parte ideile aberante că, Moldova va aproviziona cu producție întreaga Europă, cum, chipurile, a aprovizionat, a îmbrăcat și a “adăpat” cândva întreaga U.R.S.S.. Să conștientizăm faptul, că Europa nicidecum nu îndură foamete și, în mod practic, nu are nevoie de producție moldovenească.

Este necesară o analiză exhaustivă a situației existente din lume, fără reprezentări false, despre așa-zisele “intenții” și “doleanțe” ale F.M.I., B.M., B.E.R.D. și ale altor organizații financiare internaționale de a scoate Moldova din criză și impas. Face oare de învinuit aceste organizații cum că ele ar avea unele planuri tainice împotriva Moldovei, așa cum ne asigură unii politicieni? Este evident că astfel de planuri nu au nici F.M.I., nici B.M., nici alte organizații internaționale. Totodată, nu trebuie să ne facem iluzii nici în privința faptului că aceste organizații financiare nu pot dormi în liniștite din cauza situației grele din Republica Moldova și așteaptă cu nerăbdare când Guvernul Moldovei va cere ajutor din partea lor.

Este cunoscut faptul, că în fosta U.R.S.S. Moldova deținea înțietatea nu numai în ce privește producția de vinuri, coniacuri și articole de tutungerie, dar și la fabricarea aparatelor de precizie, tehnicii electrocasnice și agricole, pompe, covoare, mobilă, conserve, uleiuri aromatate și tehnice (de trandafir, de levănțică) etc. Concomitent, să nu uităm și faptul că producția nominalizată era destinată aproape în exclusivitate pieței U.R.S.S. și doar parțial desfacerii pe piețele fostelor țări socialiste și țărilor de orientare socialistă. Plus la toate, producția noastră nu era cunoscută în Occident, chiar și în cazurile când ea era exportată în această zonă, grație faptului că era utilizată marca comercială sovietică și nu cea moldovenească.

Cît privește standardele și calitatea, această producție astăzi poate fi vîndută doar pe piețele unor țări ale C.S.I. și, eventual, pe piețele unor țări din lumea a treia. Dar și această vînzare ar putea fi posibilă numai datorită faptului că în aceste țări pînă nu demult producția moldovenească avea o imagine favorabilă. În prezent Moldova, pur și simplu, este obligată să se mențină pe piața C.S.I., fără a se lăsa eliminată de acolo în ciuda încercărilor de a-i face concurență. Aceasta este șansa succesului ei, viitorului ei și numai această variantă îi va permite Moldovei să primească investiții și credite din Occident.

Criza economică a cuprins nu numai Moldova și țările C.S.I., dar și Europa de Est, precum și astfel de titani mondiali cum sînt Japonia, Brazilia, Coreea, Argentina ș.a. Pentru Moldova astăzi este important să se înțeleagă că unele sau alte țări au nevoie de producția ei actuală și viitoare. Este important să mai știm că unele țări refuză producția moldovenească nu pe motiv că ea ar fi necompetitivă, ci din cauza insuficienței generale a mijloacelor valutare pentru achitarea lor. Acesta este un moment favorabil pentru a nu scăpa din mînă propriile piețe de desfacere și, concomitent, poate servi ca punct de plecare pentru începerea propulsării mărfurilor moldovenești pe piețe noi.

La etapa actuală, este necesar de a studia posibilitățile nerealizate ale unor sau altor țări, creînd, astfel, un echilibru comercial-economic acceptabil între state. Spre exemplu, în Turkmenistan se resimte o insuficiență acută de produse alimentare (făină, carne, conserve etc.), se face simțită o mare lipsă de aparate electrocasnice ieftine etc. Moldova ar putea întru totul să înceapă livrarea producției sale în această țară, începînd cu macaroanele și terminînd cu mașinile de spălat rufe. Concomitent, se știe că Turkmenistanul își caută cumpărătorul pentru gazele sale naturale și pentru petrolul său.

Lista statelor cu care Moldova poate și trebuie să-și dezvolte relațiile începe cu Iranul și India în Asia și se termină cu Peru și Chile în America Latină. Și numai la prima vedere pare neverosimilă colaborarea între aceste țări atît de îndepărtate. Aberante sînt tocmai planurile de "integrare" în Europa cu mîna întinsă, cu intenții maniacale de a "cuceri" piața europeană cu producție mediocră.

Bineînțeles că Occidentul, de altfel, și Orientul vor accepta acest lucru, doar numai în cazul cînd vor exista garanții că Moldova poate demonstra că domină piața de desfacere pentru mărfurile sale. Vor fi oare de acord francezii să investească în industria moldovenească de vinuri și coniacuri ca apoi moldovenii să-i împiedice de a-și vinde în continuare producția sa proprie pe piețele europene? Dacă însă francezii vor fi siguri că Moldova își va vinde producția sa în Rusia sau în Turkmenistan, dar nu în Europa Occidentală, atunci ar putea să plaseze cu seriozitate capitaluri solide în economia Moldovei.

Același lucru se poate întâmpla și în alte domenii. De exemplu, italienii, "arbitrii modei" în cele mai performante tehnologii ale polipropilenei, sînt dispuși să investească în cel mai mare combinat al industriei chimice moldovenești "Piele" cu condiția că producția finită se va cumpăra în țările C.S.I.. Acest lucru este real. Dacă însă Moldova ar avea intenția să obțină investiții pentru a-și vinde ulterior producția în Europa, atunci va primi din partea italienilor un refuz fără echivoc. Și italienii vor avea dreptate, deoarece în Europa ei și singuri, fără moldoveni, pot vinde și deja vînd producția sa.

Din punct de vedere geopolitic, Moldova permanent a fost o punte între Est și Vest, deși, în practică, nu întotdeauna îi reușea acest rol. Astăzi însă a sosit timpul de a da un curs efectiv posibilităților existente, cu atît mai mult că ele coincid cu interesele și necesitățile unor sau altor țări, ba chiar ale unor grupuri de țări.

Să ne amintim de trecutul neîndepărtat, cînd mica Finlandă (țară cu o populație aproximativ egală cu populația Moldovei) juca rolul de punte economică între U.R.S.S. și Occident. Finlandezii nu puteau să-și vîndă producția sa în Occident. Este clar de ce. Nimeni, nici din Orient, nici din Occident, n-ar fi investit nici măcar un cent în economia finlandeză, dacă finlandezii ar fi dorit să "inunde" Europa sau Japonia cu mărfurile lor. Totodată, Finlanda comercializa cu succes producția sa în URSS și, pe garanția acestei piețe enorme de desfacere, spre economia finlandeză s-au îndreptat vertiginos imense investiții occidentale în formă de mijloace financiare și tehnologii performante. Oare Moldova nu poate deveni astăzi o nouă Finlandă?

În ce formă și sub care formulă? Fiind membră a C.S.I. sau a U.E.? Sau și membră a C.S.I. și membră a U.E.? Dar, poate, nici membră a C.S.I., și nici membră a U.E.? Întrebări, la care nu se poate da un răspuns univoc. Ideală ar fi situația, ca Republica Moldova pe parcursul a 5-7 ani să adere la Uniunea Europeană, păstrîndu-și, concomitent, piețele sale de desfacere în arealul C.S.I.. Nu este neapărat, ca Moldova să-și păstreze calitatea de membru al acestei organizații. Există posibilități de a menține piețele de desfacere în arealul C.S.I. prin intermediul relațiilor bilaterale.

Pentru înfăptuirea acestor posibilități este necesar de încadrat în activitățile practice ale integrării europene. Guvernul Moldovei urmează să inițieze un program concret de aderare la

U.E., adresînd o cerere oficială cu rugămintea de a începe procesul de negociere a condițiilor și termenilor de aderare. Este important de precizat sarcinile și obiectivele principale, care stau în fața țării în legătură cu posibila aderare la U.E., cît și de conștientizat obligațiunile și garanțiile necesare.

La fel de importantă și întrebarea cu privire la formula perspectivă a Moldovei în sens militaro-strategic. Să aibă sau să nu aibă o armată pentru întreținerea căreia va trebui să cheltuiască o parte considerabilă a mijloacelor sale bugetare sau să renunțe la ea, așa cum recomandă unii lideri și formațiuni politice? Să fie și de acum înainte o țară neutră, în corespundere cu statutul ei proclamat prin Constituția anului 1994, sau să renunțe la neutralitatea permanentă și să intre în vre-o alianță militaro-politică?

Nu este ușor să răspundem la aceste întrebări, deoarece de hotărîrea luată va depinde viitorul țării. Totodată, analiza situației geostrategice din Europa arată că Moldova continuă să fie un stat tampon, iar acest fapt presupune un interes sporit față de ea atît de o parte, cît și de cealaltă parte a baricadelor.

Va reuși oare Moldova să ramîină și mai departe țară neutră, pentru a nu se vedea implicată în litigiile dintre marele puteri, blocuri militaro-politice și grupările financiar-economice occidentale și răsăritene? Judecînd după toate aparențele, credem că nu, deoarece în confruntarea dintre Est și Vest Moldova continuă să fie trasă cînd de unii, cînd de alții în partea lor. În cazul unui eventual conflict, ea nici nu va fi întrebată, deoarece potențaii zilei își vor "soluționa" simplu și rapid problemele care țin fie de "instituirea ordinii în regiune", "combaterea terorismului" sau de "reunificarea națiunilor dezmembrate". Anume din acest motiv, Moldova urmează să-și asigure singură propria securitate națională, în vederea unui posibil parteneriat cu acel stat sau bloc militaro-politic, care va fi în stare să-i garanteze independența și integritatea teritorială.

Dacă Moldova va adera la N.A.T.O., atunci vor apărea unele garanții ale viitorului ei statut. Dar numai unele, deoarece ea se află prea aproape de zonele de interes indicate la timpul respectiv în Pactul Ribbentrop-Molotov. Dar va putea oare N.A.T.O. să-i asigure securitatea și integritatea teritorială? Cît privește securitatea, da, însă integritatea teritorială, prea puțin probabil,

deoarece Transnistria imediat se va separa de Moldova, devenind un fel de "regiune Kaliningrad la Marea Neagră".

Nu sînt pe deplin clare nici relațiile N.A.T.O. cu România și ce fel de promisiuni a formulat ea referitor la "zonele de interese" menționate. Nu este cazul să fie neglijate variantele de acest fel, care pot fi destul de reale. În plus, nimeni nu a anulat, deocamdată, "zonele de interese" ale N.A.T.O., S.U.A., Rusiei sau ale altor state și blocuri militaro-politice. Nimeni nu poate exclude eventualitatea unui alt "pact de neagresiune", după chipul și asemănarea faimosului "pact Ribbentrop-Molotov" (de exemplu, între Rusia și S.U.A. sau România și N.A.T.O.), în protocolul secret al căruia ar fi specificat, că Moldova "prezintă interes" pentru o anumită putere în timp ce un alt stat "nu are interese" în regiunea dată.

Dacă Moldova va accepta o alianță militaro-politică cu Rusia, situația de asemenea nu se va clarifica cu mult, deoarece aspectele viitorului ei statut nu sînt elucidate pînă la capăt în legătură cu unele tendințe de renaștere a U.R.S.S.. Adevărul este că problema menținerii integrității teritoriale devine mai reală, numai dacă Transnistria va adera la N.A.T.O. sau va declara că formează un bloc militaro-politic cu România. Cu toată "absurditatea" acestei presupuneri, astfel de variante ale evoluției evenimentelor sînt întru totul posibile. Pentru asta și există geopolitica!

Surse:

1. Буриан, А. Геополитические ориентиры молдавской государственности // «Историческое пространство (проблемы истории стран СНГ)», № 1, 2007 г., с. 45-52.

2. Popescu, D. *Consecințele politico-juridice ale anului 1917 asupra suveranității și independenței naționale a statelor din Europa de Sud-Est* // „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”, nr. 1-2, 2007, p. 9-15.

Literatură:

1. Bull, Hedley. *Societatea anarhică, Un studiu asupra ordinii în politica mondială*. - Chișinău, 1998.

2. Burian, Alexandru. *Unele considerații privind aspectul geopolitic al statalității moldovenești* // Materialele Conferinței științifice internaționale "Statul moldovenesc: continuitatea devenirii și consolidării" consacrată aniversării a 90 de ani de la proclamarea RDM și 15 ani de la recunoașterea internațională a Republicii Moldova. Chișinău, 19 noiembrie 2007. IRIM. - Ch., CEP USM, 2007.

3. Burian, Alexandru. *Perspectivile geopolitice ale statalității moldovenești* // "Plai Natal", 17.12.1999.
4. Hobsbawm E. J. *Națiuni și naționalism din 1780 pînă în prezent. Program, mit, realitate*. - Chișinău, 1997.
5. Huntington, Samuel, P. *Ordinea politică a societăților în schimbare*. - Iași, 1999.
6. Hinsley, F.H. *Suveranitate*. - Chișinău, 1998.
7. Ureche, Grigore; Costin, Miron și Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei... Cronici*. - Chișinău, "Hyperion", 1990.
8. Wight, Martin. *Politica de putere*. - Chișinău, „ARC”, 1998.
9. Tămaș, Sergiu. *Geopolitica*. - București, 1995.
10. Serebrian, Oleg. *Politosfera*. - Chișinău, 2000.
11. Șofransky, Octavian. *Republica Moldova: capital geopolitic*. - Chișinău, 1999.
12. Арон Раймон. *Мир и война между народами*. - М., «NOTA BENE», 2000.
13. Буриан, А. *Геополитические ориентиры молдавской государственности* // «Белорусский журнал международного права и международных отношений», № 3, 2002.
14. Буриан, А. *Кто мы, где мы и с кем?* // «Независимая Молдова», 05.02.1999 г.
15. Буриан, А. *Молдавская экономика: Восток или Запад? Внешнеэкономические перспективы Республики Молдова* // «Независимая Молдова», 26.03.1999 г.
16. Дергачев, В.А.. *Геополитика*. - Киев, 2000.
17. Дугин, А. *Основы геополитики*. - М., 1999.
18. Кальвокоресси, Питер. *Мировая политика после 1945 года*. - М., 2000.
19. Моро-Дефарж, Ф. *Введение в геополитику*. - М., 1996.
20. Нартов, Н.А.. *Геополитика*. - М., 2000.
21. Хантингтон, С. *Столкновение цивилизаций* // «Политические исследования», 1994, № 1.

ÎNCHEIERE

Această carte este o primă încercare de a elabora un manual de geopolitică pentru studenții moldoveni care studiază relațiile internaționale și dreptul internațional, sintetizând experiența acumulată a cercetărilor din domeniul disciplinei respective atât din țara noastră, cât și de peste hotare. Evident că nu toate fațetele acestei științe și-au găsit reflectare în ea. Geopolitica este o știință generalizatoare, multilaterală, complexă și contradictorie ca însăși viața. Cursul de lecții cuprinde expunerea și analiza direcțiilor fundamentale din cele mai importante sfere ale societății: aspecte ale politicii externe și interne, geostrategice, financiar-economice.

Deși atât ca obiect al geopoliticii, cât și procedeele de predare a lui în concepțiile geopolitice concrete sînt foarte atrăgătoare, în procesul expunerii lor apare în mod inevitabil un fel de stîngăcie de parcă autorul este nevoit să-l servească pe cititor cu niște bucate ale căror însușiri comestibile sînt dubioase. La mijloc nu e atât "trecutul obscur" al geopoliticii, asocierea ei durabilă cu ideologia nazistă. Astăzi orice gînditor sau cercetător onest din punct de vedere intelectual trebuie să fie conștient de faptul că pînă și cele mai sinistre teorii și mișcări condamnate pentru totdeauna pot fi legate cu idei puternice și utile, al căror conținut se impune a fi examinat în mod realist și obiectiv. Chiar dacă vom face o abstracție totală de la orice angajare politică a geopoliticii, ea, prin caracterul ei, rămîne să fie (în sens științific) o ramură nu întru totul legitimă a cunoștințelor. Statutul cognitiv al geopoliticii nu este clar, locul ei printre alte științe academice nu este determinat.

În schimb locul geopoliticii este bine determinat în mediul altor științe. De exemplu, la o examinare detaliată a principalelor teorii geopolitice devine cât se poate de clar că geopolitica, chiar și în formele ei cele mai academice, păstrează legături dintre cele mai puternice cu sursele oculte. Științele oculte, a căror modă nu a

trecut, acceptă cu jovialitate geopolitica în rîndurile lor. Însăși geopolitica, fără a medita profund asupra faptului cît de folositoare îi este ei o astfel de înrudire, pare gata să devină oricînd o știință pur ocultă.

Viitorul geopoliticii ca știință ocultă trebuie căutat în trecutul ei. Nimic mai mult decît a dobîndit, bunăoară, astrologia, geopolitica nu va dobîndi. Cineva dintre geopoliticieni vor avea posibilitatea să influențeze asupra unor politicieni, însă "știința" lor nu va fi îmbrățișată de gîndirea serioasă a acestora. Iată de ce este puțin probabil ca o astfel de perspectivă să fie considerată drept acceptabilă pentru geopolitică.

Totodată, geopolitica ar putea să cadă într-o altă extremă – cea a pozitivismului. În acest caz admiratorii științei geopolitice vor fi nevoiți să-și ia adio de la versiunile romanțate și să se obișnuiască cu înregistrarea posacă a cazurilor cînd geografia influențează politica, cu înregistrarea sărăcăcioasă a acestor fapte, cum ar fi bunăoară: "Politica țărilor insulare, de regulă, este strict pragmatică și nu urmărește nici un interes în afara comerțului"; sau "Majoritatea conflictelor politice în istorie pot fi interpretate drept conflicte între țările maritime și cele de uscat".

Această perspectivă își are și ea rădăcinile în istoria dezvoltării geopoliticii. Timp îndelungat geopolitica avea ca obiect factorii pur geografici cum ar fi dimensiunile teritoriilor, existența bogățiilor naturale, suprapopulația etc., care erau principalii determinanți ai fenomenelor sociale și din care era dedusă politica externă. Geopoliticienii contemporani califică acum cercetarea acestor factori ca fiind "obiectivă". Această definiție era utilizată, după cum se știe, și de geopoliticienii de orientare nazistă. În epoca postbelică geopoliticienii încearcă să pătrundă în activitatea spirituală și psihologică a omului. Dar această activitate, după părerea majorității geopoliticienilor, în ultimă analiză, este determinată totuși de factorul "spațial", adică geografic. Elementul nou constă aici în faptul că influența naturii, spre deosebire de trecut, se extinde asupra universului subiectiv și devine sinonim al întîmplării și al arbitrarului, deoarece activitatea umană este determinată numai de "eventualitățile" naturii. Această poziție suferă de un anumit primitivism, însă, oricum, "cotitura antropologică" în geopolitică vorbește despre progresul colosal din această ramură a cunoștințelor.

Anume această evoluție a geopoliticii ar putea s-o ridice la nivel de disciplină academică cu drepturi depline. Geopolitica trebuie să abordeze spațiul nu ca pe o realitate separată, ci ca pe un aspect al existenței omului. Statutul științific al geopoliticii și reabilitarea ei în privința trecutului politic sînt posibile numai în limitele geografiei existențiale. În acest sens geopolitica poate și trebuie să se manifeste ca disciplină aplicată, care răspunde la întrebările: ce putem aștepta de la comunitățile umane (nu numai decît politice), care ocupă anumite spații; iar spațiul în acest caz este privit ca o funcție a unei sau altei idei existențiale, a unei sau altei forme de spiritualitate.

Geopolitica trebuie să întrezărească trăsăturile spațiului vital al unei comunități umane, amprenta sensului existenței acestei comunități și, în continuare, să intuiască influența inversă a spațiului respectiv asupra acestui sens, asupra existenței ca atare a oamenilor care populează acest spațiu, sînt învecinați cu el sau pretind la el.

GLOSAR

Termeni geopolitici, diplomatici, juridici și economici

A abroga (abrogare) - a anula (bunăoară, un contract)

Abatere în comerț (trade deflection) - în zona economică liberă importarea mărfurilor la tarife externe joase într-o țară membru pentru consumul lor într-o altă țară care are un tarif extern ridicat cu scopul de a plăti taxe minime

Acord cu privire la dubla impozitare (double taxation agreement) - înțelegere care are drept scop prevenirea impozitării duble

Acord cu privire la producția textilă (multi-fibre arrangement) - înțelegere convenită între 41 de țări dezvoltate și în curs de dezvoltare privind protecția industriei textile a primelor prin limitarea exportului din ultimele

Aerocrație - din greacă "putere prin intermediul aerului". Component de forță al strategiei bazat pe valorificarea spațiului aerian și folosirea lui în scopul expansiunii geopolitice. Dezvoltarea navigației maritime nu a dat naștere unui nomos propriu, punctînd doar o evoluție a principiului talazocratic

Agenți geopolitici ai influenței - persoane și grupuri care fac lobbyism proiectelor geopolitice. Spre deosebire de spionajul clasic, identificarea agenturii geopolitice este mai complicată, deoarece în cazul

dat concurează parametrii care depășesc nivelul competenței serviciilor speciale tipice

Agnosticism - inițial: poziția nesigură față de existența sau inexistența lui Dumnezeu; în sensul filozofic modern - neîncredere în posibilitatea de cunoaștere a lumii, de atingere a adevărului obiectiv

Alarmism (din fr. alarme - a suna alarma) - curent ideologic contemporan în jurul căruia se grupează intelectualii și experții care avertizează asupra pericolelor și cataclismelor globale (nucleare, ecologice etc.) care amenință pacea în întreaga lume

Amendamentul Pressler (Pressler amendment) - politica de limitare a ajutoarelor SUA destinate puterilor nenucleare

Anaconda (Strategia anacondei) - linie geopolitică a atlantismului, având drept scop răpirea de la Eurasia a unor teritorii riverane cât mai mari pentru înfrînarea expansiunii ei geopolitice

Anexare (annexation) - căpătarea unui teritoriu suplimentar de către un stat

Antinomie - ciocnirea dintre două raționamente contradictorii, dar la fel de argumentate. Antinomiile atentează la legea logică a terțiului exclus (A fie că nu este A) și de aceea ele sînt ignorate de raționamentele pedante excesive. Totodată, în ele își pot găsi reflectare contradicțiile reale ale existenței și conștiinței umane

Antropologie - inițial știința despre originea și proprietățile omului; astăzi - totalitatea științelor în centrul cărora se află omul ca fenomen planetar luat la parametrii săi biologici și socioculturali

Antropologie civilizată - știință care studiază societățile (primitive) de pînă la apariția civilizațiilor și arhaice (tradiționale) preponderent sub aspect spiritual - religia, valorile, moravurile. Astăzi s-a prefigurat tendința de a extinde obiectul a.c pînă la investigarea specificului național cultural ca atare aplicat la orice societăți

Antropocentrism - tendința de a-l pune pe om în centrul universului ca o cunună a creației și măsură a tuturor lucrurilor

Apă (sau Mare) - termen special avînd semnificația de "talasocrație". Și-a găsit o elaborare amplă la Schmitt (das Meer) și la Mahan (Sea, Sea Power)

Apocalipsa - una din cărțile Noului Testament "Apocalipsa lui Ioan Teologul" care conține prorocirea despre sfîrșitul lumii, despre judecata de apoi și venirea după aceea a împărăției cerului pe pămînt.

Arhaizare - eliminarea din cultură și din practicile cotidiene a elementelor (moderne) abia dobîndite și activizarea celor mai tradiționale, care anterior erau reprimite sau se ascundeau în umbră

Arhetip - stereotip cultural ascuns în subconștientul colectiv, care influențează indirect comportamentul nostru, preferințele și opțiunile noastre

Ascetism - principiu religios de conduită legat de mortificarea trupului și de renunțarea la tot ce îndeamnă la satisfacții și bucurii personale

Arbitraj, decizie arbitrară (arbitration) - judecarea unui litigiu de către o terță parte; chestiune soluționată în baza dreptului internațional, iar decizia este obligatorie pentru părțile implicate

Atlantism (înrudit cu termenii **Apă, Mare, talasocrație, Sea Power**) - noțiune geopolitică complexă; cuprinde în sine: sub aspect istoric - zona de vest a civilizației umane, strategic - țările membre ale NATO, orientarea socială spre "structurile comerciale" și "valorile de piață" (modelul SUA) diametral opus **eurasiatismului**

Autarhie (autarky) - autoasigurare (de exemplu, autoasigurare economică națională)

Autarhia spațiilor mari - concepție a economistului german Friedrich List care leagă dezvoltarea economică cu factorul teritorial și

demografic. Potrivit acestei concepții, dezvoltarea economică a țărilor care acceptă intrarea în mediul de piață este mult mai eficientă numai în cazul în care acest lucru se realizează prin sistemul etapelor intermediare pe parcursul cărora Statul controlează procesul reformelor, încurajând artificial instituțiile industriale și comerciale interne. Acest lucru este posibil doar în cadrul unei ample uniuni vamale. Vezi **Uniune vamală**. O teorie similară cultiva economistul american Keynesom, vezi **insulație economică**

Autocrație (autocracy) – administrare sau conducere exercitată de o singură persoană

Autoritarism (tradiția supușeniei autoritare) – spre deosebire de tradițiile cetățeniei democratice, nu presupune relații reciproc obligatorii (contractuale) între cetățeni și stat, ci obligațiuni unilaterale ale supușilor

Armă nucleară – factor militar-strategic pe care se baza tabloul pluripolitic al lumii bipolare. Paritatea nucleară era garantată de sistemul pluripolitic de la Ialta. Vezi **Pacea de la Ialta**. Menținerea de către Rusia a potențialului nuclear este o garanție a renașterii sale geopolitice și unul din cei mai importanți factori ai realizării Proiectului Eurasatic

Apropiere (rapprochement) – restabilirea relațiilor bune între state

Avertizare (caveat) – rugămintă de amânare a acțiunii, stipulare

Axă – alianță geopolitică între două sau câteva **capitale geopolitice**

Axă geografică a istoriei (sau **areal axial** sau **heartland**) – termen utilizat de Mackinder care înseamnă teritorii eurasiatice din cadrul continentelor, în jurul cărora se produce un dinamism spațial al dezvoltării istorice. Coincide cu teritoriul Rusiei

Axă interioară – calitate a legăturii geopolitice dintre centru și periferie în interiorul spațiului strategic (sau politic) unic. Vezi, de asemenea, **rază geopolitică** și **segment geopolitic**

Azil diplomatic (diplomatic asylum) – azil politic acordat în încăperile misiunii diplomatice sau în alte încăperi similare care au imunitate diplomatică

Azil teritorial (territorial asylum) – azil politic acordat unui străin de către un stat pe teritoriul său

“Bani fierbinți” (hot money) – transfuzie de capital dintr-o țară în alta cu scopul de a obține un venit bănesc de pe urma cotelor înalte ale dobânzilor sau datorită previziunii că ar putea să se schimbe cursul valutar

“Bani ieftini” (cheap money) – descriere aplicată la bani în cazul cotei bancare joase

Becquerelit (becqueret) – unitate de măsură a radioactivității

Behaviorism – orientare în psihologia și sociologia americană care îi îndeamnă pe cercetători să nu se intereseze de universul interior al omului, dar să studieze stimulentele exterioare și reacțiile de răspuns. Se credea că astfel științele sociale își vor depăși “limitele lor umanitariste” și se vor identifica cu științele naturii în ce privește precizia și demonstrarea cu ajutorul probelor

Berlin – capitala strategică firească a Europei Centrale

Bloc – asociere a câtorva state care schimbă considerabil calitatea lor strategică și geopolitică, ridicându-le la un nivel mai înalt de activitate planetară. Potrivit legii “**progresiei spațiale**” crearea blocurilor este un proces inevitabil

Boicot (boycott) – renunțare la comerțul cu un stat (sau cu o persoană)

Budism – una din religiile lumii fondată de marele reformator al religiei și dascăl spiritual în India la hotarul dintre secolele VI-V î.e.n.

Buget (budget) – calcularea veniturilor și cheltuielilor naționale pe anul financiar următor

Capitalism, liberal-capitalism – structură economică predominantă în metacivilizația atlantică. Bazat pe principiul “comerțului liber” și “egoismului economic”. În condițiile noii ordini mondiale varianta liberal-capitalistă pare a fi unică și fără alternativă. Ea este expresia economică a atlantismului și mondialismului. Antipodul socialismului. Vezi **socialism**

Capital intensiv (capital intensive) – forme de producție cu un înalt grad de utilizare a investițiilor capitale la un angajat față de munca depusă

Capitală strategică (pol geopolitic sau sursă a razei geopolitice) – centru al **integrării** geopolitice și factor activ al procesului geopolitic de amploare. Legăturile dintre capitalele strategice formează **axe** geopolitice

Calea a Treia, Revoluția conservativă – ideologie organică pentru sectorul eurasiatic. Reprezintă o îmbinare a componentelor de dreapta și de stînga (economia de stînga + politica de dreapta). Este o noțiune de bază pentru determinarea “corectitudinii politice” și “centrismului” în Eurasia. Opusă liberalismului. Vezi **liberalism, liberal-democrație**

Cartel (cartel) – organizație principală de vânzări care stabilește pentru fiecare din membrii săi cota care aparține din producția totală de mărfuri

Centrism – opțiune politică pentru evitarea exceselor radicalismului de stînga și de dreapta și apropierea pozițiilor celor mai diverse forțe politice pe baza reformismului moderat

Centrism economic – concepție, potrivit căreia valoarea supremă și centrul vieții sociale este economia care determină toate celelalte caracteristici ale existenței umane. Se caracterizează prin subaprecierea rolului altor factori: morali, culturali, politici etc.

Civilizație – civilizație care a realizat o anumită integritate datorită unității de religie, de limbă, de tradiții culturale

Coeficient de stingere a datoriilor (debit-service ratio) – raportul dintre achitarea datoriilor externe (fonduri și dobânzi) ale țării și veniturile ei de la export exprimat în procente

Convertibilitate (convertibility) – libertatea schimbului de valute conform cursului valutar existent

Concordat (concordat) – convenție încheiată între un stat și Vatican

Consens – înțelegere; în politică înseamnă disponibilitatea pentru compromisuri reciproce și respectarea drepturilor altei țări

Consolidarea datoriilor (funding) – transformarea datoriilor pe termen scurt în datorii pe termen lung

Contrareformație – încercarea bisericii de la Roma și a cercurilor clericale conservative de a smulge din rădăcina cuiburile reformației în Europa. Aceste acțiuni au dus la războaiele religioase din secolele XVI-XVII în Europa și la apariția inchiziției

Conformism – orientare spre tipul împăciuitorist de comportament care acceptă acomodarea pasivă în viața socială și în politică

Confucius (551-479 î.e.n.) – renumit filozof antic chinez și reformator etico-religios, întemeietorul confucianismului. A propagat idealul orînduirii de stat în condițiile căreia puterea ar aparține înțelepților – purtătorilor celor mai înalte cunoștințe și a virtuții

Contract (contract) – înțelegere în formă orală sau scrisă în baza căreia două sau mai multe părți își asumă anumite obligații

Conferință diplomatică (diplomatic conference) – vezi **conferință plenipotențiară**

Conferință în problemele navigației (shipping conference) – întrunire a armatorilor, avînd drept scop principal fixarea prețurilor și distribuirea porturilor de escală

Conferință plenipotențiară (plenipotentiary conference) – ședințele conferinței au drept scop întocmirea sau reexaminarea documentelor internaționale la care delegații au împuterniciri largi

Confruntare (confrontation) – situație (de obicei, în relațiile dintre două state), care riscă să degenereze într-un conflict fizic și în care nici una din părți nu dorește să cedeze

“Coș” (basket) – jargonism, pentru prima dată a început să fie utilizat pe larg la ședințele Conferinței pentru securitate și colaborare în Europa referitor la totalitatea problemelor sau temelor. În cercurile financiare – complet de diferite valute

Cosmogonie – învățătură filozofică despre originea Universului. Miturile pe măsură, care explicau la un nivel încă neștiințific problema începuturilor, se numesc cosmogonice

Cosmologie – învățătură filozofică despre zidirea lumii

Cosmocentrism – atitudine dictată de dorința de a conștientiza orice acțiuni ale noastre și perspectivele în contextul marelui întreg cosmic

Colonie – teritoriu subordonat unei forțe separate de spațiu acvatic. El este considerat bază provizorie externă înstrăinată de spațiul geopolitic general al metropolei. Opus **provinciei**

Coevoluție – termen care înseamnă conceperea dezvoltării ca o ascensiune a proporționalității, corelării reciproce a diferitelor elemente, inclusiv a scopurilor omului și armoniilor lăuntrice ale naturii în locul raționamentelor de odinioară că ea poate fi supusă și cucerită

Capitală strategică (pol geopolitic sau sursă a razei geopolitice) – centru al **integrării** geopolitice și factor activ al procesului geopolitic de amploare. Legăturile dintre capitalele strategice formează **axe** geopolitice

Calea a Treia, Revoluția conservativă – ideologie organică pentru sectorul eurasiatic. Reprezintă o îmbinare a componentelor de dreapta și de stînga (economia de stînga + politica de dreapta). Este o noțiune de bază

pentru determinarea “corectitudinii politice” și “centrismului” în Eurasia. Opusă liberalismului. Vezi **liberalism, liberal-democrație**

Centrism – opțiune politică pentru evitarea exceselor radicalismului de stînga și de dreapta și apropierea pozițiilor celor mai diverse forțe politice pe baza reformismului moderat

Centrism economic – concepție, potrivit căreia valoarea supremă și centrul vieții sociale este economia care determină toate celelalte caracteristici ale existenței umane. Se caracterizează prin subaprecierea rolului altor factori: morali, culturali, politici etc.

Civilizație – civilizație care a realizat o anumită integritate datorită unității de religie, de limbă, de tradiții culturale

Comună – formă firească de existență a oamenilor uniți prin legături organice. Este opusă **societății** unde în locul relațiilor organice domină normativele contractului formalizat între indivizi. Societatea este reglementată de **Tradiție**

Creștere economică (economic growth) – creșterea producției tuturor felurilor de mărfuri și servicii la un locuitor cu scopul satisfacerii necesităților

Consiliul pentru Relații Internaționale (CFR) – organizație mondialistă influentă, oferă și controlează personalul de conducere al elitei politice a SUA. Acționează pe o platformă situată deasupra partidelor, recrutîndu-și membrii atît din rîndul “democraților”, cît și “republicanilor”. A fost creat în anul 1921 de către un grup de bancheri din familia Rockefeller. Scopul CFR, potrivit spuselor unui membru al său Karol Kvigli, este de a proceda în așa fel, încît “granițele naționale să fie desființate și să se instaureze un guvern mondial” (“Tragedie și speranță”). Kvigli a scris despre sarcinile CFR: “Forțele capitalismul financiar țintesc departe – crearea unui sistem mondial de control financiar concentrat în mîinile unei persoane particulare, capabile să dirijeze toate

procesele politice și economice din întreaga lume. Acest sistem trebuie să se întemeieze pe principiul feudal în jurul băncilor centrale mondiale, care se înțeleg în taină între ele la întâlniri și conferințe secrete”. Din anul 1922 încoace CFR editează revista "Foreign Affaires". Vezi și **Comisia trilaterală, Clubul Bilderberg**

Crearea comerțului (trade creation) - în țările Pieței Comune sau în zona comerțului liber înlocuirea mărfurilor costisitoare de import cu articole ieftine produse pe teritoriul zonei (de exemplu, obținerea profiturilor din economie condiționate de creșterea proporțiilor producției)

Comisie tripartită ("Trilateral Commission" - cea mai puternică organizație mondialistă internațională (v. **mondialism**); centru strategic de planificare civilizată al Occidentului. Nucleul organizatoric al atlantismului. Are ca scop instituirea "noii ordini mondiale" și "guvernului mondial" sub egida SUA, dirijarea lumii de către un grup al oligarhiei financiare. A fost înființată de reprezentanții Consiliului american pentru Relații Internaționale CFR (vezi: **Consiliu pentru Relații Internaționale**) în anul 1973. Potrivit opiniei reprezentanților Comisiei tripartite, "noua ordine mondială" trebuie să se sprijine pe trei mari forțe - pe asocierea oligarhiei politico-financiare din America, Europa și regiunea Oceanului Pacific. De pe la mijlocul anilor 70 Comisia tripartită colaborează cu organizațiile sovietice ("Institut sistemnîh issledovaniî" al academicianului Gvișiani), pregătind conceptual baza "restructurării" și "reformelor". În prezent colaborează intens cu oamenii politici democrați din Rusia, cu fondul Gorbaciov. Vezi și **Clubul Bilderberg**

Comerț liber (free trade) - comerț neîmpiedicat de tarife, cote de import și de export și de alte mecanisme care împiedică deplasarea liberă a mărfurilor și serviciilor între țări

Cordon sanitar - formațiuni geopolitice artificiale care conduc la destabilizare în două state vecine mari capabile să formeze un bloc serios care, la rândul său, va fi periculos pentru terța parte. Figura clasică în strategia atlantiștilor în împotrivirea lor integrării continentale a Eurasiei

Continent – Eurasia, Uscat, principiul telurocratic

Continentalism – sinonim al **eurasiatismului** sub aspect strategic restrâns. Noțiune apropiată de noțiunea **Uscat, Pământ**. Școala continentalistă a geopoliticii este unica în Rusia, ea predomină în Germania, există în Franța și este imposibilă pentru țările anglosaxone. Opusă **atlantismului**

Clubul de la Bilderberg - organizație internațională mondialistă secretă (v. **mondialism**). Are ca sarcină coordonarea grupurilor oligarhice din diferite țări (politica, economia, mijloacele de informare în masă etc.) pentru afirmarea “noii ordini mondiale”. Creat în 1954 (29-31 mai) în orașul olandez Osterbeek la hotelul Bilderberg. La ședințele secrete ale clubului de la Bilderberg participă președinți, prim-miniștri, lideri ai partidelor și mișcărilor politice pe care îi unește un proiect mondialist comun - instaurarea unui “guvern mondial”. Majoritatea activităților clubului sînt persoane care se identifică cu vîrfurile CFR (v. **Consiliul pentru Relații Internaționale**) și Comisiei tripartite (v. **Comisia tripartită**)

Clubul de la Paris (Paris club) - asociație a principalelor state creditoare, care se ocupă cu reexaminarea, iar, în caz de necesitate, și cu întocmirea unor noi liste ale datoriilor străine oficiale

Curs flotant (floating exchange rate) - curs valutar gata să urce pînă la orice nivel determinat de cerere și ofertă

Daosism - învățătură despre dao sau căile existenței (ale omului și tuturor ființelor) legate de unele principii cum ar fi țzi jan (naturaletăea, respectarea legilor și ritmurilor naturii) și u-vey (abținerea de la

intervențiile în mersul firesc al lucrurilor). Întemeietor – înțeleptul chinez Lao-Tseu (secolele VI – V î.e.n.)

Mișcare de nealiniere (non-aligned movement) – grup format din 177 de state care inițial n-au participat la “războiul rece”; actualmente este interesat în instaurarea unei noi ordini pe globul pământesc și în dezvoltarea economică

Devalorizare (devaluation) – stabilirea unui nou curs valutar inferior celui fixat (ceea ce înseamnă o cantitate mai mică de valută străină pentru o unitate de valută locală)

Deviație – abatere; conduită deviantă – care se abate de la normele moralei și culturii

Deideologizare – invocarea renunțării la ideologie ca obstacol pentru adoptarea unei conduite rațional-pragmatice în politică orientate spre interesele reale și faptele controlabile, dar nu spre pseudovalori și proiecte utopice. De fapt, însăși concepția deideologizării suferea de utopism, deoarece renunțarea la ideologie poate fi numai un lucru convențional: de cele mai multe ori poate fi vorba despre renunțarea la o ideologie în favoarea alteia care este la modă

Delegat (delegate) – persoană împuternicită (bunăoară, de către Guvern) să acționeze (de obicei, pînă la o anumită limită)

Demers (demarche) – inițiativă sau adresare a Guvernului, adeseori bazate pe o nouă politică, ce denotă insatisfacția față de situația existentă

Demurrage – reținerea navelor, mărfurilor etc. și achitarea taxelor de comision sau a compensațiilor pentru staționare

Democrația libertății – noțiune care înseamnă una din două variațiuni ale societății posttradiționale. Între altele, potrivit cugetătorului politic francez A. Tocqueville (1805 – 1859), democratice sînt toate societățile postfeudale, de castă. Dar în aceste condiții unele dintre ele au pornit pe calea **democrației libertății** – competitivității de piață sau de altă

natură a oamenilor, care duce inevitabil la rezultate inegale, la succesul celor înzestrați cu un deosebit spirit de inițiativă, iar altele – pe calea **democrației egalității**, adică a limitărilor competitivității libere și îngheșurii oamenilor inegali prin firea lor în calapoadele egalității – patul lui Procust

Demopolitică – termen utilizat de Kjellen. Influența parametrilor demografici asupra structurii statului. N-a cunoscut o răspândire largă

Dumping (dumping) – vinderea mărfurilor pe piețele externe la prețuri mai mici decât valoarea lor netă de pe piața autohtonă. Termenul “concurență necomercială” se aplică, astfel, în privința serviciilor, bunăoară transportării

Dumping valutar (currency dumping) – condiții înjosoare pentru devalorizarea concurențială

Dumping social (social dumping) – în zona comerțului liber sau în zona tarifelor joase, transferarea industriei și altor surse de utilizare a forței de muncă (locurilor de muncă) dintr-o țară cu un înalt nivel de cheltuieli sociale și cu o legislație a muncii bine elaborate într-o țară cu un nivel scăzut al cheltuielilor sociale și cu o legislație a muncii insuficient elaborată

Deflație (deflation) – situație în care prețurile și venitul bănesc scad, iar valoarea unității monetare crește

Dezinflație (disinflation) – înlăturarea inflației cu scopul de a menține valoarea unității monetare

Discurs – mod de comunicare orientată spre examinarea, coordonarea opiniilor și considerentelor exprimate de participanții la ea

Dihotomie – împărțire în două părți

Datorie națională (national debt) – datorii ale Guvernului, interne și externe

Dezvăluire (expose) – dezvăluirea publică a unei afaceri care anterior era considerată secretă

Destindere (detente) – destinderea încordării

Drepturi speciale de împrumut (special drawing rights) – sistem al fondurilor internaționale de rezervă creat de Fondul Monetar Internațional

Dualism geopolitic – principiu de bază al geopoliticii care susține că motorul procesului istoric este confruntarea dintre talasocrație și telurocrație

Dușman (hostis – lat.) – termenul lui Schmitt. Noțiune pur politică care înseamnă totalitatea formațiunilor externe de stat, sociale, etnice sau religioase situate pe poziții diametral opuse ale capitalei strategice. Nu are pondere morală și poate să se transfere pe diferite formații. Categorie mobilă. Vezi **prieten**

Eterogen – amestecat, format din elemente diferite sub aspect calitativ

Europa Centrală – spațiu intermediar între Rusia și Coasta atlantică a Europei. Prin tradiție este considerată zonă a influenței preponderent germane

Euristică – ramură a cunoștințelor științifice care studiază căile și metodele de soluționare a diferitelor sarcini cognitive și încearcă să optimizeze însuși procesul cunoașterii

Esoteric – tainic, destinat celor inițiați

Exoteric – evident, deschis, destinat publicului

Ecopolitică – termen formulat de Kjellen. Statul este privit ca forță economică. Nu a cunoscut o răspândire largă

Economie mixtă (mixed economy) – economie în care mijloacele aparțin parțial persoanelor particulare sau întreprinderilor private, iar în parte – guvernului și întreprinderilor de stat

Ecocid - omorîrea naturii. Pămînturile, ca geobiosisteme, sînt purtătoare ale vieţii

Ecumenism - mişcare pentru unirea bisericilor

Empirism - concepţie bazată pe faptele observate, pe experienţa senzorială, dar nu pe concepţii abstracte şi generalizări pripite

Endogen - lăuntric, provocat de factori interiori (contrar exogenului - generat de influenţe exterioare)

Entropie - noţiune preluată din termodinamică, indicînd procesul transformărilor tuturor tipurilor de energie în energie termică, proces caracteristic pentru sistemele închise; într-o formă mai generală - proces spontan de creştere a haosului ca stare mai probabilă

Epoca Luminilor - sec. al XVIII-lea în Europa cînd s-a conturat ideea orînduirii sociale bazate pe raţiune, dar nu pe tradiţie, şi reorganizării raţionale a societăţii. Toate rînduiriile precapitaliste au fost declarate vestigii

Eschatologie - concepţie religioasă despre soarta finală a lumii şi omenirii, despre sfîrşitul lumii şi judecata de apoi

Etatism - preamărirea statului ca valoare supremă, tendinţa de a pune sub control toate sferile vieţii sociale

Eterocraţie - gr. "putere prin intermediul straturilor supraatmosferice". Dominaţia armamentului cosmic. Dezvoltarea tendinţelor talasocratice şi aerocratice

Eurasia - acelaşi lucru ca şi **continent, heartland, uscat, Pămînt, telurocraţie**. Într-un sens mai restrîns înseamnă Rusia geopolitică

Eurasiatism - noţiune geopolitică complexă; din punct de vedere istoric cuprinde sectorul oriental al civilizaţiei umane, sub aspect strategic - blocul actual sau potenţial de state şi naţiuni care refuză de a recunoaşte imperativul ideologiei liberal-democratice, tinde să se unească într-o alianţă militară actuală sau potenţială a ţărilor răsăritene "**telurocratică**",

pe plan social - orientarea spre **“ideocrație”**, spre statul social, spre orînduirea economică necapitalistă

Euro (euro) - unitate monetară în Uniunea Europeană bazată pe ponderabilitatea valutelor respective

Eurodolar (i) (euro-dollar (s)) - bilanțuri particulare în dolari care se păstrează în băncile comerciale europene

Establishment - cercurile guvernante ale societății, elitele dominante (nu numai politice)

Expansiune latitudinală (expansiune pe paralele) - tendință geopolitică agresivă, care generează mereu situații conflictuale, strategie geopolitică cu caracter ofensiv. Aproape întotdeauna conduce la conflicte militare, se înfăptuiește numai după încheierea expansiunii meridionale

Expansiune meridională (expansiune pe axa Nord-Sud) - extinderea sferei de influență (militară, strategică, culturală sau economică) de-a lungul meridianului, precum și **expansiune longitudinală**); condiție de bază a stabilității teritoriale și strategice a statului

Export “vizibil” (visible exports) - obiecte de export, care reprezintă bunuri reale cum sînt utilajele și instalațiile, mărfurile de consum etc.

Exteritorial (extra-teritorial) -care se află în afara jurisdicției teritoriale

Fapt împlinit (fait accompli) - acțiune care s-a săvîrșit și de aceea nu mai este supusă discuției

Fatalism - învățătură despre împărăția necesității sau predestinației indiscutabile care nu lasă loc nici variantelor întîmplătoare, nici alternativelor, nici libertății omului legate de ele

Foc - element care simbolizează duhul curat. Principiu transcendent

Forță majoră (fr. **force majeure**) - circumstanțe inevitabile, irezistibile și, de obicei, imprevizibile

Formulă civilizată - operarea cu modele complexe de ansamblu, care țin seama de o multitudine de factori în procesul planificării strategice și analizei globale. Geopolitica se bazează pe formule civilizate

Fundamentalism, integrism - tendințe sociologice contemporane, stare în orientarea spre revenirea artificială a societăților spre tradiționalele sisteme religioase ale valorilor, precedat de Epoca Nouă. Deosebit de caracteristic pentru țările islamului. Fundamentalismul islamic are două varietăți - saudit și iranian. Ele sînt contradictorii ca orientări geopolitice. Vahhabismul saudit este un instrument al atlantismului, fundamentalismului iranian și proiranian (șiismul+sufismul), reprezintă un factor antiatlantic, eurasiatic. În cadrul civilizației creștine fundamentalismul protestant (dispensacismul) reprezintă un element extrem de atlantist, fundamentalismul ortodox (îndeosebi, cel de rit vechi și coreligionari) constituie un element eurasiatic. O diferențiere similară persistă și în mediul evreilor religioși: hasidismul, cercurile cabalistice înclină spre paradigma eurasiatică; mitnaghezii, rabaniții ezoterici iudaici - spre paradigma atlantistă

Gaură neagră - spațiu eurasiatic în teoriile geopolitice ale atlantiștilor moderni. Termenul aparține lui Zbigniew Brzezinski geopolitician american și renumit strateg al centrelor mondialiste (CER, Comisia tripartită etc.)

Geobiocenoze - verigi ale evoluției formate pe cale naturală care întrunesc elemente geologice și biologice ale planetei noastre legate într-un sistem indisolubil și armonios care se susțin reciproc

Geoconomie - diferențierea macrosistemelor economice după criteriul spațiului și civilizației. Se desprind trei zone de bază - americană, europeană și pacifică. Crearea celei de-a patra zone geoeconomice - Zona

Eurasiatică – constituie principalul imperativ strategic al Rusiei. Vezi – **zona a patra**

Geografie politică – termen utilizat de Ratzel indicînd ceea ce după Kjellen a început să se numească “geopolitică”

Geografie sacrală – totalitatea reprezentărilor despre spațiul calitativ la antici. Geopolitica modernă se călăuzește de o conștientizare tipologică similară spațiului, numai că exprimă acest lucru într-o formă științifică firească rațională

Geopolitică – știință, sistem de cunoștințe despre controlul asupra spațiului. Geopolitica tratează spațiul prin prisma politicii (statului). Ea este mai dinamică în comparație cu geografia politică. În cadrul acestei științe se disting două direcții: **geopolitica recomandărilor** sau doctrinar-normativă și **geopolitica estimativ-conceptuală**. Din primul curent ar putea să facă parte școala germană a lui Haushofer, din al doilea – școala anglo-americană (Mackinder, Spykman, Cohen)

Geopolitică aplicată – termen lansat de Lacoste. Utilizarea instrumentarului geopolitic la soluționarea microproblemelor de nivel regional, fără luarea în considerare a principiilor de bază. Sinonim cu **geopolitica minimă**

Geopolitică minimă – disciplină aplicată care a preluat din geopolitica autentică unii termeni și metodică, lăsînd la o parte dualismul geopolitic de bază

Geostrategie – aspectele militare ale analizei geopolitice

Globalistică – știință despre lumea globală și problemele ei

Graniță – în geopolitică există două feluri de granițe: graniță-linie și **graniță-fișie**. Granița-linie reprezintă un hotar pe mare. Granița-fișie este un hotar pe uscat. Sarcina blocului geopolitic, care pretinde la acțiuni pe scară planetară, este de a face ca granițele-linii să fie maxime pentru sine și minime pentru adversar și viceversa

Grupul celor opt (Group of Eight, (78) - țările puternic industrializate - Germania, Italia, Canada, Rusia, Regatul Unit, Statele Unite ale Americii, Franța, Japonia, precum și președintele Comisiei Europene

Grupul celor douăzeci (Group of twenty, G 20) - comisie formată din zece membri ai Fondului Monetar Internațional cu o majoritate în rol de controlori și zece reprezentanți ai țărilor în curs de dezvoltare

Grupul celor zece (Group of Ten, G/O) - țări cu o majoritate în rol de controlori în Fondul Monetar Internațional (actualmente, ei sînt unsprezece)

Grupul celor cincisprezece (Group of Fifteen, (715) - asociație a țărilor în curs de dezvoltare cu interese economice reciproce, creată în opoziție cu grupul celor opt

Grupul celor șaptezeci și șapte (Group of 77) - grup al țărilor în curs de dezvoltare (creat de Conferința ONU pentru comerț și dezvoltare I)

Grupul celor trei (Group of Three, (73) - forum pentru discuții politice în problemele facilitării integrării economice cu scopul de a crea o zonă a comerțului liber. Membri - Columbia, Mexic și Venezuela, secretariatul se află la Bogota

Grupul de la Contadora (Contadora Group) - grup din care fac parte Venezuela, Columbia, Mexic, Panama căruia în anul 1985 i s-a alăturat Grupul de sprijin format din Argentina, Brazilia, Paraguay și Peru. Scopul lui este asigurarea păcii, reducerea armamentelor, respectarea granițelor, democrației și drepturilor omului în America Centrală pe calea tratativilor

Hartland (de la engl. Heartland) - noțiunea de "pămînt central" elaborată în geopolitică ar fi planeta pe care se sprijină continentul, iar posedarea ei oferă posibilitatea de a stăpîni lumea

Hedonism - tip de predispoziție psihologică sau socioculturală pentru obținerea satisfacțiilor și evitarea suferințelor cu orice preț

Hipopotam - evr. antic "fiară", "monstru de uscat" (în Biblie). Termen utilizat de Schmitt, sinonim cu **continentul, continentalismul, eurasiatismul**

Juntă (juntă) - comitet sau grup de oameni care lucrează împreună; de obicei, se aplică față de un guvern revoluționar format din membrii grupului (bunăoară, armata)

Idolatrie - credințe religioase ce se caracterizează prin divinizarea forțelor naturii. Ulterior, au fost înlăturate de relațiile monoteiste (creștinism, mahomedanism, budism), dar s-au păstrat ca un rudiment al culturii legat de estetizarea și spiritualizarea elementului natural

Identitate (în sens sociocultural) - totalitatea trăsăturilor constante care permit unui sau altui grup (etnic sau social) să se deosebească de altele

Ideocrație - gr. "forța ideilor, idealurilor". Termen utilizat de eurasiatții ruși N. Trubețkoi, P. Savițki). În opoziție cu "forța materiei", "sistemul de piață", "**structura comercială**". În condițiile ideocrației, ierarhia în societate și stimularea muncii pornesc de la principii neeconomice

Imanent - lăuntric, intrinsec, care aparține esenței obiectului dat, nefiind condiționat de factori exteriori sau adus din afară

Impas (impasse) - stare de imobilitate sau punct mort în care nici una din părțile antrenate nu poate să facă nici o mișcare

Impactul civilizației - termen utilizat de Huntington. Teoria permanentizării și perpetuării conflictelor geopolitice la nivelul civilizațiilor

Imperiu - formațiune suprastatală care întrunește câteva popoare și țări sub egida unei idei universale cu caracter religios, etic sau ideologic

Inversiune – trecere bruscă într-o calitate diametral opusă

Involuție (în sens sociocultural) – pierderea cuceririlor obținute pe tărîmul culturii și civilizației, abatere spre barbarie

Indologie – complex de discipline științifice consacrate studierii Indiei

Incognito (incognito) – fără nominalizarea persoanei

Intenție – dorința de a întreprinde ceva, direcționarea atenției

Introvertit, tip ---. Termen propus de psihologul social austriac K. Lorentz, care înseamnă una din cele două varietăți psihologice: introvertiții care sînt absorbiți de trăirile lor launtrice, și extravertiții captivați de universul exterior al optimiștilor sociabili

Inflație (inflation) – situație în care capacitatea de cumpărare depășește volumul producției de mărfuri și servicii, ducînd la creșterea veniturilor și prețurilor odată cu devalorizarea banilor

Infrastructură (infrastructure) – servicii indispensabile pentru crearea economiei moderne, de exemplu, energetica, transportul, spațiul locativ, învățămîntul, ocrotirea sănătății

Integrare – în geopolitică înseamnă o mare diversitate de forme de asociere a cîtorva sectoare dispersate în spațiu. Integrarea poate să se realizeze atît pe baza expansiunii militare, cît și pe cale pașnică. Există cîteva căi de integrare geopolitică - economică, culturală, lingvistică, strategică, politică, religioasă etc. Toate pot duce la același rezultat final - extinderea strategică și spațială a blocului

Integrare latitudinală (integrare pe paralele) – cel mai vulnerabil și mai complicat moment al cuplării spațiilor geopolitice subordonate centrului. Trebuie să se realizeze numai și numai prin mijloace pașnice și diplomatice. Se bazează pe aderarea treptată a regiunilor eterogene la partea centrală prin ierarhia spațiului sectoarelor celor mai loiale centrului

Integrare meridională (integrare pe axa Nord-Sud) – înlanțuirea sectoarelor spațiale răzbate într-un tot unitar pe meridian (precum integrarea **longitudinală**). Ea este pozitivă în cazul unui control ferm asupra regiunilor de nord și centrale. Este negativă în cazul în care se află la nordul sau în centrul formațiunilor geopolitice a căror loialitate față de **capitala strategică** este îndoielnică sau insuficientă

Interpretarea voturilor (explanations of vote) – afirmație verbală care explică de ce votul a fost dat astfel

Incasări vamale (customs duties) – taxe încasate de la mărfuri în cazul când ele ajung dintr-un stat sau o regiune pe teritoriul altui stat

Insulă Planetară – termen utilizat de Mackinder, care a dat această denumire Eurasiei și axei geografice a istoriei. La Spykman această noțiune și-a schimbat radical sensul căpătînd altă semnificație – totalitatea zonelor phalacratice (zonele **semilunii exterioare**). Din cauza interpretărilor diferite e mai bine de a nu utiliza pe larg acest termen pentru evitarea echivocurilor

Însărcinat cu afaceri ad-interim (charge d'affaires ad interim) – persoană din rîndul lucrătorilor diplomatici sau colaboratorilor misiunii diplomatice (în afară de cazurile excepționale), acționînd ca șef al misiunii în perioada lipsei sau bolii acestuia sau în intervalul dintre numiri

Laic – limesc

Latent – care este ascuns, nu manifestă (pînă la un timp) particularități vizibile

Leviathan – evr. vechi, “monstru marin” (în Biblie). Termen utilizat de Schmitt. Se identifică cu noțiunile **atlantism, Mare** etc.

Legism – școală a “legiștilor” în China Antică care susținea ideea legii juridice supreme în stat, subordonînd toate castele și întreaga viață a poporului datoriei slujbei și binelui suprem

Legitimitate – legalitatea puterii care, din punct de vedere istoric, se manifestă în diferite forme: monarhică tradițională (moștenitor legitim al tronului), democratică (șef al statului ales pe cale legală), harismatică (continuator legitim al unei cauze mari a primului întemeietor, al misiunii supreme)

Legea progresiei spațiale – formulată de Jean Tiriard. Ea sună astfel – “de la statele-orășe prin statele-teritorii spre statele-continente”. Dinamismul geografic al istoriei politice își urmează mersul implicabil spre extinderea proporțiilor formațiilor sociale minime. Vezi și “**spațiu vital**”

Liberalism – 1. Concepție despre lume care îmbină în sine componentele de stînga (umanismul minimalist, individualismul, egalitarismul etnic și cultural) în domeniul politicii și de dreapta (piața, privatizarea, proprietatea privată, capitalismul) în domeniul economiei. Ideologie guvernantă a lagărului atlantist. Expresia politică a liberalismului este **liberal-democrația**. 2. Concepția neamestecului statului în relațiile social-economice sînt lăsate cu totul la cheremul pieței. Astăzi este propagată cu insistență de școala de la Chicago (M. Friedman, H. Backer, A. Laffer, P.K. Roberts)

Liberal-democrație – ideologie dominantă în sectorul atlantic. În occident ea este un etalon al “corectitudinii politice” și al “centrismului”. În spațiile eurasiatice se manifestă ca o îmbinare extremistă a elementelor ultraextremiste de dreapta și de stînga. Vezi **liberalism, a treia cale, Revoluția conservativă**

Locul evoluției – termen utilizat de Savițki. Se identifică cu spațiul calitativ sau, pur și simplu, cu spațiul (în sens geopolitic)

Logos (greacă – cuvînt, gînd, rațiune care introduce ordine) – termen care înseamnă lege universală – logică. Ei i se supun și lumea obiectivă, și rațiunea umană

Lume bipolară (bipolarism sau biopolaritate) - construcție geopolitică naturală care reflectă în proporții planetare dualismul geopolitic de bază - **talasocrația împotriva telurocrației**

Lume monopolară - model geopolitic care s-a constituit după eșecul U.R.S.S. în "războiul rece". Singurul pol dominant este atlantismul și SUA

Lume multipolară - la etapa actuală este o concepție pur teoretică care presupune existența câtorva **Spații Mari**. Este posibilă numai după depășirea **lunii monopolare**

Lumea unică (One World - eng.) vezi mondialism

Lumea a doua - denumirea lagărului socialist în perioada "războiului rece". Dimpă terminarea "războiului rece" înseamnă Eurasia

Lumea a treia - denumire generică dată țărilor slab dezvoltate care aparțin mai ales regiunilor Sudului geopolitic

Maniheism - învățătură religioasă -filozofică întemeiată în secolul III de persanul Mani, văzînd în lume numai contraste lipsite de orice stări intermediare: Lumină și Întuneric, Bine și Rău

Mare - același lucru ca și **talasocrația. Apa**

Mare interioară (mare internum - lat.) - termen care indică spațiul acvatic cuprins în interiorul volumului telurocratic de uscat și din această cauză nu este hotar strategic sau civilizat

Marea Dilemă - confruntare între Eurasia și Atlantic. La fel ca **marele război al continentelor**

Marele război al continentelor - confruntare istorică și metaistorică între Eurasia și Atlantic. Denumirea unei lucrări în care pentru prima dată în Rusia, într-o formă populară, au fost expuse principiile de bază ale metodei geopolitice. Are același sens cu **Marea Dilemă**

Marginalizare - împingere la fund, retrogadare considerabilă în statutul social

Memorandum al asociației (memorandum of association) – document care determină scopurile și intențiile companiei pe acțiuni

Mentalitate – specific istoricește condiționat al gândirii reprezentanților diferitelor țări și culturi

Mesianism (de la cuvîntul “mesia” – salvator) – învățătură despre salvarea lumii de către o careva forță supremă personificată

Metacivilizație – fuziune conceptuală a cîtorva civilizații într-un singur masiv pe baza unor anumite criterii generale. Atlantismul și eurasiatismul reprezintă niște exemple de metacivilizații moderne

Milenarism (de la engl. Milenium – mileniu) – sistem al așteptărilor religioase escatologice care prescrie un sens mistic sfîrșitului de mileniu ca punct fatal care desparte istoria omenirii de judecata de apoi și de următoarea împărăție milenară a pietății și dreptății

Milă marină (nautical mile) – distanța de 2,025 iarzi sau 1,852 metri

Mijloace de producție (producer goods) – mărfuri destinate producerii mărfurilor de consum, de exemplu - utilaje de toate tipurile

Mijloc de plată, legal (legal tender) – bani care conform legii trebuie primiți în mod obligatoriu la achitarea datoriilor

Modernizării, teorie – teoria trecerii de la societatea tradițională la cea modernă cu un “ înalt grad de organizare”, totodată, prin “tradițională” se înțelege, de fapt, orice societate – începînd cu triburile primitive, care se ocupau de colectarea produselor alimentare gata de consum, și terminînd cu civilizațiile rafinate ale Indiei, Chinei, Iranului ... Contemporaneitatea se identifică cu Occidentul și, astfel, își pierde multitudinea de variante și alternative: altor popoare nu le lasă o altă perspectivă în afară de autorenunțare în favoarea “etalonului” occidental

Mondialism – din fr. monde “lume” (în sensul “world”, dar nu “peace”). Aceasta este o ideologie deosebită care presupune contopirea tuturor statelor și popoarelor într-o formațiune planetară unică cu

instituirea unui "guvern mondial", nimicirea granițelor rasiale, religioase, etnice, naționale și culturale. Vezi **Consiliul pentru Relațiile Internaționale. (CFR), Comisia tripartită, Clubul Bilderberg**

Moscova - capitala strategică firească a Eurasiei. Temelia axelor oricărei **integrări continentale**. Vezi **Eurasia**

Moscovacentrism - vector geopolitic al dezvoltării statalității ruse. Sinonim cu **eurasiatism consecvent**

Moțiune procedurală (procedural motion) - ține de desfășurarea ședinței și trebuie pusă imediat la vot de către persoana care supraveghează corectitudinea numărării voturilor

Moțiune de divizare (motions/or divizion) - posibilitatea de a vota aparte fiecare secțiune a rezoluției

NATO- alianță nordatlantică. Instrument strategic militar al atlantismului. În ultimii ani capătă importanță ca subiect civilizat și independent în detrimentul instituțiilor pe cale de atrofie ale dreptului internațional create la etapele precedente ale istoriei politice (cum ar fi ONU)

Neoatlantism - versiune contemporană a atlantismului care respinge mondialismul (până și pe cel de orientare de dreapta) ca fiind un proiect prematur și irealizabil în condițiile date. Consideră că în locul **Lumii unice** se va produce un **impact al civilizațiilor**

Neofreudism - direcție în filozofia și psihologia socială occidentală legată de revizuirea concepției lui Z. Freud prin prisma reabilitării subconștientului omului și criticii instituțiilor publice care exercită presiuni asupra lui (Freud, dimpotrivă, în conflictul dintre subconștient și cultură ținea parte, în fond, acesteia din urmă). Neofreudismul completează concepția marxistă despre înstrăinarea social-economică a personalității cu concepția înstrăinării vitale ("societatea represivă" atentează la sensibilitatea noastră)

Noua ordine – proiect de reorganizare geopolitică la scară mare

Noua ordine mondială – se identifică cu mondialismul și cu proiectele de creare a Guvernului Mondial

Nobili (fr. noblesse) – castă nobilă, aristocrație: în lexicul politic modern – sinonim cu establishment – cercurile guvernante ale societății

Nominalism – curent în gândirea filozofică și sociologică occidentală care vede în societate o sumă de indivizi, iar toate noțiunile referitoare la interesul colectiv, la binele obștesc și la alte niveluri supraindividuale sînt considerate ca fiind “fără conținut”. Poziția diametral opusă – **realismul** – susține primatul factorului general asupra celui particular (generalul există în mod real, dar nu nominal)

Nomos – termen utilizat de Karl Schmitt. Principiu de bază al organizării oricărui spațiu (geografic, social, politic, economic, cultural, etc). Este sinonim cu noțiunea “ordine”, “lege”, “orînduire”. Nomosul Uscatului – **telurocrație**. Nomosul Apei (sau Mării) – talasocrație

Nonconformism – atitudine psihologică și socioculturală care nu acceptă autoritatea unanim recunoscută sau impusă de către putere

Nord – în geografia sacrală (și la Doibler) simbol al spiritului și al ordinii ideale. În geopolitica modernă el este sinonim cu noțiunea **nordul bogat** și reprezintă ceva diametral opus, adică atlantism și liberalism

Nordul Bogat – se identifică cu atlantismul. Occidentul și lumea liberal-democratică

Occident – sinonim al **talasocrației, atlantismului**

Oceanul de Mijloc (Midland Ocean) – termen utilizat de Spykman. Oceanul Atlantic, dacă privim America de Nord și Europa ca un spațiu geopolitic unic

Ocean interior – termen cu aceeași semnificație ca și “mare interioară”, numai că la scară planetară. I se mai spune și **Ocean de mijloc**

Oligarhie (oligarchy) - dominația unui grup foarte mic de reprezentanți ai statului sau ai societății

Oligopolie (oligopoly) - structură de piață în condițiile căreia concurează numai câteva firme

Omul lui Faust - tipul omului care s-a format în sînul culturii occidentale, stăpînit de dorința de a smulge ultimele taine ale naturii cu scopul de a o supune definitiv

Ontologie - teorie filozofică despre existență (spre deosebire de gnoseologie - teoria cunoașterii)

Orient - se identifică cu Eurasia, **Lumea a doua**

Orientalizare - asemuire cu Orientul, accentuarea componentelor răsăritene ale politicii și culturii

Pacea de la Ialta, " Ialta" - consemnarea la nivelul dreptului internațional a echilibrului de forțe a potențialelor geopolitice înregistrat după victoria coaliției aliaților asupra țărilor axei (Germania hitleristă, Italia fascistă etc). Reprezintă un model de lume bipolară cu o pronunțată dominantă ideologică (socialism-capitalism). Actualmente, structura planetară Ialta se descompune vertiginos, cedînd locul "noii ordini mondiale" (vezi: "**noua ordine mondială**"), cu dominația monopolară a atlantismului (vezi: **atlantism**) și mondialismului (vezi: **mondialism**)

Pachet de tranzacții (package deal) - **acord care cuprinde un mare număr de elemente diferite**

Paradigmă - probă sau model consacrat care creează în mod conștient sau inconștient capacitatea de a vedea fenomenele într-o anumită lumină sau să le studieze printr-o prismă metodologică respectivă

Paradigma spațiului - concepție a aplicării criteriului sincron la interpretarea realității. Elementele paradigmei spațiului le sînt caracteristice societăților tradiționale și diferitelor versiuni în care domină modelele gnoseologice, precum și pentru cele mai recente metodologii

postmoderne. Geopolitica operează cel mai mult cu paradigma spațiului.
Vezi **paradigma timpului**

Paradigma timpului – concepția fusului orar, model diacronic, istoricism. Criteriul de bază al abordării științifice, filozofice, metodologice în condițiile Epocii noi. Dominarea fără alternativă a paradigmei timpului dispare treptat cedînd locul paradigmei spațiale. Vezi **paradigma spațială**

Paritate a capacității de cumpărare (purchasing power parity) – curs valutar al unităților monetare din două țări care va duce la aceeași capacitate de cumpărare în zona valutară

Paritatea cursurilor valutare (exchange rate parity) – curs de schimb fixat pentru două valute

Partizan – termen utilizat de Schmitt, figură simbolică de apărător al “nomosului” Uscatului în situația cînd triumfează forța geopolitică adversă

Pasaj inocent (innocent passage) – dreptul oricărei nave maritime a oricărui stat de a traversa apele teritoriale ale altui stat cu condiția că acest lucru se face legal și să ancoreze conform cerințelor navigației în caz de forță majoră sau naufragiu

Pasiune energizantă – termen utilizat de Gumilev. Energetica lăuntrică a etnosului, forța motrice a edificării culturale, politice și geopolitice

Paternalism – orientare spre tutela paternă (grijă), extinsă asupra întregii societăți, a cărei libertate este limitată de putere care se manifestă ca un tutore bine intenționat al poporului

Patronimie – comunitate a rudelor împreună cu lucrătorii și slugile, avînd rol de unitate economică responsabilă sub aspect fiscal

“Pavilion comod” (flag of convenience) – pavilionul statului ale cărui legi privind navigația sînt mai puțin împovărătoare pentru

coarmatori în comparație cu alte state: navele înregistrate într-un astfel de stat navighează sub pavilionul lui, iar echipajele lor se supun legilor lui

Pământ (sau Uscat) - în geopolitică, termen special care înseamnă "telurocrație". Teoria "Pământului", das Land a fost dezvoltată cu lux de amănunte de către Karl Schmitt

Periferie - spații și pământuri care nu au o orientare geopolitică propriu-zisă, îndepărtate de **capitala strategică**, de persoana care ia principalele decizii geopolitice

Perceptient (de la cuvântul percepție - cunoaștere senzorială) - în teoria comunicării partea recepționară, cu alte cuvinte, cel care primește semnalul, mesajul sau alte impulsuri exterioare

Piața de capital (capital market) - piața care cuprinde organizații care se ocupă de cumpărarea și vânzarea hîrtilor de valoare

Piața de mărfuri disponibile (spot market) - piața unde mărfurile se vînd cu livrare imediată

Piața a cumpărătorului (buyers market) - piață unde producătorii, furnizorii și mediatorii întîmpună dificultăți în timpul comercializării mărfurilor existente

Piața a tranzacțiilor anticipate (futures market) - piață unde mărfurile se vînd în contul livrărilor viitoare

Pluralism - poziție social-filozofică și politică. Potrivit pluralismului, există o mulțime de elemente (interese, partide, ideologii) independente și egale în drepturi a căror diversitate este productivă

Politică fiscală (fiscal policy) - politică adoptată de guvern pentru majorarea venitului cu scopul de a plăti cheltuielile și pentru a influența asupra nivelului activității economice

Politică multiplă - termen utilizat de Kjellen. Calificarea statului din punctul de vedere al potențialului său de rezistență. Nu a cunoscut o răspîndire largă

Port al comerțului liber (free port) - zonă pe teritoriul unui aeroport, port maritim sau în alt loc asigurat cu paza poliției, unde se pot importa și prelucra sau produce mărfuri fără achitarea taxei vamale de către țara unde este situată zona, cu condiția că ele ulterior vor fi reexportate într-o terță țară

Posibilism - din fr. possible, "posibil". Termen utilizat de Vidal de la Blache. Are menirea de a nuanța determinismul geografic, fiind propriu într-o anumită măsură geopoliticii. Teoria posibilismului susține că spațiul nu determină istoria, ci numai predispoziția spre o evoluție sau alta

Post-modern - denumire generală a unei noi calități a existenței sociale care a înlocuit la hotarul secolului al XXI-lea criteriile de bază ale Epocii noi. Acest termen se utilizează cu prioritate în sfera culturologiei și sociologiei, treptat începe să se interpreteze mai pe larg și să se extindă asupra tuturor celorlalte domenii. Unele trăsături ale noțiunii post-modern îi sînt proprii geopoliticii și metodei ei. Între altele, prioritatea paradigmei spațiale asupra paradigmei timpului. Vezi **paradigma timpului, paradigma spațiului**

Prieten (amicus - lat.) - termen utilizat de Schmitt. Noțiune pur politică care înseamnă totalitatea formațiunilor statale, sociale, etnice sau religioase externe situate pe poziții care coincid cu pozițiile capitalei strategice. Nu necesită efort moral și poate să se transfere în mod dinamic asupra diferitelor formațiuni. Categorie mobilă. Vezi **dușman**

Principiul realității - termen din domeniul neofreudismului care înseamnă restricții și norme exterioare rigide

Principiul satisfacției - termen neofreudist care înseamnă dăinuirea în ființa noastră a elementului infantil care nu recunoaște normele și cere imperios satisfacerea imediată a pasiunilor noastre

Produs intern brut (gross domestic product) - valoarea mărfurilor și serviciilor produse (prestate) în țară

Produs național brut (gross national product) - produsul intern brut plus beneficiul net sub formă de dobândă, venit și dividende obținute de la activele din străinătate

Provincie - teritorii periferice care intră în componența formațiunii geopolitice de bază și sînt considerate parte componentă a întregului organic. Opușă **coloniei**

Prometeism - obiectiv al culturii care se înalță spre figura mitologică a lui Prometeu, răpitorul focului ceresc; înseamnă nemărginita cutezanță a omului îndreptată spre supunerea naturii și transformarea lumii

Protocol (protocol) - (I) conduită diplomatică oficială; (II) acord internațional care completează, de obicei, tratatul de bază

Protocol de semnare (protocol of signature) - supliment la tratat cu explicații și stipulări

Procedeu funcțional sistemic în științele sociale - examinarea societății în ansamblu și a unor sfere aparente ale vieții sociale ca elemente interdependente și fiecare dintre ele acționează ca o funcție a întregului. Acest procedeu, pe de o parte, se opune reprezentărilor despre societate ca sumă mecanică sau conglomerat de elemente, iar pe de altă parte - reprezentărilor despre unitatea organică nerafinată care nu are nevoie de o reglementare intenționată din partea puterii. Sistemul este un astfel de tip de integritate socială care reprezintă problema puterii și administrării

Psihanaliză - metoda psihoterapeutică creată de psihologul austriac Z. Freud legată de descifrarea nevrozelor ca traume infantile ale conștiinței de pe urma unor coliziuni dintre pasiunile noastre firești (principiul satisfacției) și normele și interdicțiile sociale (principiul realității)

Radicalism - înclinare spre poziții extreme și hotărârea fermă nestăvilă de nimeni și nimic de a transpune în viață unele sau alte principii politice și ideologice

Raportor (rapporteur) - persoană care prezintă un rezumat, bunăoară despre lucrările unei conferințe

Rază geopolitică - vector al forței de influență (economică, strategică, culturală, administrativă etc.) a polului geopolitic asupra zonelor periferice. Tabloul politic real al lumii în condiția lui statică operează cu segmente geopolitice. În geopolitică este acceptat a vorbi despre raze ca despre un proces dinamic exterior generat de un impuls care se prelungește mereu

“Război rece” (cold war) - termen utilizat pentru a indica gradul de ostilitate între țări în cazul unui conflict de interese în domeniul politicii externe - ultimul stadiu al agresiunii nemilitare

Reducționism - interpretare simplistă a unor sau altor fenomene și procese legată de reducerea formelor superioare la cele inferioare (de exemplu, a factorilor spirituali la cei economici, tehnologici sau biologici)

Regionalism - orientare spre caracterul autonom al **spațiilor periferice**. Are câteva forme - economică, culturală, politică și strategică

Relativism - învățătură despre relativitate, convenționalitate și caracterul problematic al tuturor legilor și normelor - începînd cu cele științifice, legate de cunoaștere, și terminînd cu cele culturale și morale

Reformație - mișcare politico-religioasă din sec. al XVI-lea în Europa care a dat naștere protestantismului. S-a distins prin naționalizarea religiei, care s-a izbăvit de tutela tronului papal și a generat relații noi, mai independente între credincioși și cler

Regimul clauzei cele mai favorizate (most-favoured-nation clause) - stipulare care poate fi inclusă într-un acord comercial dintre două țări

privind regimul favorabil reciproc pe care oricare dintre ele îl poate acorda unei terțe țări în privința taxelor vamale

Revoluție Conservativă – vezi a treia cale

Scepticism – filozofie care a apărut în Grecia împreună cu mișcarea scepticilor (secolul al X-lea î.e.n.). Atitudine dubioasă față de siguranța cunoștințelor și credinței noastre. “Supune totul îndoielilor și abține-te de la judecăți categorice” – iată profesiunea de credință a scepticismului

Scientism – poziție conceptuală care consideră cunoștințele științifice drept valoare supremă, iar știința – element central, emițător de norme al societății, după recomandările căruia toți trebuie să-și verifice comportamentul. Scientismul, pe de o parte, exagerează posibilitățile sociale ale științei și caracterul ei independent, iar pe de altă parte, subestimează alte forme ale conștiinței sociale și instituțiile sociale legate de ele

Sector de stat (public sector) – sectorul de stat al economiei întrunește, de obicei, guvernul central, autoritățile locale, ramurile naționalizate ale industriei și alte corporații de stat

Sector privat (private sector) – sectorul privat al economiei reprezintă o îmbinare de elemente în economie care nu sînt organe sau instituții ale guvernului central sau local și, prin urmare, include sectorul companiilor și sectorul personal

Secularizare – proces de dezlegare a societății, a diferitelor sfere ale vieții sociale și instituțiilor de religie

Segment geopolitic – totalitatea relațiilor capitalei strategice (sau ale polului geopolitic) cu regiunile periferice privită într-un moment istoric concret, fără a ține seama de dinamismul general al proceselor politice. Vezi și **raza geopolitică**

Semilună exterioară (sau semilună insulară) – termen utilizat de Mackinder indicînd totalitatea teritoriilor aflate sub influența **talasocrației**.

Unele părți ale continentelor și insulele care înclină spre o **“existență marină”**. La fel și zona totalmente subordonată din punct de vedere strategic **atlantismului**

Semilună interioară (sau **semilună continentală**) - termen utilizat de Mackinder, ceea ce indică teritoriile de coastă ale Eurasiei cuprinse între **“semilună exterioară”** și **“arealul axial”**

Sensul spațial – termen utilizat de Ratzel. Sistemul determinărilor istorice pus la baza spațiului calitativ. Vezi **spațiu**

Sfântul Scaun (Holy See) – personificare juridică și simbolică a bisericii romano-catolice al cărei cap este papa de la Roma. Tot el este suveranul statului -oraș Vatican

Sfârșitul Istoriei – termen utilizat de Fukuyama. Teză mondialistă despre victoria totală a talasocrației și a modelului liberal-democratic pe întreaga planetă. Vezi **mondialism. Lume unică**

Sincretism – contopirea, nediferențierea interioară însoțesc stadiile timpurii de dezvoltare a fenomenelor biologice sau culturale

Sincretică – ramură a cunoștințelor metodologice moderne legată de atașarea discretă și adaptarea reciprocă a elementelor eterogene în locul subordonării rigide sau știrbirii drepturilor unuia în favoarea altuia

Sinod – organ administrativ înființat de Petru I pentru gestionarea treburilor bisericești. Instituirea sinodului a însemnat lichidarea autonomiei bisericii care anterior era întruchipată în figura Patriarhului independentă de ierarhia laică

Sinologie – complex de discipline științifice consacrate studierii Chinei

Sistem comercial – tip de societate în care ierarhia și stimularea muncii decurg din principiile economice. Sistem liber-democratic de piață. Opus **ideocrației**

Societate - rezultatul descompunerii formațiunilor comunitare. Spre deosebire de comună, se împarte principal în membri-celule (indivizi)

Societate deschisă - noțiune propusă de filozoful anglo-german Karl Popper (1902 - 1985) pentru nominalizarea societăților liberal-democratice spre deosebire de cele "închise", autoritare. Această noțiune capătă astăzi diferite accente: în economie este vorba de libertatea comerțului - înlăturarea barierelor vamale ceea ce le convine țărilor cu economie mai dezvoltată, deoarece asigură pătrunderea lor pe piețele țărilor mai slabe; în sferile socioculturală și ideologică se are în vedere lichidarea oricăror feluri de cenzură, precum și a restricțiilor în calea exportului culturii occidentale de masă

Social-darwinism - extinderea asupra societății a teoriei biologice privind selecția naturală și supraviețuirea celor mai puternici

Socializare - proces de însușire de către o persoană pe parcursul maturizării a rolurilor, normelor și valorilor sociale ale acelei societăți căreia ea îi aparține

Socialism - structură economică spre care înclină organic Eurasia. Are două versiuni - marxismul dogmatic și un larg spectru de teorii socialiste ale Căii a Treia. În virtutea faptului că marxismul dogmatic istoricește s-a epuizat, dezvoltarea economiei eurasiatice trebuie să se întemeieze pe cele mai diverse teorii ale socialismului Căii a Treia. Presupune o orînduire economică cu caracter de comună, colectiv, social. Diametral opusă capitalismului. Vezi **capitalism**

Sociopolitică - termen utilizat de Kjellen. Studierea aspectelor sociale ale statului

Sofism - substituție intenționată a tezelor în polemică sau la demonstrarea unor adevăruri dubioase. Denumirea vine de la școlile

sofiștilor din Grecia Antică care au zdruncinat nu numai idealul cunoașterii obiective autentice, dar și multe valori morale

Spațiu - noțiune de bază a geopoliticii. Este o categorie calitativă, dar nu cantitativă. Structura spațiului determină structura istoriei (în primul rând, a istoriei politice) - astfel se prezintă principala teză a geopoliticii ca știință

Spațiu Mare (Grossraum) - termen utilizat de Schmitt Asociera cîtorva state într-o formațiune strategică unitară. Apariția Spațiilor Mari este condiționată de teoria "**progresii spațiale**"

Spațiu vital - termen utilizat de Hanshofer Volum teritorial minim care permite poporului să-și realizeze aspirațiile sale istorice și politice

Stare de război (belligerency) - termen juridic pentru nominalizarea unei stări deosebite de agresiune

Statu-quo (status quo) - stare existentă

Standard de aur (gold standard) - sistem monetar în care fiecărei unități monetare îi corespunde o cantitate fixă de aur. Regulile standardului de aur sînt următoarele:

a) toți banii de hîrtie trebuie să fie convertiți la valoarea lor nominală în aur;

b) restricții la importul și exportul aurului nu trebuie să existe;

c) rezerva de aur trebuie menținută într-o cantitate suficientă

Stat de drept - statul care nu numai că introduce norme juridice universale, ba încă el însuși se supune lor, cu alte cuvinte, își limitează propriile acțiuni prin norme de drept constituțional

Stat-națiune - stat civil cu un centralism reliefat. Formațiune politică în care formele statale conduc la nașterea etnosului și culturii sale. Se deosebește de formațiunea etnică (obște, popor) și de Imperiu

Stat social – stat responsabil pentru starea cetățenilor socialmente neprotejați, care dispune de programe și instituții sociale respective menite să amelioreze consecințele concurenței de piață

Stat tampon (buffer state) – stat situat între alte state mai puternice, care este sigur de securitatea sa, confind pe faptul că nici unul din statele vecine nu va permite vreunei terțe țări să ocupe teritoriul său

Stat unitar – stat care nu acordă autonomie regiunilor ce fac parte din componența lui și concentrează toate deciziile în centru ca factor unic al suveranității

Sud – în geografia sacrală, regiuni ale dezordinii, confuziilor și degenerării. În geopolitica modernă – Lumea a treia, țări subdezvoltate unde încă nu s-au afirmat principiile liberal-democratice

Super - 301 (super - 301) – legi ale SUA în privința comerțului inechitabil

Talasocrație – gr. “putere prin intermediul mării” sau “atotputernicie maritimă”. O caracteristică a statelor și națiunilor cu navigație dominantă

Tanatos – chipul personificat al morții sau al forțelor aducătoare de moarte

Taxă rambursabilă, cedare (drawback) – achitarea taxei de import pe care exportatorul trebuie s-o plătească pentru mărfurile de import și pentru o parte din mărfurile pe care el le exportă

Taxă compensatoare (countervailing duty) – impozit pe import pentru a împiedica obținerea avantajelor neechitabile, mai ales în urma subvențiilor de stat și dumpingului și pentru protejarea ramurii autohtone

Taxe de acciz (excise duties) – taxe și impozite la care este supusă marfa produsă și plasată în limitele țării

Taxe de export (export duties) – taxe și impozite percepute de pe mărfurile care se exportă din țară

Telurocrație - gr. "putere prin intermediul pământului" sau "atoputernicie pe uscat". O caracteristică a puterilor cu o vădită orientare spre geopolitica uscatului. Vezi **Eurasia, Heartland, ideocrație**

Temologie - teorie filozofico-religioasă despre scopurile supreme ale facerii lumii, cărora le este subordonat dinamismul ei istoric vizibil

Teocrație - formă de guvernământ în condițiile căreia capul clerului, bisericii este, concomitent, și conducătorul propriu-zis al statului

Teoria domino (domino theory) - teorie potrivit căreia, în anumite împrejurări, căderea unui guvern sau a unui stat va duce la căderea guvernului sau a statului vecin, care în timpul căderii vor crea condiții pentru căderi similare (noțiune asemănătoare - "a se risipi ca un castel din cărți de joc")

Teoria miliardului de aur - versiune europocentristă modernă a concepției despre popoare alese potrivit căreia existența asigurată pe planetă poate fi garantată numai pentru un miliard de oameni din cele mai prospere țări, pe când restului țărilor le este hărăzită soarta unui apendice de materii prime și furnizor de material uman ieftin pentru deservirea intereselor corporațiilor transnaționale. Potrivit adeptilor acestei teorii, în caz contrar planeta va exploda din cauza suprasolicitării economice

Teoria formațiilor - teorie despre înlocuirea firească a fazelor dezvoltării sociale, reprezentând un fel de scară a ascensiunii omenirii de la treptele inferioare spre cele superioare

Teoria insulării economice - doctrină a unui dintre cei mai mari economiști americani G.M.Keynes. Analogie contemporană modernizată a teoriei autarhiei spațiilor mari a lui Friedrich List. Vezi **autarhia spațiilor mari**. Keynes consideră că tabloul economic al lumii trebuie să reprezinte nu o piață liberală unificată compactă, ci un sistem de insule economice, având o independență economică relativă, de unde și denumirea teoriei

(“insulă”). Principalul oponent al lui Keynes a fost liberalul extremist F.von Hayek

Titular nominalizat însărcinat interimar cu afaceri (charge d'affaires ad interim en titre) – șef al misiunii diplomatice, acreditat pe lângă ministrul afacerilor externe

Tokio – capitala strategică firească a spațiului Oceanului Pacific

Tranșă (tranche) – textual “parte” sau “cotă”; termenul este utilizat de Fondul Monetar Internațional referitor la creditul acordat unui stat membru. El se fragmentează în patru părți și fiecare dintre ele depinde de ridicarea nivelului tensiunii financiare în țara membru

Tribalism – ideologie arhaică a gândirii gentilice, etnocentrismului și etnoseparatismului

Turan – regiunile nord-estice ale continentului eurasiatic, întinsurile de stepă ale Eurasiei

Ultimatum (ultimatum) – ultima pretenție

Unitate de decontări (unit of account) – în Uniunea Europeană: unitate monetară folosită pentru fixarea prețurilor la producția agricolă etc.

Uniune vamală (customs union) – grup de state sau regiuni care formează un teritoriu vamal unic: se anulează tarifele și alte restricții comerciale între statele membre, iar uniunea își menține tariful extern comun față de alte țări. Vezi **autarhia spațiilor mari**

“Urmărire intensă” (hot pursuit) – doctrină juridică aplicată pe mare care permite reținerea navelor care au comis infracțiuni în apele teritoriale ale căruiva stat, iar apoi au dispărut în largul mării. Acest termen se mai utilizează pentru indicarea unor acțiuni similare față de persoanele care traversează nelegal granițele de uscat

Uscat – v. Pământ

Valori culturale - convingeri împărtășite în societate privind scopurile spre care trebuie să tindă oamenii și principalele mijloace pentru atingerea acestor țeluri

Valul neoconservativ - curent politic și ideologic în Occident care s-a făcut simțit la hotarul anilor 70-80 și este legat de încercările de a depăși tendințele disidenților de stînga de toate nuanțele, de a consolida societățile occidentale pe baza idealurilor liberalismului clasic, de a înlătura stările de spirit capitulante în fața atacurilor U.R.S.S. Aceasta s-a dovedit a fi un factor care și-a jucat rolul său în victoria obținută de Occident în "războiul rece"

Venit național (national income) - valoarea totală în bani a mărfurilor și serviciilor existente în țară ca rezultat al activității economice într-o anumită perioadă, de obicei, într-un an

Vesternizare - propagarea valorilor occidentale, instituțiilor și modului de viață în întreaga lume parțial datorită schimbului de mărfuri și cultural-informațional, iar în parte - ca rezultat al hegemoniei occidentale, precum și al activității "occidentale" autohtone

Veto (veto) - vot negativ

Voluntarism - apologetică a voinței libere și iraționale, nelimitate de nici o lege cosmică sau morală

Vital - ceea ce ține de viață, de elementul organic, de forțele biologice

Xenofobie - ură față de "străini" (de cei din țări străine), de reprezentanții altei rase etc.

Zona a patra - uniune economică vamală potențială, care unește puterile continentale eurasiatice cu axa în Rusia. Crearea ei constituie sarcina centrală a geopoliticii eurasiatice aplicată la sfera economică. Vezi **geoconomie**

Zonă discontinuă - termen utilizat de Cohen. Zone riverane sfîșiate cu orientare confuză, variabilă care pot înclina atît spre continentul telurocratic, cît și spre marea talasocratică

Zonă riverană, rimland - spațiu geopolitic intermediar între cele două poluri geopolitice de bază - între Eurasia și Atlantida. Vezi **rimland**. Teritoriul în care se produce o confruntare complexă la mai multe niveluri controlată de Marea Dilemă. Vezi **Marea Dilemă**

Termeni de origine latină și franceză

Ad hominem (lat. referitor la om) – pe bază individuală

Ad interim (lat.) – temporar; între timp

Ad referendum (lat.) – care urmează a fi confirmat

Bullion – aliaj din aur și argint, lingou

Casus belli (lat. Caz de război) – acțiune care justifică declararea războiului

Commission (fr.) – numire în funcție

Coup d etat (fr. Croirea din nou a statului) – acapararea nelegală a puterii supreme de către persoane (adeseori militari) care dețin posturi în structurile puterii

De facto (lat. De fapt) – recunoașterea autenticității

De jure (lat. Juridic) – recunoașterea în conformitate cu dreptul internațional

De rigeur (fr.) – obligator

Derogation (fr.) – suspendarea temporară a îndeplinirii condițiilor (unui contract etc)

Dobson – unitate de măsură a nivelului de ozon

En marge (fr.) – în legătură cu aceasta; se utilizează la ședințe în timpul discuțiilor, care nu se referă în mod obligator la subiect

En paste (fr. Conform regulamentului) – asumarea atribuțiilor de acreditat (diplomatic sau consular)

En principe (engl.) - chestiune de principiu

En principe (fr.) - în principiu, în genere vorbind, de regulă

Ex. officio (lat. În virtutea prevederilor oficiale) - conform unei anumite funcții sau atribuții. Numirile în comitete pot fi **ex officio**, adică persoana care deține o anumită funcție este numită în comitet pe un termen nedefinit, pînă cînd deține această funcție, iar această numire nu este legată de calitățile sale individuale

Fait accompli (fr. Fapt împlinit) - acțiune care a fost săvîrșită și din această cauză ea nu mai poate fi supusă examinării

Faux pas (fr.) - greșeală grosolană (textual - pas greșit)

Fiduciary issue (emisie fiduciară) - emisiune de bani care nu au acoperire în aur

Inter alia (lat. Între altele) - printre alte lucruri

Heartland - engl. "pămînt de mijloc"; vezi: **axa geografică a istoriei**. Termen formulat de Mackinder

Hinterland - germ. "pămînt din fund". Teritorii care se întind în adîncul continentului, începînd de la liniile de coastă. Termen caracteristic pentru analiza talasocratică a spațiului

Jus Publicum Europeum - lat. "Lege euasiatică generală". Cod istoric de precepte juridice care reglementează relațiile interstatale în Europa

Jus Publicum Euroasiaticum - lat. "Lege europeană generală". Proiect de lege internațională care ar putea să reglementeze relațiile dintre țările și popoarele eurasiatice pe bază recunoașterii priorității valorilor telurocratice continentale

Jus sanguinis (lat. Dreptul sîngelui) - (naționalitate) întemeiată pe rudenția de sînge

Jus soli (lat. Dreptul locului) - (naționalitate) întemeiată după criteriul locului de naștere

Laissez-faire (fr.) – permis de călătorie sau de intrare într-o anumită zonă

Laissez-passer (fr.) - politică de neamestec al statului în chestiunile economice

Lapsus linguae (lat. Neatenție în vorbire) – greșeală de limbă

Lenaland – engl. “pământ aferent bazinului râului Lena”. Termen utilizat de Mackinder. Indică toate teritoriile eurasiatice de nord, care se întind spre răsărit de râul Enisei pînă la litoralul Oceanului Pacific. În lucrările sale tîrzii, Mackinder a acordat acestei regiuni o deosebită atenție, considerînd că aceste pămînturi aparțin nu zonelor de influență **telurocratice**, ci zonelor **talasocratice**

Linkage – termen utilizat de Kissinger. Strategie **atlantistă**, avînd drept scop unirea **centurii intermitente** a Eurasiei într-un teritoriu compact subordonat Occidentului

Mitteleuropa – germ. Are același sens ca și Europa de Mijloc

Modus vivendi (lat. Mod de viață, mijloc de existență) – acord care le permite tuturor persoanelor interesate să-și continue activitatea, în pofida divergențelor de opinii sau pînă se va soluționa litigiul

Ordre du jour (fr.) – ordinea zilei

One World – concepție mondialistă a Lumii Unice . Vezi și **Sfîrșitul Istoriei**

Pax Americana – lat. “Pace în stil american”. Sinonim cu **atlantism**

Pax Euroasiatica – lat. “Pace în stil eurasiatic”. Sinonim cu eurasiatismul

Pax Persica – lat. “Pace în stil persan”. Proiect de reorganizare geopolitică a spațiului Asiei Centrale sub egida Iranului în alianță cu Rusia

Pacta sunt servanda (lat. Tratatul trebuie respectat) – doctrină juridică care susține că tratatul este un contract între părți și că condițiile lui sînt obligatorii și trebuie respectate

Pari passu (lat.) - treptat, uniform

Post mortem (lat. Dupămoarte) - analiza sau studierea evenimentului, în primul rînd, cu scopul de a trage din el învățăminte pentru viitor

Prima facie (lat. La prima vedere, după prima impresie) - pe baza probelor avute nemijlocit la dispoziție

Proces-verbale (fr.) - proces-verbal al unei ședințe

Pronunciamiento (lat.pronunțare) - proclamație sau manifest, legate, de obicei, de revoluțiile de palat

Proviso (lat.) - excepție

Quid pro quo (lat. Confuzie, eroare, substituie de termeni) - ceva dat în schimbul altui lucru; compensare

Quiproquo (fr.greșeală) - confuzie; încurcătură

Rebus sic stantibus (lat. Rigorile stabilității, condițiilor) - doctrină juridică care susține că dacă condițiile în care a fost încheiat contractul s-au schimbat fundamental, mai departe contractul poate fi considerat neobligator

Rimland - engl. "teritorii de coastă". Termen utilizat de Mackinder. Vezi și "semilună interioară"

Sine qua non (lat. Fără de care nu se poate) - parte indisolubilă, ceva care fără un alt element ar fi imposibil

Suaviter in modo, fortiter in re (lat.) - cuviincios în comportare, ferm în atingerea scopului

Ultra vires (lat.) - în afara împuternicirilor, nelegitim

Volte face (lat. Alta față) - renunțare neașteptată și totală la politica precedentă

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Aaron, H. J., *Politics and Professors. The Great Society in Perspective*, Washington, 1978.
2. Abel, E., *The Missile Crisis*, Philadelphia, 1966.
3. Abrams, Mark, *The Condition of the British People, 1911-1945*, London, 1945.
4. Alexandrescu, C., Bărbulescu, O., Fotino, N., Iosipescu, A., *Mic dicționar enciclopedic, Ediția a II-a, revăzută și adăugită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
5. Allison, G., T., *Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis*, Boston, 1971.
6. Anderson, P., *The President's Men*, New York, 1968.
7. Anghel, Nicolae, *Geopolitica, de la ideologie la strategie politico-militară*, București, Editura Politică, 1985.
8. Anghel, Ion, M., *Dreptul diplomatic și consular*, București, Editura LUMINA LEX, 1996.
9. Andrei, I., Ericos, A., Teslaru, S., *Statele lumii de la A la Z*, Constanța, Editura Tess-M, 1997.
10. Arhiliuc, Victoria, *Diplomația preventivă și securitatea colectivă a statelor*, Chișinău, Tipografia "Reclama", 1999.
11. Aron R., *The century of total war*, Boston, The Beacon Press, 1955.
12. Aron R., *Paix et guerre entre les nation*, Paris, Calmann-Levy, 1962.
13. Aron R., *Plaidoyer pour l'Europe decadente*, Paris, Robert Laffont, 1977.
14. Aron R., *Paix et guerre entre les nations*, Paris, Calmann-Levy, 1984.
15. Atencio, Jorge, E., *?Que es la Geopolitica ?*, Editorial Pleamar, Buenos Aires, Argentina, 1985.
16. Balan, Oleg, *Terorismul - crimă internațională*, Chișinău, Tipografia "Reclama", 1998.

17. Baylis, John and Smith, Sreva, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 1997.
18. Beer H., *Moskaus As im Kampf der Geheimdienste*, Munchen: Hohe Warte, 1983.
19. Benadava, Santiago, *Derecho Internacional Publico*, 6-a edicion, Editorial Juridica ConoSur, Santiago de Chile, 1999.
20. Beniuc, V.; Rusnac, Gh., *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației*, Chișinău, Firma editorial-poligrafică "Tipografia Centrală", 1998.
21. Blache, Vidal, de la, *Principes de geographie humaine*, Paris, 1921.
22. Bogdan, Corneliu și Preda, Eugen, *Sferele de influență*, , București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
23. Bogdan, H., *Historie des pays de l'Est*, Paris, Perrin, 1991.
24. Bogdan, Damian P., *Acte moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare*, București, 1938.
25. Bogdan, Damian P., *Acte moldovenești din anii 1426-1502*, București, 1947.
26. Bolintineanu, Alexandru; Năstase, Adrian; Aurescu, Bogdan, *Drept internațional contemporan*, Ediția a 2-a, revăzută și adăugită, București, Editura ALL BECK, 2000.
27. Bonciog, Aurel, *Drept diplomatic*, București, Editura "Paideia", 1997.
28. Bonciog, Aurel, *Drept consular*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 2000.
29. Brădescu, Faust, *Doctrina politică /Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu - Ed. a 2-a, Vol. 1: Drept și politică internațională*, București, Editura „Majadahonda”, 1999.
30. Brădescu, Faust, *Doctrina politică /Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu - Ed. a 2-a, Vol. 2: Filozofie politică și socială*, București, Editura „Majadahonda”, 1999.
31. Broder, D., *Changing of the Guard. Power and Leadership in America*, New York, 1981.
32. Bruce, George, *NATO and the New Arc of Crisis, Dialectics of Russian Foreign Policy*, - In: "North Atlantic Assembly, Political Committee, 1992 Reports", Brussels, November 1992.
33. Brzezinski, Zbigniew, *Geostrategy for Eurasia*, Foreign Affairs, September-October, 1997.
34. Brzezinski, Zbigniew, *El gran tablero mundial. La supremacia estadounidense y sus imperativos geoestrategicos*, Paidos, Barcelona-Buenos Aires, 1998.

35. Buzatu, Gheorghe, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
36. Bull, Hedley, *Societatea anarhică, Un studiu asupra ordinii în politica mondială*, Central European University Press, Chișinău, Editura Știința, 1998.
37. Burian, Alexandru, *Acțiunea în spațiu și timp a a privilegiilor și imunităților consulare* // "Revista Națională de Drept", nr. 7, 2002.
38. Burian, Alexandru, *Cadre pentru organele administrării publice centrale și locale* // "Moldova Suverană", 02.12.1999.
39. Burian, Alexandru, *Cerințele de bază ale protocolului și ceremonialului diplomatic* // "Revista Națională de Drept", nr. 2, 2002.
40. Burian, Alexandru, *Conflictele geopolitice și diplomația preventivă* // "Conflictele geopolitice la etapa actuală". Materialele conferinței teoretico-științifice (Chișinău, 15.06.2001), Chișinău, AAP, 2001.
41. Burian, Alexandru, *Conflictele geopolitice și securitatea internațională* // "Conflictele geopolitice la etapa actuală". Materialele conferinței teoretico-științifice (Chișinău, 15.06.2001), Chișinău, AAP, 2001.
42. Burian, Alexandru, *Diplomația ad-hoc: noțiune, surse, categorii* // "Revista Națională de Drept", nr. 4, 2002.
43. Burian, Alexandru, *Diplomația parlamentară: noțiune, surse, categorii* // "Revista Națională de Drept", nr. 8, 2002.
44. Burian, Alexandru, *Diplomația preventivă și minoritățile naționale* // „Statul de drept și problemele minorităților naționale: materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale, (11-12 ianuarie 2002, mun. Bălți)"/col.red.: Gheorghe Costachi, Chișinău, „Universul”, 2002.
45. Burian, Alexandru, *Diplomația prin conferințe internaționale* // "Revista Națională de Drept", nr. 12, 2001.
46. Burian, Alexandru, *Diplomația prin organizații internaționale* // „Revista de Filosofie și Drept”, nr. 3, 2001.
47. Burian, Alexandru, *Doctrine și teorii internaționale* // "Administrarea Publică", nr.1, 2001.
48. Burian, Alexandru, *Drept diplomatic și consular* (Manual pentru facultățile de drept și facultățile de relații internaționale a universităților), Chișinău, Editura "ARC", 2001.
49. Burian, Alexandru, *Introducere în practica diplomatică și procedura internațională* (Manual pentru facultățile de relații internaționale a universităților), Chișinău, Editura "Cartier", 2000.
50. Burian, Alexandru, *La Paris prin Orenburg și Așgabat: Perspective geopolitice și geoeconomice ale Republicii Moldova* // "Plai Natal", 15.02.2000.
51. Burian, Alexandru, *Noțiunea de diplomație parlamentară* // "Anuarul ARISDIP - 2002", Chișinău, ARISDIP, 2002.

52. Burian, Alexandru, *Parlament bicameral: pro sau contra* // "Moldova Suverană", 17.08.1999.
53. Burian, Alexandru, *Perspectivile geopolitice ale statalității moldovenești* // "Res Publica", 01.01.1999.
54. Burian, Alexandru, *Privilegiile și imunitățile consulare* // „Administrarea publică”, nr. 2, 2002.
55. Burian, Alexandru, *Privilegiile și imunitățile diplomatice* // „Revista Națională de Drept”, nr. 1, 2002.
56. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al relațiilor consulare* // "Revista Națională de Drept", nr. 5, 2002.
57. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al spațiului cosmic* // "Revista Națională de Drept", nr. 3, 2002.
58. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al spațiului cosmic și reglementarea activităților spațiale* // "Revista Națională de Drept", nr. 6, 2002.
59. Burian, Alexandru, *Reglementarea juridică a diplomației ad-hoc* // "Revista de Filosofie și Drept", nr. 1, 2002.
60. Burian, Alexandru, *Reglementarea juridică a relațiilor consulare* // „Administrarea publică”, nr. 1, 2002.
61. Burian, Alexandru, *Reglementarea juridică a relațiilor diplomatice* // "Administrarea publică", nr. 3, 2001.
62. Burian, Alexandru, *Sistemul relațiilor internaționale contemporane* // "Administrarea Publică", nr.3-4, 2000.
63. Burian, Alexandru, *Subiectele relațiilor internaționale contemporane* // "Administrarea Publică", nr.1, 2000.
64. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice* // "Administrarea Publică", nr. 2, 2001.
65. Burian, Alexandru, *Viitorul Moldovei depinde de noi* // "Moldova Suverană", 09.04.1996.
66. Burian, Alexandru; Costachi, Gheorghe, *Statul de drept și activitatea diplomatică exercitată de organele statale centrale* // „Statul de drept și problemele minorităților naționale: materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale, (11-12 ianuarie 2002, mun. Bălți)"/col.red.: Gheorghe Costachi, Chișinău, „Universul”, 2002.
67. Calvocoressi, Peter, *World Politics Since 1945*, Longman, London, 1989.
68. Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, Editura „Literatura artistică”, 1988.
69. Cihodaru C., *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399 – 1 ianuarie 1432)*, Chișinău, „Cartea Moldovenească”, 1990.
70. Claval, Paul, *Geopolitique et geostrategie*, Nathan, Paris, 1994.

71. Clocă, Ionel, *Dreptul umanitar și noua ordine internațională*, București, Editura militară, 1978.
72. Cojocar, Gheorghe E., *Politica Externă a Republicii Moldova, Studii*, Chișinău, Editura „Civitas”, 1999.
73. Cojocă, Petru D., *Istoria unui tratat controversat. Tratatul de parteneriat privilegiat și cooperare între România și Republica Moldova*, Chișinău, Editura ZAMOLXE, 2000.
74. Collard, Daniel, *Les relations internationales*, Masson, Paris, 1977.
75. *Concepția politicii externe a Republicii Moldova (8 februarie 1995)*, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995.
76. *Concepția securității naționale a Republicii Moldova (5 mai 1995)*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995.
77. Conțescu, Ion, *Columna Traiană*, Chișinău, Editura “Hyperion”, 1990.
78. Costachi, Gheorghe, *Statul de drept: între teorie și realitate*, Chișinău, 2000.
79. Costăchescu M., *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931.
80. Costăchescu M., *Documente Moldovenești de la Ștefăniță Voevod (1517-1527)*, Iași, 1943.
81. Costin, Miron, *Opere*, Editura „Literatură artistică”, Chișinău, 1989.
82. Charvin, Robert, *La justice en France. Mutations de l'appareil judiciaire et lutte des classes*, Editions Sociales, Paris, 1976.
83. Chifu, Iulian, *Război diplomatic în Basarabia. O istorie ultracontemporană de Iulian Chifu*. Colecția Aspectele istoriei, București, Editura Paidiea, 1997.
84. Cuellar, Javier, Perez de, *Manual de derecho diplomatico*, Ediciones Peruanas, Lima, 1964.
85. Datcu, Ion, *Istoria relațiilor internaționale și a diplomației*, București, 1991.
86. Dașcovici, Nicolae, *Dreptul războiului și neutralitatea*, Iași, Edit. A. Țerek, 1941.
87. Defarges, Philippe, *La Mondialisation, Vers la fin de frontieres*, Ed. Dunod, Paris, 1993.
88. Del Arenal, Celestino, *Introduccion a las Relaciones Internacionales*, Tecnos, Madrid, 1984, 3-a edicion.
89. Delgado, Manuel, *La Ira Sagrada: Anticlericalismo, iconoclastia y antiritualismo en ln Espana contemporanea*, Barcelona, 1992.

90. Der Derian, James, *International Theory, Critical Investigations*, New York University Press, New York, 1995.
91. *Despre pace și război în era nucleară. Culegere de studii*, București, Editura Politică, 1985.
92. Diaconu, Ion, *Drept internațional public, Ediția a II-a revăzută și adăugită*, București, Casa de Editură și Presă "Șansa" SRL, 1995.
93. Diacoviciu, Adrian, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, Editura "Dacia", 1972.
94. *Dictionnaire de geopolitique/Lacoste Y.*, Flammarion, Paris, 1993.
95. *Dictionnaire de la terminologie du droit international*, Sirey, Paris, 1960.
96. *Dicționar de drept internațional public*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
97. *Disarmament and Security, 1986 Yearbook in two volumes*, Novosti Press Agency Publishing House, Moscow, 1987.
98. *Doctrina militară a Republicii Moldova (6 iunie 1995)*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995.
99. Donovan, James, B., *Strangers on a Bridge, The Case of Colonel Abel*, Atheneum, New York, 1964.
100. Drăghici, Manolache, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani, în două tomuri*, Iași, 1857.
101. Dumitrescu V., Vulpe A., *Dacia înainte de Dromihete*, București, 1988.
102. Eisenhower, D., *Waging Peace 1956-1961*. Harward City, New York, 1965.
103. Enache, Marian, Cimpoeșu, Dorin, *Misiune diplomatică în Republica Moldova (1993-1997)*, Iași, Editura POLIROM, 2000.
104. Enrich, Silvia, *Historia diplomática entre Espana e Iberoamerica en el contexto de las relaciones internacionales (1955-1985)*, Ediciones de Cultura Hispanica, Madrid, 1989.
105. Estrella, Rafael, *The Future of the Armed Forces*, - In: "North Atlantic Assembly, Defence and Security Committee, 1992 Reports", Brussels, November 1992.
106. Feltham, R.G., *Introducere în dreptul și practica diplomației*, București, Editura ALL, 1996.
107. Ferrarini, Giulio, *Un mattone per l'Europa, Another brick in the Wall/Prefazione di Angel Miguel Martinez*, Casa Editrice "Luigi Battei", Parma, 1994.
108. Ferrer, Aldo, *Historia de la globalizacion. Origenes del orden economico mundial*, Fondo de Cultura Economica, Mexico, 1995.

109. Foucher, Michel, *Fronts et Frontieres, un tour du monde geopolitique*, Fayard, Paris, 1988.
110. *Frontera peruano-ecuatoriana. El laudo arbitral de Braz Dias de Aguiar*, Repertorio documental, Edicion Especial del Ministerio de Relaciones Exteriores del Peru, Revista de la Academia Diplomatica del Peru, Lima, 1995.
111. Fukuyama, Francis, *El fin de la historia y el ultimo hombre*, traduccion de P. Elias, Planeta, Barcelona, 1992.
112. Gafencu, G., *Misiune la Moscova. 1940-1944. Culegere de documente*, București, Editura "Univers Enciclopedic", 1995.
113. Gaillard, Jean-Michel, Rowley, Anthony, *Istoria continentului european (De la 1850 pînă la sfrșitul secolului al XX-lea)*, Chișinău, Editura „Cartier”, 2001.
114. Geamanu, Grigore, *Drept Internațional contemporan*, Bucuresti, Editura Didactică și Pedagogică, 1965.
115. George P., *Geopolitique des minorites*, Paris, PUF, 1984.
116. Georgeanu, Paul, *Dunărea în relațiile internaționale*, București, Editura Politică, 1970.
117. Gilpin, Robert, *La Economia Politica de las Relaciones Internacionales*, Grupo Editorial Latinoamericano, Buenos Aires, 1990.
118. Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 1997.
119. Grabowsky A., *Staatserkenntnis durch raumliches Denken, «Politik als Wissenschaft»*, Festschrif zum 10-jahringen Bcstchen der Hochschule fur Politik, Berlin, 1930.
120. Gray, C., *Geopolitics of Superpowers*, New York, 1990.
121. Gregory B., Batchehn D, *Airborne Warfare 1918-1941*, Leeds: Phoebus, 1978.
122. Gribincea, Mihai, *The Russian Policy on Military Bases: Georgia and Moldova*, Editura "Cogito", Oradea, 2001.
123. Grigoraș, N., *Din istoria diplomației moldovenești. (1432-1457)*, Publicațiile Institutului de istorie națională "A. D. Xenopol", Iași, 1948.
124. Grosser, Alfred, *Affaires exterieures. La politique de la France 1944-1984*, Flammarion, Paris, 1984.
125. Guzman, Juan, Eduardo, Eguiguren, *Relaciones internacionales: una perspectiva antropologica*, Editorial Andres Bello, Santiago de Chile, 1987.
126. Jose, Luis, Leon, *El nuevo sistema internacional. Una vision de Mexico*. Secretaria de Relaciones Exteriores, Ricardo Flores Magon, Mexico, 1999.

127. Hayden, Günter, *Critica geopoliticii germane*, București, Editura Politică, 1960.
128. Haushofer, Karl, *De la Geopolitique*, Fayard, Paris, 1986.
129. Haushofer, Karl, *Kontinentalblocke: Mitteleuropa – Eurasia – Japon*// *Ausgewahlte Texte zur Geopolitik*. – Boppard am Rhein. – 1979. Рус. пер.: ЭЛЕМЕНТЫ. – № 7.
130. Helsing, Jan van, *Organizațiile secrete și puterea lor în secolul XX sau cum este lumea guvernată*./Traducere: Cornelia Spânu, București, SAMIZDAT, 1998.
131. Helsing, Jan van, *Cine conduce lumea. Cartea a 2-a*./Traducere din limba germană: Linda-Antonia Willy, București, SAMIZDAT, 1998.
132. Helsing, Jan van, *Cartea a 3-a. A treia planetă, al Treilea război, al Treilea mileniu*./Traducere: Monica Mihai, București, SAMIZDAT, 1998.
133. Hinsley, F.H., *Suveranitate, Traducere de Adriana Fekete și Ovidiu Ursa*, Chișinău, Editura „Știința”, 1998.
134. Hitler A., *Mein Kampf*, Munchen, Zentralverlag der NSDAP. Eher, 1933.
135. Hobsbawm, E., J., *Națiuni și naționalism din 1780 pînă în prezent. Program, mit, realitate, Traducere: Diana Stanciu, Chișinău, Editura ARC, 1997.*
136. Hobsbawm, Eric, *O istorie a secolului XX, Era extremelor, 1914-1991, Traducere din engleză de Liliana Ionescu, Chișinău, Editura “Cartier”, 1999.*
137. Hodor, N., *Etnie și confesiune (aspecte geopolitice)*, Cluj-Napoca, 1996.
138. Hoffmann, Stanley, *Ianus și Minerva, Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale* / Traducere de Robert Butaru, Chișinău, Editura „Știința”, 1999.
139. Hoffmann, Stanley, *Teorias Contemporaneas sobre las Relaciones Internacionales*, Tecnos, Madrid, 1979.
140. Horia, M., Neagu, S., Nicolae, I., Șteflea, N., *Statele lumii: Mică enciclopedie*, București, Editura Meronia, 1995.
141. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* /Trad. de Horațiu Stamatina, Iași, Editura POLIROM, 1999.
142. Huntington, Samuel P., *Superputerea singuratică*./Politica Externă, Revistă a Societății Academice din România, Anul III, Numărul 7-8, toamna-iarna 1999-2000.
143. Huntington, Samuel, *Clash of civilizations*/"Foreign Affairs", summer 1993, p. 22-49.

144. *Introducere în Convenția Europeană a Drepturilor Omului/Donna Gomien, Cercetător la Institutul norvegian pentru Drepturile Omului, Traducere Cristiana Irinel Stoica, București, Editura ALL, 1983.*
145. *Ioan-Vodă cel Cumplit: Mărturii literare/Ed. Îngr. de S.Moraru, Chișinău, "Hyperion", 1990.*
146. *Iorga, Nicolae, Istoria lui Stefan cel Mare, Chișinău, "Litera", Societatea "Vasile Alecsandri" a prietenilor cărții din Moldova; Iași, Societatea mixtă româno-sovietică "Moldova S.R.L.", 1990.*
147. *Istoria Moldovei în date./Elaborată: Vasile Stati, Chișinău, "Tipografia Academiei de Științe", 1998.*
148. *Istoria României în date, București, Editura "Crai Nou", 1992.*
149. *Katz, Friedrich, La guerra secreta en Mexico, Ediciones ERA, Mexico, 1982.*
150. *Kenichi, Ohmae, The End of the Nation State. The Rise of Regional Economies, The Free Press, New York, 1995.*
151. *Kennedy, Paul, The Rise and Fall of Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000, Vintage Books, New York, 1989.*
152. *Keohaney, Robert and Nye, Joseph, Power and Interdependence: World Politics in Transition, Little Brown and Company, Boston, 1977.*
153. *Kesselring A., Gedanken zum Zwellten Weltkrieg, Bonn, 1955.*
154. *Kindleberger, Charles P., La crisis economica 1929-1939, Editorial Critica, Barcelona, 1985.*
155. *King, Ch., Moldovan identity and the Politics of Pan-Romanianism, New-York, 1994.*
156. *King, Ch., The Moldovans. Romania, Russia and the Politics of Culture, Stanford, 2000.*
157. *King, Charles, Moldovenii. România, Rusia și politica culturală. Traducere de Diana Stanciu, Chișinău, Editura ARC, 2002.*
158. *Kissinger, Henry, Diplomația /Traducere din limba engleză: Mircea Ștefancu, Radu Parascivescu, București, Editura ALL, 1998.*
159. *Kubalkova, Venduka; Cruickshank, Albert, Marxism and International Relations, Clarendon Press, Oxford, 1985.*
160. *Kulikov, Viktor, La Doctrina de la paz (Doctrina militar de los Estados signatarios del Tratado de Varsovia), Editorial de la Agencia de Prensa Novosti, Moscu, 1988.*
161. *La Charte sociale europeenne, Conseil de l'Europe, Direction de la presse et de l'information, Strasbourg, 1985.*
162. *La Convention europeenne des Droits de l'Homme, Conseil de l'Europe, Service de l'information, Strasbourg, 1988.*

163. Lacoste, Y., *An illustration of geographical warfare: Bombing of the dikes of the Red River, North Vietnam* // *Radical geography: Alternative viewpoints on contemporary social issues*, London: Methuen, 1978.
164. Lacoste, Y., *La geographic, ca sert, d'abord, a faire la guerre*, Paris, Maspero, 1982.
165. Lacoste, Y., *Geopolitique des regions francaise. La Facade occidentale*, Paris, Fayard, 1986.
166. Lacoste Y., *Geopolitique des regions francaise. La France du Sud-Est*, Paris, Fayard, 1986.
167. Lacoste, Yves, *Dictionnaire Geopolitique*, Paris, Fayard, 1986.
168. Lavretsky, I., *Ernesto Che Gevara*, Editorial Progreso, Moscu, 1975.
169. Lohausen, Jordis, von, *Mut zur Macht. Denken in Kontinenten*, Berg, 1978.
170. Mackinder H.J., *The Round World and the Winning of the Peace* // *Foreign affairs*, 1943, Vol. XXI, № 4.
171. Maddison, Angus, *La economia mundial 1820-1992. Analisis y estadisticas*, OCDE, Paris, 1997.
172. Mahan, Alfred, *The influence of sea power upon the French revolution and empire (1793 – 1812)*, Boston, 1892.
173. Mario, Barros, Van Buren, *Historia diplomatica de Chile, 1541-1938*, Editorial Andres Bello, Santiago de Chile, 1971.
174. Matos, Carlos de Meira, *Brasil, Geopolitica e Destino*, Rio de Janeiro, 1975.
175. McNeill, William H., *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*, Traducere: Diana Stanciu, Chișinău, Editura ARC, 2000.
176. Meyer, Lorenzo, *Su Majestad Britanica contra la Revolucion Mexicana, 1900-1950. El fin de un imperio informal*, El Colegio de Mexico, Mexico, 1991.
177. Meinig, D., W., *Heartland and Rimland in Eurasian History* // *"West Politics Quarterly"*, 1956, Vol. IX, p. 553 – 569.
178. Mihăescu-Gruuiu, C., *Moldova 1359-1859. Spicuiuri din istoria statului de sine stătător*, București, 1998.
179. Mitchell, Christopher R., *The Structure of International Conflict*, Saint Martin`s Press, New York, 1981.
180. *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratate*/Alc. I. Eremia, Chișinău, 1992.
181. Moldovan, Petre, P., *Moldovenii în istorie*, Chișinău, Poligraf-Service, 1993.

182. Morgenthau, Hans, *Politics among Nations*, Alfred A. Knopf, New York, 1948.
183. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional*. Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.
184. Morgenthau, Hans, *Politica entre las Naciones. La lucha por el poder y la paz*, Grupo Editor Latinoamericano, Buenos Aires, 1986.
185. Morin, Edgar, *Pensar Europa*, GEDISA, Barcelona, 1987.
186. Naudon, Carlos y Sepulveda, Alberto, *Introduccion a la Politica Mundial*, Ediciones Chileamerica-Cesoc, Santiago, Chile, 1998.
187. Niciu, Marțian, I., *Drept internațional public, Două volume, Ediția a II-a (revizuită și completată)*, Iași, Editura Fundației "Chemarea", 1995-1996.
188. Nicolson, Harold, *Arta diplomatică*, București, Editura Politică, 1966.
189. Nistor I., *Die Moldauischen Anspruche auf Porutien*, Wien, 1910.
190. Nye, Joseph, S. *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.
191. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
192. Paraire, Philippe, *Mari lideri ai istoriei mondiale, Traducere: Dorina Bodea*, Chișinău, Editura ARC, 1999.
193. Pascu G., *Letopisețul moldovenesc*, Iași, 1938.
194. Parvulesco, Jean, *Galaxie GRU*, Paris, 1991.
195. Pârvan V., *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, București, 1905.
196. Petrencu, Anatol, *România și Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Chișinău, EPIGRAF, 1999.
197. Platon, M., Rosca, S., Roman, A., Popescu, T., *Istoria administrației publice din Moldova*, Chișinău, 1999.
198. Popescu, Dumitra și Năstase, Adrian, *Drept internațional public, Ediție revăzută și adăugită*, București, Casa de Editură și Presă "Șansa" SRL, 1997.
199. *Primul război mondial. 1914-1918. Texte și documente*. București, 1961.
200. *Protocoloalele Înțelepților Sionului./Text integral în traducerea lui Ioan Moța*, București, "SAMIZDAT", 1998.
201. Ramonet, Ignacio, *Geopolitica haosului, Cuvînt înainte de Stelian Tănase, în românește de Matilda Banu*, București, Editura "Dacia", 1998.
202. Ratzel, Friedrich, *La Geographie politique, les concepts fondamentaux*, Fayard, Paris, 1987.
203. Reinhardt, K., *Die Wende vor Moskau*, Stuttgart, 1978.

204. *Restructurarea ordinii internaționale*/Coord. Jan Tirbergen, București, Editura Politică, 1978.
205. Roman, Alexandru, *Istoria diplomației antice, Curs de lecții*, Chișinău, 1997.
206. Rosenberg, A., *Der Zukunflweg einer deutschen Aussenpolitik*, Munchen, 1927.
207. Rousseau, Charles, *Droit international public*, Onzieme edition, Dalloz, Paris, 1987.
208. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.
209. Serebrian, Oleg, *Va exploda estul ?*, *Geopolitica spațiului pontic*, Cluj-Napoca, Editura "Dacia", 1998.
210. Serebrian, Oleg, *Politisfera*, Chișinău, Editura "Cartier", 2001.
211. Strausz-Hupe R., *Geopolitics. The Struggle for Space and Power*, New York, 1972.
212. Schlesinger, A., M., *Thousand Days. John F. Kennedy in the White House*, New York, 1967.
213. Schulte, Brigitte, *Impact of Force Reductions in Central and Eastern Europe*, - In: "North Atlantic Assembly, Civilian Affairs Committee, 1992 Reports", Brussels, November 1992.
214. Schumpeter, Joseph, A., *History of Economic Analysis*, New York, 1954.
215. Schwarzenberger, George, *La Politica del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Economica, Mexico-Buenos Aires, 1960.
216. Sorensen, T., *Kennedy*, New York, 1965.
217. Stati, Vasile, *Istoria Moldovei*, Chișinău, „Vivar-Editor”, 2002.
218. Șofransky, Octavian, *Republica Moldova: Capital geopolitic*, Chișinău, Editura "Cartier", 1999.
219. Ștefănescu, Paul, *Agenți secreți și misiuni confidențiale*, București, Editura Militară, 1978.
220. Tapia, Salinas, L., *Trabajos de Derecho Aeronautico y del Espacio*, Coleccion Estudios Juridicos, Vol. I, Madrid, 1978.
221. Taylor P. J., *Political geography: World-economy, nation-state and locality*, London, Longman, 1985.
222. Taylor, Peter, J., *Political Geography*, Longman, London, 1993.
223. Tămaș Sergiu, *Dicționar politic, Instituțiile democratice și cultura civică*, București, 1996.
224. Tămaș, Sergiu, *Geopolitica*, București, Editura Noua Alternativă, 1995.
225. Tătărescu, Gh., *Memoriu (privind politica externă a României la începutul Războiului II Mondial)*. // Revista "Patrimoniul", nr. 1, 1991.

226. *The Cuban Crisis of 1962: Selected documents and chronology*, Boston 1963.
227. Titulescu, Nicolae, *Documente diplomatice*, București, Editura Politică, 1967.
228. Titulescu, Nicolae, *Discursuri*, București, Editura Științifică, 1967.
229. Trăsnea, Ovidiu, *Doctrina politice ale capitalismului contemporan*, București, Editura Politică, 1977.
230. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.
231. *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998)*. 23 de volume. Ediție oficială. Moldpres. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Chișinău, 1998-1999.
232. Tunkin, G. I., *Theory of International Law*, London, 1974.
233. Uddeil, Hart, B., *History of the Second World War*, London, PAN, 1978.
234. Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Editura "Literatura artistică", 1988.
235. Ureche, Grigore; Costin, Miron și Neculce, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei... Cronici*. – Chișinău, "Hyperion", 1990.
236. Ursu I., *Relațiile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț, 1900.
237. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
238. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
239. Vives, Jaime, Vicens, *Tratado General de Geopolitica*, Editorial Teide, Barcelona, 1950.
240. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.
241. Waltz, Kenneth, *Man, the State and War*, Columbia University Press, New York, 1959.
242. Wight, Martin, *Politica de putere*, Volum editat de Hedley Bull și Carsten Holbraad, Central European University Press, Chișinău, Editura ARC, 1998.
243. Абаренков В.П., *Политика США в области контроля над вооружениями*. – Москва, «Наука», 1987.
244. Авксеньев В.А., *Этническая конфликтология: В 2 ч.* – Ставрополь, 1996.

245. Авторханов А., *Загадка смерти Сталина*. – Франкфурт-на-Майне, «Посев», 1976.
246. Авторханов А., *Загадка смерти Сталина*. – Москва, «СП Слово», 1992.
247. Авторханов А., *Происхождение партократии*. – Франкфурт-на-Майне, «Посев», 1973.
248. Аджубей А., *Те десять лет*. – Москва, «Советская Россия», 1989.
249. Аксютин Ю., *Послевоенные надежды* // «Родина», 1993, № 12.
250. Алданов М., *Мата Хари* // «Совершенно секретно», № 12, 1992.
251. Алексеев Д.А., Новокшенов П.А., *По следам таинственных путешествий*. – Москва, «Мысль», 1988.
252. Алиев С.М., *Современное исламское возрождение и его особенности (на примере Ирана и Турции)/Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
253. Аллилуева, С., *Только один год*. – New York, Harper & Row, 1970.
254. Аллилуева, С., *Только один год*. – Москва, «Книга», 1990.
255. Аллилуева, С., *Двадцать писем к другу*. – New York, Harper & Row, 1968.
256. Аллилуева, С., *Двадцать писем к другу*. – Москва, «Известия», 1990.
257. Альперович М.С., Слезкин Л.Ю., *Образование независимых государств в Латинской Америке*. – Москва, 1966.
258. Альперович М.С., Слезкин Л.Ю., *История Латинской Америки (с древнейших времен)*. – Москва, «Высшая школа», 1981.
259. Андреев В. И., *Конфликтология (Искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов)*. – Москва, 1995.
260. Андреев Ю. В., *Цена свободы и гармонии*. – СПб., «Алетейя», 1999.
261. Андреева Е. В., *В поисках затерянного мира (Атлантида)*. – Ленинград, Детгиз, 1961.
262. Анин Б.Ю., *Радиоэлектронный шпионаж*. – Москва, Центрполиграф, 2000.
263. Анисимов Е. В., *Время петровских реформ*. – Ленинград, Лениздат, 1989.

264. Анискевич А. С., *Политический конфликт*. - Владивосток, 1994.
265. Антонов-Овсеенко А., *Портрет тирана*. - Нью-Йорк, «Хроника», 1980.
266. Антонов-Овсеенко А., *Театр Иосифа Сталина*. - Москва, «Грегори-Пэйдж», 1995.
267. Анцупов А.Я., Шипилов А.И., *Конфликтология: теория, история, библиография*. - Москва, 1996.
268. Анфилов В.А., *Бессмертный подвиг*. - Москва, «Наука». 1971.
269. Анфилов В.А., *Провал «блицкрига»*. - Москва, «Наука», 1974.
270. Арабаджян А.З., *Относительно так называемой неотделимости ислама от политики (концепция и практика)/Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. - Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
271. Арбатов А., *Военно-стратегический паритет и политика США*. - Москва, Политгиздат, 1984.
272. Арбатова Н., *Уроки Югославии для России и Запада // "Мировая экономика и международные отношения", № 2, 1995.*
273. Аристотель, *Политика*. // Аристотель. Сочинения в 4-х томах. Т. 4. - Москва, «Мысль», 1984.
274. Аристотель, *Политика. Афинская полития*. - Москва, «Мысль», 1997.
275. Аристотель, *Политика*. - Электронная библиотека Егора Холмогорова (<http://www.holrnogorov.rossia.oig:8101/libr/aristotel/>).
276. Арон Раймон, *Мир и война между народами*. / Под общей ред. канд. полит. наук Даниленко В. И. - Москва, «NOTA BENE», 2000.
277. Арриан, *Поход Александра*. - СПб., Алетейя, 1993.
278. Арсеньев Э.А., *Франция: проблемы и политика. Очерки о социально-политической жизни*. - Москва, Политгиздат, 1978.
279. Арцибасов И.Н., Егоров С.А., *Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия*. - Москва, 1989.
280. Ахромеев С.Ф., Корниенко Г.М., *Глазами маршала и дипломата*. - Москва, «Международные отношения», 1992.
281. Бабосов Е.М., *Конфликтология*. - Москва, 1997.
282. Бабурин С.Н., *Российский путь: становление российской геополитики накануне XXI в.* - Москва, АНКО, 1995.

283. Баграмян И.Х., *Так начиналась война.* — Москва, «Воениздат», 1971.
284. *Багратион в Дунайских княжествах: Сборник документов.* / Составители Н.В.Березняков и В.А.Богданова. — Кишинев, Госиздат, 1949.
285. Багреев Ю., Павлюткин В., *Новочеркасск, 1962. Трагедия на площади. Материалы расследования Главной военной прокуратуры, 1992 год* // «Красная звезда», 7 октября 1995.
286. Бажанов Б., *Воспоминания бывшего секретаря Сталина.* — Париж, «Третья волна», 1980.
287. Бажанов Б., *Воспоминания бывшего секретаря Сталина.* — Москва, «СП Софинта», 1990.
288. Бажанов Б., *Воспоминания бывшего секретаря Сталина.* — Москва, НП «III тысячелетие», 2002.
289. *Бандформирования всех стран Мира* / Автор-сост. Н.Н.Макарова. — Минск, «Литература», 1997.
290. Баранец В., *Ельцин и его генералы: Записки полковника Генштаба.* — Коллекция “Совершенно секретно”, Москва, 1997.
291. Баррон, *КГБ сегодня.* — Спб., «Петрополис», 1992.
292. Бархатов А., *Генерал Лебедь или моя лебединая песня.* — Москва, Издательство “Политбюро”, 1998.
293. Барышников Н., *Советско-финляндская война 1939-1940 гг.* // «Новая и новейшая история», № 4, 1989.
294. Батовски Х., *Утечки информации о тайном (секретном) протоколе 23 августа 1939 года* // «Радуга», № 8, 1989.
295. Бебутов Д. И., *Русское масонство XX века.* В кн.: Николаевский Б.И. *Русские масоны и революция.* — Москва, «Терра», 1990, с. 131 — 134.
296. Бейкер Дж., *История географических открытий и исследований.* — Москва, Изд. Иностран. литературы, 1950.
297. Белкин А.С., *Конфликтология: наука гармонии.* — Екатеринбург, 1995.
298. Белокреницкий В.Я., *Мусульманские страны к югу от СНГ: геодемография и геополитика XXI века* / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политика в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии). — Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
299. Бердяев Н., *Смысл истории.* — Москва, «Мысль», 1990.
300. Бердяев Н. А., *Судьба России (1918).* — Москва, Изд-во МГУ, 1990.

301. Бердяев Н.А., *Русская идея. Основные проблемы русской мысли XIX века и начала XX века. Судьба России.* – Москва, ООО «Издательство В.Шевчук», 2000.
302. Бережков В.М., *Годы дипломатической службы (на молдавском языке).* – Кишинев, «Карта Молдовенеаскэ», 1979.
303. Бережков В.М., *Страницы дипломатической истории. 4-е изд.* – Москва, «Международные отношения», 1987.
304. Берия, С.Л., *Мой отец Лаврентий Берия.* – Москва, «Современник», 1994.
305. Берия, С., *Мой отец Берия. В коридорах сталинской власти / Пер. с фр. Н.М.Стамбулян.* – Москва, «Олма-пресс», 2002.
306. Бернар Жакье, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие.* – Нижний Новгород, Пресс Университер де Гренобль, Издательство Нижегородского государственного университета им. Н.И.Лобачевского, 1997.
307. Бестужев И.В., *Крымская война.* – Издательство АН СССР, 1956.
308. Бжезинский З., *Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы.* – Москва, "Международные отношения", 1998.
309. Бжезинский З., *Преждевременное партнерство // "Политические исследования", № 1, 1994.*
310. Бжезинский З., *Геостратегия для Евразии // «Независимая газета», 24.10.1997.*
311. Бжезинский З., Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги.
312. Бирнат К., Краусхаар Л., *Организация Шульце-Бойзена – Харнака в антифашистской борьбе.* – Москва, «Прогресс», 1974.
313. Бланк А. С., *В сердце Третьего рейха (Из истории антифашистского Народного фронта в подполье).* – Москва, «Мысль», 1974.
314. Бланк А.С., *Старый и новый фашизм.* – Москва, Политиздат, 1982.
315. Бланке У., *Заграничная служба США.* – Москва, 1974.
316. Блищенко И.П., Дурденевский В.Н., *Дипломатическое и консульское право.* – Москва, Издательство "Международные отношения", 1962.
317. Блищенко И.П., *Дипломатическое право,* Издание 2-е, переработанное и дополненное. – Москва, «Высшая школа», 1990.
318. Блищенко И.П., *Прецеденты в международном праве.* – Москва, «Международные отношения», 1977.

319. Блищенко И.П., *Обычное оружие и международное право.* – Москва, «Международные отношения», 1984.
320. Блищенко И.П., Жданов Н.В., *Международно-правовая борьба с терроризмом* // «Правоведение», 1975, № 1.
321. Блищенко И.П., Жданов Н.В., *Сотрудничество государств в борьбе против террористических актов международного характера* // «Советское государство и право», 1981, № 8.
322. Бобков Ф.Д., *КГБ и власть.* – Москва, «Новости», 1995.
323. Бобылев П. Н., *К какой войне готовился Генеральный штаб РККА в 1941 году?* // «Новая и новейшая история», 1995, № 6.
324. Бовин А.Е., *Мирное сосуществование: История, теория, политика.* – Москва, «Международные отношения», 1988.
325. Богатурия А.Д., *Великие державы на Тихом океане.* – Москва, 1997.
326. Богданов О.В., *Запрещение оружия массового уничтожения: Международно-правовые проблемы.* – Москва, «Международные отношения», 1985.
327. Богданов Р.Г., *Ядерное безумие в ранге государственной политики.* – Москва, Политгиздат, 1984.
328. Бодар Л., *Тень Мао.* – Москва, «Прогресс», Смоленск, «Русич», 1996.
329. Бокшанин А., *История международных отношений и дипломатии в древнем мире.* – Москва, 1948.
330. Болдин В.И., *Крушение пьедестала: Штрихи к портрету М.С.Горбачева.* – Москва, «Республика», 1995.
331. Болховитинов Н.Н., *Доктрина Монро.* – Москва, 1959.
332. *Большой энциклопедический словарь*, В 2-х томах. – Москва, 1991.
333. Браг Р., *Европа. Римский путь.* – Москва, «Аллегро-Пресс», 1995.
334. Бреннан Д. Х., *Оккультный рейх.* – «Тайны тысячелетий» (Сборник), Издательский дом «Всемирный следопыт», 1997, с. 226 – 262.
335. Бреннан Д. Х., *Черная магия Адольфа Гитлера.* – Библиотека газеты «Развитие», 1992, с. 3 – 80.
336. Бродель Ф., *Время мира. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. (XV-XVIII вв.), том 3.* – Москва, «Прогресс», 1992.
337. Бродель Ф., *Время мира.* – Москва, «Прогресс», 1998.
338. Бройнинг Г., *Руководство по ведению переговоров.* – Москва, 1996.

339. Броунли Я., *Международное право, (В двух книгах)*. - Москва, Издательство "Прогресс", 1977.
340. Брукан С., *Плюрализм и социальные конфликты*. - Москва, 1990.
341. Бугай Н. Ф., *Погружены в эшелоны* // «История СССР», 1991, № 1.
342. Буганов В. П., Богданов А. П., *Бунтари и правдоискатели в русской православной церкви*. - Москва, «Политиздат», 1991.
343. Будыко М.И., *Загадки истории*. - СПб., «Наука», 1995.
344. Булгаков М. А., *Белая Гвардия*. - Баку, «Моариф», 1988.
345. Бунич Игорь, *Золото партии*. - Киев, «А.С.К.», Санкт-Петербург, «Облик», 1998.
346. Бурдые П., *Социология политики*. - Москва, «Прогресс», 1993.
347. Бурлацкий Ф.М., *Мао Цзэдун и его наследники*. - Москва, «Международные отношения», 1979.
348. Бурлацкий Ф.М., *Некоторые вопросы теории международных отношений* // Советская ассоциация политических наук: Государство и общество. Ежегодник. - Москва, «Наука», 1985.
349. Бурлацкий Ф., *После Сталина* // «Новый мир», 1988, № 10.
350. Буриан А., *Введение в дипломатическую практику: (Учебник для юридических факультетов: перевод с румынского Н.Н.Чукановой)*. - Кишинев, Издательство „ARC”, 2001.
351. Буриан А., *Внешняя политика Республики Молдова: реальности и перспективы*// «Республика», июнь 1993 г.
352. Буриан А., *В Страсбуре для Молдовы пока все только начинается*// «Независимая Молдова», 17.07.1993
353. Буриан А., *Геополитические ориентиры молдавской государственности* // «Белорусский журнал международного права и международных отношений», № 3, 2003, (<http://www.cenunst.unibel.by/2003.3/burian.shtml>).
354. Буриан А., *Геополитические ориентиры молдавско-российских дипломатических отношений* // „**Молдова - Россия: 10 лет дипломатических отношений (достижения, проблемы, перспективы): Материалы международной конференции. Кишинев, 28-29 марта 2002 г.**”, Кишинев, ARISDIP, 2002.
355. Буриан А., *Геополитические перспективы молдавской государственности*// «Res Publica», 01.01.1999.
356. Буриан А., *Геополитические перспективы молдавской государственности* // «Плай Натал», 17.12.1999.

357. Буриан А., *Дипломатические и консульские привилегии и иммунитеты* // «Закон и жизнь», № 4, 2002.
358. Буриан А., *Дипломаты открывают ворота в мир, коммерсанты в них входят* // «Экономическое обозрение», 1995, № 13.
359. Буриан А., *Защита прав человека: внутрисударственный механизм* // «Судебная защита прав человека: национальный и европейский опыт»: Материалы научно-теоретической конференции (Одесса, 09.11.2001), Одесса, ОНЮА, 2001.
360. Буриан А., *Концепции внешней политики у нас нет* // «Кишиневские новости», 27.08.1999.
361. Буриан А., *Кто мы, где мы, и с кем? Геополитические перспективы развития Республики Молдова* // «Независимая Молдова», 05.02.1999.
362. Буриан А., *Молдавская государственность: президентская или парламентская республика?* // «Независимая Молдова», 12.02.1999.
363. Буриан А., *Молдавская экономика: Восток или Запад? Внешнеэкономические перспективы Республики Молдова* // «Независимая Молдова», 26.03.1999.
364. Буриан А., *Международные конференции и дипломатия ad hoc* // «Закон и жизнь», № 5, 2002.
365. Буриан А., *Международные конференции и дипломатия ad hoc: понятия, структура, правовой режим* // «Белорусский журнал международного права и международных отношений», № 2, 2002, (<http://www.cenunst.unibel.by/2002.2/burian.shtml>).
366. Буриан А., *Международные организации и дипломатическая деятельность* // «Закон и жизнь», № 6, 2002.
367. Буриан А., *Международно-правовая защита прав ребенка во время вооруженных конфликтов* // «Международно-правовая защита прав ребенка»: Материалы научно-теоретической международной конференции (Одесса, 21.09.2001), Одесса, ОНЮА, 2001.
368. Буриан А., *Международно-правовые аспекты регулирования глобального информационного обмена* // «Информационные технологии - 2002» (ВІТ+): Материалы научно-теоретической международной конференции (Кишинев, 11.04.2002 г.), Кишинев, 2002.
369. Буриан А., *Нужна ли Молдове своя «кузница» по подготовке дипломатов?* // «Кишиневские новости», 31.08.2001.
370. Буриан А., *Основные требования дипломатического протокола и церемониала* // «Закон и жизнь», № 7, 2002.
371. Буриан А., *Правовой режим дипломатических представительств* // «Закон и жизнь», № 1, 2002.

372. Буриан А., *Правовой режим консульских учреждений* // «Закон и жизнь», № 3, 2002.
373. Буриан А., *С точки зрения права и здравого смысла* // «Советская Молдавия», 16.06.1989 г.
374. Буриан А., *Содружество открывает широкие перспективы* // «Независимая Молдова», 10.05.1996.
375. Буриан А., Барбу В., *Европейское космическое Агентство: цели, функции, правовой статус* // «Закон и жизнь», № 8, 2002.
376. Буриан А., Барбу В., *Правовой статус международной космической станции* // «Закон и жизнь», № 4, 2002.
377. Бурьян А.Д., *Международно-правовые аспекты борьбы Советского Союза против гонки вооружений в космическом пространстве* // Автореферат дисс. канд. юрид. наук. - М., ИГПАН, 1987.
378. Бурьян А.Д., *Проблема толкования действующих принципов и норм международного права, ограничивающих военное использование космоса* // «Труды X научных чтений по космонавтике, посвященных памяти выдающихся советских ученых - пионеров освоения космического пространства (28-31 января 1986 г.): Проблемы космического права». - Москва, ИИЕТ АН СССР, 1986.
379. Бурьян А.Д., *Программа «звездных войн»: Противоправность СОИ и толкование Договора по ПРО Соединенными Штатами Америки* // «Коммунист Таджикистана», № 11, 1987.
380. Бухарин Н., *Времена*. - Москва, «Прогресс. Культура», 1994.
381. Бушков А., *Россия, которой не было*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1997.
382. Бушков А. А., Буровский А.М., *Россия, которой не было-2. Русская Атлантида: Историческое расследование*. - Красноярск, «БОНУС»; Москва, «Олма-Пресс», 2000.
383. Бушуев С. В., *История государства Российского: Историко-библиографические очерки*. - Москва, «Книжная полка», 1994.
384. Бэкон Ф., *Сочинения в 2-х т.* - Москва, «Мысль», 1978.
385. Бэр Э., *Целуй руку, которую не можешь укунить*. // «Иностранная литература», № 4, 1992.
386. Вавилов Н.И., *Пять континентов*. - Москва, Гос. изд-во географич. лит., 1962.
387. Вандам (Едрихин) А.Е., *Геополитика и геостратегия*. - Жуковский-Москва, Издательство «Кучково поле», 2002.
388. Варакин А., Зданович Л., *Тайны исчезнувших цивилизаций*. - Москва, «РИПОЛ КЛАССИК», 2001.

389. Василевская Э.Г., *Правовой статус природных ресурсов Луны и планет.* – Москва, «Наука», 1978.
390. Василевский А.М., *Дело всей жизни.* – Москва, «Политиздат», 1973.
391. Василенко И.А., *Диалог культур, диалог цивилизаций* // Вестник РАН, 1996, Т. 66, №5.
392. Василенко И.А., *Православная этика и российская цивилизация* // «Новая Россия», 1999, № 1.
393. Василенко И.А., *Политическая глобалистика, Учебное пособие.* - Москва, «Логос», 2000.
394. Васильев В.П., *Религии Востока. Конфуцианство, буддизм, даосизм.* – СПб., 1873.
395. Васильева Н.Н., *Дети Кремля.* – Москва, Информационное Содружество «Атлантида», ООО «Издательство АСТ», 1996.
396. Вебер М., *Избранное. Образ общества.* – Москва, «Юрист», 1994.
397. Велидов А.С., *Похождения террориста: Одиссея Якова Блюмкина.* – Москва, «Современник», 1998.
398. Величко Ф.К., *Астрологическая дуэль Гитлер – Черчилль*//Журн. «Гермес (Альманах по истории тайных наук)», № 1, 1992.
399. Вельяминов Г.М., *Порядок урегулирования споров во Всемирной торговой организации* // «Московский журнал международного права», 1999, № 1.
400. Верещетин В.С., *Международное сотрудничество в космосе. Правовые вопросы.* – Москва, «Наука», 1977.
401. Ветвер А.А., *Политическая и экономическая география зарубежных стран.* - Ленинград, 1983.
402. Виноградов В.Н., *Россия и объединение румынских княжеств.* - Москва, 1961.
403. Виноградов С.В., *Международное право и охрана атмосферы.* – Москва, «Наука», 1987.
404. Винокуров И. В., Гуртовой Г. К., *Психотронная война, от мифов – к реальности.* – Москва, «Мистерия», 1993.
405. Витюк В.В., *О понятии «международный терроризм»*// «Социологические исследования», 1982, № 2.
406. Владимиров П.П., *Особый район Китая.* – Москва, АПН, 1974.
407. *Внешняя политика и дипломатия зарубежных стран.*- Москва, 1981.
408. *Внешняя политика стран Африки.* - Москва, 1981.

409. *Внешняя политика стран Азии*. - Москва, 1983.
410. *Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока*. - Москва, 1984.
411. *Внешняя политика стран Латинской Америки*. - Москва, 1982.
412. Вознесенский Н.А., *Военная экономика СССР в период Великой Отечественной войны*. - Москва, «Госполитиздат», 1947.
413. Волков, Эдуард, *Политический феодализм в Молдове (Зарисовки и анализ политического ландшафта РМ: 1996-1998)*. - Chişinău, 1999.
414. Волкогонов, Д., *Триумф и трагедия. Политический портрет И.В.Сталина*. В 2-х книгах. - Москва, Издательство АПН, 1989.
415. Волкогонов, Д., *Семь вождей*. - Москва, «Новости», 1996.
416. Вольтон Т., *КГБ во Франции*/Пер. с фр. В.А.Богомолова. - Москва, «Центрполиграф», 2000.
417. Вольф Маркус, *Игра на чужом поле*. - Москва, «Международные отношения», 1998.
418. *Вооруженные силы в политической системе: Сборник статей / Отв.ред. В.Е.Чиркин*. - Москва, «Наука», 1981.
419. Воронков Л.С., *Западные центры по исследованию проблем мира / Общественность и проблемы войны и мира*. - Москва, «Международные отношения», 1978.
420. Воротников В.И., *А было это так...: Из дневника члена Политбюро ЦК КПСС*. - Москва, Совет ветеранов книгоиздания, 1995.
421. Воскресенская З.И., *Теперь я могу сказать правду*. - Москва, «Республика», 1993.
422. Гаджиев К.С., *Перспективы российской государственности //»Вопросы философии», 1994, № 9*.
423. Гаджиев К.С., *Геополитика*. - Москва, «Международные отношения», 1997.
424. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. - Москва, «Логос», 1998.
425. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.
426. Гаджиев К.С., *Введение в политическую науку*, Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.
427. Галицкий К.Н., *Годы суровых испытаний*. - Москва, «Наука», 1973.
428. Гальдер Ф., *Военный дневник: Ежедневные записи начальника Генерального штаба сухопутных войск. 1939-1942. В 3 т. / Пер. с нем.* - Москва, «Воениздат», 1968-1971.

429. Гасанов Р., *Шпионаж и бизнес*. – Москва, 1993.
430. Гачев Г., *Национальные образы мира*. – Москва, Академия, 1998.
431. Ганюшкин Б.В., *Дипломатическое право международных организаций*. – Москва, «Международные отношения», 1972.
432. Геббельс Й., *Дневники 1945 года. Последние записи*/Пер. с нем. – Смоленск, «Русич», 1993.
433. Гейден Г., *Критика немецкой геополитики*. – Москва, 1960.
434. Гелнер Э., *Нации и национализм*. – Москва, «Прогресс», 1991.
435. Генон Р., *Кризис современного мира*. – Москва, «Алтейя», 1991.
436. *Геополитические и геоэкономические проблемы России*. – Санкт-Петербург, 1995.
437. Герасимов И.П., *География войны и мира: задачи географов в борьбе за всеобщий мир* // Известия АН СССР. Серия «География», 1985, № 6.
438. Гердер И.Г., *Идеи к философии истории человечества*. – Москва, «Наука», 1977.
439. Геродот, *История*. – Ленинград, «Наука», Ленинградское отделение, 1972.
440. Гиляров Е.М., *Конфликтология*. – Москва, 1995.
441. Гитлер А., *Моя борьба*. – Москва, «Т-Око», 1992.
442. Гладкий Ю., *Глобалистика: трудный путь становления* // «Мировая экономика и международные отношения», № 10, 1994.
443. Глинкин А.Н., *Дипломатия Симона Боливара*. – Москва, «Международные отношения», 1991.
444. Глухова А.В., *Типология политических конфликтов*. – Воронеж, 1997.
445. Гнетушев Н.А., *Гонка вооружений и проблемы развития освободившихся стран*. – Москва, «Наука», 1985.
446. Гомер, *Одиссея*. – Москва, «Художественная литература», 1967.
447. *Гонка вооружений: Причины, тенденции, пути прекращения*./Отв.ред. А.Д.Никонов. – Москва, «Международные отношения», 1986.
448. Горбатов А.В., *Годы и войны*. – Москва, «Воениздат», 1965.
449. Горбачев М.С., *Размышления о прошлом и будущем*. – Москва, «Тerra», 1998.
450. Горбачева Р.М., *Я надеюсь...* – Москва, «Книга», 1991.
451. Горнов М.Ф., Ткаченко В.Г., *Латинская Америка: опыт народных коалиций и классовая борьба*. – Москва, Политиздат, 1981.

452. Горшков С.Г., *Морская мощь государства*. - Москва, «Воениздат», 1976.
453. Горянов С., *Операция «Особняк»* // «Неделя», 1997, № 22.
454. Гостев А.А., *Эволюция сознания в разрешении глобальных конфликтов*. - Москва, 1993.
455. Гот Г., *Танковые операции* / Пер. с нем. - Москва, «Воениздат», 1961.
456. *Готовил ли Сталин наступательную войну против Гитлера?* / Сост. В.А. Невежин. - Москва, АИРО-XX, 1995.
457. Гражуль В.С., *Тайны галантного века*. - Москва, «Гея», 1997.
458. Грановский Т. Н., *Лекции по истории средневековья*. - Москва, «Наука», 1987.
459. Гревс, *Тайны германского военного министерства*. - Петроград, 1915.
460. Грей Я., *Сталин. Личность в истории*; Троцкий Л., *Сталин*./Пер. с англ. С.А.Некипелова, В.В.Ходорченко и др. - Москва, «ИнтерДайджест», 1995.
461. Греков И. Б., *Мир истории*. - Москва, «Молодая гвардия», 1986.
462. Грекова Т., *У истоков психотронного оружия*. - газета «НЛО», № 46, ноябрь-декабрь 1997, с. 20.
463. Грибков А.И., *Операция «Анадырь»*. - Москва, 1999.
464. Григорьев О.В., *Внутренняя геоэкономика современной России* // «Бизнес и общество», № 1, 1997.
465. Григулевич И. Р., *Франсиско де Миранда и борьба за независимость испанской Америки*. - Москва, 1976.
466. Гриневский О., *Тайны советской дипломатии*. - Москва, Издательство «Вагриус», 2000.
467. Гриневский О., *Сценарий для третьей мировой войны. Как Израиль чуть не стал еепричиной*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС Образование», 2002.
468. Громова О.Н., *Конфликтология*. - Москва, 1993.
469. Громыко А.А., *Памятное: В 2-х книгах*. - Москва, Политгиздат, 1988.
470. Громыко А.А., *О гласности теперь и скрытности тогда* // «Известия», 15.04.1989.
471. Громыко Анатолий, *Внешняя политика США: уроки и действительность. 60-70-е годы*. - Москва, «Международные отношения», 1978.
472. Громыко Анат. А., Кокошин А.А., *Братья Кеннеди*. - Москва, «Мысль», 1985.

473. Гросул Г.С., *Дунайские княжества в политике России 1774-1806.* - Кишинев, 1975.
474. Гроций Г., *О праве войны и мира.* - Москва, Госюриздат, 1956.
475. Гудериан Г., *Воспоминания солдата / Пер. с нем.* - Смоленск, «Русич», 1998.
476. Гудожник Г.С., Елисеева В.С., *Глобальные проблемы в истории человечества.* - Москва, «Мысль», 1989.
477. Гуль, Р., *Красные маршалы.* - Москва, «Молодая гвардия», 1990.
478. Гулыга А., *Эстетика истории.* - Москва, «Наука», 1974.
479. Гумилев Л.Н., *Этногенез и биосфера Земли.* - Ленинград, «Гидрометеиздат», 1990.
480. Гумилев Л.Н., *Этногенез и биосфера Земли.* - Москва, «Мысль», 1994.
481. Гумилев Л.Н., *Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации.* - Москва, «Экопрос», «Прогресс», 1992.
482. Гумилев Л.Н., *Ритмы Евразии.* - Москва, «Прогресс», 1993.
483. Гумилев Л.Н., *От Руси до России: очерки этнической истории.* - Москва, ООО «Издательство В.Шевчук», 2000.
484. Гэлбрейт Дж., *Новое индустриальное общество.* - Москва, «Прогресс», 1969.
485. Даллес А., *Искусство разведки.* - Москва, 1964.
486. Даллес Аллен, *ЦРУ против КГБ. Искусство шпионажа.* - Москва, Центрполиграф, 2000.
487. Дайсон Ф., *Оружие и надежда.* - Москва, 1989.
488. Данилевский Н.Я., *Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к Германо-Романскому.* - С-Пб., Н.Стахова, 1895.
489. Данилевский Н.Я., *Россия и Европа.* - Москва, «Книга», 1991.
490. Данилевский Н.Я., *Россия и Европа.* - Спб., «Глаголь», 1995.
491. Данилевский Н.Я., *Горе победителям.* - Москва, «Алир», 1998.
492. Данилов В.И., *Религия и политика в мусульманском обществе. Опыт Турции/Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии).* - Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
493. Де Ваттель Э., *Право народов, или принципы естественного права, применяемые к поведению людей и делам наций и суверенов.* - Москва, Госюриздат, 1960.

494. Дебидур А., *Дипломатическая история Европы, Священный Союз от Венского до Берлинского Конгресса, Перевод с французского, 1814-1878*, В двух томах. - Ростов-на-Дону. 1995.
495. *Действующее международное право*, В 3-х томах. - Москва, 1996-1997.
496. Дементьев И.П., *Идейная борьба в США по вопросам экспансии (на рубеже XIX – XX вв.)*. - Москва, 1973.
497. Денисов В.Н., *Системы права развивающихся стран*. - Киев, «Наукова Думка», 1978.
498. Дергачев В.А., *Евразийские рубежи войны и мира*. – Одесса, «Судоходство», 1996.
499. Дергачев В.А., *Раскаленные рубежи*. – Одесса, «Астропринт», 1998.
500. Дергачев В.А., *Геополитика*. - Киев, «Вира-Р», 2000.
501. Джефффри Т. Ричелсон, *История шпионажа XX века*. - Москва, Издательство «ЭКСМО-Пресс», 2000.
502. Диль Шарль, *Основные проблемы византийской истории*. - Москва, Издательство иностранной литературы, 1947.
503. *Дипломатический словарь, В трех томах*. - Москва, 1984-1986.
504. Дмитриев А.В., Кудрявцев В.Н., Кудрявцев С. В., *Введение в общую теорию конфликтов*. - Москва, 1993.
505. Дмитриев А. В., Кудрявцев В.Н., *Введение в общую теорию конфликтов. 2-е изд.* - Москва, 1998.
506. Дмитриев А.В., *Этнический конфликт: теория и практика*. - Москва, 1998.
507. Дмитриев А.В., *Конфликтология: учебное пособие*. - Москва, «Гардарики», 2001.
508. Дмитричев Т.Ф., *Женевская конференция по разоружению*. - Москва, «Наука», 1987.
509. Добрынин А., *Сугубо доверительно*. - Москва, «Автор», 1996.
510. *Документы и материалы кануна второй мировой войны. 1937-1939. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1981.
511. *Документы по истории мюнхенского сговора. 1937-1939*, М-во иностр. дел СССР, М-во иностр. дел ЧССР. - Москва, Политиздат, 1979.
512. Докучаев А., *100-дневный ядерный кризис // «Красная звезда»*, 6 ноября 1992.
513. Донелли Игнатиус, *Атлантида: Мир до потопа*/Пер. с английского. - Самара, «АГНИ», 1998.

514. Донован Джеймс, *Незнакомцы на мосту. Дело полковника Абеля/Пер. с английского.* - Москва, «Международные отношения»-МП «Улисс», 1992.

515. Дораш В., Петков А., *О внешнеполитическом курсе Молдовы*// «Независимая Молдова», 08.11.2001.

516. Доронин В., *Внешнеполитическая. Для внутреннего употребления. Некоторые советники президента пытаются подражать Бжезинскому?*// «De Facto», № 42, 20.11.2001.

517. Дроздов Ю., *Записки начальника нелегальной разведки.* - Москва, «Олма-Пресс», 2000.

518. Дружиловский С.Б., *О теории и практике исламского правления в странах Среднего Востока (Иран, Афганистан, Турция)/Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии).* - Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.

519. Дроздова Т. Н., Юркина Э.Т., *В поисках образа Атлантиды.* - Москва, «Стройиздат», 1992.

520. Дубровский А., *Утверждение государственности – идея объединяющая нацию*// «Независимая Молдова», 12.09.2001.

521. Дугин А., *Конспирология (Наука о заговорах, тайных обществах и оккультной войне).* – Москва, «Арктогея», 1992.

522. Дугин А., *Основы геополитики.* - Москва, Арктогея, 1997.

523. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством.* Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.

524. Егорова Н. И., *Иранский кризис 1945 – 1946* // «Новая и новейшая история», 1994, № 3.

525. *Европа в международных отношениях. 1917-1939.*/Отв. Ред. А.О.Чубарьян. - Москва, «Наука», 1979.

526. Ельцин Б., *Исповедь на заданную тему.* - Свердловск, Средне-Уральское книжное издательство; Бендеры, Бендерское издательско-полиграфическое предприятие “Полиграфист”, 1990.

527. Ельцин Б., *Записки президента.* - Москва, «Огонек», 1994.

528. Ерещенко М.Д., *Королевская диктатура в Румынии: 1938-1940.* - Москва, «Наука», 1979.

529. Ефимов Г., *Очерки по новой истории Китая.* - Москва, Госполитиздат, 1951.

530. Жданов Н.В., *Правовые аспекты борьбы с террористическими актами международного характера/Автореф. Дис. ...канд. юрид. наук.* - Москва, МГИМО, 1975.

531. Жинкина И.Ю., *Стратегия безопасности России: проблемы формирования понятийного аппарата*. – Москва, Российский Научный Фонд, 1995.
532. Жуков Г.П., *Космос и мир. Международный мир и разоружение*. – Москва, «Наука», 1985.
533. Жуков Г.К., *Воспоминания и размышления*. – Москва, АПН, 1969.
534. Жуков Г.К., *Воспоминания и размышления*, В трех томах, Пятое издание. – Агентство Печати Новости, Москва, 1983.
535. Жуков Ю. Н., *Борьба за власть в руководстве СССР в 1945-1952 годах* // «Вопросы истории», 1995, № 1.
536. Зайцева О.Г., *Международные межправительственные организации*. – Москва, «Наука», 1983.
537. Залесский К.А., *Первая мировая война*. – Москва, «Вече», 2000.
538. Западов А.В., *Подвиг Антиоха Кантемира*. – Москва, «Советский писатель», 1988.
539. Зверев А.Г., *Записки министра*. – Москва, «Политиздат», 1973.
540. Здравомыслов А.Г., *Социология конфликта*. – Москва, 1994.
541. Здравомыслов А.Г., *Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве*. – Москва, 1996.
542. Зенькович Н., *Вожди на мушке. Теракты и инсценировки*. – Минск, «Польмя», 1996.
543. Зенькович Н.А., *Тайны уходящего века-2: Сенсации. Антисенсации. Суперсенсации*. – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1998.
544. Зенькович Н.А., *Вожди и сподвижники: Слежка. Оговоры, Травля*. – Москва, Издательство «Олма-Пресс», 1999.
545. Зенькович Н.А., *Мальчики в розовых штанишках. Очень грустная книга*. – Москва, «Олма-пресс», 1999.
546. Зенькович Н.А., *Была такая страна... Очень личная книга*. – Москва, Издательство «Олма-Пресс», 2000.
547. Зенькович Н.А., *В тени Кремля*. – Смоленск, «Русич», 2000.
548. Зенькович Н.А., *Веселые министры, депутаты и артисты*. – Москва, «Олма-пресс», 2002.
549. Зеркин Д.П., *Основы конфликтологии: Курс лекций*. – Ростов н/Д, 1998.
550. Зиновьев А.А., *На пути к сверхобществу*. – Москва, «Центрполиграф», 2000.
551. Зюнова Л.М., *США: государство и аэрокосмический бизнес*. – Москва, «Наука», 1973.

552. Зорин В.А., *Основы дипломатической службы*. - Москва, 1977.
553. Зюганов Г.А., *География победы. Основы российской геополитики*. - Москва, 1998.
554. Иванов В. Д., *Русь изначальная. В 2 т.* - Москва, «Советская Россия», 1969.
555. Иванов В. Д., *Повести древних лет*. - Екатеринбург, Изд-во «Каменный пояс», 1993.
556. Иванов В. Ф., *Православный мир и масонство*. - Харбин, 1935.
557. Иванов М.И., *Рост милитаризма в Японии*. - Москва, Воениздат, 1982.
558. Ильин И., *О грядущей России*. - Москва, Воениздат, 1993.
559. Илюхина Р.М., *Лига Наций. 1919-1934*. - Москва, 1982.
560. Иойрьш А.И., *Правовые проблемы мирного использования атомной энергии*. - Москва, «Наука», 1979.
561. Иойрьш А.И., *Научно-технический прогресс и новые проблемы права*. - Москва, «Международные отношения», 1981.
562. Ионов И. Н., *Российская цивилизация*. - Москва, «Мирос», 1998.
563. Ишполитов К.Х., *Экономическая безопасность: стратегия возрождения России*. - Москва, 1996.
564. Ишполитов К.Х., *Идеология национальной безопасности*. - Москва, 1997.
565. Исаченко И.И., *Тупики космической гонки*. - Москва, «Мысль», 1989.
566. Израэлян В.Л., *Организация Объединенных Наций и разоружение*. - Москва, 1981.
567. Израэлян В.Л., *Дипломаты лицом к лицу*. - Москва, «Международные отношения», 1990.
568. *Исторические и политико-правовые аспекты грузино-осетинского конфликта и основные пути его урегулирования*. - Тбилиси, «САМШОБЛО», 1992.
569. *История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945. В 6 т.* - Москва, «Воениздат», 1960 – 1965.
570. *История внешней политики и дипломатии США (1775-1877)*. - Москва, 1980.
571. *История второй мировой войны (1939-1945). В 12т.* - Москва, «Воениздат», 1973-1982.
572. *История дипломатии, В 3-х т.* - Москва-Ленинград, 1941-1945.
573. *История дипломатии, В 5 т.* - Москва, 1959-1979.

574. *История европейской интеграции (1945-1994)*, Под ред. А. С. Намазовой, Б. Эмерсон. - Москва, ИВИ РАН, 1995.
575. *История международных отношений и дипломатии в древнем мире*. - Москва, 1945.
576. *История папства и инквизиции*. - Москва, 1959.
577. *История политических и правовых учений. Средние века и возрождение*. - Москва, 1986.
578. *История Польши. Т. 1-2*. - Москва, «Политгиздат», 1956.
579. *История Украинской ССР. Т. 1-2*. - Киев, «Наукова думка», 1982.
580. *Итоги и задачи изучения внешней политики России*. - Москва, «Наука», 1981.
581. *К вопросу о гагаузской автономии*. /Сост. Р.Юнку. - Кишинев, «Картя Молдовенеаскэ», 1990.
582. Казначеев В.А., *Последний генсек*. - Москва, «Гудок», 1996.
583. Казначеев В.А., *Интрига – великое дело*. - Ставрополь, Кн. издательство, 1997.
584. Калашников М., *Битва за небеса*. - Москва, «АСТ»-«Астрель», 2002.
585. Калинин Г.Ф., *Режим морских пространств*. - Москва, «Юридическая литература», 1981.
586. Калугин О. *Прощай, Лубянка*. - Москва, Издательство “Олимп”, 1995.
587. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. - Москва, «Международные отношения», 2000.
588. Каменецкая Е.П., *Космос и международные организации*. - Москва, 1980.
589. Кан С.Б., *Объединение Германии (1864-1871). Лекция*. - Москва, Изд-во Моск. Городского пединститута им. В.П.Потемкина, 1957.
590. Каневский З.М., *Загадки и трагедии Арктики*. - Москва, «Знание», 1991.
591. Кантемир Димитрие, *Описание Молдавии. Монография*. (на молдавском языке). - Кишинев, Издательство «Литература артистикэ», 1988.
592. Кардозо Ф.Э., *Социальные последствия глобализации* // «Латинская Америка», № 5, 1997.
593. Каренин А.А., *Философия политического насилия*. - Москва, «Международные отношения», 1971.
594. Каргашев С., *Конфликтология: теория и практика конфликтов*. - Кишинев, 1996.

595. Карташкин В.А. *Международная безопасность и права человека*. - Москва, Агентство Печати Новости, 1988.
596. Карпов В.В., *Геополитика: Конспект лекций*. - Санкт-Петербург, Издательство Михайлова В.А., 1999.
597. Касьян Н.Ф., *Консенсус в современных международных отношениях: Международно-правовые вопросы*. - Москва, «Международные отношения», 1983.
598. Катасонов В.Ю., *Великая держава или экологическая колония?* - Москва, «Молодая гвардия», 1991.
599. Качанов Ю., *Опыты о поле политики*. - Москва, «Мысль», 1994.
600. Квицинский Ю., *Время и случай*. - Москва, «Олма-Пресс», 1999.
601. Кедров А.И., *Новые тенденции в дипломатии латиноамериканских стран*. - Москва, 1979.
602. Келер Джон, *Секреты Штази*. - Смоленск, «Русич», 2000.
603. Клемашов И., *Феномен Андропова. Воспоминания и размышления лечащего врача*. - Москва, ЦНИИ Атомиздат, 1992.
604. Кингстон-Макклори Э. Дж., *Глобальная стратегия*. - Москва, Воениздат, 1959.
605. Киселев С.Н., Киселева Н.В., *Размышления о Крыме и геополитике*. - Симферополь, Крымский Архив, 1994.
606. Кисунько Г.В., *Секретная зона*. - Москва, «Современник», 1996.Я
607. Клаузевиц К. *Война*. - Москва, 1943.
608. Клаузевиц К., фон, *О войне*. В 2 т. - Москва, «Издательство АСТ», Спб., "Terra Fantastica", 2002.
609. Клименко Б.М., *Мирное решение территориальных споров*. - Москва, «Международные отношения», 1982.
610. Клименко Б.М., *Концепция общего наследия человечества в международном космическом праве* // «Дипломатический вестник». Год 1986. Ежегодник/Под ред. акад. С.Л.Тихвинского. - Москва, «Международные отношения», 1987.
611. Ключевский В. О., *Письма. Дневники. Афоризмы и мысли об истории*. - Москва, «Наука», 1968.
612. Ковалев А.Н., *Азбука дипломатии*. - Москва, 1984.
613. Коваль К. И., *Записки уполномоченного ГКО на территории Германии* // «Новая и новейшая история», 1994, № 3; 1995, № 2.
614. Ковальский Н.А., *Религиозные силы в движении за мир/ Общественность и проблемы войны и мира*. - Москва, «Международные отношения», 1978.

615. Козлов В. П., *Тайны фальсификации*. - Москва, «Аспект-пресс», 1996.
616. Козырев Андрей, *Преображение*. - Москва, «Международные отношения», 1995.
617. Козырев В.И., Никитин С.А., *Международные экипажи в космосе*. - Москва, «Наука», 1985.
618. Кокошин А.А., *Армия и политика*. - Москва, 1995.
619. Колесова Е., *Причины современных межэтнических и межконфессиональных конфликтов*. - Москва, 1996.
620. Колкер Б.М., Левит И.Э., *Внешняя политика Румынии и румыно-советские отношения (сентябрь 1937 - июнь 1941)*. - Москва, «Наука», 1971.
621. Коллонтай А.М., «Семь выстрелов» зимой 1939 года // «Международная жизнь», № 12, 1989.
622. Колосов Г.В., *Военно-политический курс Англии в Европе*. - Москва, «Наука», 1984.
623. Колосов Ю.М., *Массовая информация и международное право*. - Москва, «Международные отношения», 1974.
624. Колосов Ю.М., *Ответственность в международном праве*. - Москва, «Юридическая литература», 1975.
625. Колпакиди А., Прохоров Д.М., *Империя ГРУ*. - Москва, «Олма-пресс», 1999.
626. Колпакиди А.И., Прохоров Д.М., *Все о внешней разведке*. - Москва, Издательство «Олимп», «Издательство АСТ», 2002.
627. Конев И.С., *Сорок пятый*. - Москва, «Воениздат», 1966.
628. Кононов А., *Режим секретности как способ защиты от дураков* // «Независимая газета», 29 июля 1997.
629. Конрад Н. И., *Запад и Восток*. - Москва, Главная редакция восточной литературы, 1972.
630. Концепция национальной безопасности Российской Федерации // «Независимое военное обозрение», № 1, 2000.
631. Копанский Я. М., Левит И. Э., *Советско-румынские отношения. 1929-1934*. - Москва, «Наука», 1971.
632. Коржаков А., *Борис Ельцин: от рассвета до заката*. - Москва, Издательство «Интербук», 1997.
633. Корниенко Г.М., *«Холодная война». Свидетельство ее участника*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2001.
634. Коробейников А.А., *Горбачев: другое лицо*. - Москва, «Республика», 1996.
635. Короткина Л. В., *Рерих в Петербурге-Петрограде*. - Ленинград, «Лениздат», 1985.

636. Короткой Е.И., *Агрессивный характер военной доктрины США/ География милитаризма/Редколл.: М.М. Кирьян и др.* - Москва, «Мысль», 1984.
637. Косолапов Н.А., *Геополитика как теория и диагноз //»Бизнес и политика», 1996, № 4.*
638. Костин П.В., *Тайная полиция США (ФБР: прошлое и настоящее).* - Москва, «Мысль», 1981.
639. Котляров И.И., *Международный контроль с использованием космических средств: Международно-правовые проблемы.* - Москва, «Международные отношения», 1981.
640. Котляров И.И., *«Звездный мир» против «звездных войн»: Политико-правовые проблемы.* - Москва, «Международные отношения, 1988.
641. *Краткий политический словарь.* - Москва, 1988.
642. Крейтон Кристофер, *Загадка Бормана/Пер. с англ. И. Соколова.* - Смоленск, «Русич», 1997.
643. Кривицкий В.Г., *Я был агентом Сталина: Записки советского разведчика/Пер. с английского.* - Москва, «Терра-Терра», 1991.
644. Кривелев И. А., *История религий.* - Москва, «Мысль», 1988.
645. Крючков В.А., *Личное дело.* - Москва, «Олимп»; «АСТ», 1997.
646. Крючков В.А., *Личное дело. Три дня и вся жизнь.* - Москва, «Олимп», «АСТ», 2001.
647. Кряжева Е., *Влияние «Газпрома» в Западной Европе усиливается // «Независимая газета», 30.06.1998.*
648. Ксенофонт, *Греческая история.* - СПб., «Алетейя», 1993.
649. *Кто есть кто в мировой политике. Словарь-справочник.* - Москва, 1987.
650. Кузнецов В., *«Великая мутация» и Западная Европа// «Мировая экономика и международные отношения», 1987, № 1.*
651. Кузнецов Н.Г., *Накануне.* - Москва, «Воениздат», 1966.
652. Кузьмин И., *Открытая Атлантида? - СПб., Издательский Дом «Нева»; Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2002.*
653. Кукал З., *Великие загадки Земли.* - Москва, «Прогресс», 1988.
654. Кукридж Е.Х., *Тайны английской секретной службы.* - Москва, 1959.
655. Кукулка Ю., *Проблемы теории международных отношений.* - Москва, «Прогресс», 1980.
656. Куликова И., *Заветные тетради А.М.Коллонтай // «Вопросы истории КПСС», № 8, 1989.*

657. Кульский А. Л., *Призраки истории*. – Донецк, «Сталкер», 1998.
658. Кун Т., *Структура научных революций*. – Москва. «Прогресс», 1977.
659. Кунаев Д.А., *О моем времени*. – Алма-Ата, 1992.
660. *Курс международного права, В шести томах*. – Москва, 1967-1973.
661. *Курс международного права, В семи томах*. – Москва, 1989-1992.
662. Къеза Джульетто, *Прощай, Россия!* – Москва, «Гея», 1997.
663. Лазарев А.М., *Молдавская советская государственность и Бессарабский вопрос*. – Кишинев, Издательство «Картя Молдовенеаскэ», 1974.
664. Лазарев М.И., *Теоретические вопросы современного международного морского права*. – Москва, «Наука», 1983.
665. Ланге П.В. *Великий скиталец: Жизнь Христофора Колумба*. Пер. с нем. – Москва, «Мысль», 1984.
666. Ле Карре Джон, *Русский дом*. – Москва, 1990.
667. Лебедев Н.И., *Румыния в годы второй мировой войны*. – Москва, Издательство АН СССР, 1961.
668. Лебедев Н.И., *Падение диктатуры Антонеску*. – Москва, ИМО, 1966.
669. Лебедев Н.И., *«Железная гвардия», Кароль II и Гитлер*. – Москва, ИМО, 1968.
670. Лебедев Н.И., *Крах фашизма в Румынии*. – Москва, «Наука», 1976.
671. Лебедев Ю.С., *Трансформация геополитики/Современная философия и социология в ФРГ*. – Москва, «Мысль», 1971.
672. Лебедева М.М., *Политическое урегулирование конфликтов: Подходы, решения, технологии*. – Москва, 1997.
673. Лебедев А.И., *Глобальная политическая инсценировка/ "Независимая газета - Независимое военное обозрение"*, 16.05.1996.
674. Лебедев А., *За державу обидно.../Редакция газеты "Московская правда"*, Москва, 1995.
675. Левин Д.Б., *Дипломатия, ее сущность, методы и формы*. – Москва, 1962.
676. Левин Д.Б., *Наука международного права в России в конце XIX и начале XX в.: Общие вопросы теории международного права*. – Москва, «Наука», 1982.
677. Левин В.Н., *Банкиры мафии*. – Москва, Политиздат, 1986.

678. Лиддел Гарт Б.Х., *Стратегия не прямых действий* / Пер. с англ. – Москва, «Иностранная Литература», 1957.
679. Лиддел Гарт Б.Х., *Вторая мировая война* / Пер. с англ. – Москва, «Воениздат», 1976.
680. Лилеев И.Л., *Новый мировой порядок и проблемы африканской безопасности*. – Москва, «Восточная литература», 1994.
681. Лигачев Е.К., *Предостережение*. – Москва, «Правда Интернэшнл», 1998.
682. Лихачев Д.С., *Великое наследие*. – Москва, «Наука», 1987.
683. Лихоталь А.А., *Стратегический паритет и проблемы безопасности в трансатлантических взаимоотношениях* // «Дипломатический вестник». Год 1986. Ежегодник/Под ред. акад. С.Л.Тихвинского. – Москва, «Международные отношения», 1987.
684. Лобахин В., *Агентство Национальной безопасности США* // «Защита информации», № 1, 1992.
685. Ломагин Н.А., *Новые независимые государства как сфера интересов России и США* // Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, «Pro et Contra», том 5, № 2, Весна, 2000.
686. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. – Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.
687. Лоренц К., *Агрессия*. – Москва, 1994.
688. Лосев А. Ф., *Мифология греков и римлян*. – Москва, «Мысль», 1996.
689. Лукоянов А.К., *Игры в «вахабизм»/Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
690. Лурье С. Я., *Геродот*. – Москва-Ленинград, Издательство Академии наук СССР, 1947.
691. Лучинский П.К., *Заложники*. – Кишинев, Издательство „INKOMTOUR-EDIT“, 1993.
692. Любимов М.П., *Декамерон шпионов*. – Москва, ЗАО Изд-во Центрполиграф, 1998.
693. Любимов М.П., *Шпионы, которых я люблю и ненавижу*. – Москва, Олимп; ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998.
694. Ляхов Е.Г., *Международно-правовые проблемы сотрудничества государств в борьбе с международным терроризмом* / Автореф. дис. ...-д-ра юрид. наук. – Москва, ИГПАН, 1980.

695. Магидович И.П., Магидович В.И., *Очерки по истории географических открытий. Издание в пяти томах.* – Москва, «Просвещение», 1982-1986.
696. Мадер Юлиус, *Империализм: шпионаж в Европе вчера и сегодня*/Сокр.пер. с немецкого. – Москва, Политгиздат, 1984.
697. Мазер И., *Дипломаты и дипломатия* // «За рубежом», № 17, 1993.
698. Мазов В.А., *Ответственность в международном праве.* – Москва, «Юридическая литература», 1979.
699. Майский И.М., *Кто помогал Гитлеру: Из воспоминаний советского посла.* – Москва, ИМО, 1962.
700. Маленков А.Г., *О моем отце Георгии Маленкове.* – Москва, НТЦ Техноэкс, 1992.
701. Малиновский Р.Я., *Бдительно стоять на страже мира.* – Москва, «Воениздат», 1962.
702. Мальков П., *Записки коменданта Московского Кремля.* – Москва, «Молодая гвардия», 1959.
703. Макаренко В.В., *Кто союзники России? Ментальность и геополитика: парадоксы политики безопасности России.* – Москва, Издательство «СТРАДИЗ» ФИАМР, 2000.
704. Макаров Д., *Кто отравил Андропова?* – «Аргументы и факты», № 25, 1999.
705. Макиавелли Н., *Избранные сочинения.* – Москва, «Художественная литература», 1982.
706. Макиавелли Н., *О военном искусстве* / Пер. с итал. Вступит. Ст. и примеч. Р. Светлова. – Спб, «Амфора», 1999.
707. Маклин Э., *Капитан Кук.* Пер. с англ. – Москва, Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1976.
708. Маккиндер Х.Дж., *Географическая ось истории* // «Элементы», 1996, № 7.
709. Мамедова Н.М., *Исламская экономика и глобализация (на примере Ирана)*/Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии). – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
710. Манштейн Э. фон., *Утерянные победы* / Пер. с нем. – Москва, «АСТ», 1999.
711. Марцеллин Аммиан, *Римская история.* – СПб., «Алетейя», 1996.
712. Матвеев В.М. *Дипломатическая служба США.* – Москва, 1987.

713. Матвеев В.М. *Британская дипломатическая служба*. - Москва, 1984.
714. Махкамов М., *Исламский экстремизм и его геополитическое влияние на государства СНГ/Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. - Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
715. Медведев В.А., *В команде Горбачева: Взгляд изнутри*. - Москва, «Былина», 1994.
716. Медведев В.Т., *Человек за спиной*. - Москва, РУССЛИТ, 1994.
717. Медведев Р.А., *О Сталине и сталинизме*. - Москва, «Прогресс», 1990.
718. Медведев Р.А., *Они окружали Сталина*. - Москва, Политгиздат, 1990.
719. *Международное право и международный правопорядок*/Отв.ред. Н.А.Ушаков. - Москва, ИГПАН, 1981.
720. *Международное право. Словарь-справочник*. - Москва, 1997.
721. *Международная безопасность и мировой океан*/Отв.ред. Л.А.Иванашенко и Ю.М.Колосов. - Москва, 1982.
722. *Международное право в документах*. - Москва, 1982.
723. *Международные конфликты современности*. - Москва, 1983.
724. *Международные отношения, политика, личность*. - Москва, "Наука", 1976.
725. *Международные отношения после второй мировой войны: В трех томах*/Гл. ред. Н.Н.Иноземцев. - Москва, Госполитиздат, 1962-1965.
726. *Мексика: Политика, экономика, культура*/Отв.ред. А.Ф.Шульговский. - Москва, «Наука», 1968.
727. Мелентьева Н., *Оккультные корни коммунизма // «Элементы» (Евразийское обозрение), № 8, 1996, с. 96 – 99.*
728. Мельников Ю.М. *Сила и бессилие: внешняя политика Вашингтона. 1945 – 1982 гг.* - Москва, Политгиздат, 1983.
729. *Мемуары Никиты Сергеевича Хрущева*// «Вопросы истории», 1999, № 4.
730. Менделеев Д.И., *Заветные мысли*. - Москва, «Мысль», 1995.
731. Мерещков К.А., *На службе народу: Страницы воспоминаний*. - Москва, «Политгиздат», 1968.
732. Миддельдорф Э., *Тактика в русской кампании/Пер, с нем.* - Москва, «Воениздат», 1958.

733. Милеску-Спафарий Н.Г. – ученый, мыслитель, государственный деятель/Отв. Ред. Д.Т.Урсул. – Кишинев, «Штиинца», 1989.

734. Мир и разоружение. Научные исследования. 1982/Гл.ред.академик Н.Н.Иноземцев. – Москва, «Наука», 1982.

735. Миркина З., Померанц Г., Великие религии мира. – Москва, РИПОЛ, 1995.

736. Мироу К., Маурер Г., Паутина власти. – Москва, «Прогресс», 1984.

737. Митрофанов А.В., Шаги новой геополитики//«Русский вестник». – Москва, 1997.

738. Митчел М., Эль-Кано. Первый кругосветный мореплаватель. Пер. с англ. – Москва, «Мысль», 1977.

739. Михайлов Г.А., Орлов А.С., Тайны «закрытого» неба. // «Новая и новейшая история», 1992, № 6.

740. Мовчан А.П., Кодификация и прогрессивное развитие международного права. – Москва, «Юридическая литература», 1972.

741. Мовчан А.П., Права человека и международные отношения. – Москва, «Наука», 1982.

742. Моджорян Л.А. Геополитика на службе военных авантюр. – Москва, «Международные отношения», 1974.

743. Молотов В.М., Внешняя политика правительства. – Москва, 1940.

744. Моммзен Т., История Рима. В 4 т. – Ростов-на-Дону, «Феникс»; Москва, «Зевс», 1997.

745. Монтескье Ш., Избранные произведения, Москва, 1955.

746. Монне Жан, Реальность и политика. – Москва, «Московская школа политических исследований», 2001.

747. Моравский З., Ватикан издали и вблизи/Пер. с польского О. Давтяна и Е. Соколова. – Москва, «Прогресс», 1981.

748. Морамарко М., Массонство в прошлом и настоящем/Пер. с итальянского. Всуп. Ст. и общ. Ред. В.И.Уколовой. – Москва, «Прогресс», 1989.

749. Москаленко К.С., На юго-западном направлении: Воспоминания командарма. – Москва, «Наука», 1969.

750. Мотылев В., Зарождение и развитие Тихоокеанского узла противоречий. – Москва, «Соцэгиз», 1939.

751. Мусатов В. Л., Трагедия Имре Надя // «Новая и новейшая история», 1994, № 1.

752. Мэхэн, А., Влияние морской силы на Французскую Революцию и Империю (1793-1812), Москва-Ленинград, 1940.

753. Мэхэн А., *Влияние морской силы на историю. 1660 – 1783.* , Москва-Ленинград, 1941.
754. Мэхэн А.Т., *Влияние морской силы на историю, 1660-1783.* – Москва, «Издательство АСТ», Спб., “Terra Fantastica”, 2002.
755. Наринский М. М., *Берлинский кризис 1948-1949* // «Новая и новейшая история», 1995, № 3.
756. Наринский М. М., И. В. Сталин и М. Торез // «Новая и новейшая история», 1996, № 1.
757. *Народонаселение стран мира: Справочник*/Под ред. Б.Ц.Урланиса и В.А.Борисова. – Москва, «Финансы и статистика», 1983.
758. Нартов Н.А., *Геополитика. Учебник.* - Москва, ЮНИТИ, 1999.
759. *Нарушения США норм международного права*/Аваков М.М., Мельников Ю.М., Рыбаков Ю.М. и др. – Москва, «Международные отношения», 1984.
760. Невежин В.А., *Синдром наступательной войны. Советская пропаганда в преддверии «священных боев». 1939 – 1941.* – Москва, «АИРО-XX», 1997.
761. Непомнящий Н.Н., *Из секретных архивов разведок мира.* – Москва, «Олимп», ООО «Издательство АСТ», 1998.
762. Непомнящий Н., *Вольф Мессинг.* – Москва, «Олимп», ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1998.
763. Неру Джавахарлал, *Взгляд на всемирную историю. В 3-х т.* - Москва, «Прогресс», 1981.
764. Нестеров Ф. Ф., *Связь времен.* – Москва, «Молодая гвардия», 1987.
765. Николаевский Б. И., *Русские масоны и революция.* – Москва, «Тerra», 1990.
766. Никольский Н.М., Гришин А.В. *Научно-технический прогресс и международные отношения.* - Москва, 1978.
767. Никольсон Г. *Дипломатическое искусство. Четыре лекции по истории дипломатии.*- Москва, 1962.
768. Ницше Ф., *Сочинения. В 2-х т. Т. 1.* - Москва, «Мысль», 1990.
769. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Империя. Русь, Турция, Китай, Европа, Египет. Новая математическая хронология древности.* - Москва, «Факториал», 1996.
770. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Библейская Русь.* - Москва, «Факториал», 1998.
771. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Новая хронология Руси, Англии и Рима.* - Москва, «Анвик», 1999.

772. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Реконструкция всеобщей истории*. - Москва, «Деловой экспресс», 1999.

773. *Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками: Сб. материалов. В 7 т.* - Москва, «Юриздат», 1960.

774. Обминский Э.Е. *Группа 77. Многосторонняя экономическая дипломатия развивающихся стран.* - Москва, «Международные отношения», 1981.

775. *Общественность и проблемы войны и мира.*/Отв. ред. Г.И.Морозов - Москва, «Международные отношения», 1978.

776. Овчинский В., *Контрперестройка* // «Наш современник», № 5, 1992.

777. Огарков Н.В., *Всегда в готовности к защите Отчизны.* - Москва, «Воениздат», 1982.

778. Олейник А.Н., *Основы конфликтологии.* - Москва, 1992.

779. Олейник Б., *Князь тьмы.* - Москва, «МП Палея», 1992.

780. Орлов А.С., *В поисках «абсолютного» оружия.* - Москва, 1989.

781. Орлов А.С., «Горячий» фронт «холодной войны». // «Геополитика и безопасность», 1994, № 2.

782. Орлов А.С., *Тайная битва сверхдержав.* - Москва, «Вече», 2000.

783. Орлов А.С., Михайлов Г.А., *Тайны «закрытого» неба.* // «Новая и новейшая история», № 6, 1992.

784. Орлова И.Б., *Евразийская цивилизация.* - Москва, «Наука», 1998.

785. *Основы внешнеэкономических знаний: Словарь-справочник*/С.И.Долгов, В.В.Васильев, С.П.Гончарова и др. - Москва, «Высшая школа», 1990.

786. Остроумов Н. Н., *Армада, которая не взлетела* // «Военно-исторический журнал», 1992, № 10.

787. Павлов В., *Операция «Центр»* // «Новости разведки и контрразведки», № 23-24, 1994.

788. Павлов В.Г., *Операция «Снег».* - Москва, «Гея», 1996.

789. Панарин А.С., *Философия политики.* - Москва, «Наука», 1994.

790. Панарин А.С., *Политология. Учебник.* - Москва, «Проспект», 1997.

791. Панарин А.С., *Россия в цивилизационном процессе (между атлантизмом и евразийством).* - Москва, 1995.

792. Панарин А.С., *Ревани истории: российская стратегическая инициатива в XXI веке.* - Москва, «Логос», 1998.

793. Панарин А.С., *Россия в циклах мировой истории*. – Москва, МГУ, 1999.

794. Панарин А.С., *Глобальное прогнозирование*. – Москва, «Алгоритм», 2000.

795. Паркер Дж. *Преимственность и изменения в геополитической мысли Запада* // «Международный журнал социальных наук». – 1993, № 3.

796. Парсаданова В. С., *Армия Андерса на территории СССР* // «Новая и новейшая история», 1988, № 5;

797. Пасат В.И., *Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950*. – Москва, 1994.

798. Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В., *Пути и перепутья современной цивилизации*. – Киев, «Международный деловой центр», 1998.

799. Первушин А., *Оккультные тайны НКВД и СС*. – Санкт-Петербург, Издательский дом «НЕВА»; Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2000.

800. *Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг. В 2-х т.* – Москва, Госполитиздат, 1957.

801. *Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1986.

802. Петренко Н.И., *Учреждение дипломатического представительства*. – Москва, Издательство УДН, 1979.

803. Петровский В.Ф., *Доктрина «Национальной безопасности» в глобальной стратегии США*. – Москва, «Международные отношения», 1980.

804. Петровский В.Ф., *Советская концепция безопасности/Серия публикаций «Международный мир и разоружение» (выпуск 33)*. – Москва, «Наука», 1986.

805. Печенев В.А., *Взлет и падение Горбачева: Глазами очевидца*. – Москва, «Республика», 1996.

806. Пигафетта А., *Путешествие Магеллана*. Пер. с итал. – Москва, Гос. изд.-во географич. лит., 1950.

807. Пикер Г., *Застольные разговоры Гитлера*/Пер. с нем. И.В.Розанова. – Смоленск, «Русич», 1993.

808. Пирумов В.С., *Некоторые аспекты методологии исследования проблем национальной безопасности России в современных условиях* // «Геополитика и безопасность». – Москва, 1993, Т. 1., № 1.
809. Писарева Е., *Миссия Блаватской: теософия и теософское общество* // Журнал «Аум», 1989. № 3.
810. Пихоя Р.Г., *Советский Союз: история власти. 1945-1991.* – Москва, Издательство РАГС, 1998.
811. Платон, *Собрание сочинений в 4-х т.* – Москва, «Мысль», 1994.
812. Плешаков К.В., *Компоненты геополитического мышления.* // "Международная жизнь", № 10, 1994.
813. Плешаков К.В., *Геополитика в свете глобальных перемен* // "Международная жизнь", № 10, 1994.
814. Плешаков К., *Геоидеологическая парадигма: (Взаимодействие геополитики и идеологии на примере отношений между СССР, США и КНР в континентальной Восточной Азии, 1949 – 1991).* – Москва, 1994.
815. Плешаков К., *Геоидеологическая парадигма* // «Международная жизнь», № 4, 1995.
816. Поздняков Э.А., *Геополитика.* – Москва, АО «Прогресс»-«Академия», 1995.
817. Покрышкин А.И., *Небо войны.* – Москва, «Молодая гвардия», 1968.
818. Поленц О.Э., *Ратификация международных договоров.* – Москва-Ленинград, Издательство АН СССР, 1950.
819. Поллинг Б., *Энциклопедия скандалов.* – Москва, «Вече», 1997.
820. *Политические и правовые системы стран Азии, Африки и Латинской Америки: Сборник научных трудов/Отв.ред. О.А.Жидков.* – Москва, Издательство Университета дружбы народов, 1983.
821. *Политический строй современных государств. Т. II./Сборник статей: В.В.Водовозова, Б.П.Вышеславцева, Дионео, Г.Б.Иоллоса, М.М.Ковалевского, О.О.Кокошина, Л.Мехелина и Д.И.Шрейдера.* – С-Петербург, Издание кн. П.Д.Долгорукова и И.И.Петрункевича при участии редакции газеты «Право», 1906.
822. *Полная хронология XX века.* HELICON/Автор составитель Нэвил Уильямс. – Москва, «ВЕЧЕ-АСТ», 1999.
823. Полторак А.И., Савинский Л.И., *Вооруженные конфликты и международное право: Основные проблемы.* – Москва, «Наука», 1976.
824. Пономарев Д.К., *Политика Израиля в Тропической Африке.* – «Наука». Москва, 1981.

825. Пономарева И.Б., Смирнова Н.А. *Геополитика империализма США: атлантическое направление.* – Москва, «Мысль», 1986.
826. Попов А.Я., *Современное мальтузианство. (Очерк критики).* – Москва, Издательство института международных отношений, 1960.
827. Попов В.И., *Современная дипломатия. Теория и практика. Часть I. Дипломатия – наука и искусство.* – Москва, Издательство «Научная книга», 2000.
828. Постышев В.М., *Освоение космоса и развивающиеся страны: Международно-правовые проблемы./Отв.ред. В.В.Верещетин.* – Москва, «Наука», 1990.
829. *Правила процедуры в многосторонней дипломатии. Сборник документов.* – Москва, «Международные отношения», 1986.
830. Прибытков В., *Аппарат.* – Санкт-Петербург, АОЗТ ВИС, 1995.
831. Примаков Е.М., *Анатомия ближневосточного конфликта.* – Москва, «Мысль», 1978.
832. Примаков Е.М., *Годы в большой политике.* – Москва, Коллекция «Совершенно секретно», 1999.
833. Прицкер Д.П., *О политике «невмешательства» //»Дипломатический вестник». Год 1987/Отв. ред. О.В.Пересыпкин.* – Москва, «Международные отношения», 1988.
834. Прокуронова С.С., *ООН: Конспект лекций.* – Санкт-Петербург, Издательство Михайлова В.А., 2000.
835. *Процесс формирования и осуществления внешней политики капиталистических государств.* – Москва, «Наука», 1981.
836. Прошин В.Н., *Зоны пространственного ограничения вооружений. Международно-правовые аспекты.* – Москва, «Наука», 1988.
837. Прюэктор Д.М., *Война в Европе.* – Москва, «Воениздат», 1963.
838. Пушкарев С. Г., *Воспоминания историка. 1905 – 1945.* – Москва, Изд-во «Посев», 1999.
839. Пушкарев С. Г., *Обзор русской истории.* – СПб., Изд-во «Лань», 1999.
840. Радзинский Э.С., *Николай Второй. Жизнь и судьба.* – Москва, «Вагриус», 1993.
841. Радзинский Э.С., *Загадки истории.* – Москва, «Вагриус», 1997.
842. Радзинский Э.С., *Сталин.* – Москва, «Вагриус», 1997.
843. Разгон Л., *Непридуманное.* – Москва, «Книга», 1989.

844. Разуваев В.В. *Геополитика постсоветского пространства*. – Москва, 1993.
845. Рамсей Р., *Открытия, которых никогда не было*. Пер. с англ. – Москва, «Прогресс», 1982.
846. Рар, Александр, Владимир Путин. «Немец» в Кремле / Пер. с нем. И. Розанова. – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2002.
847. Ратцель Ф., *Человечество как жизненное явление на земле*. – Москва, «Книжное дело», 1901.
848. Ребров Михаил, *Космические катастрофы: Странички из секретного досье*. – Москва, «ЭКСПРИНТ НВ», 1996.
849. Рерих Н. К., *Алтай – Гималаи*. – Рига, «Виiede», 1992.
850. Ржосницкий В.Р., *Открытие Америки Колумбом*. – С.-Петербург: Изд. С.-Петербургского унта, 1994.
851. Риббентроп И. фон., *Между Лондоном и Москвой* / Пер. с нем. – Москва, «Мысль», 1996.
852. Ричелсон Джеффри Т., *История шпионажа XX века*. – Москва, Издательство «ЭКМО-Пресс», 2000.
853. Робер Шарвен, *Юстиция во Франции: Судебный аппарат и классовая борьба* / Пер. с французского Н.Л.Тумановой. – Москва, «Прогресс», 1978.
854. Рогов С., *Советский Союз и США: поиск баланса интересов*. – Москва, «Международные отношения», 1989.
855. Рогожин С.Л., *Белград – четвертый Рим? Политологический и юридический анализ социального эксперимента в Косово* // «Московский журнал международного права», № 4, октябрь – декабрь 2001.
856. Рокоссовский К.К., *Солдатский долг*. – Москва, «Воениздат», 1968.
857. *Россия в Евразии* / Под ред. Г.Х.Шахназарова. – Москва, Горбачев-фонд, 1998.
858. Роуан Р., *Очерки секретной службы*. – Москва, Воениздат, 1946.
859. Рощин А.А., *Международная безопасность и ядерное оружие*. – Москва, «Международные отношения», 1980.
860. Рузе М., *Роберт Оппенгеймер и атомная бомба*. – Москва, «Госатомиздат», 1963.
861. *Русский посол в Стамбуле: Петр Андреевич Толстой и его описание Османской империи начала XVIII века*. – Москва, «Наука», 1985.
862. Рьжков Н.И., *Перестройка: история предательства*. – Москва, Издательство «Новости», 1992.
863. Сабельников Л.В., *Война без перемирия: формы и методы экономической агрессии*. – Москва, 1983.

864. Савинков Борис, *Воспоминания террориста*, Предисловие Феликса Кона. – Ереван, «NB-пресс» совместно с «Аревик», 1990.
865. Савицкий, П.Н., *Географические и геополитические основы евразийства* // "Элементы", № 3, стр. 51-54.
866. Савицкий П.Н., *Континент Евразия*. – Москва, «Аграф», 1997.
867. Сандалов Л.М., *На московском направлении*. – Москва, «Наука», 1970.
868. Сатоу Э., *Руководство по дипломатической практике*. – Москва, Издательство Института Международных Отношений, 1961.
869. Сахаров А., *Воспоминания. 1953 год*. // «Знамя», № 12, 1990.
870. Свиридов Э.П., *Границы континентального шельфа: Международно-правовые вопросы*. – Москва, «Международные отношения», 1981.
871. Севастьянов П.В., *Неман – Волга – Дунай*. – Москва, «Воениздат», 1961.
872. *Секреты секретных служб США*. – Москва, Политиздат, 1973.
873. Селянинов О.Г., *Тетради по истории дипломатической службы государств: (Возникновение и развитие)*. – Москва, 1995.
874. Семенов Ю.Н., *Фашистская геополитика на службе американского империализма*. – Москва, Госполитиздат, 1952.
875. Семиряга М.И., *Тайны сталинской дипломатии 1939-1941*. – Москва, «Высшая школа», 1992.
876. Сенарклен П. Де., *«Реалистическая» парадигма и международные конфликты* // «Международный журнал социальных наук», № 3, 1991.
877. Сергеев Ф.М., *Тайное орудие агрессии: (Подрывная деятельность США против СССР)*. – Москва, "Мысль", 1984.
878. Светошовский Т., *Русский Азербайджан* // «Хазар», 1990, № 3.
879. Сивков Г.Ф., *Готовность номер один*. – Москва, «Советская Россия», 1973.
880. Сизоненко А.И., *Очерки истории советско-латиноамериканских отношений. (1924-1970 гг.)*. – Москва, «Наука», 1971.
881. Сикоев Р.Р., *Талибы строят исламский эмират (Теократия в Афганистане: утопия или реальность?/Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
882. Симонов К., *Глазами человека моего поколения* // «Знамя», 1988, № 3-5.

883. Сиполс В.Я., *Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны*. – Москва, «Международные отношения», 1979.
884. Сиполс В. Я., Тайные документы странной войны // «Новая и новейшая история», 1993, № 3.
885. Сироткин В.Г., *Вехи отечественной истории*. – Москва, «Международные отношения», 1991.
886. Скотт Дж. Г., *Конфликты, пути их преодоления*. – Киев, 1991.
887. Славичский М., *Спецслужбы Франции* // «Служба безопасности», № 1-2, 1995.
888. Смит Д.О., *Военная доктрина США*. – Москва, 1956.
889. Смолянский В. Г., *Национальные конфликты в СССР и СНГ (1985 – 1992 гг.)*. – Улан-Удэ, 1996.
890. Соболева Т. А., *Тайнопись в истории России (История криптографической службы России XVII – начала XX в.)*. – Москва, «Международные отношения», 1994.
891. *Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1984.
892. *Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1983.
893. *Советско-румынские отношения 1917-1941. Документы и материалы: В 2-х т.* – Москва, «Международные отношения», 2000.
894. *Советско-французские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1983.
895. *Совецание по безопасности и сотрудничеству в Европе: Заключительный акт*. – Хельсинки, Агенство Печати ОРБИС, 1975.
896. *Современные буржуазные теории международных отношений. Критический анализ*. – Москва, Издательство «Наука», 1976.
897. Солженицын А., *Как обустроить Россию* // «Комсомольская правда», Спецвыпуск, июль, 1990.
898. Соловьев В., Клепикова Е., *Юрий Андропов: Тайный ход в Кремль*. – Санкт-Петербург, 1995.
899. Соловьев С. М., *История России с древнейших времен: В 15 т.* – Москва, Изд-во АН СССР, 1966.
900. Соловьев С. М., *Чтения и рассказы по истории России*. – Москва, «Правда», 1989.
901. Солоневич И., *Народная монархия*. – Минск, «Лучи Софии», 1998.

902. СССР – Германия. 1939–1941. Документы и материалы о советско-германских отношениях. Т.1–2. – Вильнюс, 1989.

903. Сорокин К.Э., *Геополитика современного мира и современная Россия* // "Политические исследования", № 1, 1995 г.

904. Сорокин К. Э., *Геополитика современности и геостратегия России*. – Москва, «Наука», 1996.

905. Сорокин П.А., *Человек. Цивилизация. Общество*. – Москва, «Наука», 1992.

906. *Спецслужбы и войска особого назначения*/Сост. И общ. Ред. Т.И.Линник, П.В.Кочетковой. – Минск, «Литература», 1997.

907. Спиридонов И.А., *Мировая экономика*. – Москва, «Инфра-М», 1999.

908. Стародубов В.П., *Супердержавы XX века. Стратегическое противоборство*. – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2001.

909. Степанков В., Лисов Е., *Кремлевский заговор*. – Москва, Издательство «Огонек», ОГИЗ, 1992.

910. Стефан Великий. *Легенды, балады, литературные портреты (на молдавском языке)/Вступительное слово С.Морару*. – Кишинев, Издательство «Литература артистикэ», 1989.

911. Стефановский П.М., *Триста неизвестных*. – Москва, «Воениздат», 1968.

912. Стинг Милослав, *Государство Инков: Слава и смерть «сыноуей солнца»*/Пер. с чешского. – Москва, «Прогресс», 1986.

913. Столяров К.А., *Палачи и жертвы*. – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1997.

914. Суворов В., *Аквариум*. – Москва, АСТ, 1996.

915. Суворов В., *День «М»*. – Москва, АСТ, 1996.

916. Суворов В., *Ледокол*. – Москва, АСТ, 1996.

917. Суворов В., *Освободитель*. – Москва, АСТ, 1996.

918. Судоплатов П., *Разведка и Кремль*. – Москва, «Гея», 1996.

919. Судоплатов П.А., *Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930-1950 годы*. – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1997.

920. Сумбатъян Ю.Г., *Африка на пороге века*. – Москва, Издательство РУДН, 1994.

921. Сунь-Цзы, *Трактаты о военном искусстве / Перевод с китайского Н.И.Конрада*. – Москва, «Издательство АСТ», Спб., "Terra Fantastica", 2002.

922. Суханов Л., *Три года с Ельциным*. – Рига, «Вага», 1992.

923. *Сухопутные войска капиталистических государств*. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва, Воениздат, 1980.

924. Сьюард Д., *Наполеон и Гитлер: Сравнительная биография*/Пер. с англ. И.С.Соколова, А.И.Криволапова; Под общей ред. А.И.Рабиновича. – Смоленск, «Русич», 1995.
925. Сьюард Десмонд, *Семья Наполеона*. – Смоленск, «Русич», 1995.
926. Табов Иордан, *Закат старой Болгарии (Новая хронология Балкан)*. – Москва, «Крафт+», 2000.
927. *Тайны географических открытий* / Авт.-сост. С.В.Синякович. – Минск, «Современный литератор», 1999.
928. Талалаев А.Н., *Международное право и современность*. – Москва, «Наука», 1984.
929. Талбот С., *Эндишпиль. Подоплека переговоров об ОСВ-2*. – Москва, «Прогресс», 1980.
930. Талейран, *Мемуары*. – Екатеринбург, Изд-во Урал. Ун-та, 1997.
931. Тарнас Р., *История западного мышления*. – Москва, «Крон-Пресс», 1995.
932. Тархова Л., *Заложники Кремля*, Издательство “АСТ-ПРЕСС”, Москва, 1998.
933. *Теория заговора: Тайны и сенсации*/Под ред. К. Такетт; Пер. с английского. – Москва, «ФАИР-ПРЕСС», 1999.
934. Терехов В., *Международный терроризм и борьба с ним*//«Новое время», 1974, № 11.
935. Тимофеева Л.Н., *Политическая конфликтология*. – Москва, 1996.
936. Тинберген Я., *Пересмотр международного порядка*. – Москва, 1980.
937. Тихонов А., *Операция «Анадырь»* // «Служба безопасности», № 1, 1993.
938. Тихонравов Ю.В., *Геополитика: Учебное пособие*. – Москва, ИНФРА-М, 2000.
939. Тойнби А. Дж., *Постижение истории*. – Москва, «Прогресс», 1991.
940. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории*. – Москва, «Прогресс», 1995.
941. Триандафиллов В.К., *Размах операций современных армий*. – Москва; Ленинград, «Госиздат», 1926.
942. Трофименко Г.А., *Стратегия глобальной войны*. – Москва, 1968.
943. Троцкий Л.Д., *Сталин: В 2-х т.* – Москва, «ТЕРРА», 1996.

944. Троцкий Л.Д., *Сталинская школа фальсификаций*. – Москва, «Наука», 1990.
945. Грубецкой Н.С., *История. Культура. Язык*. – Москва, «Республика», 1995.
946. Трухановский В.Г., *Уинстон Черчилль, 3-е изд.* – Москва, «Международные отношения», 1982.
947. Трухановский В.Г., *Британская политика в области ядерных вооружений*. – Москва, 1987.
948. Гункин Г.И., *Право и сила в международной системе*. – Москва, «Международные отношения», 1983.
949. Тухачевский М.Н., *Избранные произведения*. – Москва, «Воениздат», 1964.
950. Уреке Григоре, Костин Мирон, Некулче Ион, *Летопись Земли Молдавской (на молдавском языке)*. – Кишинев, Издательство “Hyperion”, 1990.
951. Уреке Григоре, *Летопись Страны Молдавской (на молдавском языке)*. – Кишинэу, Издательство «Литература артистикэ», 1988.
952. Устинов Д.Ф., *Во имя победы: Записки наркома вооружения*. – Москва, «Воениздат», 1988.
953. Устинов И.Н., *Мировая торговля. Статистическо-аналитический справочник*. – Москва, «Экономика», 2000.
954. Устинова И.Н., *Политика и экономика развитых стран*. – Москва, 1989.
955. Уткин А.И., *США и Западная Европа: торговля оружием*. – Москва, «Наука», 1984.
956. Уткин А.И., *Стратегия глобальной экспансии*. – Москва, «Международные отношения», 1986.
957. Уткин А.И., *Мировой порядок XXI века*. – Москва, «Эксмо», 2002.
958. Утченко С.Л., *Политические учения Древнего Рима*. – Москва, “Наука”, 1977.
959. Утченко С.Л., *Юлий Цезарь*. – Москва, 1984.
960. Фадеева И.Л., *Оппозиция в странах Ближнего и Среднего Востока: статус и цели./Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. – Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
961. Фалиго Р., Коффер Р., *Всемирная история разведывательных служб в 2-х томах*. – Москва, «Терра», 1997-1998.
962. Фалин В., *Без скидок на обстоятельства: Политические воспоминания*. – Москва, «Республика»; «Современник», 1999.

963. Федоров К.Г., *История государства и права зарубежных стран*. – Изд. 2-е, переработанное и дополненное. – Ленинград, Издательство Ленинградского Университета, 1977.

964. Фельдман Д.И., Баскин Ю.Я., *Учение Канта и Гегеля о международном праве и современность*. – Казань, Издательство Казанского университета, 1977.

965. Фельдман Д.М., *Конфликты в мировой политике*. – Москва, 1997.

966. Фельфе Хайнц, *Мемуары разведчика*. – Москва, Госполитиздат, 1988.

967. Филипп Моро-Дефарж, *Введение в геополитику*. – Москва, 1996.

968. Фитуни Л.Л., *Развитие экономики независимой Анголы*. – Москва, «Наука», 1981.

969. Фишер Р., ЭтельД., *Подготовка к переговорам*. – Москва, 1996.

970. Фокеев Г.В., *Внешне-политические проблемы современной Африки*. – Москва, «Международные отношения», 1975.

971. Фокуяма Ф., *Конец истории?//»Вопросы философии», 1990, № 3.*

972. Фоменко А. Т., *Новая хронология Греции. Античность и средневековье*. – Москва, Издательство МГУ, 1996.

973. Франк С., *Духовные основы общества*. – Москва, «Республика», 1992.

974. Франк С., *Смысл жизни // «Вопросы философии», № 6, 1990.*

975. Франкл В., *Человек в поисках смысла*. – Москва, «Прогресс», 1990.

976. Фрунзе М.В., *Избранные произведения. В 2 т.* – Москва, «Воениздат», 1957.

977. Фурсенко А., Нафтали Т., *Адская игра: Секретная история Карибского кризиса 1958-1964*. – Москва, «Гей атерум», 1999.

978. Хангингтон С., *Столкновение цивилизаций//»Политические исследования», 1994, № 1.*

979. Хангингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка//Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.*

980. Харишин М.В., *Конфликтные ситуации на пост-советском пространстве*. – Кишинев, Издательство «LYCEUM”, 1999.

981. Харис Манос, *Терроризм – любимое детище ЦРУ/Сокращенный перевод с греческого*. – Москва, АПН, 1984.

982. Хартшорн Р., *Политическая география/Американская география. Современное состояние и перспективы развития*. - Москва, Издательство иностранной литературы, 1957.
983. Хашимбеков Х., *Талибы и ислам/Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. - Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
984. Хименес де Аречага, Эдуардо, *Современное международное право*. - Москва, Издательство "Прогресс", 1983.
985. Хозин Г.С., *Милитаристы в космосе*. - Москва, 1967.
986. Хозин Г.С., *Великое противостояние в космосе (СССР-США). Свидетельства очевидца*. - Москва, «Вече», 2001.
987. Хорев Б.С., *Очерки геоглобалистики и геополитики*. - Москва, 1997.
988. Хотимский Н., *Последняя опала маршала Жукова // «Вечерняя Москва», 23 февраля 1995.*
989. *Хроника основных событий истории ракетных войск стратегического назначения*. - Москва, Воениздат, 1994.
990. Хрущев Н.С., *Воспоминания*. - Москва, «Вагриус», 1997.
991. Хрущев С.Н., *Пенсионер союзного значения*. - Москва, «Новости», 1991.
992. Хрущев С.Н., *Никита Хрущев: кризисы и ракеты. В 2-х т.* - Москва, 1994.
993. Хрущев С.Н., *Рождение сверхдержавы: Книга об отце*. - Москва, «Время», 2000.
994. Хью Броган, *Джон Кеннеди*. - Ростов-на-Дону, «Феникс», 1997.
995. Хьюит К., *Понять Британию*. - Москва, «Книга», 1993.
996. Царев О., Костелло Дж., *Роковые иллюзии*. - Москва, «Международные отношения», 1995.
997. Царев О., *Вест Найджел, КГБ в Англии*. - Москва, «Центрполиграф», 1999.
998. Цицерон, *Диалоги*. - Москва, «Наука», 1966.
999. Цымбурский В.Л., *Остров Россия. Перспективы российской геополитики // «Политические исследования», 1993, № 5.*
1000. Цымбурский В.Л., *Народы между цивилизациями // Pro et Contra, 1997, Т. 2, № 3.*
1001. Чазов Е.И., *Здоровье и власть. Воспоминания «кремлевского врача»*. - Москва, Издательство «Новости», 1992.
1002. Червов Н.Ф., *Ядерный круговорот: что было, что будет*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2001.

1003. Черкасова И.В., *Внешне-экономические связи ЮАР*. – Москва, «Наука», 1977.
1004. Черняев А.С., *Шесть лет с Горбачевым*. – Москва, «Прогресс. Культура», 1993.
1005. Черняк Е., *Пять столетий тайной войны*. – Москва, 1991.
1006. Черток Б.Е., *Ракеты и люди*. – Москва, 1995.
1007. Черток Б.Е., *Ракеты и люди: Фили, Подлипки, Тюратам*. – Москва, 1996.
1008. Черчилль У., *Вторая мировая война*. – Москва, «Терра», 1998.
1009. Чешков М.А., *Глобальное видение и новая наука*. – Москва, ИМЭИМО, 1998.
1010. Чешков М.А., *Глобалистика: предмет, проблемы, перспективы* // «Общественные науки и современность», № 5, 1998.
1011. Чуев Ф.И., *Сто сорок бесед с Молотовым*. – Москва, «Терра», 1991.
1012. Чуев Ф.И., *Так говорил Каганович*. – Москва, «Терра», 1993.
1013. Чуев Ф.И., *Молотов: Полудержавный властелин*. – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2000.
1014. Чумакова М.Л., *Государственный терроризм в Центральной Америке* // «Латинская Америка», 1984, № 11.
1015. Чумиков А.Н., *Управление конфликтами*. – Москва, 1995.
1016. Чурбанов Ю.М., *Я расскажу все, как было...* – Москва, Издательство «Независимая газета», 1992.
1017. Чурбанов Ю.М., *Я расскажу все, как было...* – Москва, «Лиана», 1993.
1018. Шальнев А.А., *"Звездные войны": что думают американцы*. – Москва, 1987.
1019. Шанибов Ю.М., *Введение в конфликтологию: теория и практика*. – Нальчик, 1997.
1020. Шапошников Б.М., *Мозг армии. В 3 кн.* – Москва; Ленинград, «Госиздат», 1927-1929.
1021. Шарманазашвили Г.В., *Самооборона в международном праве*. – Москва, Издательство Университета дружбы народов, 1973.
1022. Шарманазашвили Г.В., Цикунов А.К., *Право народов и наций на свободу и независимость*. – Москва, Издательство Университета дружбы народов, 1987.
1023. Шахназаров Г.Х., *Грядущий миропорядок*. – Москва, Политгиздат, 1981.

1024. Шebarшин Л.В., *Рука Москвы. Записки начальника советской разведки.* – Киев, «Стодола», 1993.
1025. Шеварнадзе Э., *Мой выбор.* – Москва, «Новости», 1991.
1026. Шевяков А.А., *Экономическая и военно-политическая агрессия германского империализма в Румынии.* – Кишинев, «Штиинца», 1963.
1027. Шейнис З., М. М. Литвинов // «Совершенно секретно», 1992, № 4.
1028. Шелленберг В., *Лабиринт. Мемуары гитлеровского разведчика*/Пер. с англ. – Москва, СП «Дом Бируни», 1991.
1029. Шепилов Д. Т., *Воспоминания* // «Вопросы истории», 1998, №№ 3, 4, 5.
1030. Шестопалов В.Я., *Персидский залив: проблема континентального шельфа.* – Москва, «Наука», 1982.
1031. Широнин В., КГБ – ЦРУ. *Секретные пружины перестройки. (Серия "Крестовые походы XX века).* – Москва, Издательство "Ягуар", 1997.
1032. Шифман И.Ш., *Александр Македонский* – Ленинград, «Наука», ЛО, 1988.
1033. Шишкин О., *Битва за Гималаи. НКВД: магия и шпионаж.* – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2000.
1034. Шмитт, Карл, *Понятие политического* // "Вопросы Социологии", Москва, 1992, том 1, №1.
1035. Шмитт, Карл, *Планетарная напряженность между Востоком и Западом* // "Элементы", 1997, № 8.
1036. Шпеер А., *Воспоминания* / Пер. с нем. – Смоленск, «Русич», 1997.
1037. Шпенглер О., *Закат Европы* /Пер. с немецкого. – Москва, «Мысль», 1993.
1038. Штеменко С.М., *Генеральный штаб в годы войны.* – Москва, «Воениздат», 1968.
1039. Шубарт В., *Европа и душа Востока.* – Москва, «Русская идея», 1997.
1040. Шувалов Е.Л., *География населения.* – Москва, «Просвещение», 1977.
1041. Щербинин А.И., Щербинина Н.Г., *Политический мир России.* – Томск, «Водолей», 1996.
1042. Эдуардо Фрей Монтальва, *Будущее Чили внушает мне надежду*/Пер. с испанского. – Москва, «Международные отношения», 1998.
1043. Эйзенхауер Д., *Крестовый поход в Европу.* – Москва, 1980.

1044. Эндрю К., Гордиевский О., КГБ: *История внешнеполитических операций от Ленина до Горбачева*. – Москва, «NOTA BENE», 1992.
1045. *Энциклопедический словарь географических названий*. – Москва, Издательство «Советская Энциклопедия», 1973.
1046. Энценсбергер Х.М., *Великое переселение (33 фрагмента об охоте на людей)* // «Иностранная литература», № 9, 1994.
1047. Этцолд Т., Гаддис Дж., *Сдерживание. Документы американской внешней политики и стратегии 1945-1950 гг.* // «Советская Россия», 17.05.1997.
1048. Язов Д.Т., *Верны Отчизне*. – Москва, «Воениздат», 1988.
1049. Язькова А.А., *Малая Антанта в европейской политике. 1918-1925*. – Москва, «Наука», 1974.
1050. Язькова А.А., *Румыния накануне второй мировой войны*. – Москва, Издательство АН СССР, 1963.
1051. Яковец Ю., *История цивилизаций*. – Москва, «Владос», 1997.
1052. Яковлев А.Н., *От Трумэна до Рейгана. Доктрины и реальности ядерного века*. – Москва, «Молодая гвардия», 1984.
1053. Яковлев И.Ф., *Критика националистической идеологии современного западногерманского неонацизма (военно-философский анализ)*. Автореф. дисс. ...канд. филос. наук. // Москва, ВПА., 1977.
1054. Янов А., *Россия против России*. – Новосибирск, «Сибирский хронограф», 1999.
1055. Ясперс К., *Смысл и назначение истории* / Пер. с немецкого. – Москва, Политиздат, 1991.
1056. Ясперс К., *Смысл и назначение истории*. – Москва, «Республика», 1993.

Alexandru BURIAN, doctor habilitat în drept, profesor universitar, director al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, președinte al Asociației de Drept Internațional a Republicii Moldova.

Născut la 25 ianuarie 1953 la Bravicea, raionul Călărași. Studii: Școala pedagogică din Orhei (1967-1971), Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chișinău (1975-1978), Facultatea de Economie și Drept a Universității Prietenia Popoarelor „Patrice Lumumba” (1978-1984), aspirantura la Institutul Statului și Dreptului al Academiei de Științe a URSS (1984-1987), postdoctorantura la Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (2002-2003). Specialist în domeniul dreptului internațional public și relațiilor internaționale.

A activat în mai multe instituții și organizații cu atribuții în pronosticarea, planificarea și realizarea politicii externe, în secția relaii internaționale a CC al PCUS (Moscova, 1983-1990), în diferite instituții din Republica Moldova: deputat în Parlamentului Republicii Moldova (1990-1994), președinte al Comisiei pentru politica externă a Parlamentului Republicii Moldova (1993-1994), viceministru al Afacerilor Externe a Republicii Moldova (1994-1995), Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în Republica Federală Germania, Regatul Spaniei și Regatul Danemarccii (1995-1997).

Activitatea practică de muncă și-a desfășurat-o în același timp cu cea științifică și pedagogică: în anii 1995-1999 a deținut postul de conerentiar (docent) al Catedrei Relații Internaționale a Academiei de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, în 1997-1998 – prorector al Universității Libere Internaționale din Moldova (ULIM), în 1999-2001 – șef al Catedrei Drept Internațional și Relații Internaționale a Academiei de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, în 2001-2002 – șef de catedră, director al Departamentului Relații Internaționale și Drept Internațional la Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova, în 2003-2004 – director al Departamentului Relații Internaționale și Politică externă la Academia de Administrare Publică pe lângă Președintele Republicii Moldova, din 2004 – prorector, șef al Catedrei Drept Internațional și Activitate Diplomatică a Academiei de Drept din Moldova (actualmente Universitatea de Studii Europene din Moldova), din decembrie 2005 – director al Institutului de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M.

Este președinte al Consiliului științific specializat DH 15.12.00.10 din cadrul Institutului de istorie, Stat și Drept al A.Ș.M. abilitat cu dreptul de a examina tezele de doctor și doctor habilitat în drept la specialitatea 12.00.10 – drept internațional public.

A publicat circa 150 de lucrări științifice consacrate problemelor practicii diplomatice și procedurii internaționale, dreptului diplomatic, consular, aerian și cosmic, interpretării tratatelor internaționale, respectării ordinii internaționale, teoriei relațiilor internaționale, perspectivelor geopolitice, rolului și locului ce revine Republicii Moldova în lume.

Alexandru BURIAN

Geopolitica lumii contemporane

Curs de lecții

Ediția a II-a
(revăzută și adăugită)

Bun de tipar 11.12.2007. Formatul 84x108^{1/32}
Coli de tipar 21,98. Coli editoriale 21,99.
Tipar *Riso*. Hîrtie ofset. Garnitura *Book Antiqua*
Comanda _____. Tirajul 1000 ex. (I lot - 250 ex.)

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
MD 2009, Chișinău, str. A. Mateevici, 60